

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**BATI ANADOLU BÖLGESİ
BOULEUTERİONLARI
(ANTİK DÖNEM MECLİS BİNALARI)**

SİBEL TAŞDEMİR

**ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ BİLİM DALI**

MAYIS 2015

**BATI ANADOLU BÖLGESİ BOULEUTERİONLARI
(ANTİK DÖNEM MECLİS BİNALARI)**

Sibel TAŞDEMİR

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

MAYIS 2015

Sibel TAŞDEMİR tarafından hazırlanan “BATI ANADOLU BÖLGESİ BOULEUTERİONLARI (ANTİK DÖNEM MECLİS BİNALARI)” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi Arkeoloji Anabilim Dalında Arkeoloji Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Ayşe Fatma EROL

Arkeoloji Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Başkan : Prof. Dr. Süleyman Yücel ŞENYURT

Arkeoloji Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye : Prof. Dr. Kutalmış GÖRKAY

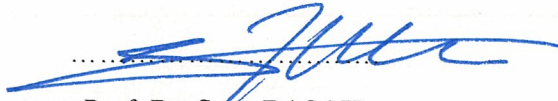
Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi: 08/05/2015

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Suna BAŞAK

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Sibel Taşdemir

08/05/2015

BATI ANADOLU BÖLGESİ BOULEUTERİONLARI (ANTİK DÖNEM MECLİS
BİNALARI)
(Yüksek Lisans Tezi)

Sibel TAŞDEMİR

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Mayıs 2015

ÖZET

Bu çalışmada, Antik Dönem’de boulenin toplanma mekanı olan bouleuterionun ortaya çıkmasına neden olan sosyal, kültürel ve politik gelişmeler, antik kaynaklar temelinde bir bütün içerisinde incelenmiş, boulenin ortaya çıktığı dönemin yapısı, boulenin görev ve yetkileri ele alınmıştır. Antik Yunan Uygarlığı’nın politik toplantı mekanları ve kökenleri ortaya çıkarılmıştır. Yönetimde din olgusuna neden gereksinim duyulduğu ve gelenekselleştiği ve bu bağlamda bouleuterion-kült ilişkisi üzerinde durulmuştur. Antik Yunan Dünyası’ndaki, Anadolu dışındaki çatılı meclisler, kökenleri göz önünde bulundurularak incelenmiş ve plan açısından sınıflandırılmışlardır. Atina kentinde yer alan ve Batı Anadolu’daki bouleuterionlara model oluşturan yapılar ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Çalışmanın ana konusunu oluşturan Batı Anadolu’daki antik kentlerde yer alan ve tanımlanan bouleuterionlar tek tek incelenmiştir. Söz konusu bouleuterionlar üzerinden bir tipoloji oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında bölgedeki bouleuterionlar tarihsel açıdan, plan, konum, kapasite, kült, iç düzenlemeler ve dekoratif özellikler gibi konularda hem ayrı ayrı incelenmiş, hem de birbirleri ile karşılaştırılmışlardır. Atina’da ve diğer kentlerde yer alan bouleuterionlarla da benzerlikleri ve farklılıkları ortaya çıkarılmıştır. Bouleuterionlar; kare, dikdörtgen ve odeion tipli olmak üzere üç sınıfa ayrılmıştır. Kare ve dikdörtgen formlu yapılar ise, oturma düzenleri ve iç kısmına yerleştirilen çatı desteği sütunları açısından kendi içinde değerlendirilmişlerdir.

Bilim Kodu : 1117.1.203
Anahtar Kelimeler : Bouleuterion, Politik Toplantı Mekanları, Batı Anadolu, Kült
Sayfa Adedi : 180
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Ayşe Fatma EROL

WESTERN ANATOLIAN BOULEUTERIA (COUNCIL BUILDINGS OF ANTIQUITY)

(M.S. Thesis)

Sibel TAŞDEMİR

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

May 2015

ABSTRACT

In this research , social, cultural and political improvements in ancient times leading to the emergence of boule's gathering place called bouleuteria are researched as a whole depending on ancient sources. The system of the period of boule's emergence, its functions and authorities are discussed. Ancient Greek Civilisation's political meeting places and its origins are introduced. The reason why the religion phenomenon was needed in the ruling class and why it has got customized are dwelled on in the same context as bouleuterion cult relationship. The roofed chambers in Ancient Greek World -except for Anatolia's- are searched by taking the origins into account. They are classified depending on the construction plans. The constructions which are located in Athens and taken as a model for Anatolia Bouleuteria are searched under a different title. As the main subject of this research, the described bouleuteria located in West Anatolian ancient cities are examined one by one. It is tried to construct a typology with the help of bouleuteria in question. Bouleuteria in the region which are within the scope of this study are both studied separately and compared with each other in terms of history, design, location, cult, capacity, inner scheme and decorative features. Their similarities and differences with bouleuteria located in Athens and other cities are figured out. Bouleuteria are separated into three different classes as square, rectangular and odeion style. Square and rectangular shaped structures are evaluated for its residential order and inner roof support pillar among themselves.

Science Code : 1117.1.203

Key Words : Bouleuterion, Political Meeting Places, Western Anatolia, Cult

Page Number : 180

Supervisor : Assoc. Prof. Ayşe Fatma EROL

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim ve tez çalışmalarım süresince değerli yardım ve katkıları ile beni yönlendiren, kıymetli tecrübelerinden faydalandığım tez danışmanım, Sayın Hocam Doç. Dr. Ayşe Fatma EROL'a çok teşekkür ederim.

Tüm yaşamım ve eğitimim süresince manevi desteklerini esirgemeyen ve sabırlarıyla beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan canım aileme, anneme ve babama, sevgilerimi ve minnettarlığımı sunarım. Ayrıca tez çalışmalarım süresince manevi destekleri ile yanımda olan tüm dostlarıma ve akrabalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Sibel TAŞDEMİR

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ	xi
RESİMLERİN LİSTESİ.....	xv
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xvii
KISALTMALAR	xviii
1. GİRİŞ.....	1
2. BOULEUTERİONLARIN GELİŞİMİ.....	5
2.2. Bouleuterionun Tanımı	5
2.2. Bouleuterionların Ortaya Çıkışını Etkileyen Faktörler	6
2.3. Boule'nin Ortaya Çıkışı	19
2.3.1. Dört yüzler meclisi	20
2.3.2. Beş yüzler meclisi	22
2.4. Politik Meclislerin Kökeni ve Toplanma Mekanları.....	27
2.4. Bouleuterion-Kült İlişkisi ve Kökeni	35
3. ANTİK YUNAN DÜNYASI'NDAKİ ÇATILI MECLİSLER	43
3.1. Atina'daki Bouleuterionlar	43
3.1.1. Öncü yapılar	44
3.1.1.1. C yapısı.....	44
3.1.1.2. D yapısı	45

3.1.1.3. E yapısı.....	45
3.1.2. Atina Eski Bouleuterionu.....	45
3.1.3. Atina Yeni Bouleuterionu	47
3.2. Sütunlu Toplantı Salonları	49
3.2.1. Eleusis Telesterionu	50
3.2.2. Perikles Odeionu	54
3.2.3. Megalopolis'teki Thersilion.....	55
3.3. Stoa Benzeri Bouleuterionlar.....	58
3.3.1. Olympia Bouleuterionu	59
3.3.2. Delphi Bouleuterionu	62
3.3.3. Orkhomenos Bouleuterionu	63
3.3.4. Delos Bouleuterionu	64
3.3.5. Mantinea Bouleuterionu	65
3.3.6. Kalauria Bouleuterionu	66
4. BATI ANADOLU BÖLGESİ VE BOULEUTERİONLARI.....	69
4.1. Coğrafi Konum.....	69
4.2. Antik Bölgelerin Kısa Tarihçesi	72
4.3. Batı Anadolu Bölgesi Bouleuterionları	74
4.3.1. Troia (İlion) Bouleuterionları	74
4.3.1.1. Troia öncü meclis yapıları	74
4.3.1.2. Troia Tiyatro B Yapısı	77
4.3.2. Assos Bouleuterionu.....	81
4.3.3. Aigai Bouleuterionu	85
4.3.4. Smyrna Bouleuterionu	90

Sayfa

4.3.5. Teos Bouleuterionu	93
4.3.6. Metropolis Bouleuterionu.....	97
4.3.7. Notion Bouleuterionu	101
4.3.8. Ephesos Bouleuterionu.....	103
4.3.9. Nysa Bouleuterion-Gerontikonu.....	106
4.3.10. Aphrodisias Bouleuterionu	112
4.3.11. Priene Bouleuterionu.....	117
4.3.12. Alabanda Bouleuterionu.....	120
4.3.13. Miletos Bouleuterionu.....	122
4.3.14. Latmos Herakleiası Bouleuterionu	126
4.3.15. Iasos Bouleuterionu.....	128
4.3.16. Stratonikeia Bouleuterionu	132
4.3.17. Knidos Bouleuterionu.....	134
5. BATI ANADOLU'DAKİ BOULEUTERİONLARIN ANALİZİ.....	137
5.1. Kent-Devleti İçindeki Konum	137
5.2. Kült.....	141
5.3. Farklı Kullanımlar	145
5.4. Dönemsel Açından	146
5.5. Kapasite.....	148
5.6. Plan Tipolojisi.....	148
5.6.1. Kare plan	149
5.6.1.1. Kare plan içinde “II” formlu oturma bölümü	149
5.6.1.2. Kare plan içinde eğrisel/dairesel formlu oturma bölümü.....	150
5.6.2. Dikdörtgen plan.....	152

Sayfa

5.6.2.1. Dikdörtgen plan içinde “II” formlu oturma bölümü	152
5.6.2.2. Dikdörtgen plan içinde eğrisel/dairesel formlu oturma bölümü ..	152
5.6.3. Odeion tipi.....	154
5.7. Dekoratif Özellikler ve İç Düzenlemeler	155
5.7.1. Döşeme	155
5.7.2. Pençe betimli oturma blokları.....	156
5.7.3. Çatıyı destekleyen sütunların konumu.....	157
5.7.3.1. Dört köşe “:” iç sütunlar	157
5.7.3.2. “II” formlu iç sütunlar.....	158
5.7.4. Başkanlık locası.....	159
5.7.5. Scaenae frons ve kapı	159
5.7.6. Heykeller	160
5.7.7. Bema	162
5.7.8. Orkestra derinliği.....	163
5.7.9. Dış görünüm.....	163
6. SONUÇ	165
KAYNAKLAR	169
ÖZGEÇMİŞ	179

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. Pnyks; I., II. ve III. evre.....	34
Çizelge 3.1. Atina Eski ve Yeni Bouleuterionları ile Metroon	43
Çizelge 3.2. M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğinde öncü yapılar	44
Çizelge 3.3. Atina Eski Bouleuterionu.....	46
Çizelge 3.4. Atina Yeni Bouleuterionu ve çevresindeki yapılar	48
Çizelge 3.5. Persopolis kraliyet sarayı yakınındaki sütunlu salonlar	50
Çizelge 3.6. Eleusis Telesterionu planları	52
Çizelge 3.7. Eleusis Telesterionu çizimi	53
Çizelge 3.8. Perikles Odeionu ve Dionysos Tiyatrosu	54
Çizelge 3.9. Perikles Odeionu'na ait bir betimleme	55
Çizelge 3.10. Thersilion planı	56
Çizelge 3.11. Thersilion'un çizimi	57
Çizelge 3.12. Kanatlı stoalar ve Mantinea Bouleuterionu	58
Çizelge 3.13. Samos'taki Hera I Tapınağı	59
Çizelge 3.14. Olympia Bouleuterionu	61
Çizelge 3.15. Delphi Bouleuterionu	62
Çizelge 3.16. Orkhomenos Bouleuterionu	63
Çizelge 3.17. Delos Bouleuterionu.....	64
Çizelge 3.18. Mantinea Bouleuterionu	65
Çizelge 3.19. Kalaureia Bouleuterionu	67
Çizelge 4.1. Troia'daki öncü meclis yapılarının konumu	75
Çizelge 4.2. Troia VI duvarı ve Tiyatro B.....	77
Çizelge 4.3. Tiyatro B planı.....	78

Çizelge	Sayfa
Çizelge 4.4. Tiyatro B'nin başkanlık locası ve orkestrası.....	79
Çizelge 4.5. Assos Agorası ve çevresindeki yapıların konumu.....	81
Çizelge 4.6. Assos Bouleuterionu planı	82
Çizelge 4.7. Assos Bouleuterionu'nun cepheden görünümü	83
Çizelge 4.8. Aigai kent planı.....	85
Çizelge 4.9. Bouleuterionun cephesindeki yazıt	86
Çizelge 4.10. Aigai Bouleuterionu'nun planı	87
Çizelge 4.11. Smyrna Bouleuterionu planı	91
Çizelge 4.12. Bouleuterion ve mozaikli salon	92
Çizelge 4.13. Teos Bouleuterionu'nun konumu	93
Çizelge 4.14. Teos Bouleuterionu planı.....	94
Çizelge 4.15. Metropolis kent planı.....	97
Çizelge 4.16. Metropolis Bouleuterionu planı.....	98
Çizelge 4.17. Metropolis Bouleuterionu	100
Çizelge 4.18. Notion kent planı	101
Çizelge 4.19. Notion Bouleuterionu planı	102
Çizelge 4.20. Ephesos Bouleuterionu konumu	103
Çizelge 4.21. Ephesos Bouleuterionu planı.....	104
Çizelge 4.22. Nysa Bouleuterionu'nun konumu	107
Çizelge 4.23. Nysa Bouleuterionu planı.....	108
Çizelge 4.24. Nysa Bouleuterionu	110
Çizelge 4.25. Nysa Bouleuterionu opus sectile	110
Çizelge 4.26. Nysa Bouleuterionu scaenae frons.....	111
Çizelge 4.27. Aphrodisias Bouleuterionu konumu	112

Çizelge	Sayfa
Çizelge 4.28. Aphrodisias Bouleuterionu planı	113
Çizelge 4.29. Aphrodisias Bouleuterionu scaenae fronsu.....	115
Çizelge 4.30. Aphrodisias Bouleuterionu	116
Çizelge 4.31. Priene Bouleuterionu konumu	117
Çizelge 4.32. Priene Bouleuterionu planı	118
Çizelge 4.33. Priene Bouleuterionu	119
Çizelge 4.34. Priene Bouleuterionu dıştan olası görünüm.....	120
Çizelge 4.35. Alabanda kent planı	120
Çizelge 4.36. Alabanda Bouleuterionu planı	121
Çizelge 4.37. Miletos Bouleuterionu'nun konumu.....	122
Çizelge 4.38. Miletos Bouleuterionu planı	123
Çizelge 4.39. Miletos yapı kompleksinin olası görünümü.....	124
Çizelge 4.40. Miletos Bouleuterionu içten görünüm	125
Çizelge 4.41. Latmos Herakleiası Bouleuterionu'nun konumu.....	126
Çizelge 4.42. Latmos Herakleiası Bouleuterionu planı	127
Çizelge 4.43. Latmos Herakleiası Bouleuterionu	128
Çizelge 4.44. Iasos kent planı	129
Çizelge 4.45. Iasos Bouleuterionu planı	129
Çizelge 4.46. Iasos Bouleuterionu'nun olası görünümü	130
Çizelge 4.47. Orkestradaki opus sectile döşeme.....	131
Çizelge 4.48. Stratonikeia kent planı	132
Çizelge 4.49. Stratonikeia Bouleuterionu planı	133
Çizelge 4.50. Knidos kent planı	134
Çizelge 4.51. Knidos Bouleuterionu	135

Çizelge	Sayfa
Çizelge 4.52. Knidos Bouleuterionu planı	135
Çizelge 5.1. Agoraya komşu bouleuterion örnekleri	138
Çizelge 5.2. Birbirine yakın bouleuterion-prytaneion örnekleri	140
Çizelge 5.3. Atina Agorası	141
Çizelge 5.4. Pergamon Diodoros Paspas Heroonu	143
Çizelge 5.5. Atina kahramanlar anıtı.....	144
Çizelge 5.6. Batı Anadolu'daki bouleuterionların dönemsel açıdan sınıflandırılması	147
Çizelge 5.7. Kare plan içinde "II" formlu oturma bölümü	150
Çizelge 5.8. Kare plan içinde eğrisel/dairesel oturma bölümü	151
Çizelge 5.9. Sikyon Bouleuterionu'nun planı.....	151
Çizelge 5.10. Dikdörtgen plan içinde "II" formlu oturma bölümü.....	152
Çizelge 5.11. Dikdörtgen plan içinde eğrisel/dairesel oturma bölümü.....	153
Çizelge 5.12. Odeion tipi bouleuterionlar	154
Çizelge 5.13. Patara Bouleuterionu	155
Çizelge 5.14. Dört köşe "∴" iç sütunlar	158
Çizelge 5.15. "II" formlu iç sütunlar	158
Çizelge 5.16. Başkanlık locası örnekleri.....	159
Çizelge 5.17. Bouleuterionlarda scaenae frons.....	160
Çizelge 5.18. Dıştan görünümü benzer bouleuterionlar.....	164

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 2.1. Knossos sarayı taht odası.....	29
Resim 2.2. Knossos'taki teatral alan.....	30
Resim 2.3. Sophilos'un boyadığı vazo parçası	31
Resim 2.4. Siyah figürlü bir Attika amphorası	36
Resim 2.5. Tanrılaştırılmış Tiberius portre yontusu.....	41
Resim 3.1. Yeni Atina Bouleuterionu'nun sunağı (?)	49
Resim 4.1. Troia Bouleuterionu'na ait mühürlü çatı kiremiti.....	80
Resim 4.2. Assos Bouleuterionu yapımı ile ilişkili yazıt	84
Resim 4.3. Aigai Bouleuterionu'nun doğudan görünümü	88
Resim 4.4. Hestia Bollaia heykeli.....	88
Resim 4.5. Heykel kaidesindeki yazıt	89
Resim 4.6. Pergamon ekolü eserleri.....	90
Resim 4.7. Teos Bouleuterionu görünüm.....	95
Resim 4.8. Erkek heykeli gövdesi	96
Resim 4.9. Cavea ortasından geçen sur duvarı.....	99
Resim 4.10. Metropolis Bouleuterionu'na ait sunaklar.....	100
Resim 4.11. Ephesos Bouleuterionu.....	105
Resim 4.12. Bouleuteriona basamaklı giriş	114
Resim 4.13. Aphrodisias Bouleuterionu orkestrası	115
Resim 4.14. Alabanda Bouleuterionu	122
Resim 4.15. Iasos aslan pençesi betimi.....	130
Resim 4.16. Stratonikeia Bouleuterionu görünüm	133
Resim 5.1. Priene Bouleuterionu orkestrasındaki sunak	142

Resim	Sayfa
Resim 5.2. Panionion	145
Resim 5.3. Ephesos Bouleuterionu aslan pençesi betimi	156
Resim 5.4. Menderes Magnesiası theatron aslan ve griphon ayağı.....	157
Resim 5.5. Bir stel üzerinde, Tanrıça Demokratia halkı (Demos) taçlandırıyor.....	161
Resim 5.6. Pnyks'teki taş bema	162

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 2.1. Attika'daki demos ve phyle dağılımı	24
Harita 4.1. Antik Dönem'de Batı Anadolu'da bölgeler	69
Harita 4.2. Batı Anadolu'da bouleuterion bulunan antik kentler.....	71

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
Abb.	Abbildung
A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
Bkz.	Bakınız
Cm.	Santimetre
Çev.	Çeviren
Çiz.	Çizelge
Ed.	Editör
Fig.	Figür
Ill.	Illustration
M.	Metre
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
Pl.	Plate
Res.	Resim
Şek.	Şekil
Taf.	Tafel
Trans.	Translator
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

1. GİRİŞ

Antik Dönem kent-devletlerinde bouleuterion, boulenin (danışma meclisi) toplantı mekanıdır ve mimari açıdan üzeri çatı ile örtülü küçük bir tiyatro görünümündedir. Kent-devletlerinde başlayan demokrasi hareketlerinin bir yansıması olarak ilk olarak Yunanistan’da ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın amacı, Yunanistan’da ilk örnekleri görülen bouleuterionlar temel alınarak, oluşan mimari geleneğin Batı Anadolu’daki yansımalarını araştırmaktır. Bu bağlamda Troas, Aiolis, İonia ve Karia olmak üzere, dört antik bölge tez kapsamına alınmıştır. Söz konusu bu bölgelerdeki kentlerde yer alan bouleuterionlar incelenmiştir. Arkeolojik araştırmalar sonucunda bouleuterion olarak tanımlanmış olan yapılar üzerinden bir tipoloji oluşturulmaya çalışılmıştır. Tez kapsamına alınan kentler coğrafi konumlarına göre kuzeyden güneye; Troia/İlion, Assos, Aigai, Smyrna, Teos, Metropolis, Notion, Ephesos, Nysa, Aphrodisias, Priene, Alabanda, Miletos, Latmos Herakleiası, Iasos, Stratonikeia ve Knidos’tur.

Çalışmada öncelikle, “Bouleuterionların Gelişimi” başlığı ile; bouleuterion tanımı, bouleuterionların ortaya çıkışını etkileyen faktörler, boulenin ortaya çıkışı, politik meclislerin kökeni ve toplanma mekanları ile bouleuterion kült ilişkisi ve kökenleri üzerinde durulmuştur. Sonrasında ayrı bir bölümde “Antik Yunan Dünyası’ndaki çatılı meclisler” üç başlık altında ele alınmıştır. Bunlar; Atina’daki bouleuterionlar, sütunlu toplantı salonları ve diğer bir grubu oluşturan stoa benzeri bouleuterionlardır. Anadolu dışında yer alan bouleuterion ve politik toplantı yapılarına geniş yer verilmesinin nedeni; hem Atina’daki bouleuterionların, hem de Batı Anadolu’daki örneklerin gelişim süreçlerini daha iyi algılayabilmektir.

Batı Anadolu’da yer alan bouleuterionların tipolojisinin oluşturulduğu bir arkeoloji çalışmasının şimdiye kadar yapılmamış olması, bu çalışmanın önemini vurgulamaktadır. Antik meclis binaları konusunda yapılan çalışmalar sınırlı sayıda olup, güncel verilerden uzak, geçmiş yıllara ait sonuçlara dayanmaktadırlar. Bu tez çalışması ile, Batı Anadolu’da araştırmaları tamamlanmamış kentlerde yer alan bouleuterionlar ve henüz keşfedilmemiş olması olası bouleuterionlara yönelik, gelecek çalışmalarda bir ışık olabilmek hedeflenmiştir.

Çalışma kapsamında, kentlerin araştırma ve kazı raporlarından sıklıkla yararlanılmıştır. Görsel değerlendirme amacıyla, çizim ve resimleme örnekleri yine sıklıkla kullanılmaya çalışılmıştır. Antik literatürde geçen meclis betimlemelerine, sözlü diyaloglara, meclisin yer aldığı dönemin politik yapısını anlatan ifadeler ve tarihsel olaylara özellikle yer verilmiştir. Modern literatürde ise, kazı ve araştırma raporları dışında, beş önemli yayın vardır. Bu yayınlar; Krischen ve Wulzinger'in (1941) "Antike Rathaus", McDonald (1943) "The Political Meeting Places of the Greeks", Meinel (1980) "Das Odeion", Gneisz (1990) "Das antike Rathaus" ve Balty (1991) "Curia Ordinis"tir. Ayrıca Öz'ün "Antik Dönem Meclis Binalarının Metropolis Örneğinde Araştırılması ve Korunması" konulu 2006 yılı restorasyon anabilim dalı doktora tezinden yararlanılmıştır.

Krischen; Batı Anadolu'da yer alan Miletos, Priene, Pisidia Bölgesi'nde Termessos, Kretopolis ve Troas Bölgesi'nde Assos'taki bouleuterionları çizimleri ile birlikte karşılaştırarak incelemektedir. Wulzinger ise aynı çalışmanın içerisindeki bir bölümde; yalnızca Latmos Herakleiası'ndaki bouleuterionu plan ve çizim önerileriyle birlikte sunmaktadır.

McDonald çalışmasında; öncelikle toplantı alanlarının kökenleri üzerinde durmaktadır. Sonrasında ise üzeri açık ve kapalı toplantı mekanlarını sırasıyla incelemektedir. Antik kentlerin oluşturduğu ve daha çok dinsel yönü ağır basan federal birliklerin meclislerinden de söz etmektedir. Ele alınan mekan ve yapıların karşılaştırılması sonuç bölümünün içinde sunulmaktadır.

Meinel çalışmasında; odeionları kapsamlı olarak ele almaktadır. Odeion yapıları ile sorunlarını değerlendirerek, örnekler ışığında, odeionların kullanımı, işlevsel özellikleri ve gelişimleri ele alınmaktadır. İncelenen odeionlar arasında meclis yapısı olarak kullanılan yapılar da bulunmaktadır.

Genisz çalışmasında; İlk olarak Homerik Dönem, Homerik Dönem sonrası ile boulenin yapısı hakkında bilgiler vermektedir. Daha sonra, antik kaynaklara ayrı bir bölümde yer verilmektedir. Anadolu ve dışındaki bouleuterion örneklerine ilave olarak curialardan da söz edilmektedir. Bouleuterion ve curiaların sorunlarına yer vererek, son bölümde örneklerle bir katalog hazırlamıştır.

Balty çalışmasında; curia ve bouleuterionları aynı bölüm içerisinde ele almaktadır. Bouleuterion olarak tanımlanan yapılarla olası yapıları ayrı ayrı değerlendirmektedir. Avrupa, Asya ve Afrika kıtasından bouleuterion örneklerine geniş yer verilmiştir. Bouleuterionları plan, kapasite, ve konum gibi özelliklerine göre değerlendirmektedir.

Öz'ün doktora tezinde ise; ilk olarak meclis yapılarının tarihçesi ile birlikte Avrupa ve Türkiye'deki örnekler ışığında gelişim aşamaları değerlendirilmiştir. Daha sonra ise Metropolis kentindeki bouleuterionun yapı özellikleri, koruma sorunları ve restorasyon önerileri ayrıntısıyla ele alınmıştır.

Bu çalışmada bouleuterionlar analiz edilirken kesin tarihlerle genel bir karşılaştırma yapılamamıştır. Bunun nedeni, bir bouleuterion için araştırmacılar tarafından farklı tarihlerin verilmiş olması veya bilgi yetersizliğinden kesin bir tarihin verilememesidir. Ayrıca, bouleuterion bulunan kentlerin ayrı ayrı tarihçesinden söz edilememiştir. Kentlerin her birinin farklı ve geniş bir tarihi bulunmaktadır. Bu durum, tez çalışmasının kapsamını genişleteceğinden ve içeriğin dağılmasını sağlayacağından dolayı uygulanmamıştır. Bunun yerine bölgelerin genel ve ortak tarihi bir başlık altında incelenmektedir. Ancak, bouleuterion yapılarının gelişimlerine katkısı olan tarihsel olaylar bouleuterionların yapım evreleri ile birlikte anlatılmaktadır.

Bouleuterionların tipolojisi oluşturulurken; kare, dikdörtgen ve odeion tipi olmak üzere üç bölümde incelenmektedir. Kare veya dikdörtgen plan içerisinde "II" formu ve dairesel/eğrisel oturma bölümleri veya oturma bölümü bulunmayan yapıların varlığı sınıflandırmayı etkileyen faktörlerdir. Kare ve dikdörtgen planlı yapılar alt başlıklarla "II" formu ve dairesel/eğrisel oturma bölümlerine sahip yapılar olmak üzere ayrıştırılmak durumunda kalmıştır. Ayrıca bu söz konusu yapılar, çatı desteği amacıyla iç kısma yerleştirilen sütunların konumuna göre de değerlendirilmişlerdir. Bu noktaların ele alınmasının nedeni, bouleuterionların genel olarak yapının dış duvarlarının formu, içteki oturma bölümü ve iç sütunları açısından gelişim göstermeleridir.

Çalışmada karşılaşılan sorunlardan bir diğeri de çatılı meclis yapılarının üzerini örten çatının formunun nasıl olabileceği konusunda bilgilerin varsayımlardan öteye gitmemesidir. Antik Dönem'de çatı formunu oluşturan ana malzeme olarak ahşapın kullanımı, kalıntıların günümüze ulaşmasını engellemiştir.

Bouleuterionlar tek tek incelenirken, kent içerisindeki konumu ve çevresindeki yapılar ile mimari özellikleri incelenmiştir. Bouleuterionu tanımlamaya yardımcı yazıt ve sunak gibi eserlerden özellikle söz edilmektedir. Ancak, Roma Dönemi'nde inşa edilen bouleuterion/odeion olarak kullanılan yapıları yalnızca odeion veya yalnızca bouleuterion olarak tanımlayacak kesin kriterler bulunmamaktadır. Eğer bir kentte Troia'daki gibi hem odeion hem de bouleuterion yapıları ayrı ayrı inşa edilmişse, gerçek amaçları için inşa edildiklerini söylemek uygun olacaktır. Ancak, klasik bouleuterion yapısı bulunmayıp, yazıt veya sunaksız açığa çıkarılan odeion yapılarının yalnızca konser ve gösteriler için kullanıldıklarını söylemek de yanlış olacaktır. Yapıları tanımlayıcı yazıt veya sunak gibi taşınabilir durumdaki eserlerin günümüze ulaşmamış durumda olmaları olasıdır. Roma Döneminde, Helenistik Dönem bouleuterionlarına sahne binası eklemek suretiyle görünüm açısından odeion yapılarına benzetilmeye çalışılmaları, çift amaçlı kullanımların hedeflendiğini göstermektedir.

2. BOULEUTERİONLARIN GELİŞİMİ

2.1. Bouleuterionun Tanımı

βουλευτήριον (Bouleuterion), Grekçe βουλή'den (Boule) türetilmiş olup, kent meclisinin toplantı mekanı anlamına gelmektedir. M.Ö. 8. yüzyılda Antik Yunan Uygarlığı'nda başlayan kentleşme faaliyetlerinin devamında ortaya çıkan politik bir kurumdur. İşleyiş açısından danışma kurulu görevini yerine getiren bir geleneğin devamıdır. Antik Dönem'de ilkel demokrasinin ortaya çıkması ile boulenin kentlerin işleyişinin düzenlenmesi ve denetimi, yönetimde karar almada bir ön kurul gibi çalışma ve yargı gibi görevleri bulunmaktadır. Boule üyeleri, yalnızca belirli bir yaşın üstünde olan erkek vatandaşlar arasından kura yoluyla seçilmişlerdir. Sınırlı sayıdaki boule üyelerinin bahsi geçen çeşitli görevleri yerine getirmek için toplandıkları Antik Dönem yapılarına bouleuterion denilmektedir.

Antik Yunan ve Roma mimarisine göre bir kamu yapısını bouleuterion olarak tanımlayan genel özelliklerden biri, öncelikle merkezde, agoraya ve diğer kamu yapılarına yakın konumlandırılmış olmasının gerekliliğidir. Kamu yapılarından işleyiş açısından özellikle prytaneion (boule başkanlarının evi) ile yakın ilişki içinde oluşu, birbirlerine yakın inşa edilmelerini gerektirmiştir. Başlangıçta ortaya çıktığı ilk haliyle, dikdörtgen veya kare bir formdan oluşan üzeri çatı ile örtülü geniş bir toplantı salonundan ibarettir. Bu toplantı salonunda oturumu açmadan önce yapılması gereken kült töreni için bir sunak gereklidir. Meclis üyelerinin toplantı süresince oturabilmeleri için de oturma sıraları yerleştirilmiştir. Tüm bu özellikleri ile bouleuterionların son hali üzeri çatı ile örtülü küçük bir tiyatro görünümündedir. Antik Yunan mimarisindeki teknikler, toplumsal ihtiyaçlar karşısında döneminin gerekliliklerine uyum sağlamaya çalışmıştır. Ancak, geniş açıklıkları çatı ile kapama konusunda teknik eksiklikler görülmektedir. Yapım teknikleri, uygarlık geliştikçe olumlu yönde değişmiştir. Değişimde ticaret ve savaşlarla kültürler arası etkileşimin de rolü büyüktür. Roma İmparatorluğu'nun hakimiyet alanının genişlemesi ile birlikte demokratik oluşumların önü tıkanmış olup, bouleuterionlara daha az ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır.

Bouleuterionlar, tek bir amaç için hizmet vermemişlerdir. Eğitim merkezi, konser ve gösteri salonları ile arşiv binası olarak da kullanım görmüşlerdir.

Bouleuterionların gelişimini ve ortaya çıkışlarını anlayabilmek amacıyla ilk olarak politik toplantı mekanlarının kökenlerini, neden böyle bir kuruma ihtiyaç duyulduğunu, örneklerini ve bu örnekler üzerinden tipolojisini araştırmak gerekmektedir.

2.2. Bouleuterionların Ortaya Çıkışını Etkileyen Faktörler

Bouleuterionların ortaya çıkışı, Klasik Yunan Uygarlığı'nın başlangıcından itibaren politik, toplumsal ve ekonomik açıdan gelişimlerinin bir bütün içerisinde ele alınması ile açıklanabilir. Yunan Anakarası Homerik Dönem adı verilen süreçte,¹ feodal bir düzen ile yönetilmiştir. M.Ö. 9. ve 8. yüzyıllara ait toplumsal yapı ve yönetim biçimi hakkındaki bilgilerin en geniş kaynağı Homeros'un destanlarıdır.²

İlyada'da Yunanistan'ın farklı bölgelerindeki krallıklardan oluşturulan Akha ordusunun yapısına ve Yunan toplumlarının nasıl yönetildiklerine dair ipuçları bulunmaktadır. Ayrıca, Yunan toplumunun politik yapısı ve Homerik Dönem'in uluslararası ilişkileri gözlemlenebilmektedir. Destana göre; Yunanistan'ın farklı bölgelerinde hüküm süren her kral, kendi askerleri ve gemileri ile savaşa katılmaktadır. Bölge krallarının askerleri ve gemileri ile her an savaşa hazır bulunmaları, içinde bulundukları feodal düzenlerinin bir zorunluluğudur. Bu veri, Homerik Dönem'de feodal bir birliğin olduğunu göstermektedir. Söz konusu krallıklar babadan oğula kan yoluyla geçmektedirler. “...soyuna sopuna göre adamlarını seç, diz, destek olsun soyu sopuna, sopu sopuna, soy soy savaşıacaklar onlar nasıl olsa....”³ Antik Yunan Uygarlığı'nın başlangıcında toplumların kabileler halinde birleştiği ve kan yoluyla aktarılan ataeril bir yönetim biçimi ile yönetildikleri görülmektedir. Kabile sistemi ile yönetilişin daha gelişmiş modeli olan krallıkların ortaya çıkması ile kan bağına dayalı yönetim anlayışı devam ettirilmiştir.

İlyada'da adı geçen kralların kralı Agamemnon, önemli sorunları görüşmek için meclisi toplantıya çağırma ve toplantıya başkanlık yapma yetkisine sahiptir. Toplantıya çağırma işini de habercileri aracılığıyla gerçekleştirir. Haberciler, kralın haberlerini iletir

¹ Söz konusu bu dönem, bazı tarihçiler tarafından “Karanlık Dönem” olarak nitelendirilmektedir. Yaklaşık M.Ö. 1000 ile 700 yılları arasına denk gelmektedir. Bkz. Mansel, A. M. (2011). *Ege ve Yunan Tarihi*. (Dokuzuncu Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 97.

² Söz konusu destanlar; İlyada ve Odysseia'dır. Bu tez çalışmasında, çoğu kaynakta kullanıldığı şekliyle bu dönem için “Homerik Dönem” ifadesi kullanılmıştır.

³ Homeros. (2002a). *İlyada* (çev. A. Erhat ve A. Kadir). İstanbul: Can Yayınları, (II, 363-365; II, 100-110) 93, 100.

ve diğer kralları toplantıya çağırırlar. “...*Agamemnon buyurdu gür sesli habercilere, Akhaları toplantıya çağırın, dedi. Verildi haber Akhalara, toplandı çarçabuk Akhalar. Açtı Agamemnon yürekli uluların kurultayını....*”⁴ Destanda adı geçen kurultay, yalnızca krallar tarafından oluşturulan ve sınırlı sayıdaki katılımcıyı içeren politik bir meclistir. Homerik Dönem meclislerinin ana konuları arasında olasılıkla savaş stratejileri, sahip olunan toprakların yönetimi veya nasıl daha fazla sınırların geliştirilebileceği, gelirlerin durumu ve kaynakların kullanımı yer almış olmalıdır.

Kral sayılan kişi toplumda özel ayrıcalıklara sahiptir. Kral Agamemnon ile diğer krallar arasında statü açısından hiçbir fark olmamasına rağmen, yine de en güçlüsü ve ayrıcalıklısıdır. Savaşlarda ele geçirilen ganimetlerin paylaşılması sırasında toplumsal eşitsizlik krallar arasında da kendini göstermektedir. “...*Ama barakandan alacağım kendim gelip senin onur payını güzel yanaklı Briseis’i. Senden ne güçlü olduğumu o zaman anla gör. Korksun boy ölçüşmekten, ibret alsın kim benimle eşit görmek isterse kendini....*”⁵ Her ne kadar ayrıcalıkları olsa dahi Kral Agamemnon, diğer kralların ordularına doğrudan doğruya hükmedememektedir. Yönetme işini diğer kralların aracılığı ile gerçekleştirir. “...*Meges’in buyruğunda kırk tane kara gemi var....*”⁶

Akha krallarının hepsi mecliste söz hakkına sahip olmalarına rağmen, baş kralın kararına uymak zorundadırlar. “...*Her kafadan bir ses çıkarsa iyi olmaz, bir tek baş olmalı, bir tek kral....*”⁷ Söz konusu baş kral yani meclis başkanı, yönetme yetkisini toplumun dinsel inancı çerçevesinde güçlendirmektedir. Yönetim hakkının kendisine tanrıların tanrısı Zeus tarafından verildiğini iddia etmektedir. “...*krallık yetkisi Zeus’tan gelir, akıllı Zeus kralları sever....*”⁸ Yönetme yetkisini tanrıdan alan krallar, aynı zamanda toplumdaki rahiplik görevini de üstlenmişlerdir. Bu durum, meclislerin aynı zamanda toplumun dinsel inançlarını da yöneten bir fonksiyona sahip olduğunu göstermektedir. Kral toplumu yönetme görevini dinsel otoritesi ile bağlayarak rahip, meclis başkanı, yargıç ve ordu şefi görevlerini üstlenmektedir.

⁴ Homeros, 2002a, (II, 51-54; IX, 10-11; X, 300-302) 91, 221, 249; Homeros. (2002b). *Odyseia* (çev. A. Erhat ve A. Kadir). İstanbul: Can Yayınları, (II, 6-8) 46.

⁵ Homeros, 2002a, (I, 182-18; IX, 154-156) 78, 225.

⁶ Homeros, 2002a, (II, 475-480; II, 575-580; II, 630) 103, 106-107.

⁷ Homeros, 2002a, (II, 206-207) 95.

⁸ Homeros, 2002a, (II, 197-198; II, 85; I, 234-240; IX, 98-100) 79, 92, 95.

İlyada'da ipuçlarını yakaladığımız krallarla yönetilen feodal toplumun benzeri, Odysseia'da da görülür. “...kızıyım ben de ulu yürekli Alkinoos'un, Phaiaklarda babam tutar elinde bütün gücü....”⁹ Ancak, Odysseia'da kentleşmeye çalışan bir toplum düzeni karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu bu toplum düzeninde aristokratlar, kralların yönetim gücüne yavaş yavaş ortak olmaya başlamışlardır.¹⁰ İlyada ve Odysseia'da meclislere halkın da katılımından söz edilmektedir.

“...gemilerden çadırlardan çıktı halk, aşağı kıyıya doğru, alana yürüdü. Zeus'un habercisi ulak tanrı, kışkırtıyor, ateşliyordu onları bir bir, onlar da geliyor, toplanıyorlardı. Bir uğultu başladı alanda, bir ana baba günü, oturmak için itişip kakışan insanların altında inim inim inledi toprak....”¹¹

Ancak Homerik Dönem'de halk, çoğunlukla dinleyici konumundadır ve politik yaşamda rol oynayamamıştır. “...Yoktur onların dernekleri, yasaları falan. Otururlar yüksek dağ tepelerinde, oyuk mağaralarda, herkes kendi evini yönetir, kendi karısını, çocuğunu,....”¹² Halkın toplanma yeri genelde pazar alanları ve meydanlardır.

“Erken doğan gül parmaklı Şafak görününce, Alkinoos, o kutsal yiğit kalktı yatağından, kentleri yıkan tanrısal Odysseus da kalktı. Alkinoos, o kutsal yiğit yol gösterdi herkese, gittiler Phaiakların pazar alanına doğru, gemilerin yanbaşıdaydı bu alan. Oturdular orda cilalı taşların üstüne yan yana....”¹³

Halk yönetime doğrudan katılamamıştır ancak, zaman zaman yönetenler üzerinde baskı mekanizması oluşturabilmiştir. Halkın beğenisi veya yadırgaması, yönetenlerin kararlarını vermesinde etkin olmuştur. “...olmaz, diyemezdin, halk arasında kötüye çıkardı adım....”¹⁴

Homerik Dönem'deki politik toplantı mekanları; kralın sarayı, beylerin konağı veya pazar alanlarıdır. Ancak, savaş zamanında açık havada veya gemilerin yanında da acil olarak politik toplantılar düzenledikleri görülmektedir.¹⁵ Meclislerin olağan durumlarda

⁹ Homeros, 2002b, (VI, 196-197) 120.

¹⁰ Odysseia, İlyada'dan yüzyıl kadar sonrasını yansıtmaktadır.

¹¹ Homeros, 2002a, (II, 92-98) 92.

¹² Aslında burada tarif edilen Kykloplar'ın (Tepegözler) meclis oluşturacak seviyeye gelemeyen, yasaları ve gelenekleri olmadan yaşayan, politik yaşamda yeri olmayan halkları temsil ettiği düşünülebilir. Bkz. Homeros, 2002b, (IX, 111-115) 155.

¹³ Homeros, 2002b, (VIII, 1-7) 135.

¹⁴ Homeros, 2002b, (XIV, 238) 232; Homeros, 2002a, (IX, 173) 225.

¹⁵ Homeros, 2002a, (II, 54-55; II, 92-95; X, 326-327; XVIII, 529) 91-92, 250, 419; Homeros, 2002b, (I, 372-373; VII, 82-100) 43, 127.

toplanma saati, sabah ile akşam arasındaki herhangi bir aralıktadır.¹⁶ Ancak, acil durumlar için belirli bir zaman aralığı geçerli değildir ve gerektiğinde hemen toplanılmıştır.¹⁷

Meclis, kral ya da feodal beylerden biri tarafından toplantıya çağrılabilmekte, kendi kendine toplanamamaktadır.

*“...tanrısız Odysseus koca karınlı gemileriyle savaşa gittiğinden bu yana toplanamamıştık böyle, derneğimiz olmamıştı, şimdi bizi buraya toplayan kim? Gençlerden mi o, yoksa yaşlı biri mi? Neden gerekti böyle çarçabuk toplanmamız? Ordumuz geri mi gelir, bir haber mi var ki? Duyduğu bir haberi bize de bildirmek mi ister? Yoksa halkın başka bir işi var da o mu tartışılacak?....”*¹⁸

Mecliste yer alanlar; krallar, feodal beyler, yaşlılar, savaşa katılan askerler, savaşçıların komutanları ve halktan ise sadece erişkin erkeklerdir.¹⁹ Homerik Dönem ataerkil yönetim düzeninde kadınların politik meclislere katılmaları engellenmiştir. *“...Hadi sen eve git, bak işlerine, geç tezgahına, mekiğinin başına, hizmetçilere buyruklar ver. Savaşla biz uğraşacağız, başta ben, İlyon’da doğmuş büyümüş bütün erkekler....”*²⁰

Homerik Dönem politik meclislerinde, alt kurum olarak çalışan ve meclis içerisinde yer alan danışma kurulu oluşturulmuştur. Kralların öncülüğünde toplanan bu meclislerde danışman olabilmek için asalet, tecrübe ve yaş faktörü önemli rol oynamıştır. *“Karşılık verdi kral Agamemnon, dedi ki: Konuşmada yendin gene Akhaogullarını, ihtiyar, ah Zeus, Athene, Apollon, Akhalardan bunun gibi on danışmanım olsaydı keşke....”*²¹ Danışmanlar kurulu kralın karar vermesinde etkindir. Mecliste yer alan yaşlıların düşünceleri, kralın düşünceleri gibi değerlidir.²² *“...İhtiyar Ekheneos söz aldı az sonra, en yaşlısıydı o Phaiak yigitlerinin,....”*²³

¹⁶ Homeros, 2002b, (XII, 440) 213; Homeros, 2002a, (II, 48-51; VII, 380-383) 91, 200.

¹⁷ Homeros, 2002b, (III, 136-138) 63.

¹⁸ Burada “dernek”ten kasıt, meclistir. Bkz. Homeros, 2002b, (II, 26-32) 46-47; Orijinal metinde yer alan “ἄγορῃ” ve “θόωκος” kelimelerinin anlamı; toplanılan yer, toplantı, toplanmak ve meclis oturumudur. “θόωκος” kelimesi Grekçe’den Türkçeye, “dernek” olarak çevrilmiştir. Bkz. Homer. (1945). *The Odyssey*. (trans. A. T. Murray), I, The Loeb Classical Library, Cambridge: Harvard University Press, 38-39.

¹⁹ Homeros, 2002b, (I, 272; VIII, 58) 40, 136; Homeros, 2002a, (X, 195-198; XIX, 40-52) 246, 424.

²⁰ Homeros, 2002a, (VI, 490-495) 187.

²¹ Homeros, 2002a, (II, 369- 372) 100.

²² Kabile sistemiyle (feodal düzenle) yönetimin bir parçası olan bu kurul, daha sonraki yüzyıllarda gelenekselleşerek sosyal ve ekonomik değişimlerin etkisiyle varlığını boule veya gerousia (yaşlılar kurulu) adları ile sürdürmeye devam etmiştir.

²³ Homeros, 2002b, (VII, 155-157; XXIV, 451-452) 129, 371; Homeros, 2002a, (VII, 125-127; II, 404-405) 101, 193.

Kral ve yaşlıların dışında meclise katılan diğer erişkinler de konuşma hakkına sahiptirler.²⁴ “...Derken gür naralı Diomedes söz aldı, dedi ki: ‘Önce sana çatacağım Atreusoğlu, ey kral, darılmaca falan yok, toplantıda bize verilen hak bu.’”²⁵

Kralların toplantı mekanlarında ayrıcalıklı oturma yerlerine sahip olduğu görülmektedir. “...Tahtlarda Phaiakların önderleri otururdu, bolluk içinde yer içerdilerdi bütün yıl....”²⁶ Krallardan sonra aynı ayrıcalık danışma kurulunu oluşturan yaşlılar için de tanınmıştır. “...yaşlılar cilalı taşlar üstünde oturuyordu, kutsal çevrede,...”²⁷

Meclislerde söz hakkına sahip olan kişiler, ayağa kalkarak konuşmalarını yapmaktadırlar.²⁸ Son söz krala ait olsa dahi, mecliste yer alanlar düşüncelerini özgürce dile getirebilmektedirler.

“...Kimi bağıırır çağırır bulduysa o, dürttü değneğiyle, söylendi durdu: ‘Çırpınma öyle, sersem, otur yerine, başkalarının da sözüne kulak ver, daha güçlüdür onlar senden. Sense savaştan anlamaz korkağın birisin. Ne kurultayda geçer sözün, ne savaşta geçer. Hem biz burada hepimiz kral değiliz ki. Her kafadan bir ses çıkarsa iyi olmaz, bir tek baş olmalı, bir tek kral. Kurnaz Kronosoğlu şu değnekle bütün yetkileri size krallık etsin diye verdi Agamemnon’a.’”²⁹

Meclise katılanlar düşüncelerini krala hakarete varana dek serbestçe açıklayabilmekteydiler. “...Oturdu herkes yerine, öylece kaldı. Yalnız Thersites kopardı yaygarayı, konuştu ileri geri, o Thersites ki saçmalar dururdu biteviye, kralları kızdırmak için laf ederdi, gelişigüzel,...”³⁰ Asiller ve danışmanlar dışında sadece dinleyici olarak meclise katılan halktan bazı erişkin erkeklerin de düşüncelerini açıklayabilme fırsatına sahip olduğu görülmektedir. Odysseia’da asillerin, Penelopeia’yı evlenmeye ikna etmek ve ona talip olmak için toplandıkları bir mecliste, halktan biri olan Menthor şöyle konuşabilmektedir; “... ‘Ben sizi ayıplarım asıl, İthake halkı, yola getirmek için şu bir avuç adamı bir tek laf söylemezsiniz, bir tek, oysa siz çok kalabalıksınız onlardan’”³¹ Halktan biri olan Mentor, asillere karşı çıkmaktadır. M.Ö. 8. yüzyılda kentleşmeye başlayan Yunan Anakarası’nda krallar ve asillerden oluşan feodal düzene karşı sınıf mücadelesinin ortaya

²⁴ Bu gelenek daha sonraki yüzyılların meclisine “isegoria” (eşit konuşma hakkı) olarak geçmiştir.

²⁵ Homeros, 2002a, (IX, 30-35) 222.

²⁶ Homeros, 2002b, (VII, 98-99; III, 428-429) 71,127.

²⁷ Homeros, 2002a, (XVIII, 504) 419; Homeros, 2002b, (III, 405-410) 70.

²⁸ Homeros, 2002a, (I, 57-58; II, 76-78) 74, 92.

²⁹ Homeros, 2002a, (II, 198-207; XII, 210-215) 95, 289.

³⁰ Homeros, 2002a, (II, 210-215) 96.

³¹ Homeros, 2002b, (II, 238-241) 52.

çıktığı görülmektedir. Kısaca önce asiller tarafından kralların yetkileri kısıtlanacak, daha sonra ise yönetimi ele geçiren asillere karşı bir alt sınıfın mücadelesi başlayacaktır. Ancak, yönetim yapısındaki bu köklü değişimleri anlayabilmek için ilk olarak nedenlerini ortaya çıkarmak ve yönetim yapısı modellerini incelemek gerekmektedir.

Homerik Dönem'in ilk zamanlarında özel mülkiyet yerine kollektif mülkiyet bulunmaktaydı. Yunan kabilelerinin sürekli olarak belirli bölgeleri işgal etmeleri zamanla kabile mallarının, kişiselleşmesine yol açtı ve bu durum veraset hukukunu ortaya çıkardı. Kişisel mülkiyetin gelişmesiyle kabile içinde bağımsızlaşan kimselerin evlenme, satın alma, savaş, hastalık ürün yılları gibi nedenlerle ekonomilerinde değişimler yaşandı. Fakirler zenginlerin himayesi altında yer aldı ve Yunanistan'daki halk, zengin ve fakir olmak üzere iki ana sınıfa ayrıldı. Mal ve mülk sahipleri ile, kabile tarihinde faydalı olanlar aristokratik sınıfı meydana getirdiler.³² Aristokratların ortaya çıkışı ile yönetim mekanizmaları değişikliğe uğradı. Ekonomik anlamda güçlenen ve fakir halkı himayeleri altında bulunduran aristokratlar, doğal olarak meclislerde kralların yanında yer almaya başladılar. Karanlık Dönem'den izler taşıyan Homeros'un *Odyseia*'sında; "...*bu halkın arasında siz on iki sivrilmiş kralınız, hepiniz başına buyruk, özgürsünüz, bense on üçüncü kralım içinizde....*"³³ sözleri yer almaktadır. Phaiaklar'ın kralı Alkinoos'un yanında yönetimde söz sahibi olan on iki aristokrat daha vardır.

Yönetme yetkisini elinde bulunduranların değişimine temel oluşturan etkenlerden biri ve Homerik Dönem'in sosyal ve politik açıdan en önemli yeniliği "polis" adı verilen kent devletlerinin ortaya çıkmasıdır. İlyada'da krallıkla yönetilen, savaşan ve geçimini yağma geleneği ile sağlayan bir toplum düzeni görülmektedir.³⁴ Thukydides; eskiden Yunanlılar'ın geçimlerini denizde korsanlıkla, karada yaşayanların ise yağmacılıkla sağladıklarını ve bu yaşam tarzının onursuzluk olarak görülmediğinden söz etmektedir.³⁵ *Odyseia*'da ise; kralın yanı sıra yavaş yavaş aristokratların boy gösterdiği, yağmacılık ve tarım faaliyetleriyle geçimini sağlayan, pazar alanlarında toplanan ve kent yaşamını oluşturmaya başlayan bir toplum düzeni karşımıza çıkmaktadır. "...*tutup elinden Demodokos'u çıkardı saraydan dışarı, öbür Phaiak ileri gelenleriyle tuttu aynı yolu, hepsi*

³² Mansel, a.g.e., 99.

³³ Homeros, 2002b, (VIII, 390-393) 146.

³⁴ Homeros, 2002a, (I, 163-171) 77.

³⁵ Thukydides. (2010). *Peloponnessos Savaşları*. (çev. F. Akderin). İstanbul: Belge Yayınları, (I, 15) 14.

gidiyorlardı oyunları seyretmeye. Gene indiler pazar alanına, büyük bir kalabalıkla, akın ediyordu pazara binlerce insan, aralarında soylu gençler de vardı bir sürü....”³⁶

Antik Yunan Uygarlığı’nın şekillenmesinde büyük etkisi olan Akhalar’ın uygarlıklarının dağılıp Batı Anadolu’ya göçlerinden sonra bu topraklarda zaten var olan ve belki kent kavramını Anadolu’nun ilk büyük devleti Hititler’den öğrenen halklar yaşamaktaydılar. Akhalar, kendi gelenekleri temelinde, kent kavramına yabancı değillerdi ve Dorlar’ın kabile sisteminden etkilenen kültürlerini, bu topraklara yerleştikten sonra yaşayamamış olmaları olası görünmektedir. Ancak, kentlerinin etrafını surlarla çevirme geleneklerini göz ardı etmediler. Kentler, belirlenen topraklar üzerinde kurumsallaştı, politik ve kültürel anlamda var oldular.³⁷ Kentlerin en önemli geçim kaynakları arasında zeytincilik ve bağcılığın yanı sıra, kıyı şeridinde yakın kentlerin denizcilikle de uğraştıkları görülmektedir. Denizcilik alanındaki ilerlemeler, ticaretin gelişmesine yol açmıştır. Ticaret, değişimi ve farklı toplumlarla olan kültürel etkileşimi beraberinde getirmiştir. Buna bir de çömlekçilik gibi zanaatkârlıktaki kişisel başarılar da eklenince kentlerin ekonomik, sosyal ve kültürel anlamdaki değişimlerinin yanı sıra, tüm bu faaliyetleri yöneten gücü elinde bulunduranların da değişmesi doğal bir süreç içinde gerçekleşmiştir. Aristoteles, başlangıçta kent devletlerinin krallar tarafından yönetildiğini belirtmektedir.³⁸

Kent devletlerinin ortaya çıkmasından en çok fayda sağlayan aristokratlar olmuştur. Aristokratların günden güne zenginleşmelerinin yanı sıra, kentleşme ile birlikte kralların yönetim alanlarının karmaşıklaşmaya başlaması, kralların bütün işlere yetişememesine yol açmıştır. Bu duruma çözüm olarak kral, yanına yardımcı ve üst sınıfa mensup memurlar almak durumunda kalır. Kralın yetkilerini sınırlamaya başlayan sadece aristokrat memurlar değildir. Aynı zamanda önceki kuşakların meclislerinde de etkili olan danışma kurulunun devamı niteliğindeki meclistir.³⁹ Kralın gücünün günden güne azalmasına karşın yüksek rütbeli memurların ve danışma meclislerinin güçlenmeye başlaması ile krallık babadan oğula geçen bir gelenek olmaktan çıkmıştır.⁴⁰ Aristoteles, babadan oğula geçen krallık yönetiminin doğru bir uygulama olmadığını şu sözlerle açıklamaktadır;

³⁶ Homeros, 2002b, (VIII, 105-110; XI, 490; XIV, 95-105) 138, 197, 228.

³⁷ Mansel, a.g.e., 101.

³⁸ Aristoteles. (2012). *Politika* (çev. M. Tunçay). İstanbul: Remzi Kitabevi, (I, 2) 8.

³⁹ Burada Areopagos Meclisi’nden söz edilmektedir.

⁴⁰ Krallık M.Ö. 9. ve 8. yüzyıllarda İonia’da, M.Ö. 8. ve 7. yüzyıllarda ise Yunanistan’da ortadan kalkar. Tüm tarihi boyunca krallığı koruyan tek kent devleti ise, Sparta’dır. Bkz. Mansel, a.g.e., 105-106.

“Devletlerce krallarla yönetilmenin en iyi olduğuna inanlar, daha başka birtakım soruları da düşünmek zorundadır, örneğin kralın oğullarına ilişkin soruları. Onun soyundan gelenler de kral olmalı mı? Bunlardan bazılarının ne çeşit kişiler olduğunu gözümüzün önüne getirince, krallığın babadan oğula geçmesinin zararlı bir şey olduğunu söylemek durumunda kalırız.”⁴¹

Yunan kent devletleri kurulmaya başlayınca, karmaşılaşan kent yaşamını kontrol etmek amacıyla yeni yönetim kurumları ortaya çıkarıldı. Bu kurumların bir parçası olan arkhon’lar (yüksek dereceli memurlar), soyluluk ve zenginlik göz önüne alınarak seçildiler ve yönetime dahil edildiler. Bu memurlar; başlangıçta ölene kadar, sonra on yıllığına ve en son da sadece bir yıl için görevde kaldılar. Aristokratların meclislerde söz sahibi olmaya başlamasından sonra kral, sadece “basileus” adıyla dini işlerde görevlendirilmeye devam etti.⁴² Toplumun dinsel inancı dışındaki konularda kralların yetkileri tamamen kısıtlandı. Bunun yanı sıra, aristokratların güçlenmesinden sonraki zamanlarda kralın basileus adı altında dini işlere bakan kişi olarak görevlendirilmiş olması,⁴³ önceki kuşakların geleneklerinin devam ettiği şeklinde düşünülmelidir. Her ne kadar kralların yetkileri aristokratlar tarafından kısıtlanmış olsa da, dinsel törenlere katılmaları dışında başka bir fonksiyonu olmayan kral ve soyundan gelenlere sonraki yüzyıllarda da toplumda özel ayrıcalıkların tanınmasına devam edilmiştir. Strabon, yönetimi elinde bulunduran iki aileden sonra aristokratlar tarafından yönetilen Skepsis’te, kral soyundan gelenleri kral olarak çağırmaya devam ettiklerini ve onlara bazı ayrıcalıkların verildiğinden söz etmektedir.⁴⁴

Drakon’dan önceki dönemde, zengin ve soylu sınıftan gelen toplamda dokuz arkhonun, kent yönetiminde etkin olduğu bilinmektedir.⁴⁵ Toplantı mekanının Ares Tepesi olmasından dolayı “Areopagos Meclisi” adını⁴⁶ alan ve aynı zamanda yüksek mahkeme görevini üstlenen danışma meclisinden Aristoteles şu şekilde söz etmektedir;

⁴¹ Aristoteles, 2012, (III, 15) 101.

⁴² Aristoteles. (2013). *Atinalıların Devleti* (çev. A. Çokona). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (III, 1-4) 2-4.

⁴³ Mansel, a.g.e., 110.

⁴⁴ Strabon. (2009). *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika). Kitap XII-XIII-XIV.* (çev. A. Pekman). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (XIII, I, 52) 136.

⁴⁵ Dokuz arhon; bir basileus (kral), bir polemarchos (başkomutan), bir arkhon (yüksek dereceli memur) ve altı thesmothetes’ten (yasa koyucu) oluşmaktadır (Başlangıçta üç arkhon bulunuyordu. Fakat memurların görev süresinin bir yıla indirildiği zamanda bunlara altı yasa koyucu daha eklendi). Bkz. Aristoteles, 2013, (III, 1-5) 2-5; Thukydides, a.g.e., (I, 126) 57.

⁴⁶ Klasik Yunan Uygarlığı’nın mitolojisine göre; günün birinde bu tepenin eteğindeki kayanın dibinde bulunan Ares, Aglauros’tan olma kızı Alkippe’ye Poseidon’un oğlu Halirrhotos’un saldırdığını görür ve

“Areios Pagos [Ares Tepesi] Meclisinin görevi, yasaların uygulanışını denetlemektir. Devlet meselelerinin en önemlilerinden çoğuyla o ilgileniyordu ve yasalara uygun davranmayanları cezalandırma ya da para cezasına çarptırma yetkisine sahipti. Bu meclisin üyeleri daha önce arkhon olarak görev almış olanlardan seçiliyordu. Arkhonlar zengin ve soylu kimseler arasından seçildiği için, idari makamlardan sadece areopagitesler [Areios Pagos Meclisi üyeleri] yetkilerini hala ömür boyu sürdürme hakkına sahiptir.”⁴⁷

Yönetimi elinde bulunduran aristokratlar, zaman içerisinde toplumu kendi çıkarlarına uygun bir şekilde yönetmeye başladılar ve yönetim giderek oligarşikleşti. Aristoteles, Politika adlı eserinde aristokrasinin sapmasını⁴⁸ ve aristokratik yönetimin zamanla neden oligarşik bir özellik kazandığını şu şekilde açıklamaktadır;

“Yeterli sayıda üstün bir yetenek ve erdemi olan insan bulmak, hele o günlerde şehir nüfusları küçük olduğu için daha da güçtü. İyi insanların bir özelliği fayda sağlamaktır ve işte, yaptıkları iyilikler bilindiği içindir ki, iyi adamları kral diye atadılar. Sonra, daha çok sayıda eşit ölçüde iyi adam bulununca, insanlar artık tek adamın egemenliğine katlanmadılar ve anayasayı kurdular. Fakat iyi adamlar iyi olarak kalmadı; herkesin ortak mülkiyeti altında olandan kendilerine bir kar çıkarmaya başladılar. İşte oligarşilerin kökenini herhalde buna bağlayabiliriz, çünkü oligarkın özelliği paraya düşkünlüğüdür.”⁴⁹

Homerik Dönem’in sonunda ve devamındaki Arkaik Dönem’de toplumsal bir takım değişimler yaşandı. Zengin ve yoksul arasındaki uçurum daha da arttı. Aristoteles, Atinalıların Devleti adlı eserinde, oligarşik bir özellik kazanan yönetim yapısının, yoksulları zenginler için köleleştirdiğini belirtmekte ve devamında yaşananlardan şu şekilde söz etmektedir; *“Daha sonra, soylularla halk arasında uzun süren huzursuzluklar yaşandı. O zamanın yönetim biçimi tamamen oligarşik olduğu gibi, yoksullar, eşleri ve çocuklarıyla birlikte zenginler için köle gibi çalışmaktaydı.”⁵⁰*

Yunan kent devletlerinin kurulmasıyla birlikte, aristokratların zenginliklerine zenginlik katmalarını sağlayan zeytinyağı ve şarap üretimi ile ticaret, Homerik Dönem’in sonlarında daha da gelişti. Yunanlılar’ın denizcilikteki başarılarına M.Ö. 750 yılında başlayıp yaklaşık iki yüz yıl süren koloni kurma faaliyetleri de eklenince, ticaretten fayda

öfkeye kapılarak Poseidon’un oğlunu öldürür. Tanrılar bu tepede toplanarak Ares’i yargılar ve beraatine karar verirler. Bkz. Erhat, A. (1997). *Mitoloji Sözlüğü*. (Yedinci Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi, 51.

⁴⁷ Aristoteles, 2013, (III, 6) 4-5.

⁴⁸ Aristoteles, doğru anayasalarla yönetim modelleri içinde aristokratik yönetimi de sayar. Ancak, aristokrasiden oligarşiye doğru bir sapma yaşanabileceğinin de altını çizer. Bkz. Aristoteles, 2012, (III, 7) 81.

⁴⁹ Aristoteles, 2012, (III, 15) 101.

⁵⁰ Aristoteles, 2013, (II, 1-2) 2.

sağlayıp güçlenen bir başka sınıf ortaya çıktı. M.Ö. 7. yüzyılın sonlarında paranın icat edilmesi bu gelişmeleri daha da hızlandırdı.

Zengin ile yoksul arasında yer alan ve günden güne güçlenen orta sınıf, geçimini ticaret, gemicilik, zanaatkârlık ve işçi olarak sağlamaktaydı. Söz konusu bu orta sınıf, Homerik Dönem'in yönetim modellerinin yeniden değişmesine ve dolayısıyla aristokratların gücünün kökünden sarsılmasına yol açtı.⁵¹ Dengelerin değişmesi ile aristokratların aleyhine bir tehdit oluştu. Bu tehdit, orta sınıfın günden güne yoksullaşan aşağı sınıflar ile işbirliğine girebilme olasılığıydı.

Kent devletlerinin gelişmesiyle birlikte orta sınıfın güçlenmesi ve devamında aristokratlarla sürtüşmeye başlamasının asıl nedeni, toplum yaşamını düzenleyen kuralların aristokratlar tarafından devam ettirilen thesmoi (geleneksel sözlü hukuk kuralları) ile belirlenmesiydi. Mücadeleler sonucunda, aristokratlar ile özellikle orta sınıf arasında arabuluculuk yapan ve yasaları yazılı hale getiren bazı nomothetes'ler (yasa koyucular) seçildi. Keyfi yönetim yerine, nomoi 'a (yazılı yasalar) göre yönetim ilkesi benimsendi.⁵² Tüm bu gelişmeler sonucunda orta sınıf bazı politik haklara kavuştu. Ancak, yüksek memurluklar halen aristokratların himayesindeydi. Tüm bu gelişmeler yaşanırken kimisi küçük toprak sahibi, borçlu ve köle durumunda olan alt sınıfların politik hakları yoktu. Aristoteles'ten öğrendiğimize göre; hiçbir hakka sahip olmayan halk yığınlarının durumlarından şikayetçi olmaları için birçok nedenleri vardı.⁵³

Toplumdaki bu hoşnutsuzluğu fark eden, çoğunlukla asil soydan gelen ve politik yaşamda yer almak isteyen tiran⁵⁴ olarak adlandırılan kimseler, oligarşik meclislerin yönetiminden hoşnut olmayan demos'un (halk) önderi oldular ve yönetimi zorla ele geçirerek başa geçtiler. Kent devletlerini tiranlık ile yönetmeye başladılar. Aristoteles, Politika adlı eserinde tiranlardan şu şekilde söz etmektedir; "*Tiran ise halktan, avam*

⁵¹ Mansel, a.g.e., 175.

⁵² Eski Doğu toplumlarında Yunanlılar'dan çok daha önce uygulanan yazılı hukuk kuralları, Yunanlılar'da M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren görülür. Bkz. Mansel, a.g.e., 176-178.

⁵³ Aristoteles, 2013, (II, 3) 2.

⁵⁴ Tiran sözcüğünün Lydia dilinden yada Etrüskçede "efendi" anlamına gelen "turan"dan geldiği düşünülmektedir. Tiranlar, Klasik Yunan'da M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllarda hüküm sürdüler. Adı bilinen en ünlü tiranlar arasında M.Ö. 561/60 yılında tiran olan Peisistratos gelir. Devlet yönetimlerini yasal olmayan yollarla yani askeri darbe ile ele geçiren kimseler için tiran adı kullanıldı. Aristokratlar, kanlı mücadelelerden sonuç alamayınca konumlarını yazılı kurallarla sağlamlaştırma yolunu seçtiler ve böylece yasa koyuculara bir takım yasalar hazırlattılar. Örneğin; Drakon M.Ö. 624'te çok ağır bir ceza yasası hazırladı. Kleisthenes zamanında ise, tiranlığa karşı tedbir amacıyla ostrakismos (çanak çömlek mahkemesi) kurumu oluşturuldu. Bkz. Mansel, a.g.e., 178-179, 193, 204.

arasından çıkar ve bütün çabalarını, halkı ezmeleri için yukarı sınıflara karşı yöneltir. Bunun böyle olduğu, olgulardan anlaşılmaktadır; tiranların çoğulcası halk önderleri olarak, halk yukarı sınıftan hoşlanmadığı için, halkın güvenini kazanarak işe başladıklarını söylemek genellikle doğrudur."⁵⁵ Thukydides ise, kent devletlerinin zenginleşmesinin bir sonucu olarak tiranların ortaya çıktığından söz etmektedir.⁵⁶

Alt sınıflar, kanunların yazılı hale getirilmesiyle yetinmediler. Kent yönetimine faal olarak katılmak ve yönetimde söz sahibi olmak için mücadelelerini sürdürdüler. Bu mücadeleler sonucunda yönetime katılma konusunda soyluluk yerine, servet ve geliri göz önünde bulunduran bir takım yasalar yürürlüğe konuldu. Bu çeşit yasalar Atina'da Solon zamanından itibaren uygulanmaya başlandı.⁵⁷ Ancak, tüm bu gelişmelerden önce sınıflar arasındaki anlaşmazlığı önlemek için, M.Ö. 624 yılında yasa koyucu olarak görevlendirilen Drakon, kendinden önce var olan anayasaya yaptığı eklemelerle bir takım yasalar hazırladı.⁵⁸ Politikaya katılma hakkını, sadece silahlarını ve savaş donanımlarını kendi olanakları ile sağlayabilen kişilere verdi.⁵⁹ Drakon zamanında, önemli memurluklara getirilme şartı içinde kişilerin servetlerinin miktarının önemli olması, Drakon yasalarıyla kurulan devlet yönetiminin de, geçmişteki gibi oligarşik özelliklerini devam ettirdiğinin bir göstergesidir. Aristoteles; meclis üyesi olma, memurların seçiminde oy verme ve yurttaşlık hakları gibi ödevlerin sadece ve sadece zenginlere verilmesini oligarşik olarak tanımlamaktadır.⁶⁰

Kanunların yazılı hale getirilmesinden sonra, aristokratlar ile halk tabakaları arasında arabuluculuk yapması için arkhon olarak seçilen Solon⁶¹ politik, sosyal ve ekonomik alanda bazı reformlar gerçekleştirdi.⁶² Halkı gelir ve servetlerini göz önünde bulundurarak sınıflara ayırdı.⁶³

⁵⁵ Aristoteles, 2012, (V, 10) 163.

⁵⁶ Thukydides, a.g.e., (I, 13) 12.

⁵⁷ Mansel, a.g.e., 178.

⁵⁸ Aristoteles, Drakon kanunlarının, cezalarının sertliğinden başka anılmaya değer yanlarının olmadığından söz eder. Bkz. Aristoteles, 2012, (II, 12) 66.

⁵⁹ Aristoteles, 2013, (IV, 2) 5.

⁶⁰ Aristoteles, 2012, (II, 6) 44.

⁶¹ Solon, M.Ö. 594/93 yılında arkhon olarak seçildi. Bkz. Mansel, a.g.e., 186.

⁶² Aristoteles, 2013, (V, 2; VI, 1; VII, 1) 6-8.

⁶³ Halk, servet ve gelir durumlarına göre dört sınıfa ayrıldı; Pentakosiomedimnoi (500 medimnoslular) olarak nitelendirilen büyük çiftlik sahipleri, hippeis (300 medimnoslular) olarak nitelendirilen ve savaşlarda süvari olarak katılanlar, zeugitai (200 medimnoslular) olarak nitelendirilen ve bir çift öküz sahibi çiftçilerdi. Zeugitler, savaşlarda hoplit (ağır silahlı piyade) olarak görev yapmaktaydılar. Son sınıfı ise, vergiden ve

İdari makamlara yurttaş tanımı⁶⁴ içerisinde yer alan üst ve orta sınıftan kişiler getirildi. Her phyle (kabile)⁶⁵, dokuz arkhon için önceden kuraya katılmasını uygun gördüğü onar adayı öneriyor ve arkhonlar bunlar arasından seçiliyordu.⁶⁶

Solon öncesinden ise Aristoteles şu şekilde söz etmektedir; “*Eskiden makamların dağıtımını Areios Pagos Meclisi yapıyordu. Adayları kendi üyeleri arasından seçiyor ve her makam için en uygun gördüğü adayı bir yıllığına görevlendiriyordu.*”⁶⁷ Solon zamanında Areopagos Meclisi’nin elinden memurları seçme yetkisi alındı ve bu görev halk meclisine verildi. Ancak, Areopagos Meclisi daha önceki görevlerini yerine getirmeye devam etti, yani yasaların uygulanıp uygulanmadığını denetledi. Aristoteles, Solon zamanı Areopagos Meclisi’nden şu şekilde söz etmektedir;

“*Bu meclis önemli devlet işlerinin çoğunu yürütüyor, verdiği cezaların nedenlerini açıklamak zorunda kalmadan yasalara aykırı davranışları cezalandırıp onlara para cezası verebiliyor ve bu para cezalarını gelir olarak hazineye kaydedebiliyordu. Solon bu yetkilerine, demokrasiyi yıkmak üzere örgütlenenleri de yargılama yetkisini ekledi.*”⁶⁸

Solon zamanında Areopagos Meclisi’nin üst düzey mahkeme görevini sürdürdüğü görülmektedir.

Solon, halkın lehine olan önemli düzenlemeler gerçekleştirdi. Thetes’ler sınıfına sadece ekklesia (halk meclisi) toplantılarına katılabilme, oy kullanabilme ve heliaia’da (halk mahkemesi) jüri üyesi olabilme hakkını tanıdı.⁶⁹ Solon’un arkhonluğu ile birlikte bir devleti oluşturan ve yurttaş tanımı içinde yer alabilen tüm bireyler, politik yaşamın

askerlik hizmetinden muaf, efendilerinin topraklarına bağlı olarak yaşayan ve hiçbir geliri olmayan thetes’ler oluşturdu. Bkz. Aristoteles, 2013, (VII, 3) 8-9; Plutarch. (1959a). *Plutarch’s Lives*. (trans. B. Perrin), I, London: William Heinemann. (first printed 1914), (Solon 18) 451-455.

⁶⁴ Yurttaş tanımı zaman zaman değişikliğe uğradı. Yurttaş bir babanın evladı olan özgür doğumlular, özellikle Perikles zamanında yurttaş sayısının oldukça artması sebebiyle yurttaş anne ve yurttaş babadan doğma şartı ile değiştirildi. Metoikoi (köleler ve yabancılar; kent içinde oturan ama yurttaş sayılmayanlar) bu tanımlamanın dışında tutuldu. Ancak, Kleisthenes zamanında demos örgütlenişiyile birlikte halk meclisine katılımı artırmak amacıyla bazı yabancı ve kölelere yurttaşlık hakları verildi. Kadınlar, yurttaş olsalar dahi politik haklara sahip olamadı.

⁶⁵ Solon zamanında ve öncesinde Atina halkı dört phyle’ye (kabile) ayrıldı. Bu phyle’ler; İon’un dört oğlunun adından gelen Geleon, Aigikoreus, Argades ve Hoples idi. Bkz. Herodotos. (2012). *Tarih*. (çev. M. Ökmen). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (V, 66) 411-2; Aristoteles, 2013, (VIII, 3) 10.

⁶⁶ Aristoteles, 2013, (VII, 3; VIII, 1) 8-10.

⁶⁷ Aristoteles, 2013, (VIII, 2) 10.

⁶⁸ Aristoteles, 2013, (VIII, 3-5) 10-11.

⁶⁹ Halk meclisi ve halk mahkemeleri tüm yurttaşlara açık kurumlardı. Bkz. Aristoteles, 2013, (VII, 3) 8-9; Plutarch, 1959a, (Solon 18) 451-455.

içerisinde yer almaya başladı. Aristoteles'e göre⁷⁰ yurttaşları ötekilerden ayıran en önemli fark; politik, yasal ve yönetsel görevlerde yer alıyor olmalarıdır.⁷¹

Haksızlığa uğradığını düşünen her yurttaş, halk mahkemeleri yoluyla hakkını arayabiliyordu. Mahkeme kararlarına itirazların halkın huzurunda görülmesi, halkı güçlendiren bir reform oldu. Oylama yolu ile mahkeme kararlarına hükmedebilen halk, bu sayede devletin yönetimini de elinde bulundurmaya başladı.⁷² Aristokratik özellikleri ağır basan Areopagos Meclisi'nin karşısında heliaia'nın kurulması, yönetimdeki dengelerin yeniden değişmesine yol açtı.

Halk meclisleri, gelir durumuna bakılmaksızın, yurttaş tanımı içinde yer alabilen bütün bireylere açıktı.⁷³ Politik haklara sahip erkek yurttaşlar, on sekiz yaşına gelince, halk meclisine girebiliyorlardı. Ancak, iki yıl askerlik hizmetlerini de yerine getirme şartı nedeniyle, yirmi yaşından önce bu pek mümkün olamadı.

Mecliste görüşülecek konular, Solon zamanında oluşturulan boule (dört yüzler meclisi) tarafından hazırlanıyordu.⁷⁴ Halk meclisi, daha önce boulede görüşülmemiş ve o gün görüşülecek konular arasına alınmayan hiçbir konu hakkında hüküm veremezdi ve bu kurala aykırı davrananlar yasaları çiğnemekle suçlanırlardı.⁷⁵ Toplantıya davet eden kişiler, boulenin kendi içinden seçtiği başkanlardı ve halk meclisi, her başkanlık döneminde dört defa toplandı. Toplantılardan birisi ana toplantıydı. Bu toplantıda yöneticilerin görevlerini iyi yapıp yapmadıkları el kaldırma yönetimiyle oylandı. Ayrıca, kent devletin güvenlik sorunları, politik suçlarla ilgili konular, kamulaştırılan mülkler, miras davalarının hükümlerinin okunması ve evli olmayan kadınların mülklerini işletenlerden hesap sorulması, halka söz verip yerine getirmeyenlere para cezası verilmesi, tiranlığa eğilim gösterenlerin sürgüne yollanıp yollanmayacağı da gündem konuları arasında yer aldı. İkinci toplantı dilekçelere ayrıldı. Özel veya kamuyu ilgilendiren her konuda, dileyen

⁷⁰ Aristoteles, 2012, (III, 1) 70.

⁷¹ Burada ötekilerden kasıt; kadınlar, köleler, metoikoslar olmalıdır.

⁷² Plutarch, 1959a, (Solon 16, 18) 447-449, 451-455; Aristoteles, 2013, (IX, 1) 11.

⁷³ Aristoteles, 2013, (VII, 3) 8-9.

⁷⁴ Plutarch, 1959a, (Solon 19) 455-457.

⁷⁵ Aristoteles, 2013, (XLV, 4) 52.

herkes dilekçe verip, halka seslenebildi. Diğer toplantıların gündemi ise, kamuyu ilgilendiren konulardan seçildi.⁷⁶

Boule başkanlığında halk meclisi toplandığında önce görevli memur boule tarafından hazırlanan gündemdeki konuları okuduktan sonra, bu konuların tartışmaya açılıp açılmamasını oylardı. Daha sonra ise tartışılacak konular için konuşmak isteyen olup olmadığını sorgulardı.⁷⁷ İlk söz hakkı asla genç birine verilmedi. Krallık zamanı meclislerinde de ilk söz hakkı kralın veya kralın çevresindeki yaşlılar kurulunundu. Solon zamanında da bu geleneğin devam ettiği görülmektedir.

Halkın lehine olan bütün bu düzenlemelerin sonunda, alt sınıfın politik yaşamda yer almaya başlaması ile toplumda yönetimi zorla ele geçiren tiranlar⁷⁸ azaldı. Demos artık kendini halk meclisleri ve mahkemeleri ile politik yaşamın bir parçası olarak hissediyordu. Aristoteles'e göre;⁷⁹ tiranlık, hem oligarşi ile demokrasinin kötü yanlarının bir bileşimi, hem de krallık yönetiminden sapmadır. Alt sınıfların da meclislerde yer almaya başlaması ile, yönetim gücü sınıflar arasında dağıtılmış oldu ve yönetsel sapmalar engellenmeye çalışıldı.⁸⁰

2.3. Boule'nin Ortaya Çıkışı

Tarihsel süreçte boule adı ilk olarak arkhonluk yapan Drakon ile anılmaya başlamıştır. Aristoteles, Drakon zamanında “dört yüz bir” üyeli bir boule'den söz etmektedir, ancak bu konudaki bilgiler yetersizdir. İkinci olarak ise Solon zamanında oluşturulan “dört yüzler” meclisi ile anılan bir boule vardır. Bu konudaki bilgilerin kaynağı Aristoteles'tir. Daha sonra ise Kleisthenes zamanında “beş yüzler” meclisi ile anılan bir başka boule görülür. İçeriğindeki birkaç düzenleme ile genel olarak kuruluş amacı aynı olan bouleler kent devletlerinin denetimcisi olarak görevlerini yerine getirmişlerdir. Mimari açıdan Batı Anadolu'dakilere öncü olan ve bouleuterion (boule üyelerinin toplantı binası) olarak tanımlanabilen Atina Akropolis'i'nin güneybatısındaki ilk yapı Kleisthenes

⁷⁶ Aristoteles, 2013, (XLIII, 3-5) 49-50; Aristoteles, 2012, (IV, 14) 133.

⁷⁷ Paley, F. A. (ed.). (1876). *The Acharnians of Aristophanes*. Cambridge: Deighton, Bell and Company, (45) 11.

⁷⁸ Tiranların zor kullanarak yönetimi ele geçirmelerindeki en büyük dayanakları alt sınıfların politik yaşamda yer almayışlarıydı.

⁷⁹ Aristoteles, 2012, (III, 7; V, 10) 80-81, 163-164.

⁸⁰ Aslında tiranlık yönetimi, oligarşiden demokrasiye uzanan politik yaşamda ortaya çıkan bir çeşit geçiş aşaması modeli olarak görülebilir.

zamanına rastlamaktadır. Kleisthenes'ten sonra bu kurum, sayıları zaman zaman değişse de varlığını sürdürmüştür. Roma İmparatorluğu'nun hakimiyet zamanında,⁸¹ tek merkezli yönetim modeli benimsenmiş ve bu kurum işlevini yitirerek zaman içerisinde ortadan kalkmıştır.

2.3.1. Dört yüzler meclisi

Solon, her phyle'deki yurttaşlardan yüzer kişi alarak, boule'yi (dört yüz üyeli meclis) oluşturdu. Halk meclislerinin gündemini hazırlayan ve bir ön-kurul gibi çalışan bu meclis, Areopagos Meclisi dışında kent devletinin denetimcisi görevini de üstlendi.⁸² Kent devletinin yönetiminde etkin olan denetleme ve hüküm verme yetkilerine sahip bu iki kurum oldu. Dört yüzler meclisi hakkında çok fazla bilgi bulunmamasına rağmen, Solon zamanı yurttaş tanımlaması içinde yer alan bütün yurttaşları kapmasamadığından ve sınırlı sayıda katılımcıya sahip olduğundan dolayı, oligarşik nitelikleri ağır basan bir meclis olduğunu söylemek olasıdır. Bu söz konusu meclis, Homerik Dönem'deki gibi asıl meclis içerisinde bir alt kurul değil, başlı başına bir kurum oldu.

Dört yüzler meclisi üyeleri, kendi aralarından kura ile prytanes (başkan) seçtiler.⁸³ Prytaneslerin görevi, toplantıları organize etmektir. Aristoteles, “ön-kurul veya ön-danışmanlar” olarak adlandırdığı bouleyi, yasaların bekçisi olarak nitelendirmektedir. Ön-kurul, var olan anayasanın ilkelerini bir yana bırakmadan demosun halk meclisinde görüşeceği konuları belirlemiştir. Siyasal yönetim olan anayasalarda⁸⁴ ön-kurulun önerdiği bütün tasarılar, kabul veya red olarak halk meclisinde oylanmıştır. Boule kendi içinde işleyişi bakımından demokratik iken, görevi gereği halk meclisi ile beraber düşünüldüğünde durum tam tersidir.⁸⁵ Bütününde demokratik olamamasının nedeni, halk meclisi toplanmadan önce bütün sorunları ele almasıdır.

Aristoteles'in söz ettiği üzere; Drakon'un arkhonluğu zamanında, tıpkı dört yüzler meclisi üyeleri gibi, thetes sınıfına mensup, yurttaşları dışarıda bırakan ve kura ile

⁸¹ M.Ö. 133 yılında Bergama Kralı III. Attalos'un vasiyeti ile Batı Anadolu'daki kent-devletlerinin yönetim hakkı Roma halkına bırakılmıştır. Böylece, Romalılar bu toprakları Asya Eyaleti'nin sınırları içerisine dahil etmişlerdir. Bkz. Mansel, a.g.e., 488.

⁸² Aristoteles, 2013, (VIII, 4) 10-11; Plutarch, 1959a, (Solon 19) 455-457.

⁸³ Thukydides, a.g.e., (VIII, 70) 379.

⁸⁴ Aristoteles'e göre; siyasal yönetimden kasıt, bütün toplumun iyiliği için yurttaşların hepsine uygulanan bir yönetim şeklidir. Bkz. Aristoteles, 2012, (III, 7) 81.

⁸⁵ Aristoteles, 2012, (IV, 15; VI, 8) 135-139, 190-194.

oluşturulan “dört yüz bir” üyeli bir boule vardı. Meclis üyeliği için otuz yaşını doldurmak gerekiyordu.⁸⁶ Krallıklarla yönetim zamanından itibaren varlığını gösteren ve danışma kurulu olarak adlandırılan bu kurumda yaş faktörü önemliydi.⁸⁷ Dahası Solon’dan çok sonra oluşturulan ve “boule” olarak adlandırılan meclislere üyelik için de belirli bir yaş şartı aranmıştır. *“Gençlere gelelim. İstedığınız iktidarı ele geçirmek mi? İyi de bu yasalarla engelleniyor. Engellenmesinin nedeni de henüz bu işi başarabilecek kabiliyette olmamanızdır.”*⁸⁸ Gençlere politikaya katılma hakkı, sadece halk meclislerinde on sekiz yaşını doldurma şartı ile tanındı. Yönetim işi ise, bilgi ve deneyim yönünden nitelikli kişilere verildi. *“Meclis, geleneğe uygun kalınarak her phyleden kırkar kişinin katılımıyla dört yüz üyeden oluşacaktı. Bu kırk kişi, phyleleri tarafından otuz yaşından büyük yurttaşları arasından kura ile seçilecekti.”*⁸⁹ Danışma meclisi üyelerinin uyması gereken bir takım kurallar da bulunuyordu. *“Buleden izin almadığı halde, daha önceden bildirilen saatte toplantılara katılmayan üyeler her gün için birer drakhme para cezası ödeyecekti.”*⁹⁰

Solon’un politik, sosyal ve ekonomik açıdan gerçekleştirdiği reformlar, döneminin ihtiyaçlarını fazlasıyla karşıladı ve hatta gelecekteki yönetim modellerinin belirlenmesinde etkin bir rol oynadı.⁹¹

Solon’dan sonra Peisistratos, M.Ö. 561/60’da, planlı olarak gerçekleştirdiği darbe ile yönetimi ele geçirdi.⁹² Peisistratos yönetimi ele geçirdikten sonra, Solon’un oluşturduğu politik kurumları olduğu gibi bıraktı ve kenti yürürlükteki yasalarla yönetmeye devam etti.⁹³ Ancak, üst düzey memurluklara kendi yandaşlarını getirdi. Büyük çiftliklere el koydu ve köylüye toprak dağıttı. Aynı zamanda bazı aristokratları ortadan kaldırmak gibi faaliyetlerle⁹⁴ halk desteğini iyice güçlendirdi ve güç dengelerini bozdu. Bütün bu gelişmelerin sonucunda, aristokratik sınıfı temsil eden meclis ve memurların kent

⁸⁶ Aristoteles, 2013, (IV, 3) 6.

⁸⁷ Homeros, 2002b, (VII, 155-157; XXIV, 451-452) 129, 371.

⁸⁸ Thukydides, a.g.e., (VI, 38) 286; Platon, olması gereken devlet modelini açıklarken; yönetenlerin yaşlılar içinde bilgi ve deneyim açısından en iyiler, yönetilenlerin ise gençler olduğundan söz etmektedir. Bkz. Platon. (2013). *Devlet* (çev. S. Eyüpoğlu ve M. A. Cimcoz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (III, 412c) 107.

⁸⁹ Aristoteles, 2013, (XXX, 2; XXXI, 1) 36-37.

⁹⁰ Aristoteles, 2013, (IV, 3; XXX, 6) 6, 37.

⁹¹ Kent-devletlerinin yönetim modelleri yüzyıllarca varlığını sürdürdü. Bkz. Mansel, a.g.e., 191.

⁹² Peisistratos kendini yaralayarak halka, “rakiplerim yaptım” der. Silahlı koruma talebinde bulunur ve bunu sağlayınca da akropolisi ele geçirir. Bkz. Herodotos, a.g.e., (I, 59) 32-33; Aristoteles, 2013, (XIV, 1-2) 16.

⁹³ Herodotos, a.g.e., (I, 59) 32-33.

⁹⁴ Mansel, a.g.e., 193-194.

yönetimindeki etkileri azaltıldı. Ancak, halk meclislerinde yer alan yurttaşlar da, tarlalara çalışmak için dağıldıklarından kent içinde bir araya gelebilme ve politikaya katılabilme fırsatını elde edemediler.⁹⁵ Bunun en büyük nedeni, Peisistratos'un çiftçilere yönelik tarım politikasıyla, çalışma yaşamlarının destekleniyor oluşuydu. Sonraki zamanlarda demosun halk meclislerine katılımlarının arttırılması ve meclislerde devamlılıklarını sağlamak amacıyla toplantılara katılanlara para ödenmesi politikası benimsendi. Aristoteles'in söz ettiği üzere; bu durum onlara düzenli olarak toplantılara gelme ve kendilerini ilgilendiren konularda karar verme olanağını sağladı.⁹⁶

2.3.2. Beş yüzler meclisi

Kleisthenes'in M.Ö. 508/7 yılında yaptığı reformlar, Solon ve Peisistratos'unukiler gibi var olan düzende bazı değişiklikler yapmaktan ibaret değildi. Reformların amacı; aristokratik kurumları tamamen ortadan kaldırmak, düzenli bir yönetim şekli kurmak ve yurttaşların tamamının yönetime katılmalarını sağlamaktı.⁹⁷

Kleisthenes, dört yüzler meclisini kaldırdı ve yerine her phyleden kurayla seçilen, ellişer yurttaştan oluşan beş yüzler meclisini oluşturdu.⁹⁸ Bu yeni meclis de, tıpkı dört yüzler meclisi gibi sınırlı sayıda üyeyi içeriyordu.

Kleisthenes, kan bağına dayanan dört kabileden oluşan ve "genos" adı verilen Attika halkının örgütlenişini kaldırdı ve halkı on yeni phyleye böldü.⁹⁹ Phyleler, yurttaşların oturdukları yerlere göre gruplandırılmadı. Köyde, kentte ve deniz kıyısında oturan halkları, kaynaştırmak ve kent yönetimine daha çok katılımlarını sağlamak amacıyla onları birleştirdi ve buna demos¹⁰⁰ örgütlenişi adı verildi. Birbirinden çok farklı yerlerde oturanlar

⁹⁵ Aristoteles, 2013, (XVI, 3) 18.

⁹⁶ Aristoteles, 2012, (IV, 15) 135-9.

⁹⁷ Mansel, a.g.e., 201.

⁹⁸ Aristoteles, 2013, (XLIII, 2) 49.

⁹⁹ Aristoteles, 2013, (XXI, 2) 24-25; Herodotos, a.g.e., (V, 69) 414; Delphi bilicilik merkezindeki kadın rahip Pythia'nın seçtiği "Eponymos" olarak adlandırılan ve her phyleyi temsil eden kahramanların adları Hippothoon, Antiokhos, Ajax, Leontis, Eretheus, Aegius, Oineus, Akamas, Kekropis, Pandionis'tir. Bkz. Aristoteles, 2013, (XXI, 6) 25; Pausanias. (1886a). *Pausanias' Description of Greece* (trans. A. R. Shilleto), I, London: George Bell and Sons, (Attica I, 5) 9-10; Herodotos, a.g.e., (V, 66) 411-412; Aristoteles, 2013, (LIII, 4) 59-60.

¹⁰⁰ Kleisthenes, phyleler içinde oluşturduğu demos ile birlikte idari birlikler meydana getirdi. Bu idari birliklerin başına demarkhos (demos başkanı) getirildi. Demarkhoslar, idari işlere bakmak ve politik haklara sahip yurttaşların listesini hazırlamakla görevlendirildiler. Bkz. Mansel, a.g.e., 202.

aynı phylede yer alabiliyorlardı.¹⁰¹ Üç bölgede yaşayan halkları, kendi aralarında trittys (üçte bir) adını vererek on bölüme ayırdı. Biri köyden, biri kentten ve biri de deniz kıyısından olmak üzere toplamdaki otuz trittys, ad çekme yöntemiyle birleştirildi. Böylece yukarıda sözü edilen on yeni phyle oluşturulmuş oldu.¹⁰² Kleisthenes öncesi aristokratik nitelikleri ağır basan ve kan bağına dayanan kabile sistemin yerine, yurttaşlık hakkına sahip olabilen her sınıftan kimsenin birbiriyle eşit olarak kaynaştırılarak yeni bir kabile sistemi örgütlenmesine gidilmesi ile (Harita 2.1), politik yaşama katılanların sayısının artırılması hedeflendi.¹⁰³

Bir yıl görev yapması için seçilen beş yüz üye aynı anda toplanamıyordu. Ay takvimine göre toplandıklarından dolayı, phylelerden ilk dördü otuz altışar, diğerleri ise otuz beşer gün görevde kaldılar. Boule, tatil günleri dışında her gün düzenli olarak toplandı.¹⁰⁴

Boule toplantıları için M.Ö. 6. yüzyılın sonuna doğru, yaklaşık olarak Kleisthenes zamanında, Atina Agorası'nın güneybatısına bir bouleuterion (boule üyelerinin toplantı binası) inşa edildi.¹⁰⁵

Her phyleden seçilen ellişer kişinin başına prytanes (başkan) atandı. Kleisthenes zamanında, boule ve halk meclislerini toplantıya davet eden prytaneslerdi.¹⁰⁶ Meclislerde hangi konuların hangi gün görüşüleceği ve toplantıların nerede yapılacağını, prytanesler kendi aralarında ayrı bir toplantı yaparak kararlaştırıyorlardı. Epistates'in (prytaneslerin başkanı) nöbeti sırasında bouleyi toplantıya çağırması gerekirse, önce kendi phylesi dışındaki dokuz phylenin kura ile seçilen başkanlarını toplantıya çağırır ve içlerinden birini genel başkan seçerek, toplantının gündemini yazılı olarak teslim ederdi. Gündemi teslim alan başkanlar, toplantının güvenliğinden sorumluydular. Halk meclisinde görüşülecek

¹⁰¹ Aristoteles, 2013, (XXI, 1; XXI, 4) 24-25.

¹⁰² Aristoteles, 2013, (XXI, 3-4) 24-5; Mansel, a.g.e., 201-202; Hignett, C. (1958). *A History of the Athenian Constitutions to the End of the Fifth Century B.C.* Oxford: The Clarendon Press, 129.

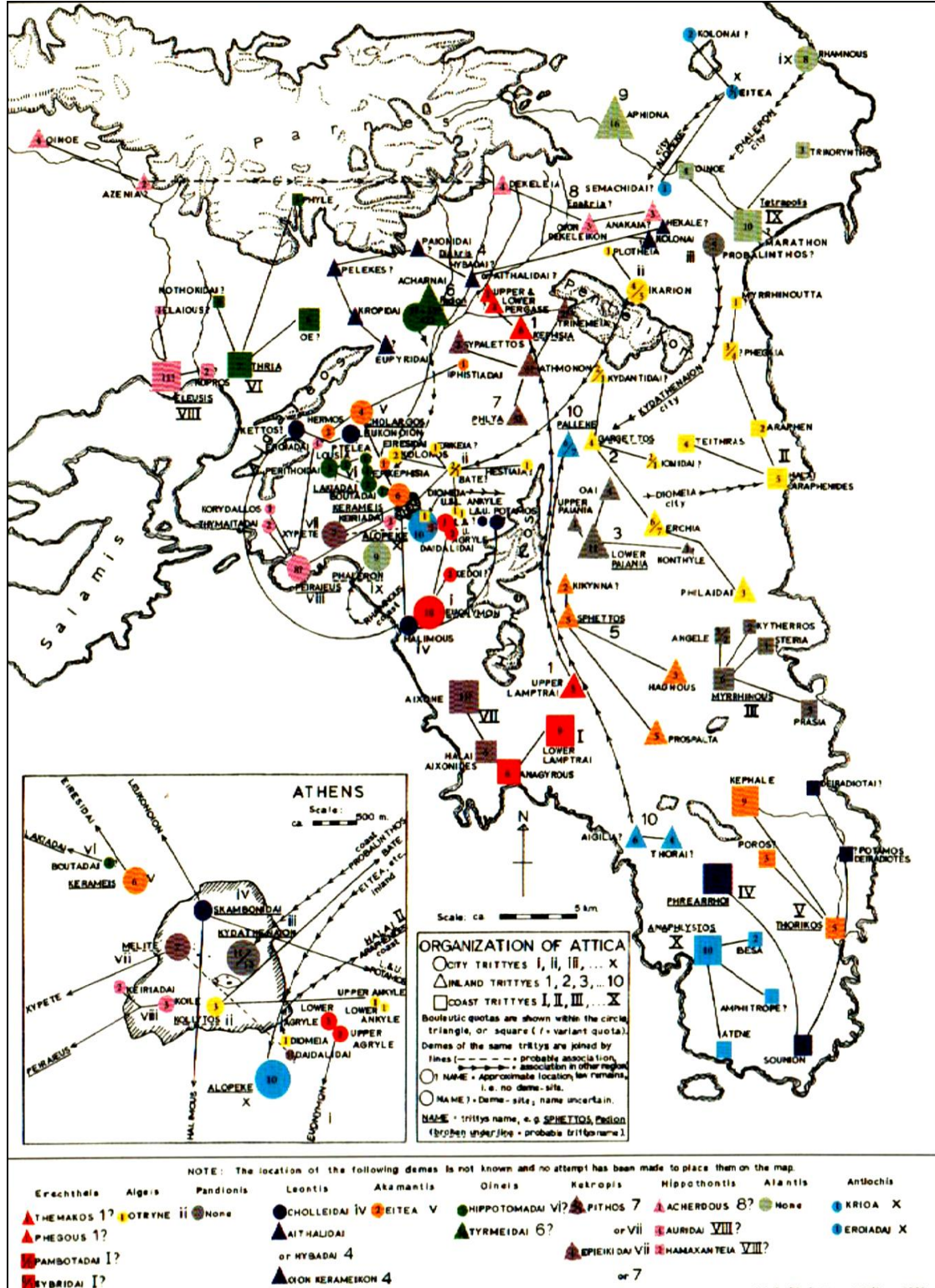
¹⁰³ Kleisthenes, birçok yabancı ve köleleri kabilelere dahil ederek yurttaş yapmıştır. Bkz. Aristoteles, 2012, (III, 2) 71-72; Ayrıca, yurttaşlığa yeni katılanların belli olmaması için, Atinalıların soy yerine bağlı oldukları demos adlarıyla adlandırılmaları şartı getirilmiştir. Bkz. Aristoteles, 2013, (XXI, 4) 24-25.

¹⁰⁴ Aristoteles, 2013, (XLIII, 2-3) 49-50.

¹⁰⁵ McDonald, W. A. (1943). *The Political Meeting Places of the Greeks*. Baltimore: The John Hopkins Press, 131.

¹⁰⁶ Prytanesler, kendilerine ayrılan yapıda toplanırlar, yemek yerler ve maaş alırlardı. Tüm masraflar devlete aitti. On phyleyi temsil eden, on prytanes de kendi aralarında kura ile "epistates" adını verdikleri bir başkan seçtiler. Bir kimse yılda bir kez epistates olabiliyordu. Görev süresi ise bir gün, bir geceden fazla değildi. Ayrıca her prytanlık döneminde bir kez de phylesini başkan olarak temsil edebiliyordu. Bkz. Aristoteles, 2013, (XLIII, 3; XLIV, 1; XLIV, 3) 49-51.

konuları bildirirlerdi ve bütün konularla ilgilenirlerdi. El kaldırma yöntemi ile verilen oyları sayarlardı. Bunlar dışında toplantıyı sonlandırma yetkileri vardı.¹⁰⁷

Harita 2.1. Attika'daki demos ve phyle dağılımı (Lang, 2004: fig. 7)

¹⁰⁷ Aristoteles, 2013, (XLIII, 2-3; XLIV, 1-3) 49-51.

Elçiler ve halk adına herhangi bir mektup getiren haberciler önce prytanesler ile görüştüklerinden dolayı, aynı zamanda dış ilişkilerden de sorumluydular.¹⁰⁸ Gündemi önceden belirlenen toplantılarda halkın gündem üzerindeki etkisi sadece kabul veya reddetmekten ibaretti. Ancak, gündemi boule tarafından oluşturulan halk meclisinden ret kararı çıkarsa, prytanesler gerektiğinde bunu ikinci kere oylamaya sunabilme hakkına sahipti. *“Prytanis! Sen de kentin çıkarlarını düşünüp, iyi vatandaş gibi hareket etmek istiyorsan oylama konusunda Atinalılar’ın ikinci kez düşünmelerine izin ver. Fakat ikinci bir oylamaya gidilmesini istemiyorsan kanunlara aykırı davranıyorsun demektir.”*¹⁰⁹ Meclis üyeleri, yasalara uygun olarak görevlerini sürdüreceklerine dair yemin etmek zorundaydılar. Yemin metni; Tiranlık ve oligarşi için oy vermeyeceğim. Eğer bir kimse Atina demokrasisini yıkmaya çalışırsa veya yasalara aykırı konuşma yapma veya herhangi bir öneri için çalışırsa buna razı olmayacağım gibi sözler içermekteydi.¹¹⁰ Kent devletin kurum ve yasalarına bağlılığa dair sözleri içeren bu çeşit yeminler, meclis üyeleri tarafından yemin etme törenlerinde dile getiriliyordu. Ancak, prytaneslerin zaman zaman halkın dayatması ile yasalara aykırı oylamaları da uyguladıkları görülmekteydi. *“Prytanlardan bazılarının yasaya aykırı olan bu oylama usulünü oya koymayacaklarını söylemeleri üzerine, Kalliksenos ayağa kalkarak onları da aynı şekilde suçladı...Prytanlar korkudan öneriyi oya koymayı kabul ettiler....”*¹¹¹

Meclislerin yazıcılık görevlerini yerine getiren ve gündem maddelerini yüksek sesle okuyan memurları vardı. Yazıcıların kayıt altına aldığı resmi evraklar tapınaklarda arşivlenmekteydi. Arşiv yapısının anahtarı ve devlet mührü ise, epistatesin sorumluluğu altındaydı.¹¹²

Boulenin hüküm verme yetkisi, zamanla halk meclisi tarafından elinden alındı. Aristoteles, boulenin yetkilerini şu şekilde sıralamaktadır;

“Halk boulenin elinden hapsetme, para cezasına çarptırma ve ölüme mahkum etme yetkilerini alarak şu yasayı yaptı: Bule, herhangi bir yurttaşı bir suçtan dolayı mahkum eder ya da para cezasına çarptırırsa, thesmothetesler bu hükmü ya da ceza kararını

¹⁰⁸ Aristoteles, 2013, (XLIII, 6) 50.

¹⁰⁹ Thukydides, a.g.e., (VI, 14) 275.

¹¹⁰ Demosthenes. (1935). *Against Meidias, Androtion, Aristocrates, Timocrates, Aristogeiton*. (trans. J. H. Vince). Cambridge: Harvard University Press, (Against Timocrates 149-151) 469; Aristoteles, 2013, (VII, 1; XXII, 2) 8, 25-6.

¹¹¹ Ksenophon. (1999). *Yunan Tarihi (Hellenika)*. (çev. S. Sinanoğlu). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, (I, VII, 14-15) 25.

¹¹² Aristoteles, 2013, (XLIV, 1; LIV, 3-5) 50-51, 61.

onaylatmak üzere mahkemeye sunarlar ve hüküm yargıçların oylarına göre tespit edilerek kesinlik kazanır."¹¹³

Bu durum, halkın yönetim üzerindeki baskı mekanizmasını arttırdı. Boulenin verdiği kararların kesin sayılmayıp, halkın huzurunda gerçekleştirilen mahkemelerde temyize götürülmesi, boulenin karar vermedeki yetkisini kısıtlayan bir durum yarattı.

"Sekreter dışında dokuz arkhon, önce Beş Yüzler Meclisinde, sonra bule ve mahkemede sorgulanırlar. Sekreter, kura ya da oylama yoluyla seçilen bütün diğer görevliler gibi sadece mahkeme tarafından sorgulanır. Daha önce bulenin onaylamadığı adaylar arkhon olamazken, günümüzde reddedilenler mahkemeye temyize başvurabilirler ve mahkemenin vereceği karar kesindir."¹¹⁴

Kleisthenes zamanında yurttaş listeleri yeni demos örgütlenişi ile genişletildi. Politik, sosyal ve ekonomik açıdan farklı yurttaşların bir araya getirilmesi ile birlikte halk meclislerine katılımların artırılması yönündeki politikalar, yönetimdeki dengeleri tekrar değiştirdi. Aristoteles, halkın yönetici konumuna geçişinden şu şekilde söz etmektedir; *"Halk, meclis kararları ve halkın denetimi altındaki mahkemelerle her şeyi yönetir oldu. Bulenin yasama yetkisi bile halkın eline geçti.*"¹¹⁵ Boulenin karar vermedeki rolü kısıtlanmış olsa da, önemli yetkileri vardı. Yukarıda değinilen halk meclisinin toplanması ve gündeminin belirlenmesi konusundaki yetkilerine ek olarak, devlet yönetiminde görev alacak memurların listesinin hazırlanması, memurların ve kısaca işleyişin denetlenmesinin boule tarafından sağlanması da yetkileri arasında sayılabilir.

Halk meclisinde yer alacak olan yurttaşların listesini hazırlayan demarkhos'lar da boule tarafından denetlendi. On sekiz yaşından küçük birini listeye kaydeden kişilere para cezası verildi.¹¹⁶ Ayrıca meclis, bir yıl sonraki boule üyeliğine getirilecek olanlar ile dokuz arkhonu bu göreve uygun olup olmadıkları konusunda denetledi.¹¹⁷

Bunların yanı sıra finans işleriyle sorumlu olan memurların denetimi de boulenin yetkileri arasındaydı. Boule üyeleri, her prytanlıkta yer alan memurların hesaplarını denetlemek üzere kura ile seçtikleri on kişilik bir kurul oluşturdu. Saymanlara yardımcı

¹¹³ Aristoteles, 2013, (XLV, 1) 51-52.

¹¹⁴ Aristoteles, 2013, (XLV, 2-3; LV, 2) 52, 62 .

¹¹⁵ Aristoteles, 2013, (XLI, 2) 47.

¹¹⁶ Aristoteles, 2013, (XLII, 2) 48.

¹¹⁷ Boule önceden dilediğini listeden çıkarabiliyordu. Ancak, boulenin verdiği kararlar mahkeme yoluyla temyiz edilmeye başlayınca, haksızlığa uğradığını düşünen her yurttaş karara itiraz edebiliyordu. Bkz. Aristoteles, 2013, (XLV, 3) 52.

olmaları için yine kura ile her demostan üç memur daha seçildi. Finans işleriyle ilgili memurların topladıkları veya dağıtım yaptıkları paralarla ilgili kayıt defterleri bouleye teslim ediliyordu. Herhangi bir yolsuzluk yaptığından şüphelenilen kişi veya kamu görevlisi hakkındaki iddialar boulede görüşülüyor ve oylama ile karara bağlanıyordu. Ayrıca borcunu ödemeyen kişileri de bu meclis denetliyor ve ödeme yapmayanlardan cezalı ödemeleri tahsil ederek, gerekirse onları hapis cezası ile cezalandırabiliyordu.¹¹⁸

Kent devletinin güvenliği halk meclisleri tarafından seçilen strategoi'un (ordu komutanları) sorumluluğunda olmasına rağmen¹¹⁹ boule, dış güvenlik ve savunma faaliyetleri ile yakından ilgiliydi. Bunu da savaşa katılan atları ve hipparkhoi'un (atlı süvarileri) durumunu denetleyerek yerine getiriyordu. Eğer bir yurttaş iyi bir ata sahip olup, ona bakmadığı saptanırsa, atın bakımı başka bir yurttaşa yaptırılıp, masrafları da sahibine ödettiriliyordu. Atlı süvari olarak listeye kaydedilen biri bedenlen veya maddi açıdan bu görevi yapamayacağına dair yeminli beyan verirse, gitmesine izin verilirdi ve yeni bir adayın uygun olup olmadığı oylama ile belirlenirdi.¹²⁰ Bunların yanı sıra boule, inşa edilen savaş gemilerinden, gemilerin donatılmasından ve tersanelerden de sorumluydu. Gemilerin yapımının denetlenmesi görevini ise, kendi aralarından seçtikleri on kişilik bir kurulla yerine getirdiler. Boule üyeleri bir sonraki üyelere görevlerini devrettiklerinde gemilerin inşasını da tamamlanmış olarak devredemezlerse, gelenek haline gelen ödülü alamazlar ve bu ödül bir sonraki meclis üyelerine verilirdi.¹²¹

Boule, kamu yapıları ve özellikle tapınaklar ile de ilgilendi. Onarılması gereken yapılar için ödenek ayrılmasını sağladı. Ayrıca dinsel bayramlar, kutsal sayılan heykel ve eşyalar ile bu işler için görevlendirdiği memurların denetimi de meclisin yetkileri arasındaydı.¹²²

2.4. Politik Meclislerin Kökeni ve Toplanma Mekanları

Klasik Yunan Uygarlığı'ndaki politik meclislerin kökeni araştırıldığında, Minos Uygarlığı'na kadar gitmesi olası görünmektedir. Minoslular, Yunanlı değillerdi. Ancak, kültürleriyle Yunan Anakarası'nı fazlasıyla etkilediler. Minoslular'ın politik kurumları ve

¹¹⁸ Aristoteles, 2013, (XLVII, 1-5; XLVIII, 1-4) 53-55.

¹¹⁹ Aristoteles, 2013, (XLIV, 4) 51.

¹²⁰ Aristoteles, 2013, (XLIX, 1-2) 55-56.

¹²¹ Ksenophon, a.g.e., (VI, II, 12; VI, II, 14) 170; Aristoteles, 2013, (XLVI, 1) 52-53.

¹²² Aristoteles, 2013, (XLVI, 2; XLVII, 1; XLIX, 3; L, 1; LX, 1) 53, 56-57, 68.

halkın politikaya doğrudan katılımlarının olup olmadığı konusunda yeterince bilgi bulunmamaktadır. Ancak, yönetimlerinde kralların söz sahibi olduğu bilinmektedir.¹²³

Aristoteles,¹²⁴ Girit'in¹²⁵ önceden krallar tarafından yönetildiğinden ve kralların çevresindeki yaşlılar (danışma) kurulundan söz etmektedir. Aristoteles'in bu açıklamaları, Klasik Yunan Uygarlığı'nın başlangıcındaki yönetim biçimini anımsatmaktadır. Başlangıçta kabilelere ayrılmış olan Klasik Yunan toplumu, kabile şefleri tarafından yönetilmiştir. Sonradan bu kabileler, kendi aralarında birleşmişler ve krallıkları meydana getirmişlerdir. Homeros'un anlatımlarına göre, M.Ö. 8. yüzyılın sonuna kadar Yunan Anakarası'nda yaşayan halklar, tıpkı Minos Uygarlığı'ndaki gibi, krallar ve kralın çevresindeki danışma meclisi tarafından yönetildiler. Kralların sarayı ve beylerin konağı olağan politik toplantı mekanlarıydı.¹²⁶ Minos Uygarlığı'na ait sarayların taht odaları, Homeros'un anlatımlarındaki Yunanlılar'ın taht odaları ile benzerlikler göstermektedir. Söz konusu bu odalar, politik meclisler için ideal bir mekan olarak kullanılmış olmalıdırlar.

“...Tunç duvarlar uzanıyordu iki yanda girişten ta içerilere kadar, kuşaklar vardı bu duvarlarda, mavi mineden, altın kapılar açılıyordu sağlam evin içerisine doğru, eşikleri tunçtan, söveleri gümüşlendi, iki yanları ve kapı tokmakları altından. Yerde iki köpek vardı, biri altındı, biri gümüş, bütün ustalığını göstermişti Hephaistos bunlarda, korusunlar diye ulu canlı Alkinoos'un konağını, ölümsüzdüler ve hiç eskimek bilmeyeceklerdi. İçerde tahtlar vardı duvarlara dayalı, girişten uç köşelere dek sıra sıra, üstlerine incecik örtüler serili, güzel şeylerdi bunlar, kadınların dokuduğu. Tahtlarda Phaikların önderleri otururdu, bolluk içinde yer içerlerdi bütün yıl....”¹²⁷

Destanda anlatılan bu betimleme, Knossos sarayının taht odası kompleksini anımsatmaktadır.¹²⁸ Bu komplekste sınırlı sayıda katılımcı ile gerçekleştirilen politik toplantıların düzenlenmiş olması olası görünmektedir (Resim 2.1).

¹²³ McDonald, a.g.e., 1, 6.

¹²⁴ Girit'teki yaşlılar kurulu ile Sparta'daki greousia, aynı iş ve görevi yerine getirmiştir. Bkz. Aristoteles, 2012, (II, 10) 59-61.

¹²⁵ Minos Uygarlığı, M.Ö. 2600'lerde Girit Adası'nda gelişmeye başlamış olup, kültürel ve sanatsal açısından döneminin ilerisinde olmuştur.

¹²⁶ Homeros, 2002b, (III, 398-399) 70.

¹²⁷ Homeros, 2002b, (VII, 85-100; VIII, 422) 127-128, 147.

¹²⁸ Tahtın yer aldığı asıl oda ile ön odadan oluşan bu kompleks, Geç Minos II Dönemi'ne yani M.Ö. 1400-1100 yıllarına tarihlendirilmiştir. Ön oda, sarayın ana avlusunun yer aldığı doğuya bakmaktadır. Avludan odaya dört kapı, ön odadan ise taht odasına iki kapı açılmaktadır. Ön odanın kuzey ve güney duvarlarına paralel olarak taştan oturma sıraları yerleştirilmiştir. Asıl odanın kuzey duvarının tam ortasında taştan bir taht ve iki yanında ise oturma sıraları bulunur. Taht odasının duvarlarına yatar pozisyonda ve karşılıklı olarak iki griphon resmedilmiştir. Bu griphonlar, taht odasının koruyucusudurlar. Olasılıkla tahtta yönetici, çevresindeki sıralara ise danışmanları oturmuş olmalıdır. Ayrıca, destanda anlatıldığı gibi bu çeşit taht odasının örtü gibi eşyalar ile süslenmiş olması da olasıdır. Bkz. Evans, A. (1935). *The Palace of Minos at*

Resim 2.1. Knossos sarayı taht odası (Evans, 1935: fig. 895)

Yunan kent devletlerinin kurulmaya başladığı ilk zamanlarda yönetim merkezleri savunulması kolay ve erişilmesi güç yerlerdeydi. Kentin geri kalanı ise, tepenin yamaçları çevresinde kümelenmekteydi. Thukydides, önceden kent merkezinin akropolis (yukarı kent) olduğundan söz etmektedir.¹²⁹ Klasik Yunan Uygarlığı'nın krallıklarla yönetildiği zamanda yönetimdeki krallar, kendilerini toplumda rahip-kral olarak tanımladılar. Tanrıların mekanı ve toplanma yeri olan Olympos Dağı¹³⁰ ile benzer, ulaşılması güç yerlerde toplanmayı seçmeleri dinsel inanışları ve güvenlikleri çerçevesinde açıklanabilir. Soylarını tanrılara dayandıran kralların yaşamı da tanrılara benzerdir. Ksenophon ve Andokides, akropoliste toplanan meclislerden söz etmektedirler. “*Atinalıların konseyi Akropolde toplantı durumundaydı.*”¹³¹ Danışma meclisi görevini yerine getiren Areopagos Meclisi de, akropolisin batısında yer alan Ares Tepesi'nde toplanıyordu.¹³²

Knossos. A Comparative Account of the Successive Stages of the Early Cretan Civilization as Illustrated by the Discoveries, 4(2), London: Macmillan and Company, 901-920.

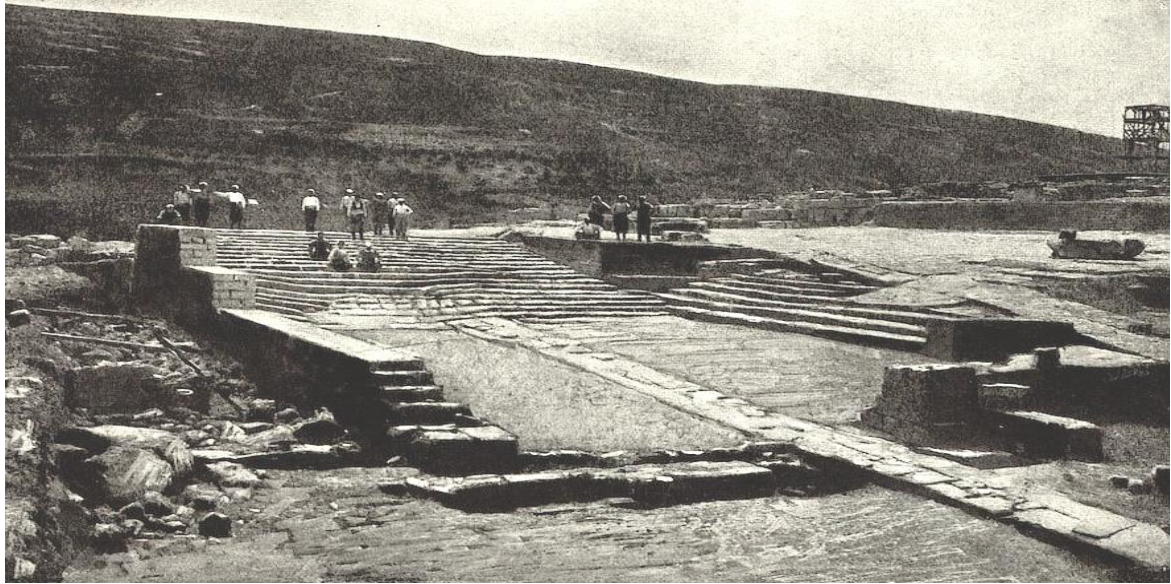
¹²⁹ Thukydides, a.g.e., (II, 15) 73-74.

¹³⁰ Antik Yunan Uygarlığı'nın mitolojisine göre tanrılar Olympos Dağı'nda otururlardı. Bkz. Hesiodos. (1991). *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*. (çev. S. Eyuboğlu ve A. Erhat). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, (Theogonia 25,50-65, 100) 105-106, 108.

¹³¹ Ksenophon, a.g.e., (VI, IV, 20) 185; Andocides. (1896). *The Oration de Mysteriis of Andocides*. (trans. Philomathean Society of the University of Pennsylvania). Philadelphia: Press of Avil Company, (de Mysteriis 45) 52.

¹³² McDonald, a.g.e., 129.

Akropol'ün yamaçları çevresinde kümelenen kentin merkezi ise agora idi. Homeros, destanlarında “ἀγορή” (pazar alanı) sözcüğünü hem “toplantı”, hem de “toplanılan yer” anlamında kullanmaktadır.¹³³ “...gittiler Phaiakların Pazar alanına doğru....”¹³⁴ Yukarıda söz edildiği üzere, kentlerin kurulmaya başladığı ilk zamanlarda aslında kentin iki merkezi bulunmaktaydı. Biri yönetenlerin merkezi olan akropol, diğeri ise halkın toplanma alanı agora idi. Agora, Klasik Yunan Uygarlığı'nda hem kamusal bir alan, hem de yerleşim yerinin merkezi konumundaydı. Başlangıçta, basit bir biçimde ortaya çıktı. Tek gereken, oldukça düz ve açık bir alandı.¹³⁵ Bu düz ve açık alanlarda kimi zaman bazı düzenlemeler yapıldı. “...bir meydan vardır işte orada, ortasında bir Poseidon anıtı vardır, döşemesi dağdan getirilmiş düzgün taşlardandır....”¹³⁶

Resim 2.2. Knossos'taki teatral alan (Evans, 1928: fig. 363)

McDonald'a göre,¹³⁷ Homerik Dönem agorasının öncüsü Girit'teki Minos Uygarlığı'na ait teatral alanlardır. Knossos'taki sarayın batı avlusunun kuzeyinde teatral bir alan yer alır (Resim 2.2). Dikdörtgen biçimli bu alanın zemini düzgün taşlarla döşelidir. Seyirciler için oturma yerleri alanın güney ve doğusuna doğru yükselen taş basamaklar

¹³³ Akarca, A. (1998). *Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I. Şehir ve Savunması* (Üçüncü Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 26.

¹³⁴ Homeros, 2002b, (VIII, 5; VIII, 108-109; I, 372) 43, 135, 138; Homeros, 2002a, (XVIII, 497; XVIII, 529; II, 93) 92, 419.

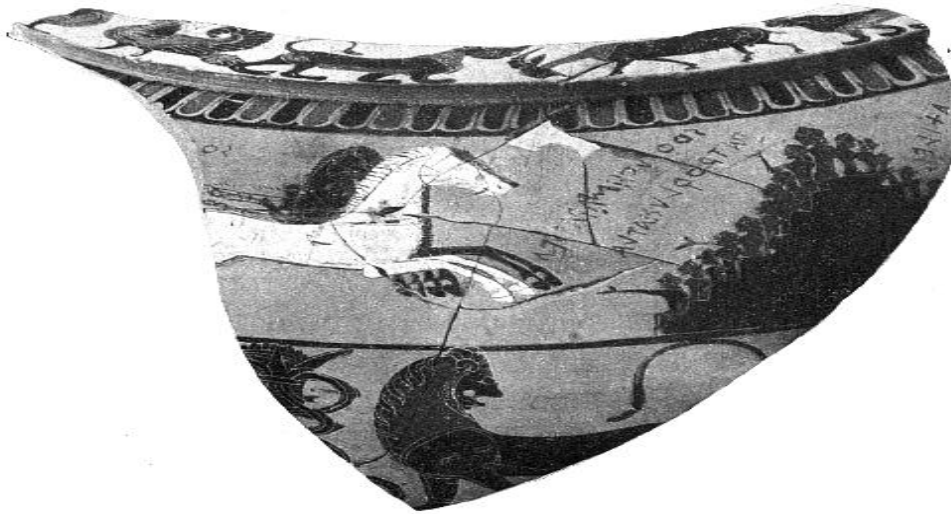
¹³⁵ Wycherley, R. E. (1993). *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?* (çev. N. Nirven ve N. Başgelen). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 45.

¹³⁶ Homeros, 2002b, (VI, 266-268) 122.

¹³⁷ McDonald, a.g.e., 1.

şeklindedir. Basamaklar, eğimli arazi üzerine yerleştirilmiştir. Evans'a göre,¹³⁸ bu alan Knossos Krallığı'nın resmi resepsiyon alanıydı ve gösteriler dışında sınırlı sayıdaki katılımcıya olanak veren politik toplantılar için de kullanılmıştı.

Minos Uygarlığı'ndaki gibi Yunanlılar da, ilk tiyatrolarını inşa etmeden önce, oyunları ve şenlikleri izlemek için açık bir meydanda toplanıyorlardı. "...hepsi gidiyorlardı oyunları seyretmeye. Gene indiler Pazar alanına, büyük bir kalabalıkla, akın ediyordu pazara binlerce insan...."¹³⁹ Atina Akropolisi'nin güneyindeki Dionysos Eleuthereus Tiyatrosu inşa edilmeden önce oyunlar, agorada ikria'nın¹⁴⁰ (ahşap tribün) önünde sahnelenirdi.¹⁴¹ Politik toplantılar için meydanda bir araya gelen halkın da ikria'yı kullanmış olmaları olası görünmektedir. "...gidip oturdular toplantının en ön sırasında...."¹⁴² Bu geçici oturma yerleri, antik vazo ressamı Sophilos'un eserinde görülmektedir (Resim 2.3).

Resim 2.3. Sophilos'un boyadığı vazo parçası (Béquignon, 1933: fig. 1)

¹³⁸ Knossos'taki Teatral alan, dönem dönem geçirdiği düzenlemelerden dolayı; M.M. II a ve L. M. I a tarihlendirildi. Bkz. Evans, S. A. (1928). *The Palace of Minos at Knossos. A Comparative Account of the Successive Stages of the Early Cretan Civilization as Illustrated by the Discoveries*, 2(2), London: Macmillan and Company, 578-587.

¹³⁹ Homeros, 2002b, (VIII, 108-110) 138.

¹⁴⁰ İkria (Ahşap tribün) için. Bkz. Porti, A., Kusterus, L. (ed.) (1705a). *Suidae Lexicon*. Graece & Latine, II, Cantabrigiae: Typis Academicis, 111; Rogers, B. B. (1911). *The Comedies of Aristophanes*, 4, London: G. Bell and Sons, (Thesmophariazusae 395) 44; Schmidt, M. (ed.). (1867). *Hesychii Alexandrini. Lexicon*. Jenae: Sumptibus Hermannii Dufftii, 762.

¹⁴¹ McDonald, a.g.e., 42; Bieber, M. (1961). *The History of The Greek and Roman Theater*. (Second Edition). Princeton: Princeton University Press, 54.

¹⁴² Homeros, 2002a, (XIX, 50) 424.

Homeros'un anlatımlarında da sıradan halk için kalıcı oturma yerlerinin yapıldığına dair ipuçları bulunmamaktadır. “...Pazar alanında oturacak yerler ossaat doldu....”¹⁴³ Toplantılarda veya gösterilerde saatlerce ayakta beklemek zor olacağından, taşınması kolay malzemeden yapılan geçici ve sıradan oturma sıralarının kullanılmış olması olası görünmektedir. “...Dokuz sıra olmuştu Pyloslular, oturuyordu her sırada beş yüz kişi... Vardılar Pylos erlerinin toplandığı yere....”¹⁴⁴ Ancak, Homerik Dönem'deki toplumsal eşitsizliğin fazlalığı toplanma mekanlarının düzenlemesine de yansımış görünmektedir.

“...Pazar yerinde giriyordu halk birbirine, kan diyeti için tartışıyor iki adam, biri diyordu her şeyi ödedim bakın işte, hiçbir şey almadım diyordu öbür adam. Sonunda bir yargıca başvurulum dediler, halk bağırıyor, kimi birinden yana çıkıyor, kimi ötekenden yana, haberciler tutmaya çalışıyor halkı, yaşlılar cilalı taşlar üzerinde oturuyordu, kutsal çevrede, kalkıp değneğiyle yargı veriyorlardı sırayla....”¹⁴⁵

Homerik Dönem agorasında kalıcı oturma yerlerine oturma hakkı sadece yargıçlık görevini yerine getiren ve kutsal çevrede¹⁴⁶ toplanan danışma meclisi (yaşlılar kurulu) için geçerlidir.

Tiyatroların öncüsü olduğu düşünülen ikria,¹⁴⁷ Olimpiyatların yetmişinci yılında¹⁴⁸ Pratinas'ın satyrlerle ilgili bir oyunu sahnelenirken yıkılmış ve izleyiciler yere düşmüştür. Bu olay üzerine Atinalılar, ilk kalıcı tiyatrolarını inşa etmişlerdir.¹⁴⁹

Yunan kent devletlerinde özellikle Kleisthenes zamanında yurttaş sayılan geniş halk kitlelerinin politik yaşama etkin olarak katılmaya başlamaları ile birlikte, yurttaşların ve danışma meclisinin rahatlıkla toplanıp kararlar alabileceği mekanlara olan ihtiyaçları mimarlık alanında yeni gelişmelere yol açtı. Kalıcı oturma yerlerinin ve ayrı toplantı mekanlarının inşa edilmesi geleneği bu ihtiyaçtan doğdu.

¹⁴³ Homeros, 2002b, (VIII, 16) 135; Homeros, 2002a, (II, 92-100; XVIII, 245-248) 92, 411.

¹⁴⁴ Homeros, 2002b, (III, 8-9; III, 31) 59-60.

¹⁴⁵ Homeros, 2002a, (XVIII, 497-507) 419.

¹⁴⁶ Destanda adı geçen kutsal çevre, Antik Yunan Uygarlığı Homerik Dönem meclislerinin toplantı yerlerinden biri olan agora'dır. Bkz. Farnell, L. R. (1909). *The Cults of The Greek States*, 5, Oxford: Clarendon Press, 27.

¹⁴⁷ McDonald, a.g.e., 42.

¹⁴⁸ Olimpiyatların 70. yılı, M.Ö. 500-497 yıllarına denk gelmektedir. Bkz. Judeich, W. (1905). *Topographie von Athen*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung Oskar Beck, 65.

¹⁴⁹ Pratinas için bkz. Porti, A., Kusterus, L. (ed.) (1705b). *Suidae Lexicon*. Graece & Latine, III, Cantabrigia: Typis Academicis, 169.

Kalıcı oturma yerlerine sahip geniş kitleleri kapsayabilen bu yapılar ve mekanlar hem gösteri ve şenlikler için, hem de halk meclisi toplantıları için kullanıldı. Lysias, Munykhia kentindeki tiyatro yapısının gösteriler ve halk meclisi toplantıları için kullanıldığından söz etmektedir.¹⁵⁰

Solon'un arkhonluğu zamanında yurttaşların halk meclisi ve mahkemeleri ile yönetime katılmaya başlamaları ve Kleisthenes'in başa geçişi ile birlikte daha fazla yurttaşın meclislere dahil edilmesi, toplantı mekanlarının konumunu da etkiledi. Aristoteles, Politika adlı eserinde; "*Yüksek bir merkezi kale (akropolis) oligarşiye ve monarşiye uygundur, düz bir ova da demokrasiye;....*"¹⁵¹ sözlerine yer vermektedir. Kent devletlerinin yönetimi, krallıktan aristokrasiye doğru ilerlerken politik yaşamın yönetim merkezi akropolisten agoraya doğru kaydı. Bu gelişmelerden Areopagos Meclisi de etkilendi. Başlangıçta Ares Tepesi'nde toplanan bu meclis, Demosthenes'in anlatımına göre Atina agorasında yer alan kral stoasında toplanmaya başladı.¹⁵²

Halk, yaşam alanlarına yakın, kentin merkezindeki bu düz ve açık alanlarda gerektiğinde rahatlıkla bir araya gelebiliyordu. Ksenophon; Sikyon kentinde, Euphron'un halkı agoraya toplantı için çağırdığından söz etmektedir.¹⁵³ Agora'da toplanma geleneğinin Yunanlılar'da kuşaktan kuşağa devam ettiği görülür. "*Atina'dan gelenler tehlikeyi atlatıp kente geri dönünce, ertesi gün agorada toplanarak Otuzları devirdiler....*"¹⁵⁴ Başlangıçta agoralar, kamuya açık toplanma mekanı ve politik faaliyetlerin merkezi iken, Yunan kent devletlerinin ortaya çıkmasından sonra, aynı zamanda ticari faaliyetlerin merkezi haline de geldi. Herodotos eserinde, Pers Kralı Kyros'un Yunanlılar hakkında Spartalı bir elçiye söylediği şu sözlerle yer vermektedir: "*Yalan yere yeminler ederek birbirlerini aldatmak için kentlerinin orta yerinde özel bir buluşma yeri ayırmış olan insanlardan korkum yoktur.*"¹⁵⁵ Vitruvius ise; agoranın ya limana yakın, ya da kentin orta yerinde olması gerektiğinden söz etmektedir.¹⁵⁶

¹⁵⁰ Gagarin, M. (2000). *Lysias. The Oratory of Classical Greece*. (trans. S. C. Todd). Austin: University of Texas Press, (Against Agoratus 32) 146; Ayrıca, Aristoteles tiyatro yapısında toplanan halk meclisinden söz etmektedir. Bkz. Aristoteles, 2013, (XLII, 4) 48.

¹⁵¹ Aristoteles, 2012, (VII, 11) 215.

¹⁵² Demosthenes, 1935, (Against Aristogeiton 23, 24) 529.

¹⁵³ Ksenophon, a.g.e., (VII, I, 45) 211.

¹⁵⁴ Aristoteles, 2013, (XXXVIII, 1) 43.

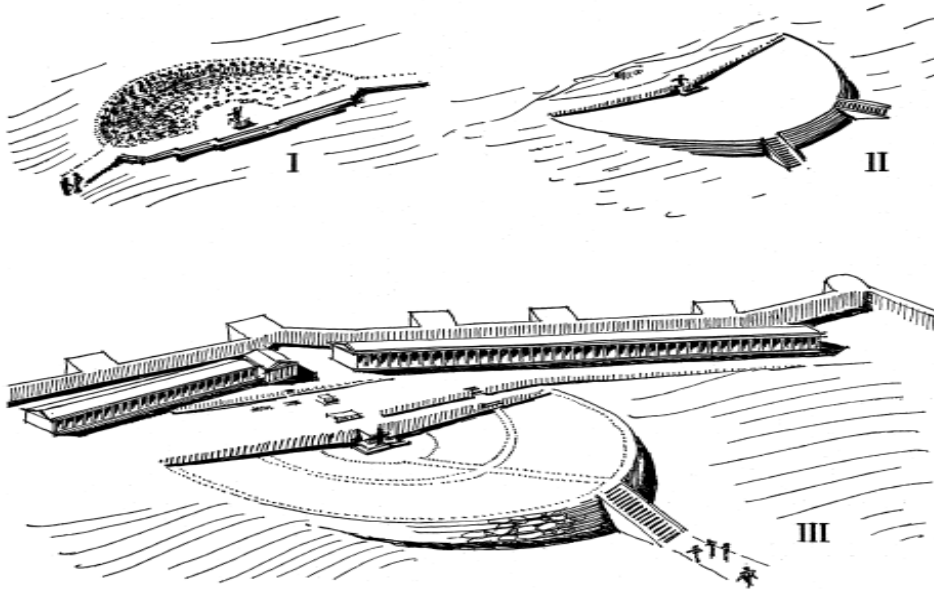
¹⁵⁵ Herodotos, a.g.e., (I, 153) 84.

¹⁵⁶ Vitruvius. (1993). *Mimarlık Üzerine On Kitap* (çev. S. Güven). İstanbul: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, (I, VII, 1) 21.

Kralların ve aristokratların yönetim gücüne sahip olduğu dönemde yüksek tepeleri kendilerine mekan seçen yönetenler, ticari faaliyetlerin gelişmesi ve orta sınıfın yönetime dahil olma çabalarından sonra halkın arasına karışmak durumunda kaldılar. Mekanlarını kentin değişen merkezine taşımalarındaki en büyük etken, yönetim kontrolünü elden bırakmamaktı. Plutarkhos, Peisistratos zamanında halk meclisinin Atina Agorası'nda toplandığından söz etmektedir.¹⁵⁷

Halk Meclisi, sadece tiyatroda toplanmıyordu. Atina'da M.Ö. 5. ve 4. yüzyılda yukarıda sözü edilen Knossos'taki teatral alan gibi düzenlenen ve Pnyks Tepesi'nde yer alan mekan (Çizelge 2.1), halk meclisi tarafından kullanıldı.¹⁵⁸ *"Atinalılar çok büyük bir üzüntü içinde olmalarına karşın yine de yirmi iki gemi hazırladılar ve Pnyks'te bir toplantı düzenlediler. Toplantıda dört yüzler iktidarının sona erdirilmesine ve beş binlerin yönetime geçmesine karar verildi."*¹⁵⁹ Üzeri açık alanların dezavantajı, hava koşullarından etkilenilmesiydi. Kalıcı oturma yerlerinin dinleyicilere yetmediği durumlarda, geçici ve ahşap oturma sıralarının kullanılmış olması olası görünmektedir. *"...buraya da koltuklar getirsinler, odun ve parlak su...."*¹⁶⁰

Çizelge 2.1. Pnyks; I., II. ve III. evre (Thompson, Wycherley, 1972: fig. 14)

¹⁵⁷ Plutarch, 1959a, (Solon 30) 489-493.

¹⁵⁸ McDonald, a.g.e., 43-44.

¹⁵⁹ Thukydides, a.g.e., (VIII, 97) 392.

¹⁶⁰ Homeros, 2002b, (III, 429) 71.

Tüm bu toplantı mekanlarının yanı sıra “odeion”¹⁶¹ olarak adlandırılan yapılar ise, asıl fonksiyonlarının dışında politik toplantıların yapıldığı mekanlar olarak da kullanıldılar. *“Ertesi gün listeye dahil olan hoplitlerle süvarileri Odeon’da topladılar.”*¹⁶² Grekçe “theatron hyporophion” terimi ile üzeri çatı ile örtülü küçük tiyatrolar kastedilmekteydi.¹⁶³ Üzeri çatı ile örtülü yapılar, konser ve gösteriler dışında, toplantı mekanları olarak düzenlendi. Üzeri çatı ile örtülü, tiyatro görünümlü yapılar Yunan Uygarlığı’nda bouleuterion ve odeion olarak anıldı. Politik toplantı mekanları olarak kullanım gördüler.

2.5. Bouleuterion-Kült İlişkisi ve Kökeni

Klasik Yunan Uygarlığı tarihine baktığımızda yönetim ile din iç içedir. Yönetenler aynı zamanda dinsel faaliyetleri yürüten kişilerdir. Bu geleneğin kökenini ise, Klasik Yunan Uygarlığı kültürünü her yönden etkilemiş olan Minos ve Miken Uygarlığı’nın kültürlerinde aramak gerekir. Minos ve Miken Uygarlığı’nın kralları yöneticilik sıfatlarının yanı sıra üst düzey rahip olarak, devlet kültü törenlerini yönetmekteydiler.¹⁶⁴

Homeros’un anlatımlarına göre, yönetme yetkisi tanrıların tanrısı Zeus’un krallara armağanıdır. *“...krallık yetkisi Zeus’tan gelir, akıllı Zeus kralları sever.”*¹⁶⁵ Kral, soyunu tanrıların tanrısı Zeus’a dayandırır. *“Nasıl Zeus’tan gelirse krallar....”*¹⁶⁶ Kral, yönetici kimliğini toplumun gözünde din ile yasalaştırır. Elindeki asayı Zeus’tan alır ve bu asa gücün ve yönetme yetkisinin simgesidir. *“...Buyruğunda bir yığın halk var, değneği, yasaları verdi Zeus senin eline yönetsin, çekip çevirsin diye halkı”*¹⁶⁷

Klasik Yunan Uygarlığı’nın inanç sisteminde tanrılar dünyasındaki hiyerarşi ile insanlar dünyasındakiler benzerdir. Bu benzerlik, İlyada’daki şu örnekle açıklanabilir;

“Sarı rubalı Şafak yayılıyordu yeryüzüne, gök gürlüten Zeus açmıştı tanrılar kurultayını en yüksek yerinde çok doruklu Olympos’un. Konuştu o, kulak verdi tanrılar tekmil:

¹⁶¹ Latince adı “odeium” olan yapı, müzik evi/konser salonu olarak kullanıldı. Bilinen en eski odeion yapısı Perikles tarafından inşa ettirilen, Atina’daki Dionysos Tiyatrosu’nun yanındaki yapıdır. Bkz. Bieber, a.g.e., 220.

¹⁶² Ksenophon, a.g.e., (II, IV, 9-10; II, IV, 24) 50, 53.

¹⁶³ Latince adı “theatron tectum”dur. Bkz. Meinel, R. (1980). *Das Odeion: untersuchungen an überdachten antiken theatergebäuden*. Europäische Hochschulschriften 11(28), Frankfurt am Main: Peter Lang, 27.

¹⁶⁴ Nilsson, M. P. (1950). *The Minoan Mycenaean Religion and Its Survival in Greek Religion*. (Second Edition). Lund: Christian Wilhelm Kyhl Gleerup, 484; Aristoteles, 2013, (III, 5; XLVII, 1) 4, 53.

¹⁶⁵ Homer, 2002a, (II, 197-198) 95.

¹⁶⁶ Hesiodos, a.g.e., (Theogonia 96) 107.

¹⁶⁷ Homer, 2002a, (IX, 98-100; I, 234-240; II, 85) 79, 92, 223-224.

*Tanrılar, tanrıçalar, dinleyin beni, bakın ne buyurdu göğsümde yüreğim, boşa çıkarmaya yeltenmesin bu sözümü hiçbir tanrı, ister erkek olsun, ister dişi, doğrulayın beni hepiniz birden,...*¹⁶⁸

Tanrıların tanrısı Zeus, tıpkı feodal toplumdaki meclisi toplayan ve meclise başkanlık yapan baş kral gibidir. “...buyruğu altına aldı Zeus, bütün ölümlüleri ve ölümsüzleri....”¹⁶⁹ Son söz meclise başkanlık yapan insanlar dünyasındaki baş kral gibi tanrılar dünyasının başı Zeus’a aittir. Aynı zamanda Tanrı Zeus da, Homerik Dönem’in kralları gibi elinde altın bir asa taşır.¹⁷⁰ Zeus’un elinde taşıdığı asa, insanlar dünyasındaki asa taşıyan krallar gibi yönetme gücünü simgeler (Resim 2.4).

İlyada’da, kralların en güçlüsü olan Kral Agamemnon’un sık sık Zeus ile bağlantısı vurgulanır. Agamemnon dışındaki diğer krallar ise, Zeus’un buyruğundaki diğer tanrılarla ilişkidedir. “...yalvardılar hep var olan tanrılara, bir başka tanrıya her biri, dilediler ölümden, bozgundan kurtulmayı. Erlerin başbuğu Agamemnon, güçlü Kronosoğluna bir sığır kurban etti, beş yaşında, yağlı....”¹⁷¹ Tanrılarla olan ilişki de hiyerarşik sisteme bağlanır. Tanrıların en büyüğü olan Zeus, doğrudan doğruya emirlerini habercileri aracılığıyla meclise başkanlık yapan ve en güçlü kral olan Agamemnon’a ulaştırır.¹⁷²

Resim 2.4. Siyah figürlü bir Attika amphorası (Carpenter, 2002: fig. 100)

Toplumu yönetme yetkisini Zeus’tan alan krallar, meclisleri toplar ve oturumu açmadan önce, rahip kral sıfatıyla tanrıya sunu yapar, yakarır ve bir anlamda danışır. “...büyük suçtur öldürmek kral soyundan birini, önce tanrıların dileğini soruşturalım

¹⁶⁸ Homeros, 2002a, (VIII, 1-8) 204; Homeros, 2002b, (I, 27-28, V, 3-4) 34, 99.

¹⁶⁹ Hesiodos, a.g.e., (Theogonia 507-508) 121.

¹⁷⁰ Homeros, 2002b, (XI, 568-569) 199; Homeros, 2002a, (II, 206-207) 96.

¹⁷¹ Homeros, 2002a, (II, 399-403) 101; Homeros, 2002b, (I, 272-273; VII, 135-137) 40, 129.

¹⁷² Homeros, 2002a, (II, 94) 92.

bakalım: Buysa eğer büyük Zeus'un gösterdiği yol, öldürürüm ben kendim onu, sizi de iterim buna...."¹⁷³ Yönetenlerin görevi; tanrıların isteklerini en doğru şekilde yorumlamak ve yönettikleri toplumlar için de tanrılarının vekili olmaktır. Tanrıların isteklerini yorumlama İlyada'da rüya aracılığıyla yapılır ve yorumlama işini yapan duacılar ya da biliciler vardır. "*...Gel bir duacıya, bir biliciye başvuralım, ya da bir düş yorumcusuna, bilirsin Zeus getirir düşü....*"¹⁷⁴

Klasik Yunan Uygarlığı geleneğine göre yönetme yetkisini Tanrı Zeus'tan alan yönetenler, Zeus'a adanan sunaklar önünde tanrıya yakardılar ve kurban kestiler. "*...Ne olur Zeus, yerine getir dileğimi, ...Zeus'un güzel sunağı önüne, orda Akhalar, her şeyi bilen Zeus'a kurban keserlerdi....*"¹⁷⁵ Tanrılara kurban sunulmasının nedeni tanrıyı ikna etmektir. "*...Tanrılara sunulması gerekeni sun ki Senden yana olsun yürekleri....*"¹⁷⁶ Dua etme ve kurban kesmenin dışında dinsel törenlerin bir parçası da şarap karıp, tanrı için sunu yapmaktır. "*...karsınlar şarabı, buyur uşaklara, sunu sunalım yıldırım savan Zeus'a, odur yalvarıcılara yoldaşlık eden....*"¹⁷⁷

Homerik Dönem'de meclisleri toplayan ve meclislere başkanlık yapan krallar, aynı zamanda üst düzey rahip görevindeydiler. Aristokratik meclislerin ortaya çıkmasından sonraki zamanlarda ise kral, devlet yönetimine sadece "arkhon basileus" adı altında dini işlerle ilgilenen bir üst düzey memur olarak katıldı ve dinsel törenleri yönetmeye devam etti.¹⁷⁸ Daha sonraki yüzyıllarda da bu görevini sürdürdü. Strabon, Atina Kralı Kodros'un soyundan gelenlerin halen kral olarak nitelendirildiğini ve krali bir soydan gelmenin belirtisi olan erguvan rengi elbiseler giyerek asa taşıdıklarını ve dinsel törenleri yönettiklerinden söz etmektedir.¹⁷⁹

Boule oluşturulduktan sonra, meclis içinde Zeus kültü varlığını sürdürdü. Boule üyelerinin başkanları aynı zamanda dinsel törenleri yürüten kişiler oldular.¹⁸⁰ Homerik Dönem'in meclislerinde, meclis başkanı¹⁸¹ aynı zamanda dinsel törenleri de yöneten kişi

¹⁷³ Homeros, 2002b, (XVI, 400-405; XIX, 297; I, 82) 35, 226, 305.

¹⁷⁴ Homeros, 2002a, (I, 62-63; II, 50-70) 74, 91-92.

¹⁷⁵ Homeros, 2002a, (VIII, 240-250) 211.

¹⁷⁶ Hesiodos, a.g.e., (İşler ve Günler 339-340) 153; Homeros, 2002a, (I, 98-100) 75.

¹⁷⁷ Homeros, 2002b, (VII, 163-165; VII, 179-180) 129-130; Homeros, 2002a, (IX, 174-177) 225-226.

¹⁷⁸ Aristoteles, 2013, (III, 2-4; LVII, 1) 3-4, 65.

¹⁷⁹ Strabon, 2009, (XIV, I, 3) 182.

¹⁸⁰ Arkhon basileus veya prytanesin görevi için. Bkz. Aristoteles, 2012, (VI, 8) 190-194.

¹⁸¹ Kral

idi. Sonraki yüzyıllarda meclis başkanı ile rahibin aynı kişi olması tesadüf olmamalıdır ve geleneğin devam ettirildiği şeklinde düşünülmelidir.

Boule üyeleri arasında tapınım gören baş Tanrı Zeus, “Zeus Boulaios” epitheti altında karşımıza çıkmaktadır.¹⁸² Aynı zamanda Arkaik ve Klasik Dönem meclislerinde diğer tanrı ve tanrıça kültlerinin varlığı da görülmektedir. Tanrı Zeus gibi farklı epithetlerde karşımıza çıkan tanrıça Athena¹⁸³ bunlardan biridir. Antiphon,¹⁸⁴ Atina’daki bouleuterionda boule üyelerinin Zeus Boulaios ve Athena Boulaia’ya adanan sunakta dua ettiklerinden söz etmektedir.¹⁸⁵

Boule üyeleri oturumu açmadan önce, gelenekselleşen dinsel törenlerini rahip öncülüğünde yerine getirlerdi ve tanrıya adanan sunakta dua ederek kurban keserlerdi. Thukydides bu gelenekten şu şekilde söz eder; “*Dört yüz kişi meclis salonuna girdi. Kura ile prytanisleri seçtiler. Ardından oturuma başlamak için geleneksel olarak yapılan kurban törenlerini yaptılar.*”¹⁸⁶ Bouleuterionlara tanrı veya tanrıçalara ait heykel ve sunaklar yerleştirilmiştir. Bu çeşit eşyalar, dinsel törenlerin bir aracı olmalıydılar. Pausanias, bouleuterion yapısının içinde heykeltıraş Pisias tarafından yapılan Zeus ve Apollon heykellerinin yer aldığından söz etmektedir.¹⁸⁷ Pausanias’ın yaşadığı zamanda da Zeus kültüne ait bir heykelin bouleuterion yapısı içinde yer almış olması, geleneğin devam ettiği şeklinde yorumlanabilir.

Meclislerin toplantıları esnasında meydana gelen fırtına, yağmur, güneş tutulması veya deprem gibi doğa olayları, tanrıdan gelen bir işaret olarak yorumlanır ve toplantı hemen sona erdirilirdi. “*Fakat tam da bu sırada meydana gelen bir deprem görüşmelerin ertelenmesine neden oldu.*”¹⁸⁸ Gökyüzünde görülen olaylar uğursuzluk olarak algılanıyordu ve meclis acilen dağılıyordu.

¹⁸² Farnell, L. R. (1896). *The Cults of The Greek States*, 1, Oxford: Clarendon Press, 58.

¹⁸³ Tanrıça Athena, Metis ile Zeus’un kızıdır. Atina kentinin kurucusu ve koruyucusudur. Daha ayrıntılı bilgi için. Bkz. Hesiodos, a.g.e., (Theogonia 886-890, 925) 134-136, ; Erhat, a.g.e., 65-67.

¹⁸⁴ Atinalı bir aileye mensup olan Antiphon, M.Ö. 5. yüzyılda yaşamıştır. Zamanının en iyi konuşmacılarından biridir. Bkz. Thukydides, a.g.e., (VIII, 68) 378; Gagarin, M. (ed.). (1997). *Antiphon: the Speeches*. Cambridge: Cambridge University Press, 3-7.

¹⁸⁵ Gagarin, 1997, (on the chorus boy 6.45) 100-101.

¹⁸⁶ Thukydides, a.g.e., (VIII, 70) 379.

¹⁸⁷ Pausanias, Yunanistan’a gezisini M.S. 2. yüzyılda, Antonin Sülalesinin yönetimi zamanında gerçekleştirdi. Bkz. Pausanias, 1886a, (Attica I, 3) 6.

¹⁸⁸ Thukydides, a.g.e., (V, 45) 245; Forman, L. L. (ed.). (1915). *Aristophanes: Clouds*. New York, Cincinnati and Chicago: American Book Company, (580-585) 146.

Klasik Yunan Uygarlığı mitolojisinde Tanrı Zeus, doğa olayları ile bağlantılı olarak gösterilir. Doğa olayları yaşandığında, Zeus'un insanlar dünyasına kızdığının düşünülmüş olması olasıdır.

“...Cezalandırır engin bakışlı Zeus, bütün bir kent yıkılır bazen bir tek kişinin işlediği suç yüzünden. Bela, veba, kıtlık iner göklerden, erkekler üretmez, kadınlar doğurmaz olur, evler yıkılır gider o zaman, Kronosoğlu Zeus duvarları yerle bir eder, koca orduları bozguna uğratar, ya da darmadağın eder donanmaları....”¹⁸⁹

Krallıklar zamanında da Homeros'ton öğrediğimiz kadarıyla Zeus dışındaki diğer tanrı ve tanrıçalara dua edildi ve kurbanlar kesildi. Tanrıça Themis,¹⁹⁰ meclisleri toplayıp dağıtan bir tanrıça olarak görülmektedir. *“...insan derneklerini toplayıp dağıtan, Themis adına....”¹⁹¹* Homeros destanlarında baş kral, diğer kralları ve danışmanları toplantıya çağırma işini habercileri aracılığıyla gerçekleştirir. İnsanlar dünyasındaki haberci yani kralın elçisinin, tanrılar dünyasındaki karşılığı olan Hermes¹⁹² de meclislerin toplanmasında ve haberlerin iletilmesinde etkisi olan bir tanrıdır. Bu yüzden yönetenler yani mecliste yer alanlar, tanrıdan gelecek olan haberlerin ileticisi olan Hermes'e de sunu yaparlar. *“...Phaiakların önderleriyle danışmanlarını keskin gözlü Hermes'e taslarıyla şarap sunar buldu....”¹⁹³* Kralların taşıdıkları asalar Tanrı Zeus'tan Hermes aracılığıyla gelir. *“...Hephaistos yapmıştı didine didine o değneği, vermişti onu Kronosoğlu Zeus'a, Zeus da Argos'u öldüren yol gösterici Hermes'e vermişti, atları kamçılایan kral Pelops'a vermişti o da....”¹⁹⁴*

Homeros Destanları'nda ayrıca ortak bir ocak etrafında toplanan kral ve danışmanlarından söz edilmektedir.¹⁹⁵ Krallık zamanından itibaren başlayan ve sonraki yüzyıllarda da gelenekselleşen ocak etrafında şölen verme geleneği Hestia¹⁹⁶ kültü ile şekillendi. *“...Zeus'un beslediği krallar şölenledeler içerde....”¹⁹⁷* Krallık zamanında kralın veya beylerin konağında sürekli yanan kutsal ocak etrafında toplanan meclis üyeleri,

¹⁸⁹ Hesiodos, a.g.e., (İşler ve Günler 239-247, Theogonia 688-713) 127-128, 150.

¹⁹⁰ Zeus'un danışmanı ve yardımcısıdır. Meclisleri toplar ve halk arasında adaleti simgeler. Themis, yasa tanrıçasıdır. Bkz. Hesiodos, a.g.e., (Theogonia 900-905) 135; Cömert, B. (1999). *Mitoloji ve İkonografi*. Ankara: Ayraç Yayınevi, 44; Erhat, a.g.e., 282.

¹⁹¹ Homeros, 2002b, (II, 69) 48.

¹⁹² Hermes için bkz. Homeros, 2002a, (II, 94) 92; Erhat, a.g.e., 140.

¹⁹³ Homeros, 2002b, (VII, 135-137) 129.

¹⁹⁴ Homeros, 2002a, (II, 100-104; XVIII, 505) 92-93, 419.

¹⁹⁵ Homeros, 2002b, (VII, 49; III, 33) 60, 126; Homeros, 2002a, (II, 430; IX, 90-95) 102, 223.

¹⁹⁶ Hestia, Rhea ile Kronos'un çocuğudur. Ocak tanrıçası ve geniş anlamda devletin koruyucusudur. Bkz. Hesiodos, a.g.e., (Theogonia 454) 119; Erhat, a.g.e., 144-145; Cömert, a.g.e., 34.

¹⁹⁷ Homeros, 2002b, (XV, 466-467; VIII, 55-62) 136-137, 253.

oturumu açmadan önce şölen verirlerdi. “...buyurdu Patroklos’a, sunular sun, dedi. O da attı sunuları ateşe. Hazır yemeklere hepsi uzattılar ellerini....”¹⁹⁸ Sonraki yüzyıllarda da kralın evi yerine prytaneion olarak adlandırılan prytaneslerin toplandığı yapıda bu geleneği sürdürdüler.¹⁹⁹ Pindaros,²⁰⁰ prytaneionda Tanrıça Hestia’ya adanan kutsal ocaktan söz etmektedir. Ayrıca Tanrıça Hestia, kent meclisinde “Hestia Boulaia”²⁰¹ epitheti adı altında karşımıza çıkar. Ksenophon, Tanrıça Hestia’ya adanan sunakta meclis üyeleri tarafından yargılanan Theremanes’in dua ettiğinden söz etmektedir.

*“Theremanes bir sıçrayışta kendini Hestia’nın sunağına attı...Bu sunak beni hiçbir suretle korumayacak, fakat ben size bu adamların insanlara en büyük haksızlıkları ettikleri gibi, tanrılara da en büyük saygısızlığı yapmaktan çekinmediklerini ispat etmek istiyorum...Theramenes tanrıları ve insanları olanlara tanık tutuyordu. Konseyde tek kıpırtı yoktu...”*²⁰²

Meclis yapılarında yer alan tanrı veya tanrıça kültleri dışında, Kleisthenes zamanında her phyleden kura ile seçilen elişer üye ile oluşturulan beş yüzler meclisinin ve aynı zamanda kura ile saptanan prytanlarının²⁰³ yani meclisin rahiplerinin seçim yöntemi yine din olgusuna dayandırılabilir. Klasik Yunan Uygarlığı’nın inanç sistemine göre, Kronos’un üç oğlu olan Zeus, Poseidon ve Hades arasında evrenin yönetimi de kura ile paylaşılır.

*“...Kronos’tan doğma üç kardeşiz bizler, Rhea doğurdu Zeus’u, beni, ölümlere hükmeden Hades’i dünya üçe bölündü, üçümüz de aldık payımızı, kura çekildi, köpüklü deniz düştü bana her zaman orda oturayım diye, sisli karanlıklar ülkesi düştü Hades’in payına, Zeus’a bulutlar arasındaki engin gök düştü....”*²⁰⁴

Yönetim işini herkese verme olanağı olmadığından kura ile seçim yöntemi, eşitler arasında adil bir uygulama olarak görüldü. Yöneticiyi kura ile saptamadaki amaç, tanrıdan veya kimi zaman tanrıdan da üst bir güç olan kaderin²⁰⁵ yönetimi paylaşma sorununu kolaylıkla çözmesiydi. Klasik Yunan Uygarlığı’nda, yönetimde yer alacak kişilerin

¹⁹⁸ Homeros, 2002a, (IX, 119-221) 224.

¹⁹⁹ Frazer, J. G. (1885). The prytaneum, the temple of vesta, the vestals, perpetual fires. *The Journal of the Philology*, 14, 145-148.

²⁰⁰ Bury, J. B. (ed.). (1890). *The Nemean Odes of Pindar*. London: Macmillan and Company, (XI, 1) 220.

²⁰¹ Hestia Boulaia için. Bkz. Dindorf, W. (ed.). (1853). *Harpocratonis. Lexicon in Decem Oratores Atticos*, 2, Oxonii: E Typographeo Academico, 74; Aeschines. (1919). *The Speeches of Aeschines: Against Timarchus, on the Embassy, Against Ctesiphon* (trans. C. D. Adams). London: William Heinemann, (on the Embassy 45) 193.

²⁰² Ksenophon, a.g.e., (II, III, 52-56) 47-48.

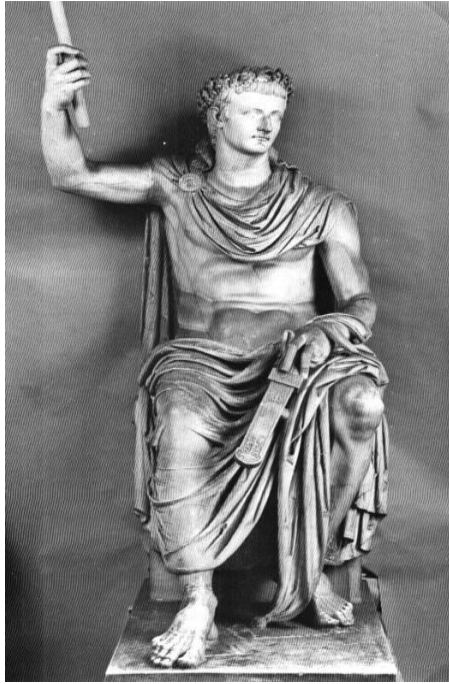
²⁰³ Aristoteles, 2013, (XLIII, 2) 49.

²⁰⁴ Homeros, 2002a, (XV, 187-195) 343.

²⁰⁵ Kadere Tanrı Apollon da karşı koyamaz. “Phoibos Apollon da bıraktı onu kaderine.” Bkz. Homeros, 2002a, (XXII, 213) 476; “Alın yazısını bir tanrı bile değiştiremez.” Bkz. Herodotos, a.g.e., (I, 91) 53.

belirlenmesi sorunu, geçimini yağmacılık ile sağlayan krallıklar zamanından itibaren din olgusu temelinde çözüme kavuşturularak gelenekselleştirildi.

Homeros'un destanlarında anlatılan meclislerde, meclise başkanlık yapan ve toplantıya katılan diğer kralların yönetme yetkilerini tanrıların tanrısı Zeus'tan aldıklarını sık sık vurgulamaları, Klasik Yunan Uygarlığı'nın bir geleneği haline geldi. Daha sonraki yüzyıllarda boulenin oluşturulması ile toplantı öncesi meclis üyelerinin Tanrı Zeus'a sunu yapmaları ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde, imparatorların kendilerini özellikle Tanrı Jupiter²⁰⁶ ile benzer özelliklerde göstermeye çalışıp, toplumda tanrı imajına sahip olmak istemeleri, aslında kökenleri çok eskilere dayanan bir geleneğin devamının göstergesidir. Toplumu yöneten kişilerin kendilerini en üst ve en güçlü göstermek istemelerinin bir sonucudur. Dinsel inanışları yöneten, toplumu da başarıyla yönetebilmektedir (Resim 2.5).

Resim 2.5. Tanrılaştırılmış Tiberius portre yontusu (Özgan, 2013: res. 142a)

²⁰⁶ Jupiter; Zeus baba ya da gök tanrı anlamına gelmektedir. Roma devletinin koruyucusu ve yöneticisi olarak tapınım görmüştür. Konsuller, oturumu açmadan önce Jupiter'e dua etmek zorundalardı. Zafer kazanan başkomutanlar ilk kurbanlarını ona adarlardı. Baş rahip, "Flamen dialis" adıyla anılmaktaydı. Roma İmparatorluğu Dönemi'nde imparatorlar, baş tanrı Jupiter ile özdeşleşmişlerdir. Kimi Jupiter'i rüyasında görüp esinlendiğini ileri sürmüş, kimi de Jupiter'in sıfatlarını kendi adına eklettirmiştir. Anadolu'daki kent-devletleri, Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altına girince, Augustus'tan başlayarak Roma imparatorları birer tanrı gibi kabul edildi ve adlarına ya tapınaklar inşa edildi ya da mevcut olanlar onlara ithaf edildi. Bu kültürün kökeni Helenistik Dönem'e kadar gitmektedir. İmparator kültürü ile en çok adı anılan isimler Augustus ve Tiberius'tur. Bkz. Erhat, a.g.e., 163-164; Tekin, O. (2010). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 224.

3. ANTİK YUNAN DÜNYASI'NDAKİ ÇATILI MECLİSLER

3.1. Atina'daki Bouleuterionlar

Dört yüzler meclisi, yukarıda sözü geçtiği üzere, Solon'un arkhonluğu zamanında oluşturulan bir meclistir. Doğallığında Atina kentinde Solon zamanı boule üyelerinin toplantılarını düzenledikleri bir kamu yapısının varlığı olası görünmektedir. Ancak, Solon zamanına tarihlendirilen herhangi bir kamu yapısı ele geçirilememiştir.²⁰⁷ Kentleşmenin etkisiyle yönetim şekli tiranlıktan demokrasiye doğru kayarken, ilk kez M.Ö. 6. yüzyılda, Atina kenti başta olmak üzere Korinth, Megara, Samos ve Akragas gibi Yunan kentlerinde imar faaliyetleri programları başlatılmıştır.²⁰⁸

Çizelge 3.1. Atina Eski ve Yeni Bouleuterionları ile Metroon (Camp, 2001: fig. 66)

Arkeolojik araştırmalar sonucunda Atina'da bouleuterion olarak tanımlanan ilk bina, M.Ö. 6. yüzyılın sonuna tarihlendirilmektedir. Bu tarih de, yaklaşık olarak Kleisthenes'in reformları zamanına denk gelmektedir. Ancak, ilk bouleuterionun öncüleri olabileceği düşünülen ve tam anlamıyla bouleuterion olma özelliği göstermeyen üç farklı yapının daha kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. M.Ö. 5. yüzyılın sonunda, ilk (eski) bouleuterionun batısına yeni bir bouleuterion daha inşa edilmiştir (Çizelge 3.1). Söz konusu bu iki bina, Batı Anadolu'daki bouleuterionlara model oluşturmaktadır. Ancak, öncü olan C, D ve E

²⁰⁷ Solon'un arkhonluğu zamanına tarihlenen birkaç ev duvarı kalıntısı ve mezar tespit edilmiştir.

²⁰⁸ Bu imar faaliyetleri, Atina'da Peisistratos ve Peisistratos'un oğulları (Hippias ve Hipparkhos) zamanına denk gelmektedir. Bkz. Camp, J. M. (2001). *The Archaeology of Athens*. New Haven, London: Yale University Press, 27-29.

yapılarının kısaca incelenmesi, Atina bouleuterionlarını konum ve mimari açıdan değerlendiren faydalı olacaktır.

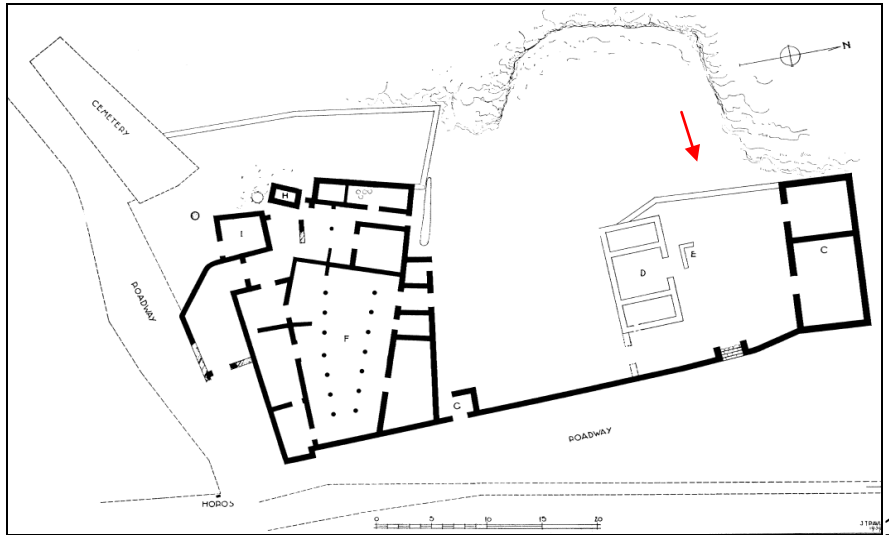
Atina Agorası'nın güneybatısında ve Kolonos Agoraios Tepesi'nin²⁰⁹ güneydoğu yamacında yer alan teras duvarının²¹⁰ alt tarafında öncü yapılara ait poligonal örgülü ve kireçtaşından duvar kalıntıları tespit edilmiştir.²¹¹ Söz konusu bu yapılar, sonraki dönemlerde Eski Bouleuterion ve Helenistik Dönem'de Metroon binasının inşa edilmesiyle tahribata uğramışlardır.

3.1.1. Öncü yapılar

3.1.1.1. C yapısı

Dikdörtgen biçimli ve 6,70 x 15,00 m. ölçülerindedir. Ön yüzü güneye bakmakta olup, iki odadan oluşmaktadır (Çizelge 3.2). Odaların zemini sıkıştırılmış kil tabakası ile kaplanmıştır. Yapının inşa tarihi, M.Ö. 6. yüzyılın ilk çeyreği olarak belirlenmiştir. M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğinde ise, yapı içinde ve teras duvarında yenileme çalışmalarının yapıldığı tespit edilmiştir.²¹²

Çizelge 3.2. M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğinde öncü yapılar (Thompson, 1940: fig.13)

²⁰⁹ Atina Agorası'nın yanındaki tepe.

²¹⁰ Kolonos Agoraios Tepesi'nin güneydoğu ayağında yer alan teras duvarı, C, D ve E yapılarının inşa edilmek istenmesi nedeniyle yapılmıştır.

²¹¹ Thompson, H. A. (1937). Buildings of the West Side of the Agora. *Hesperia*, 6(1), 115, 117.

²¹² Öncü yapılar, ele geçirilen seramiklere göre tarihlendirilmiştir.

3.1.1.2. D yapısı

C yapısından çok kısa bir süre sonra inşa edilen D yapısının ön yüzü, kuzeye bakmaktadır. Başlangıçta C yapısı ile benzer bir planda inşa edilmiştir. Sonradan, söz konusu yapının doğusuna üçüncü bir oda daha eklenmiştir. D yapısının batı, doğu ve kuzeyinde yer alan dış duvarlarından çok azı günümüze ulaşmış durumdadır (Bkz. Çizelge 3.2). Yapının güneybatı köşesindeki duvar, sonradan inşa edilen eski bouleuterion ve Metroon binasının kalıntıları altında yer almaktadır. Zemini sıkıştırılmış kil tabakası ile kaplanmıştır. D yapısının inşa tarihi, M.Ö. 6. yüzyılın III. çeyreği olarak belirlenmiştir ve M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğinde ise, bu yapı terk edilmiştir.

3.1.1.3. E yapısı

C ile D yapısının arasında yer almaktadır. Diğer iki yapı ile aynı tarz duvar örgüsüne sahip olan E yapısı, daha küçük boyutlardadır. Yapının kuzey ve doğu kısımları, sonradan inşa edilen Metroon binası nedeniyle tahrip edilmiş durumdadır. Bu nedenle E yapısına ait günümüze ulaşan duvar kalıntıları çok azdır (Bkz. Çizelge 3.2). Güneyinde yer alan D yapısına göre zemin seviyesi 0,30 m. daha yukarıda olduğundan, D yapısından sonraki bir tarihte inşa edilmiş olması olası görünmektedir. Yapının inşa tarihi, M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreği olarak belirlenmiştir.²¹³

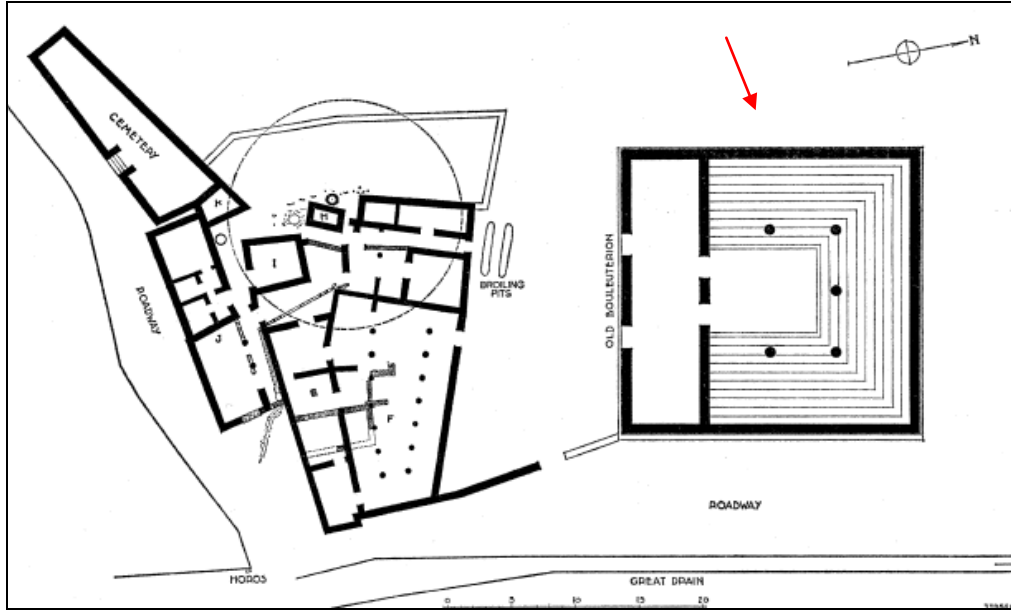
C, D ve E yapıları, bouleuterion olarak tanımlanan yapılarla konum açısından uyumaktadır. Bu nedenle öncü yapılar olarak tanımlanmışlardır.

3.1.2. Atina Eski Bouleuterionu

Atina Eski Bouleuterionu, öncü yapıların üstünde yer almaktadır. Binanın biçimi neredeyse kareye yakındır. Ölçüleri doğudan batıya 23,30 m., kuzeyden güneye ise 23,80 m.'dir. Öncü yapılarla aynı malzeme ve duvar örgüsüne sahiptir. Binanın planı, bir ön hol ve toplantı salonu olması olası bir ana odadan oluşmaktadır (Çizelge 3.3). Giriş veya girişlerin güneyde yer aldığı düşünülmektedir. Bouleuterionun zemini ile dışı arasında 0,50 m.'lik bir kod farkı vardır. Bu kod farkından dolayı binaya iki basamak ile geçilmiş olması olası görünmektedir.

²¹³ Thompson, H. A. (1940). The Tholos of Athens and Its Predecessors. *Hesperia Supplements*, 4, 8-15 ve 152.

Çizelge 3.3. Atina Eski Bouleuterionu (Thompson, Wycherley, 1972: fig. 9)

Günümüze ulaşmış kalıcı oturma bölümüne sahip olduğunu gösteren herhangi bir kanıt bulunmadığından dolayı, ahşap oturma sıralarının kullanılmış olduğu düşünülmektedir.²¹⁴ Toplantı salonu 700 kişiliktir. Bina içerisine yerleştirilen 5 sütun ile çatı desteklenmiştir. Söz konusu sütunlardan üçünün temelleri günümüze ulaşmış durumdadır. Diğer ikisi ise, Metroon'un inşası ile tahribata uğramıştır. Eski bouleuterionun tarihi, M.Ö. 6. yüzyılın sonu olarak belirlenmiştir.²¹⁵

M.Ö. 5. yüzyılın sonunda eski bouleuterionun batısına yeni bir bouleuterion inşa edilince, eskisi olasılıkla arşiv binası olarak kullanılmış olmalıdır.²¹⁶ Ayrıca binanın M.Ö. 480/79 yılında, Pers savaşları sırasında, tahribata uğradığına dair herhangi bir kanıt ele geçirilememiştir. Eğer bina söz konusu zamanda zarar gördüyse bile, çok kısa bir sürede onarılmış olmalıdır.²¹⁷

²¹⁴ Oturma sıralarının, yapının dış duvarlarına paralel bir çizgide, ana odanın doğu, batı ve kuzeyinde yani "II" biçiminde yer almış olması olası görünmektedir.

²¹⁵ Araştırmalar sırasında ele geçen seramikler göz önünde bulundurularak tarihlendirme yapılmıştır. Bkz. Thompson, 1937, 128-135.

²¹⁶ Thompson, H. A., Wycherley, R. E. (1972). The Agora of Athens: The History, Shape and Uses of an Ancient City Center. *The American School of Classical Studies at Athens*, 14, 31.

²¹⁷ McDonald, a.g.e., 175.

3.1.3. Atina Yeni Bouleuterionu

Atina Eski Bouleuterionu'nun hemen batısına ve Kolonos Agoraios Tepesi'nin eteğine inşa edilmiştir. Bu önemli kamusal yapının gösterişsiz ve diğer yapıların arasına sıkıştırılmış konumu şaşırtıcıdır. Binanın inşasından önce, alanda zemin düzeltme çalışmalarının yapılmış olduğu tespit edilmiştir.²¹⁸ Eski ve yeni bouleuterion arasında kod farkı bulunmaktadır. Söz konusu bu kod farkından dolayı yeni bouleuteriona geçiş merdivenlerle sağlanmıştır.²¹⁹

Dikdörtgen biçimli bina, eskisine göre biraz daha küçük boyutlardadır. Kuzeyden güneye 22,50 m., doğudan batıya 17,50 m. uzunluğundadır.²²⁰ Ön yüzü doğuya bakmaktadır (Çizelge 3.4).

Atina Yeni Bouleuterionu iki yapım evresi geçirmiştir. İlk evrede toplantı salonunda ahşaptan oturma sıralarının yer almış olması olası görünmektedir. Oturma bölümünün düzenlemesinin "IT" biçiminde olduğu düşünülmektedir. Girişler, binanın kuzeydoğu ve güneydoğu köşelerinde yer almış olmalıdır.²²¹ Araştırmalar sırasında çok sayıda taştan ve eğrisel biçimli oturma blokları ele geçirilmiştir. Bu blokların varlığı binanın, ikinci evrede taştan ve eğrisel bir oturma bölümüne sahip olduğunu göstermektedir.²²² Metal kenetlerle birbirine tutturulan eğrisel biçimli oturma bölümünde toplamda 12 sıra bulunmaktadır ve 500 kişiliktir. Orkestrası oturma bölümünün biçimine uygun bir görünümündedir.²²³ Son evrede, orkestranın arkasında yer alan doğudaki duvara başka bir giriş daha eklenmiştir.²²⁴ Binanın güneyinden agoraya doğru uzanan merdivenler ilk evreye aittir. Yapı içerisine çatıyı taşıması için, Pentelikon mermerinden²²⁵ ve yivsiz yapılmış 4 sütun yerleştirilmiştir.

²¹⁸ Binanın iç zemini tamamen düz değildir. Yer yer çukurlaşmalar görülmektedir. Bu düzensizliğin nedeni, bina inşa edilmeden önce ana kaya üzerinde zemin düzeltme çalışmalarının yapılmış olmasıdır. Bkz. McDonald, a.g.e., 172-173.

²¹⁹ Thompson, 1937, 142.

²²⁰ Bu ölçülere, sonradan eklenen propylon dahil edilmemiştir.

²²¹ İlk evrede kalıcı oturma bölümüne sahip olduğuna dair herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

²²² Apollon Patros Tapınağı'nın karşısında bulunan bir bloğun yeni bouleuteriounun caveasına ait olduğu ve M.S. 5. ve 4. yüzyıllar arasında büyük drenajın kapatılması sırasında caveanın ilk sırasından sökülerek buraya taşındığı düşünülmektedir.

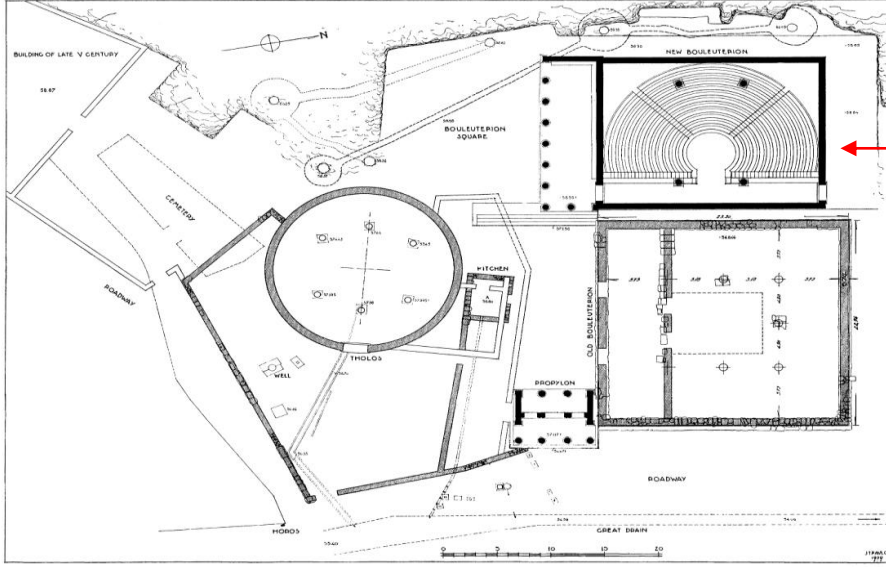
²²³ Orkestranın yarı çapı, 2,64 m.'dir.

²²⁴ Helenistik Dönem'de eski bouleuterionun yerine Metroon inşa edilince, iki bina arasındaki bağlantı doğudaki kapı aracılığıyla sağlanmıştır.

²²⁵ Atina kenti yakınlarındaki Pentelikon Dağı'ndan çıkarılan bir mermer çeşididir.

Yapının bütünü İon düzenindedir.²²⁶ İkinci evrede ayrıca, yapının güneyine kayalığı ve uçurumu perdelemesi amacıyla bir duvar inşa edilmiştir.²²⁷

Çizelge 3.4. Atina Yeni Bouleuterionu ve çevresindeki yapılar (Thompson, 1940: fig. 62)

M.Ö. 4. yüzyıl sonu ile 3. yüzyılın başında, yeni bouleuteriounun güneyine bir portiko ve eski bouleuterionun kuzeydoğu köşesine ise bir propylon ilave edilmiştir. Yapının güneyinden agoraya doğru uzanan ve ilk evrede inşa edilen merdivenler, sonradan ilave edilen portiko ile sınırlanmış durumdadır. Günümüzde portikoya ait çok sayıda, Poros mermerinden²²⁸ yapılmış, gri renkli bloklar görülebilir. Sonradan ilave edilen kısımlar da ilk evredeki gibi İon düzenindedirler.²²⁹

Eski bouleuterionun güneybatı köşesinde bulunan Pentelikon mermerinden²³⁰ yapılmış bir sunak parçasının yeni bouleuteriona ait olup olmadığı tam olarak bilinmemektedir.²³¹ Kırık olmayan kısımlarında görüldüğü üzere kaidesinde, kyma reversa²³²; gövdesinde ise, defne yapraklı çelenk bezemesi vardır. Solunda alt kısmına

²²⁶ Thompson, 1937, 140, 142, 147-150, 158-160.

²²⁷ McDonald, a.g.e., 174.

²²⁸ Ege Denizi'ndeki Kyklad Adaları'ndan biri olan Paros Adası'ndan çıkarılan bir mermer türüdür.

²²⁹ Thompson, 1937, 158-165.

²³⁰ Yeni bouleuterionun inşasında kullanılan malzeme ile sunağın malzemesi aynıdır.

²³¹ Ancak orkestranın ortasında ve caveanın odak noktasında, toplantı öncesi dinsel törenlerin düzenlendiği bir sunak yer almış olmalıdır. Söz konusu sunağın çapı 0,855 m., korunan yüksekliği ise 0,79 m.'dir. Bkz. Thompson, 1937, 151.

²³² Lesbos Kymationu; Üstteki dışbükey bölümü çıkıntı yapan ve çoğunlukla kalp biçimi yaprak motifleriyle bezeli bir korniş.

doğru, “ZHC” harfleri graffiti olarak yer almaktadır (Resim 3.1). Bu harflerin tanrı adı ile ilişkili olması olasıdır.²³³

Resim 3.1. Yeni Atina Bouleuterionu’nun sunağı (?) (Thompson, 1937: fig. 87)

Yeni bouleuterionun inşasında kullanılan malzeme ve teknikler M.Ö. geç 5. yüzyıl ve erken 4. yüzyıl arasında inşa edilen çevresindeki yapılarla aynıdır. Bu nedenle yeni bouleuterionun, çağdaşı olan çevresindeki yapılarla ortak bir program çerçevesinde planlanarak inşa edilmiş olması olası görünmektedir. Bina, M.Ö. 86 yılında Sulla’nın kenti ele geçişi sırasında ve M.S. 267’de Doğu Alman Kavimleri’nin²³⁴ saldırıları ile tahribata uğramıştır. Saldırılarından sonra yenileme çalışmalarının yapılmış olması olası görünmektedir. Bunun nedeni, oturma bölümündeki eğrisel biçimli blokları birleştirmek için kullanılan gri renkli kireç harcının, M.S. geç 4. yüzyıl ve 5. yüzyılda yapı malzemesi olarak kullanılmasıdır.²³⁵

3.2. Sütunlu Toplantı Salonları

Antik Yunan Dünyası’nda oldukça geniş, dikdörtgen planda ve içerisinde çok sayıda sütunun yer aldığı, üzeri çatı ile örtülü politik toplantı salonları görülmektedir. Çatıyı desteklemesi için yapı içerisine yerleştirilen sütunların varlığı ve “TI” biçimli oturma düzenleri açısından, bouleuterionlara öncü olmuş olmalıdırlar.

²³³ Thompson, 1937, 151-152.

²³⁴ Herulianlar.

²³⁵ Thompson, 1937, 153-156, 169-172.

Batı Anadolu'daki bouleuterionların plan tipleri bir anda ortaya çıkmamıştır. Olasılıkla mimari açıdan öncekiler sonra gelenleri etkilemiş olmalıdırlar. Sütunlu toplantı salonlarının zaman içerisinde boyutları küçültülerek, sütun sayıları azaltılmıştır. Politik yaşamın gereksinimine uygun olarak şekillenen mimari anlayış ile sınırlı sayıdaki katılımcı için daha küçük boyutlu toplantı salonları inşa edilmiştir.

Sütunlu salonlar ilk olarak Mısır ve Mezopotamya'daki mimarilerde (Çizelge 2.5) görülmeye başlamıştır.²³⁶ Doğu ile ticari ilişkiler ve Pers-Yunan savaşları zamanında yaşanan etkileşimler Antik Yunan yaşamını her yönden etkilemiş olmalıdır.

Çizelge 3.5. Persopolis kraliyet sarayı yakınındaki sütunlu salonlar (Öz, 2006: şek. 2.5)

Sütunlu salonların Yunan Dünyası'ndaki bilinen en erken örneği Eleusis'teki Telesterion'dur. Daha sonra Atina'daki Perikles Odeionu ve Megalopolis'teki Thersilion yapıları inşa edilmiştir. Bu üç yapı plan açısından birbirine benzemektedirler.

3.2.1. Eleusis Telesterionu

Atina kentinin batısındaki Eleusis'te yer alan Eleusis Telesterionu, kutsal alan içerisinde, Lykurgos'a atfedilen güney sur duvarının tam karşısında konumlandırılmıştır.

Antik Yunan mitolojisinde hasat tanrıçası olarak bilinen Demeter kültünün en çok tapınım gören merkezlerinden biri Eleusis olmuştur.²³⁷ Eleusis'teki dinsel kutlamalar,

²³⁶ Meinel, a.g.e., 140-141.

²³⁷ Demeter kültü, Roma Dönemi'nde "Ceres" adıyla tapınım görmüştür. Mitolojiye göre, Zeus'la Demeter'in kızı Persophone (Kore), yer altı tanrısı Hades (Aidoneus) tarafından yer altı ülkesine kaçırılır. Bu duruma çok üzülen Demeter, her yerde kızını arar, ancak bulamaz. Yeryüzünün bereketi kaybolur. Herşeyi gören Helios, Demeter'e kızının yerini söyler. Hikayenin sonunda Zeus, Persophone'nin yılın üçte ikisini Demeter'le kalan

Boedromion ayında²³⁸ yapılmıştır. Andokides'ten öğrendiğimize göre; Atina meclisi üyeleri geleneğe bağlı olarak, törenler boyunca Eleusis'te yer almakta ve meclislerini burada toplamaktaydılar.²³⁹ Söz konusu bu kültün törenlerinin yapıldığı telesterion yapısı Eleusis'te inşa edilmiştir.

Araştırmalar sonucunda Eleusis Telesterionu'nun, birkaç yapım evresi geçirmiş olduğu tespit edilmiştir. İlk evre yapısı hakkında çok az şey bilinmektedir. Kare planlı bir yapı olduğu ve olasılıkla M.Ö. 7. yüzyılın sonunda inşa edildiği düşünülmektedir.²⁴⁰

Atina tiranı Peisistratos yönetimi zamanında,²⁴¹ Eleusis'teki dinsel törenler desteklenmiştir. Söz konusu zamanda Antik Yunan Dünyası'ndan törenlere gelen çok sayıdaki katılımcı için²⁴² öncekine göre daha geniş ve kare planlı bir yapı inşa edilmiştir. Bu yapı, özel bir tapınaktan çok bir toplantı salonu olarak kullanım görmüştür.²⁴³ İçten bir kenarının uzunluğu 30 m.'dir (Çizelge 3.6). Salonun aydınlatması, yapının dış duvarları üzerinde yer alan pencereler ile sağlanmıştır. Salonun kuzeybatı köşesinde anaktoron²⁴⁴ adı verilen asıl oda yer almaktadır. Salonun içine çatıyı desteklemesi için her bir kenarına 5 sıra sütun yerleştirilmiştir. Sütunlar İon düzenindedir. Ancak, anaktoronun yer aldığı uzun kenarda yalnızca 2 sütun bulunmaktadır. Dinleyicilerin, ayakta veya duvarlara paralel olarak yerleştirilen sıralarda oturmuş olmaları olası görünmektedir. Yapının güneydoğu cephesi boyunca Dor düzenli bir portiko uzanmaktadır. Portikonun önünde 10 sütun, kenar dönüşlerinde ise 1'er sütun yer almaktadır.²⁴⁵ Peisistratos'un yapısı bir şekilde tahrip olmuştur ve kısa süre sonra yenisi inşa edilmeye çalışılmıştır.²⁴⁶

üçte birini ise Hades'le geçirmesine karar veririr. Böylece yeryüzüne bereket tekrar gelir. Bkz. Hesiodos, a.g.e., (Theogonia 910-915) 135-136; Herodotos, a.g.e., (VIII, 65) 642-3; Erhat, a.g.e., 85-86.

²³⁸ Eylül ayının sonlarında, 13-14 gün süren dinsel bir törendir. Bkz. McDonald, a.g.e., 143-144.

²³⁹ Andokides, 1896, (de Mysteriis 111-112) 76.

²⁴⁰ Robertson, D. S. (1969). *Greek and Roman Architecture*. (Second Edition). Cambridge: Cambridge University Press, 169; Izenour, G. C. (1992). *Roofed Theatres of Classical Antiquity*. New Haven, London: Yale University Press, 22.

²⁴¹ M.Ö. 561/560 yılında tiran olmuştur.

²⁴² Eleusis'teki Demeter kültü törenleri, yabancılar dışında, sınıf ve cins farkı gözetmeksizin herkese açıktı.

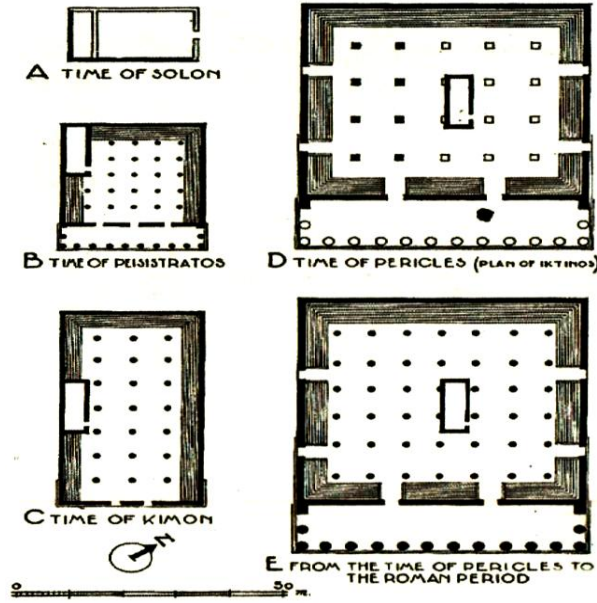
²⁴³ Mansel, a.g.e., 219.

²⁴⁴ Kült eşyaları ve objelerinin saklandığı bu odaya yalnızca görevli rahipler girebilmiştir.

²⁴⁵ Winter, F. E. (2006). *Studies in Hellenistic Architecture*. Toronto: University of Toronto Press, 135-136.

²⁴⁶ Yapının tahribatının nedeni Pers saldırıları değildir ve yeni yapı olasılıkla Kimon'un yönetimi zamanına ait olmalıdır. Bkz. Robertson, a.g.e., 171.

Çizelge 3.6. Eleusis Telesterionu planları (Winter, 2006: fig. 308)

M.Ö. 5. yüzyılın II. çeyreğinde, Kimon'un yönetimi döneminde, yeni ve eskisine göre daha büyük bir yapının inşasına başlanılmıştır. Yeni yapının genişliği bir önceki ile aynı, uzunluğu ise neredeyse iki katıdır. Kuzeybatıda, kutsal alanın gerisindeki akropolise doğru yapının derinliği arttırılmış ve bir önceki planda güneydoğuda yer alan portiko kaldırılmıştır. Portiko alanı ise salon içerisine dahil edilmiştir. Salon içerisinde çatıyı desteklemesi için yerleştirilen 21 sütun yer almaktadır.²⁴⁷ Pencere dış duvarların üst kısımlarında yer almıştır.²⁴⁸ Ancak, bu yapının inşası tamamlanamamıştır.²⁴⁹

Perikles'in yönetimi zamanında ise, telesterion yapısı için iki farklı plan uygulanmaya çalışılmıştır. İlk plan, Parthenon'un mimarı İktinos'a aittir. İkinci plan ise, Koroibos, Metagenes ve Ksenokles tarafından tasarlanmıştır.²⁵⁰ İki planda da, Kimon zamanı telesterionundaki gibi yapının uzunluğu değişmemiş, ancak genişlik iki katına çıkarılmıştır. Perikles zamanı ilk planda, salon içerisine çatı desteği için 20 sütun

²⁴⁷ Söz konusu sütunlar yalnızca üç kenarda ve 7 sıra halindedirler.

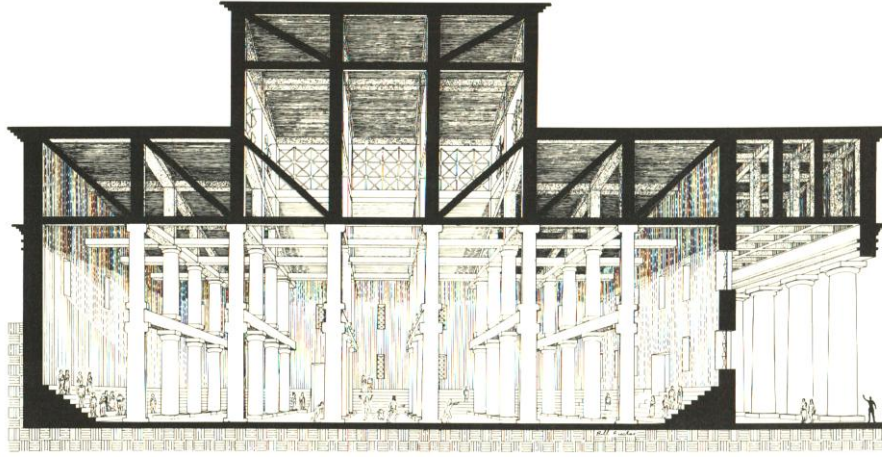
²⁴⁸ Winter, a.g.e., 136.

²⁴⁹ Kimon'un M.Ö. 461 yılında yönetimden düşüşü buna neden olabilir. Bkz. Robertson, a.g.e., 171.

²⁵⁰ Plutarch. (1932). *Plutarch's Lives*. (trans. B. Perrin), III, London: William Heinemann. (first printed 1916), (Pericles XIII) 41-43.

yerleştirilmiştir.²⁵¹ Bu telesterion da, bir önceki gibi tamamlanamamıştır. Kapatılacak olan çatı açıklığının oldukça büyük olmasından dolayı, bu plandan vazgeçilmiş olmalıdır.²⁵²

Çizelge 3.7. Eleusis Telesterionu çizimi (Izenour, 1992: fig. 1.1.d)

Perikles zamanı ikinci planda, salon içerisinde 42 sütun yer almaktadır (Çizelge 3.7). Ksenokles tarafından çatıya, merkez noktadaki anaktoronun üstüne, bir pencere yani opaion yerleştirilmiştir.²⁵³ Perikles'in yönetimi sırasındaki uygulanmaya çalışılan her iki planda da sütunlu bir portiko görülmemektedir.²⁵⁴ M.Ö. 4. yüzyılın II. yarısında, Eleusisli Philon, her kenara Dor düzeninde dodekastylos²⁵⁵ bir portiko yerleştirmiştir. Yapının genel malzemesi olan kireçtaşından farklı olarak sütunlar ve üst yapıda Pentelikon mermeri kullanılmıştır. Ancak bu çalışma da tam anlamıyla bitirilememiştir.²⁵⁶ M.S. 170 yılında Sarmatlar'ın saldırıları sonucunda tahrip olan yapı sonradan yenilenmiştir.²⁵⁷ M.S. 220 yılına ait yazılı bir kaynakta bouleuterionda alınan bir karar ile telesterionun yenileneceği belirtilmektedir.²⁵⁸

²⁵¹ Robertson, a.g.e., 171.

²⁵² Mimar İktinos, salon içerisine az sayıda sütun yerleştirerek salonun kapsayabileceği kişi sayısını arttırmayı hedeflemiş olmalıdır. M.Ö. 5. yüzyılın II. çeyreği boyunca İktinos, Mnesikles ve Hephaisteion gibi Atina'nın önemli mimarları, yapıların planlarını tasarlarken, ferah ve sade düzenlemeleri tercih etmişlerdir. Bkz. Winter, a.g.e., 136-137.

²⁵³ Plutarch, 1932, (Pericles XIII) 41-43.

²⁵⁴ Yapı dıştan anıtsal bir görünüme sahip değildi. Vitruvius da sütunlu bir portikonun olmadığından söz etmektedir. Bkz. Vitruvius, a.g.e., (VII, giriş, 16) 150.

²⁵⁵ On iki sütunlu.

²⁵⁶ Dinsmoor, W. B. (1950). *The Architecture of Ancient Greece, An Account of Its Historic Development* (Third Edition). London: Batsford, 233; Robertson, a.g.e., 174.

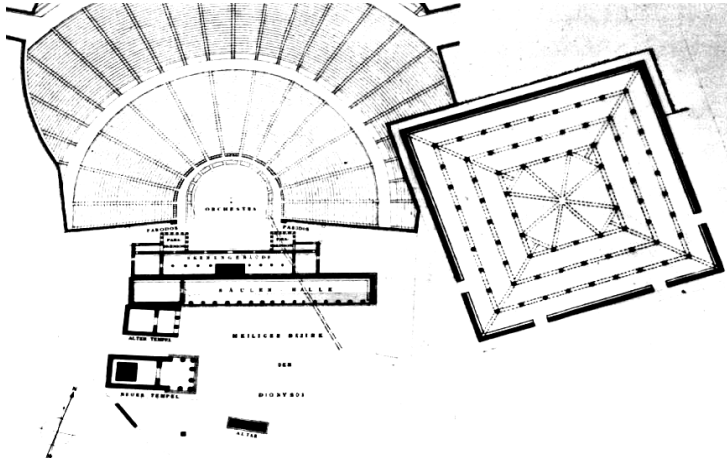
²⁵⁷ Dinsmoor, a.g.e., 233.

²⁵⁸ McDonald, a.g.e., 158.

3.2.2. Perikles Odeionu

Perikles Odeionu, Atina Akropolis'i'nin güney yamacında ve Dionysos Tiyatrosu'nun hemen doğusunda yer almaktadır (Çizelge 3.8). Suidas²⁵⁹ eserinde odeionu, müzikallerin sergilenmesi için Perikles tarafından yaptırılan bir yapı olarak tanımlamaktadır. Ancak, Ksenophon söz konusu yapının politik toplantılar için de kullanıldığından söz etmektedir.²⁶⁰ Perikles Odeionu, Yunan Dünyası'ndaki çatılı tiyatro yapılarının bilinen en eski örneğidir.²⁶¹ Ayrıca, plan açısından Eleusis Telesterionu'nuna benzemektedir (Bkz. Çizelge 3.6). Yapı, M.Ö. 5. yüzyılda inşa edilmiştir.²⁶²

Çizelge 3.8. Perikles Odeionu ve Dionysos Tiyatrosu (Bieber, 1961: fig. 258)

Perikles Odeion'undaki arkeolojik çalışmalar 1914 yılında Greek Archaeological Society tarafından başlatılmıştır.²⁶³ Kare planlı bir yapıdır. Kazılar sırasında dış duvarlarının kalıntıları tespit edilmiştir. Bir kenarının uzunluğu yaklaşık, 60 m.'dir.²⁶⁴ İçeride çatıyı destekleyen çok sayıda sütun yer almıştır. Plutarkhos eserinde,²⁶⁵ Perikles'in yönetimi sırasında inşa edilen odeionun içerisinde çok sayıda oturma sırası ve sütunun yer aldığından söz etmektedir. Çatısının biçimini ise, Persliler'in çadırına benzetmektedir

²⁵⁹ "Odeium" için. Bkz. Porti, A., Kusterus, L., 1705a, 752.

²⁶⁰ Ksenophon, a.g.e., (II, IV, 9) 50.

²⁶¹ Meinel, a.g.e., 27-28; Izenour, a.g.e., 30.

²⁶² Allen, J. T. (1941). On the Odeum of Pericles and the Periclean Reconstruction of the Theater. *University of California Publications in Classical Archaeology*, 1(17), Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 173-178.

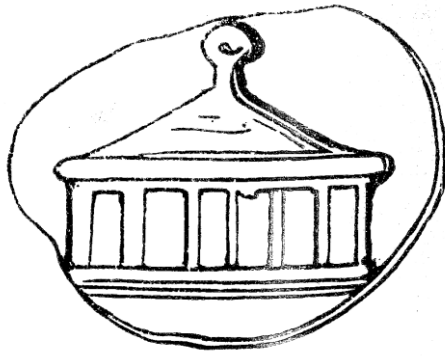
²⁶³ Dinsmoor, a.g.e., 211.

²⁶⁴ Camp, 2001, 101; Meinel, Perikles Odeionu'nun ölçülerini yaklaşık 60,20 x 66,40 m. olarak vermektedir. Bkz. Meinel, a.g.e., 141.

²⁶⁵ Plutarch, 1932, (Pericles XIII) 43.

(Çizelge 3.9). Pausanias'ın tarifinde²⁶⁶ de benzer açıklamalar görülmektedir. Vitruvius ise, M.Ö. 480 yılında Salamis'te Persliler'den ele geçirilen gemi direkleri ile odeionu, Themistokles'in yaptırdığından söz etmektedir.²⁶⁷ Yapının dış boyutları açısından I. Dareius ile anılan Apadana ve I. Artakserkses'e ait hypostylos salon (Bkz. Çizelge 2.5) ile benzerlikler göstermektedir.²⁶⁸

Çizelge 3.9. Perikles Odeionu'na ait bir betimleme (Meinel, 1980: abb. 36)

İç mekanda kalıcı oturma sıralarının var olduğuna ilişkin herhangi bir veriye ulaşılamadığından, ahşap oturma sıralarının kullanılmış olması olası görünmektedir. Yaklaşık 3.000/4.000 kişiliktir. Yapının kuzey arkası, Eleusis Telesterionu'nda olduğu gibi kayalıktır. Ana giriş güneydedir, ancak doğu ve batı yüzünde de girişler bulunmaktadır.²⁶⁹

Vitruvius, I. Mithridates Savaşı (M.Ö. 86) sırasında odeionun tahrip edildiğini ve Kappadokia Kralı Ariobazarnes'in yardımcıları ile yapının onarıldığından söz etmektedir.²⁷⁰

3.2.3. Megalopolis'teki Thersilion

Thersilion, M.Ö. 4. yüzyılın ilk çeyreğinde Arkadia Birliği²⁷¹ için inşa edilmiş bir meclis binasıdır.²⁷² Pausanias;²⁷³ Megalopolis'te tiyatroya yakın ve onbin üyeli

²⁶⁶ Pausanias, 1886a, (Attica I.20) 37.

²⁶⁷ Vitruvius, a.g.e., (V, IX, 1) 114; Allen, Vitruvius'un hatalı olduğunu ve söz konusu odeionun Perikles'in tasarladığı bir yapı programı çerçevesinde inşa edildiğini savunmaktadır. Bkz. Allen, a.g.m., 176.

²⁶⁸ Antik kaynaklardaki anlatımlar ve günümüze ulaşan arkeolojik veriler ışığında Pers-Yunan Savaşları sırasında, mimari açıdan Doğu medeniyetlerinden etkilenilmiş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bkz. Meinel, a.g.e., 140-141; Camp, 2001, 101.

²⁶⁹ Dinsmoor, a.g.e., 211; Izenour, a.g.e., 30-31.

²⁷⁰ Vitruvius, a.g.e., (V, IX, 1) 114.

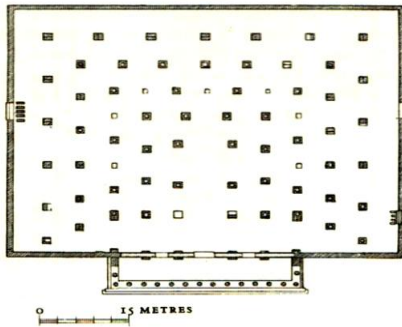
²⁷¹ Onbinler.

Arkadialılar için inşa edilen bir meclis binasından söz etmektedir. Pausanias'ın bu tarifi tiyatronun kuzeyinde yer alan²⁷⁴ Thersilion'a uymaktadır.²⁷⁵

Dikdörtgen biçimli dış duvarlarının ölçüsü 67,71 x 86,10 m.'dir. Hesaplamalara göre otururken 6.000, ayakta ise 10.000 kişiyi kapsayabilen bu bina, Onbinler'e uygun ölçülerde görünmektedir.²⁷⁶

Binanın yenileme evresi geçirdiği tespit edilmiştir.²⁷⁷ Toplantı salonunda radyal olarak yerleştirilmiş çok sayıda sütun (Çizelge 3.10) bulunmaktadır.²⁷⁸ Boş bırakılan merkez alan olasılıkla orkestra olarak kullanılmıştır. Çoğu in-situ halde açığa çıkarılan sütunların çatıyı desteklemesi için yerleştirildikleri tespit edilmiştir. Ancak, söz konusu sütunların çoğu yenileme evresinden sonraki döneme aittir. Sütunlar, Dor düzeninde inşa edilmişlerdir.²⁷⁹

Çizelge 3.10. Thersilion planı (Lawrence, 1996: fig. 334)

Toplantı salonunda doğu, kuzey ve batı duvarlara paralel olarak "II" biçimli yerleştirilmiş ahşap oturma sıralarının kullanılmış olması olası görünmektedir.²⁸⁰ Binanın

²⁷² M.Ö. 371 yılında, Atina ve Spartalılar'ın hegemonyasına karşı ayaklanmış olan Arkadialılar, Thebaililer'in desteği ile Spartalılar'ı Leuktra'da yenilgiye uğratmıştır. Bu zaferden sonra federal bir birlik oluşturmuşlar ve birliğin başkenti olarak Megalopolis kentini seçmişlerdir. Bkz. Mansel, a.g.e., 390; Robertson, a.g.e., 174.

²⁷³ Pausanias. (1886b). *Pausanias' Description of Greece* (trans. A. R. Shilleto), II, London: George Bell and Sons, (Arcadia VIII, 32) 114.

²⁷⁴ Winter, 2006, fig. 310

²⁷⁵ Ancak, söz konusu meclis binası M.Ö. 4. yüzyılda inşa edilmiştir. Pausanias'ın yaşadığı dönem ise, M.S. 2. yüzyıldır.

²⁷⁶ McDonald, a.g.e., 200-204.

²⁷⁷ Ancak söz konusu yenileme en geç M.Ö. 3. yüzyıla kadar olmalıdır. Bkz. Benson, E. F. (1892-1893). The Thersilion at Megalopolis. *The Journal of Hellenic Studies*, 13, 319-327.

²⁷⁸ Sütunların diziliş biçimi, merkeze doğru gittikçe küçülen ve iç içe 5 dikdörtgen oluşturmaktadır.

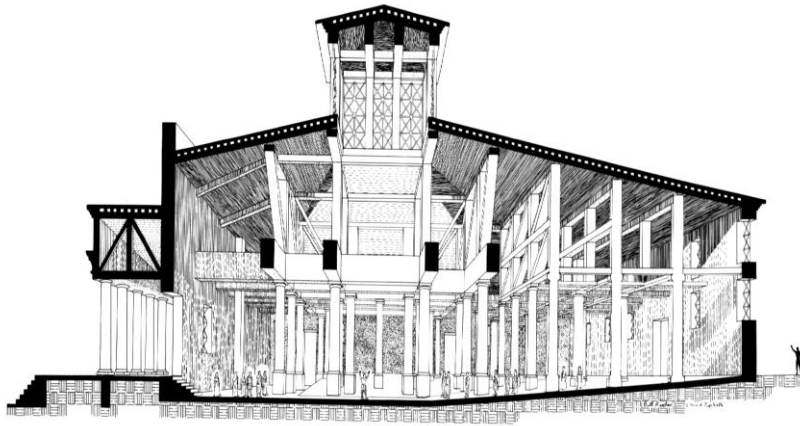
²⁷⁹ Benson, a.g.m., 320.

²⁸⁰ McDonald, a.g.e., 202; Dinsmoor, a.g.e., 243; Robertson, a.g.e., 175.

inşa edildiği alan güneye doğru derinleşen bir eğim göstermektedir. Toplantı salonunun iç zemini de aynı şekilde eğimlidir. Söz konusu bu eğim, tiyatro yapılarında olduğu gibi, duyma ve görme açısından dinleyicilere avantaj sağlamış olmalıdır. Binanın iç zemininde, yağmur sularını drene edebilecek bir sistem bulunamamıştır. Ancak, olasılıkla doğal eğime göre inşa edilen çatı (Çizelge 3.11) sayesinde yağmur suları tasfiye edilmiş olmalıdır.²⁸¹ Ayrıca çatı malzemesi olarak kiremit kullanıldığı bilinmektedir.²⁸²

Binanın aydınlatılabilmesi amacıyla dış duvarların üst kısımlarına belirli aralıklarla pencereler yerleştirilmiş olmalıdır.²⁸³

Çizelge 3.11. Thersilion'un çizimi (Izenour, 1992: fig. 1.3.e)

Doğu, kuzey ve batı duvarlarının kör noktalarında 2'şer kapısı bulunmaktadır. Ayrıca binanın iç ve dış zemini arasında kod farkı olduğundan dolayı her bir kapı eşliğinde basamaklar yer almış olmalıdır.²⁸⁴

Binanın güneyinde bir portiko yer almaktadır. İlk evrede portiko ile toplantı salonu arasında basamaklı eşiklere sahip 2 kapı bulunmaktaydı. Ancak, yenileme evresinde 3 kapının daha eklendiği tespit edilmiştir. Portikonun güneydeki ön yüzünde ise 14 Dor

²⁸¹ Benson, a.g.m., 320- 326.

²⁸² Robertson, a.g.e., 176.

²⁸³ McDonald, a.g.e., 203.

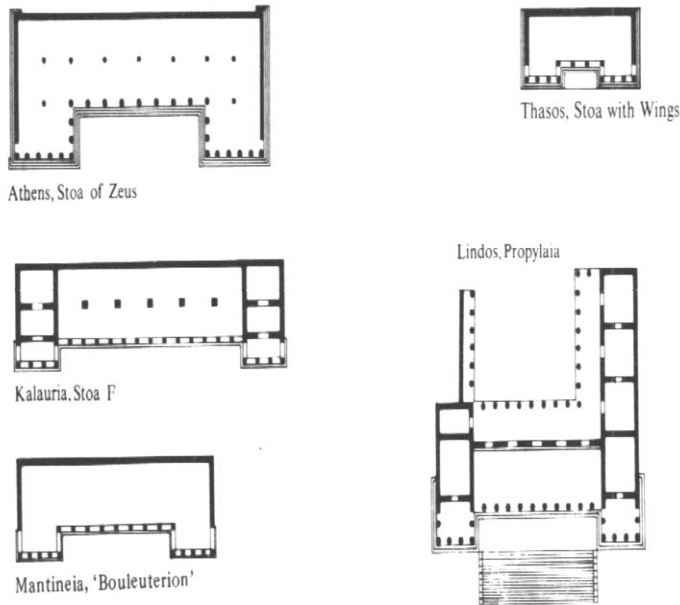
²⁸⁴ Benson'un çiziminde doğu ve kuzeyde 1, batıda ise 2 kapı bulunmaktadır. Bkz. Benson, a.g.m., pl. XXI; Ancak, McDonald büyük boyutlu bir toplantı binası için her bir duvarda 2'şer kapının yer almış olabileceği fikrini mantıklı bulmaktadır. Bkz. McDonald, a.g.e., 200.

sütunu (Bkz. Çizelge 3.10) yer almaktadır.²⁸⁵ Bina M.S. 222’de tahrip edilmiş ve bir daha onarılmamıştır.²⁸⁶

3.3. Stoa Benzeri Bouleuterionlar

Stoaların kökeni ve ilk gelişimleri belirsizdir. Miken Uygarlığı saraylarının avlusundaki sütunlu galerilerde benzer ilk örneklerine rastlanmaktadır. Ancak, kentleşmenin etkisiyle, kamusal yapıların eklentileri olarak bağımsız olarak gelişmiş olmalıdırlar. Kent-devletlerinde politik, ticari ve daha pek çok yönlü işlevleri söz konusudur.²⁸⁷ Coulton, Yunan stoasının tek bir amaç için inşa edilmediğini, kamusal amaçlar için de kullanıldığını belirtmektedir. Coulton’nun çalışmasında; stoaların tipolojisinde, Mantinea Bouleuterionu’nu (Çizelge 3.12) kanatlı stoalar içinde göstermektedir.²⁸⁸ Yunan kentlerindeki politik meclislerin kimi zaman stoalarda toplandığı literatürde geçmektedir. Örneğin; Demosthenes Atina Agorası’ndaki Kral Stoası’nda toplanan Areopagos Meclisi’nden söz etmektedir.²⁸⁹

Çizelge 3.12. Kanatlı stoalar ve Mantinea Bouleuterionu (Coulton, 1976: fig. 23)

²⁸⁵ Benson, a.g.m., 322.

²⁸⁶ Dinsmoor, a.g.e., 243.

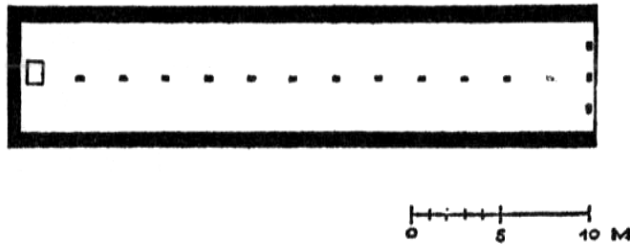
²⁸⁷ Wycherley, a.g.e., 100-108.

²⁸⁸ Coulton, J. J. (1976). *The Architectural Development of the Greek Stoa*. Oxford: Clarendon Press, 196, 269.

²⁸⁹ Demosthenes, 1935, (Against Aristogeiton 23, 24) 529.

Stoa benzeri bouleuterionlarda genelde yapının ön yüzünde veya iç orta aksında sütun sırası yer almaktadır. Bu sütunlar ile yapı üzerindeki çatı desteklenmiştir. Sütunların diziliş planı, erken dönem tapınaklarında da görülmektedir (Çizelge 3.13). Olasılıkla ahşap oturma sıraları, duvarlara paralel olarak yerleştirilmiş olmalıdır.

Çizelge 3.13. Samos'taki Hera I Tapınağı (Mansel, 2011: res. 84)

Pausanias, Daulis'teki Phokaialılar'ın Phokionu'ndan (meclis yapısı) söz etmektedir. Pausanias'ın anlatımına göre; Phokion, stoa benzeri bir yapıdır ve yapı içerisinde boylu boyunca uzanan sütun sırasına sahiptir. Sütunların her iki yanında, duvarlara paralel oturma sıraları bulunmaktadır.²⁹⁰ Oturma sıraları olasılıkla ahşaptan yapılmış olmalıdır.

Stoa benzeri bouleuterionlarda genelde merkezde sütun sırası bulunmaktadır. Bu döneminin mimari teknolojisi, henüz desteksiz çatı yapma teknolojisinden yoksundu. Duvarlara paralel yerleştirilen oturma sıralarında oturan dinleyiciler, sütunların konumundan dolayı, konuşmacıyı zorlukla görmüş olmalıydılar. Bu tarz yapılar Olympia, Delphi, Delos, Orkhomenos, Kalaureia ve Mantinea'da bouleuterion olarak tanımlanmışlardır.²⁹¹ Söz konusu bu yapıların en erken örneği, Olympia Bouleuterionu'dur. Tarihsel sıralamaya göre benzer yapılar aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

3.3.1. Olympia Bouleuterionu

Bir yapı kompleksinden oluşan Olympia Bouleuterionu, Zeus Tapınağı'nın güneyinde yer almaktadır.²⁹² Ksenophon eserinde, M.Ö. 364'teki Elisliler ile Arkadialılar

²⁹⁰ Pausanias, 1886b, (Phocis X, 5) 226.

²⁹¹ Gneisz, D. (1990). *Das antike Rathaus. Das griechische Bouleuterion und die frühromische Cruia*. (Dissertationen der Universität Wien), Wien: Verband Wissenschaftlicher Gesellschaften Österreichs, 72.

²⁹² Dinsmoor, a.g.e., 114, fig. 44.

arasındaki savaşı anlatırken Olympia Bouleuterionu ve çevresindeki yapılardan söz etmektedir. “*Fakat düşmanı konsey binası, Hestia tapınağı ve bunların bitişiğinde olan tiyatro arasındaki yere kadar kovalayıp hep aynı yiğitlikle dövüşürler ve düşmanı sunağa doğru sürerlerken, revaklardan, konsey binasından ve büyük tapınaktan yağdırılan oklara hedef oldular;*”²⁹³ Ksenophon’un anlatımına göre bouleuterion, Zeus Tapınağı’na yakın bir yerde konumlandırılmıştır.

Sıradışı bir plana sahip Olympia Bouleuterionu’nu diğer bouleuterionlardan ayıran en önemli fark, kompleksteki her bir yapının farklı evrelerde inşa edilmiş olmasıdır.²⁹⁴ Ortada kare formlu bir salon, bu salonun hemen kuzey ve güneyinde ise, dikdörtgen formlu kanatlar yer almaktadır (Çizelge 3.14). Bu iki kanat, ölçü ve plan açısından birbirine benzemektedirler. Doğu-batı doğrultusunda uzanan kanatların batı uçları birer apsis ile sonlanmaktadır.²⁹⁵ Genişlikleri yaklaşık 13,78 m., uzunlukları ise 30,65 m.’dir.²⁹⁶ Kuzey salonun apsisi, tam bir yarım daire formunda, güney salonun apsisi ise orta noktada hafifçe sivrileşmektedir. Apsisleri iki bölüme ayıran doğu-batı doğrultulu duvar, dikdörtgen salonların ortasında yer alan sütun dizisi ile aynı aks üzerindedir. Söz konusu sütunlar, Dor düzeninde ve yivsizdirler. Ortadaki sütun dizisi ile iki bölüme ayrılan kuzey ve güney kanatlara plan açısından benzeyen yapılar Sparta’daki en erken Artemis Tapınağı ile Thermon’daki Apollon Tapınağı’dır.²⁹⁷ Salonların doğusundaki antalar arasında ise, 3 Dor sütunu daha yer almaktadır. Salon ve salon içindeki bölümler, hem kendi içinde hem de ana oda ile kapılar sayesinde ilişkilendirilmiştir.²⁹⁸ Kuzey kanat, M.Ö. 6. yüzyılda; güney kanat ise, M.Ö. 5. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilmiştir.²⁹⁹ Ancak, kuzey kanatın apsis dışındaki duvarları düz bir doğrultuda iken, güney kanatın duvarlarında hafif bir ovalleşme gözlemlenmektedir. Gardiner’e göre; Güney kanatın temelleri altında olasılıkla M.Ö. 6. yüzyılda zaten var olan oval ya da yarı oval bir yapı, bir şekilde tahrip olmuş ve kuzeye yenisinin yapılması zorunlu hale gelmiştir. M.Ö. 5. yüzyılda ise kapasitesi yetersiz gelen

²⁹³ Ksenophon, a.g.e., (VII, IV, 31) 229.

²⁹⁴ Wycherley, a.g.e., 113.

²⁹⁵ Dörpfeld, W. (1880). Buleuterion. In E. Curtius, F. Adler and G. Treu (Eds.). *Die Ausgrabungen zu Olympia*, IV, Übersicht der Arbeiten und Funde vom Winter und Frühjahr 1878-1879. Berlin: Verlag von Ernst Wasmuth, 40-46.

²⁹⁶ Bu ölçülere apsisler dahil değildir.

²⁹⁷ Ortadaki sütun dizisi ile iki bölüme ayrılan kuzey ve güney kanatlara plan açısından benzeyen yapıların varlığı, Batı Yunanistan’daki mimari geleneğin devam ettiğinin göstergesidir. Bkz. Gardiner, E. N. (1925). *Olympia, Its history and remains*. Oxford: Clarendon Press, 273.

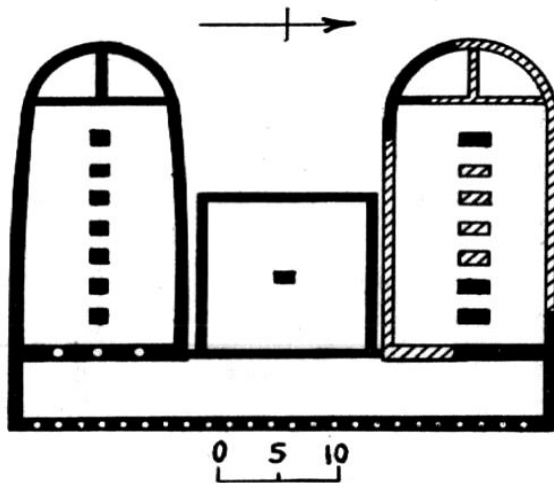
²⁹⁸ McDonald, a.g.e., 225-226.

²⁹⁹ Dyer, L. (1908). The Olympian Council House and Council. *Harvard Studies in Classical Philology*, 19, 4.

kuzey kanata ek olarak güneydeki eski yapının temelleri üzerine yenisi inşa edilmiş olmalıdır.³⁰⁰ Olasılıkla boulelere ait kuzey ve güney kanatların apsilerinin ise, arşivleme amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir.³⁰¹

Kanatlar arasında yer alan kare formundaki salonun bir kenarının uzunluğu 14,00 m.'dir. Söz konusu salon olasılıkla çatısız bir kutsal alan olarak hizmet vermiştir. Bu salon, yanlardaki salonlara göre daha geç bir tarihte inşa edilmiştir.³⁰² Pausanias, meclis salonunda yer alan bir Zeus heykelinden söz etmektedir. Olimpiyat oyunlarına katılacak olan sporcular, buradaki sunakta yemin tanrısı Zeus'a yemin etmekteydiler ve oyunlar buradan yönetilmekteydi.³⁰³

Çizelge 3.14. Olympia Bouleuterionu (McDonald, 1943: pl. VII)

Yukarıda sözü edilen salonlar, iki basamaklı bir platform üzerine yerleştirilmiştir ve salonların çevresini günümüzde izleri görülebilen Dor saçaklıkları çevrelemektedir. Üç yapının doğusuna ise, Roma Dönemi'nde kuzey-güney yönünde uzanan bir stoa inşa edilmiştir. Stoa'nın yan kenarlarında 4, ön yüzünde ise 27 İon sütunun yer aldığı tespit edilmiştir.³⁰⁴

³⁰⁰ Gardiner, a.g.m., 273.

³⁰¹ Wycherley, a.g.e., 113-115.

³⁰² Ortadaki salon için Dyer kesin bir tarih vermekten kaçınmaktadır. Diğer kaynaklarda ise M.Ö. 3. yüzyıl olarak geçmektedir. Bkz. Dyer, a.g.m., 1-4; Gardiner, a.g.m., 274; Wycherley, a.g.e., 113-114.

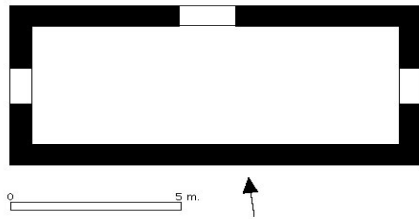
³⁰³ Pausanias, 1886a, (Elis V, 23-24) 348-352.

³⁰⁴ Söz konusu sütunlar üzerinde 20 adet yiv vardır. Bkz. Dörpfeld, 1880, 44.

3.3.2. Delphi Bouleuterionu

Delphi Bouleuterionu, kutsal alan içerisinde, kutsal yolun kuzeydoğusunda ve hazine binası ile Sibyl kayası ve stoanın arasında yer almaktadır.³⁰⁵ Yapının konumu, meclis-kült ilişkisi hakkında ipucu vermektedir. Delphi’de Apollon kültünden önce Demeter kültü ile ilişkilendirilen Amphiktyon Birliği Meclisi vardır.³⁰⁶

Çizelge 3.15. Delphi Bouleuterionu (İnternet: <http://www.perseus.tufts.edu>)

Tek bir mekandan oluşan dikdörtgen biçimli bouleuterionun ölçüsü yaklaşık 6,30 x 13,30 m.’dir.³⁰⁷ Poros taşından inşa edilen dış duvarlarının büyük bölümü günümüzde tahrip olmuş durumdadır. Kutsal yol ile bağlantı, olasılıkla kuzey duvara yerleştirilen girişler sayesinde kurulmuştur (Çizelge 3.15). Oturma bölümünün de kuzeye bakıyor olması olası görünmektedir³⁰⁸ ve ahşap oturma sıraları kullanılmıştır. Olympia Bouleuterionu’nda (Bkz. Çizelge 3.14) olduğu gibi yapının iç orta aksında sütun sırası bulunmamaktadır.³⁰⁹ Herodotos’un anlatımlarına göre, adını Thermopylai’den alan Phylai’da, M.Ö. 5. yüzyılın ilk çeyreğinde Amphiktyon Birliği Meclisi toplanmaktaydı.³¹⁰ Synhedrion³¹¹ adı verilen Amphiktyon Birliği Meclisi, Demosthenes’in anlatımına göre,³¹² Delphi’de M.Ö. 4. yüzyılda toplanmaktadır. Ele geçirilen bir yazıtta, M.Ö. 340/39 yılında Plylai’daki synhedrionun inşası için mimarı Mnesikles’e ödeme yapıldığı

³⁰⁵ Plutarkhos eserinde, Sibyl kayası ile bouleuterionun birbirine yakın konumlarından söz etmektedir. Bkz. Goodwin, W. W. (ed.). (1878). *Plutarch’s Moral*, III, Boston: Little, Brown and Company, (IX) 77.

³⁰⁶ Amphiktyon, Atina Kralı’nın adıdır. Meclis O’nun adına kurulmuştur. Bkz. Herodotos, a.g.e., (VII, 200) 598-599.

³⁰⁷ McDonald, a.g.e., 185; Wycherley, a.g.e., 115; Gneisz, 1990, 316.

³⁰⁸ McDonald, a.g.e., 185-186.

³⁰⁹ Dinsmoor, a.g.e., 119; McDonald, a.g.e., 258.

³¹⁰ Herodotos, a.g.e., (VII, 201; VII, 213) 599, 604; Bahar ve sonbahar aylarında toplanan bu meclisten Strabon da söz etmektedir. Bkz. Strabo. (1856). *The Geography of Strabo*. (trans. H. C. Hamilton and W. Falconer), II, London: Henry G. Bohn, (IX, III, 7) 118.

³¹¹ Yazıtlar ve literatürde sıklıkla karşımıza çıkan “synhedrion” kelimesi hem politik toplantıların yapıldığı mekan, hem de toplantıyı ifade etmek için kullanılmıştır. Delphi’deki Amphiktyon Birliği Meclisi ve aynı zamanda Atina’daki bouleuteriona da synhedrion denilmiştir. Synhedrion ve bouleuterion kelimeleri eş anlamlıdır. Bkz. McDonald, a.g.e., 295-298.

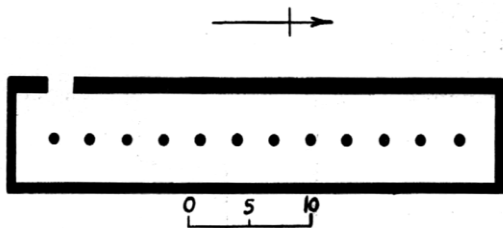
³¹² Demosthenes. (1830). *The orations of Demosthenes*. (trans. T. Leland). London: Henry Colburn and Richard Bentley, (on the Peace) 96.

belirtilmektedir.³¹³ Amphiktyon Meclisi, hem Phylai'da hem de Delphi'de düzenli olarak toplanmıştır. Aeskhines de, Delphi'deki kutsal alanda toplanan bu meclisten söz etmektedir.³¹⁴ Delphi Bouleuterionu, M.Ö. 6. yüzyılın sonunda inşa edilmiş olmalıdır.³¹⁵

3.3.3. Orkhomenos Bouleuterionu

Yunanistan'ın Arkadia Bölgesi'ndeki yapı, agoranın doğusunda yer almaktadır. Stoa görünümündeki bu yapının kuzey-güney yönündeki uzunluğu yaklaşık 41 m., doğu-batı yönündeki uzunluğu ise 8,20 m. olarak ölçülmüştür (Çizelge 3.16). Yapının batı arka duvarı, üst kodda yer alan agora için bir destek duvarı oluşturmaktadır. Batı duvarında, iki kapı genişliğinde bir açıklık bulunmaktadır. Bir diğer giriş ise doğu duvarına, tiyatro ile bağlantı amacıyla yerleştirilmiş olmalıdır. Yapı içerisinde orta aks üzerinde kireçtaşından inşa edilmiş, 12 yivsiz sütun yerleştirilmiştir. Bu sütunlardan çoğunun alt tamburları in-situ halde ele geçirilmiştir. Yapı içerisinde üst yapı elemanlarından terracota antefiksler³¹⁶ ele geçirilmiştir. Söz konusu bu antefikslerin iki yanında palmet bezemesi vardır.

Çizelge 3.16. Orkhomenos Bouleuterionu (McDonald, 1943: pl. X)

Bu yapı, araştırmacılar tarafından bir bouleuterion olarak tanımlanmıştır. Yapı içerisinde çok sayıda yazıtlı bronz tabletler ele geçirilmiştir. Söz konusu bu yazıtlar politik içeriklidirler ve M.Ö. 3. yüzyıla tarihlendirilmişlerdir. Ele geçirilen antefiksler M.Ö. 5. yüzyıla aittir. Yapının duvar yapım tekniği de bu tarihe işaret etmektedir.³¹⁷

³¹³ McDonald, a.g.e., 121.

³¹⁴ Aeschines, 1919, (on the Embassy 117) 246-7; Ayrıca aynı yazar bir sonraki meclisin Delphi'de toplanacağından söz etmektedir. Bkz. Aeschines, 1919, (Against Ctesiphon 114) 395-7.

³¹⁵ Mimari açıdan değerlendirilmiştir. Bkz. McDonald, a.g.e., 186.

³¹⁶ Antik Yunan yapılarının çatılarında kiremit sıralarının birleşme noktalarına yerleştirilen pişmiş toprak veya oyma taştan süsleme elemanı.

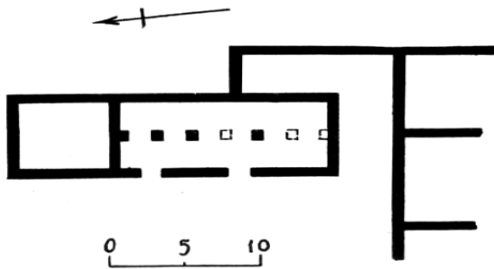
³¹⁷ McDonald, a.g.e., 236-238; Gneisz, 1990, 343-344.

3.3.4. Delos Bouleuterionu

Delos kenti, Antik Yunan Dünyası'nda hem dinsel hem de ekonomik açıdan güçlü bir konumda yer almıştır. M.Ö. 478/77 tarihinde, Pers tehlikesine karşı Atina'nın gönüllü öncülüğünde, Yunan kent-devletlerinin katılımı ile bir birlik oluşturulmuştur. Birliğin meclisi, Delos'ta toplanmıştır.³¹⁸

Delos Bouleuterionu'nun batısında Apollon Tapınağı, güneyinde ise prytaneion yer almaktadır. Dış duvarlarının biçimi dikdörtgendir. Doğu-batı yönünde 6,90 m., kuzey-güney yönünde ise 21,90 m. uzunluğa sahiptir. Duvarların korunan yüksekliği en fazla 1,69 m.'dir. Batı kenarda 2 kapı eşiği in-situ halde açığa çıkarılmıştır. Dikdörtgen yapı, doğu-batı yönlü bir duvar ile 2 odaya ayrılmıştır. Kuzeydeki oda, kare planlıdır. Güneydeki ise daha büyük ve dikdörtgen biçimlidir. Güneydeki oda, toplantı salonu; kuzeydeki ise, arşiv odası olarak kullanılmış olmalıdır.³¹⁹ Güneydeki odanın orta aksında, sıralı bir halde 7 sütunun yer aldığı tespit edilmiştir (Çizelge 3.17). Bu sütun sırası sayesinde, güney oda 2 koridora ayrılmıştır.³²⁰ Sütun ve kaidelerin yapımında beyaz mermer kullanılmıştır.³²¹

Çizelge 3.17. Delos Bouleuterionu (McDonald, 1943: pl. IX)

Toplantı salonu olduğu düşünülen güneydeki odada, konuşma yapan kişi olasılıkla merkezde yer almamıştır. Söz konusu sütunlar, dinleyicilerin görüşünü engellemiş

³¹⁸ Birliğe üye kent-devletlerinin sayısı yaklaşık 300'dür. Üye kentler, ortak bir hazine ve meclis oluşturmuşlardır. Her kent ekonomik durumuna göre hazineye vergi vermiştir ve askeri gücüne göre mecliste temsil hakkına kavuşmuştur. Bu ortak hazine ise, Delos'taki Apollon Tapınağı'nda yer almıştır. M.Ö. 454 yılında, birlik hazinesi Delos'tan Atina Akropolis'i'ne taşınmıştır. Bkz. Thukydides, a.g.e., (I, 96) 45; Mansel, a.g.e., 299; Starr, C. G. (2000). *Antik Çağda Deniz Gücü* (çev. G. Ergin). İstanbul: Homer Kitabevi, 32-33.

³¹⁹ McDonald'a göre, dış duvarlar ile yapıyı iki odaya bölen duvar aynı tarihtendir. Bkz. McDonald, a.g.e., 182-184.

³²⁰ Dikdörtgen planın orta aksında yer alan sütun sırası düzenlemesi Olympia ve Orkhomenos Bouleuterionları'nda da görülmektedir.

³²¹ McDonald, a.g.e., 183-184.

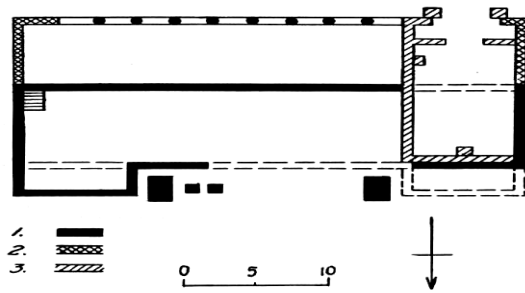
olmalıdırlar. Desteksiz çatı yapma teknolojisinden yoksun zamanın mimarları, bu tip düzenlemede sıraları duvarlara paralel olarak yerleştirmiş olmalıdırlar. Ayrıca kalıcı oturma sıralarının var olduğuna dair herhangi bir veriye ulaşılamadığından ahşap sıraların kullanılmış olması olası görünmektedir.³²²

Yapının kuzeydoğu köşesinde, üzerinde Athena Polias'a adandığı ibaresinin yer aldığı sütunlu bir yazıt bulunmaktadır.³²³ Bu yazıt, yazı stiline göre M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir. Bu yazıta dayanarak, bouleuterionun tarihi M.Ö. 6. yüzyıl başı olarak belirlenmiştir.³²⁴

3.3.5. Mantinea Bouleuterionu

Bouleuterion, agoranın güneyinde yer almaktadır. Üç yapım evresi geçirmiştir. İlk evrede; tipik bir stoa görünümündeki yapı, her iki yanda kuzeye doğru yaklaşık 3'er m. çıkıntı yapmaktadır. Kanatlar yaklaşık 8,50 m. genişliğindedir. Asıl oda doğu-batı yönünde yaklaşık 35 m., kuzey-güney yönünde ise 9 m. uzunluğundadır. Yapının ön yüzünde sütun dizisinin var olup olmadığı anlaşılamamıştır. Yapıya giriş olasılıkla, kanatların arasında, orta bölümde yer almaktadır (Çizelge 3.18).

Çizelge 3.18. Mantinea Bouleuterionu (McDonald, 1943: pl. IX)

³²² Gneisz, 1990, 72.

³²³ Yapının bouleuterion olarak tanımlanmasının nedenleri; prytaneiona yakın olması ve Athena Polias'a adanan yazıtın yer almasıdır.

³²⁴ Vallois; Naksoslular'ın oikosunun inşasından sonra, bu yapıdan plan açısından etkilenilerek Delos Bouleuterionu'nun M.Ö. 6. yüzyıl başında inşa edildiğini düşünmektedir. Bkz. Vallois, R. (1966). *L'architecture Hellénique et Hellénistique à Délos jusqu'à l'éviction des Déliens*. Bibliothèque des écoles françaises d'Athènes et de Rome, 157, Paris: Boccard, 109; Étienne, R. (2007). *Histoire des espaces civiques Déliens*. *Amumona Erga*, 326; Gneisz, 1990, 315; Ancak McDonald, bouleuterionun duvar yapım tekniğinin Delos'taki diğer yapılarla benzerliğinden dolayı yapının tarihini M.Ö. 5. yüzyıl sonu, 4. yüzyıl başına çekmektedir. Bkz. McDonald, a.g.e., 184.

İkinci evrede; yapının güneyine dikdörtgen planlı ve ön yüzü güneye bakan bir portiko ilave edilmiştir. Yapının güney yüzünde belirli aralıklarla yerleştirilmiş 8 İon sütunu kaidesi in-situ halde açığa çıkarılmıştır. Yapının doğusunda ilk evre yapısıyla bağlantılı bir merdiven sırası tespit edilmiştir. Olasılıkla ikinci evrede batı uçta da benzer bir merdiven yer almış olmalıydı. Ancak, batı tarafta sonradan yapılan düzenlemelerden dolayı merdiven kalıntılarının günümüze ulaşamadığı düşünülmektedir.

Üçüncü evrede; İlk ve ikinci evre stoalarının batısına kuzey-güney yönünde 15,90 m., doğu-batı yönünde ise 8,35 m. ölçülerinde bir yapı inşa edilmiştir. Bu yapı, bir ön hol ve iki odadan oluşmaktadır. Odalardan kuzeydeki daha geniştir. Yapının ön yüzü güneye bakmaktadır. Girişte 2 sütun yer almıştır. Üçüncü evre yapısının Romalı imparatorlara adanmış bir heroon olduğu düşünülmektedir.

Yapı olasıyla kamusal ihtiyaçlara hizmet etmiş olmalıdır. Yapıda ele geçen ve M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen bir yazıtta; “Zeus’un yararlı meclis üyeleri” ibaresi yazılıdır. Ayrıca yapı çevresinde de çok sayıda politik içerikli yazıtlar tespit edilmiştir. İlk evre yapısı M.Ö. 4. yüzyıla, ikinci evre ise İon sütunlarına göre M.Ö. 4. yüzyıl sonu-3. yüzyıl başına tarihlendirilmiştir. Üçüncü evredeki değişiklikler olasıyla Roma Dönemi’nde yapılmış olmalıdır.³²⁵

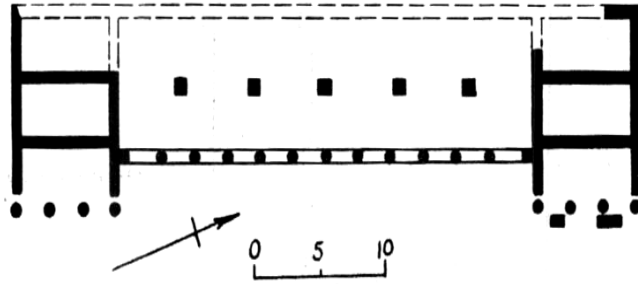
3.3.6. Kalaria Bouleuterionu

Bouleuterion, agoranın batısında sınır oluşturmaktadır. Ayrıca konum açısından Poseidon kutsal alanı ile bağlantılıdır.

Stoa benzeri bir plana sahip olan bu yapının kuzey ve güneyinde 8,20 m. genişliğinde kanatlar yer almaktadır. Söz konusu bu kanatlar eşit ölçülerde üç bölüme ayrılmıştır. Batıya bakan cepheleri açık, diğer bölümleri ise kapalıdır. İki kanadın arasındaki odanın kuzey-güney yönündeki uzunluğu yaklaşık 32 m., doğu-batı yönündeki uzunluğu ise 8 m.’dir. Ortadaki odanın orta aksında, kuzey-güney yönünde uzanan bir sütun sırası bulunmaktadır (Çizelge 3.19). Kuzeydeki kanatın ön yüzünde sütun ve stylobat temelleri açığa çıkarılmıştır. Ayrıca, olasıyla kuzey kanada yakın bir yerde, yapının ön yüzünde stel ve heykel kaidelerinin bulunduğu tespit edilmiştir.

³²⁵ McDonald, a.g.e., 198-200; Gneisz, 1990, 330-331.

Çizelge 3.19. Kalauria Bouleuterionu (McDonald, 1943: pl. X)

Poseidon Tapınağı yakınlarında konumlandırılan ve C Stoası olarak adlandırılan bir yapıda, M.Ö. 3. yüzyılın başlarına tarihlendirilen bir yazıt ele geçirilmiştir. Söz konusu bu yazıtta; bouleuterionun yakınındaki heykellerin önüne yerleştirilen bir sunaktan ve Zeus Soter ile Poseidon için yapılan törenlerden söz edilmektedir. Yazıtta göre yapı, M.Ö. 3. yüzyıl başına tarihlendirilmiştir.³²⁶

³²⁶ McDonald, a.g.e., 179-181; Gneisz, 1990, 324-325.

4. BATI ANADOLU BÖLGESİ VE BOULEUTERİONLARI

4.1. Coğrafi Konum

Tez çalışmasının konusunu oluşturan Troas, Aiolis, İonia ve Karia olmak üzere, 4 antik bölgedeki bouleuterionlar ele alınmış ve incelenmiştir (Harita 4.1). Söz konusu bölgelerdeki bouleuterionlardan arkeolojik araştırmalar sonucunda tanımlanmış olanlar üzerinden bir tipoloji oluşturulmaya çalışılmıştır. Bouleuterionların ele alınış sırası, kuzeyden güneye doğru, Batı Anadolu Bölgesi'ndeki coğrafi konumlarına göre yapılmıştır.

Harita 4.1. Antik Dönem'de Batı Anadolu'da bölgeler (Bean, 2000: res. 1)

Troas Bölgesi; günümüzde Çanakkale ilinin doğu ucu dışında neredeyse tamamını kapsamaktadır. Bölgenin doğusunda Mysia, batı ve güneyinde Aigaion (Ege Denizi), kuzeyinde Hellespontos (Çanakkale Boğazı) ve Propontis (Marmara Denizi) yer

almaktadır. Bölgenin en önemli kentlerinden Troia/İlion³²⁷ (Hisarlık Tepesi) ve Assos³²⁸ (Behramkale) kentlerinde yer alan bouleuterionlar incelenmiştir (Harita 4.2).

Ailois Bölgesi; günümüzde İzmir ilinin kuzeyi ile Yunanistan'ın Midilli Adası'nı kapsamaktadır. Doğusunda Lydia, güneyinde İonia, kuzeyinde Mysia ve batısında ise Aigaion yer almaktadır. Aiolis'in 12 kentinden biri olan ve Gün Dağı üzerinde yer alan Aigai'daki³²⁹ (Köseler Köyü'nün güneyi) bouleuterion incelenmiştir.³³⁰

İonia Bölgesi; günümüzde İzmir ve Aydın illerinin Ege Denizi kıyısındaki batı kesimleri ile Yunanistan'ın Sakız ve Sisam Adaları'nı içine almaktadır. Doğuda Lydia, batıda Ege Denizi, kuzeyde Aiolis ve güneyde Karia ile sınır oluşturur. İonia'daki Yeni Smyrna³³¹ (İzmir/Kadifekale), Teos³³² (Sığacık), Metropolis³³³ (Torbalı), Notion³³⁴ (Ahmetbeyli), Ephesos³³⁵ (Selçuk), Priene³³⁶ (Güllübahçe) ve Miletos³³⁷ (Milet/Balat) kentlerindeki bouleuterionlar incelenmiştir.³³⁸

³²⁷ Strabon'un anlatımlarına göre, kentin adı Troia kralı İlos'tan gelmektedir. Söz konusu bu kent vaktiyle bir kasabadır ve bu yerleşimde küçük boyutlarda bir Athena Tapınağı yer almaktadır. Büyük İskender'in Granikos'taki zaferinden sonra İskender bu yerleşime gelmiş ve tapınağı adaklarla donatmıştır. Kasabaya kent ünvanını verip, imar faaliyetlerinin başlatılmasını emretmiştir. Bkz. Strabon, 2009, (XIII, 1, 25-26) 110-111.

³²⁸ Assos'un adını Pedasos'tan aldığı ileri sürülmektedir. Bkz. Serdaroğlu, Ü. (1996). *Assos: Behramkale* (İkinci Baskı). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 11; Ayrıca, Homeros Pedasos ilinin, Troas'ta Satnioeis Irmağı'na yakın olduğunu bildirmektedir. Bkz. Herodotos, a.g.e., (VI, 35; XXI, 87) 173, 453; Herodotos'un sözünü ettiği bu Pedasos kenti Assos'tur. Coğrafi açıdan konumları uyushmaktadır. Bkz. Arslan, N., Böhlendorf-Arslan, B. (2010). *Assos: Living in the Rock*. (trans. T. Takaoğlu). İstanbul: Homer Kitabevi, 34.

³²⁹ Herodotos; Aigai'ı Aigaia olarak adlandırmakta ve 12 Aioli kentinden biri olarak tanımlamaktadır. Bkz. Herodotos, a.g.e., (I, 149) 82-83; Strabon ise; kentin Ege Denizi'ne (Aigaion) doğru eğimli olduğundan dolayı bu adı aldığından söz etmektedir. Bkz. Strabon, 2009, (XIII, 1, 68) 150-151.

³³⁰ Eski Smyrna ve Notion kentleri başlangıçta Aiolis'in sınırları içerisinde yer alıyordu. 12 Aioli kenti için bkz. Homeros, a.g.e., (I, 149-150) 82-83; Ephesoslular, Smyrnalıları İon Birliği'ne katılmaya ikna etmişlerdir. Bkz. Strabon, 2009, (XIV, 1, 4) 183.

³³¹ Eski Smyrna'dan yirmi stadion uzaklıktadır. Bkz. Strabon, 2009, (XIV, 1, 37) 207.

³³² İonia'da bir liman kenti. Bkz. Strabon, 2009, (XIV, 1, 30) 203.

³³³ Bir İon kenti. Bkz. Strabon, 2009, (XIV, 1, 2) 181.

³³⁴ Denize kıyı bir kent. Bkz. Strabon, 2009, (XIV, 1, 35) 206.

³³⁵ Ephesos, adını Amazonlar'dan almıştır. Ephesos, Antik Dönem'de Asya'nın önemli ticaret merkezlerindendir.

Bkz. Strabon, 2009, (XII, 3, 21) 31, (XII, 8, 15) 83.

³³⁶ Önceden deniz kıyısında yer alan ve Miletos'a yakın kent, Maiandros'un (Büyük Menderes) alüvyonlarının birikmesinden dolayı zamanla bir iç kent haline gelmiştir. Bkz. Strabon, 2009, (XII, 8, 15) 83, (XII, 8, 17) 85-86; Priene, Mykale (Samsun) Dağı'nın kıyısındadır. Bkz; Strabon, 2009, (XIV, 1, 12) 189.

³³⁷ Miletos'u Kariyalılar ve Lelegler, Kretalılar'ın yardımı ile kurmuşlardır. Bkz. Strabon, 2009, (XII, 8, 5) 74, (XIV, 1, 6) 185.

³³⁸ İon kentleri için bkz. Homeros, a.g.e., (I, 142) 79-80.

Harita 4.2. Batı Anadolu'da bouleuterion bulunan antik kentler

Karia Bölgesi; günümüzde Aydın ve Muğla illerinin sınırları içerisinde yer alan ve Denizli ilinin batı uç kesimini de kapsayan bölgedir. Doğu ve güneydoğusunda Phrygia ve Lykia, kuzeyinde Lydia ve İonia ile komşudur. Batı ve güneyinde ise Ege Denizi yer almaktadır. Bölgenin Nysa³³⁹ (Sultanhisar), Aphrodisias³⁴⁰ (Geyre), Alabanda³⁴¹ (Araphisar/Doğanyurt), Latmos Herakleiası³⁴² (Kapıkırı), Iasos³⁴³ (Kıyıkışlacık), Stratonikeia³⁴⁴ (Eskihisar) ve Yeni Knidos³⁴⁵ (Tekir) kentlerinde yer alan bouleuterionlar tez kapsamında incelenmiştir.

4.2. Antik Bölgelerin Kısa Tarihçesi

Yukarıda adları geçen antik bölgelerdeki ilk yerleşimlerin tarihleri farklılıklar göstermektedir. Troas Bölgesi'ndeki ilk yerleşimler M.Ö. 3. bine kadar gitmektedirler. M.Ö. 1200 yılından itibaren Thrak boyları bölgeye göç etmeye başlamışlardır. M.Ö. 8. yüzyılın ortalarına doğru ise bölge, Yunanistan'dan gelen Akhalar'ın istilasına uğramıştır. M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısında Lydia Devleti'nin, M.Ö. 6. yüzyıl ortasından itibaren ise Persliler'in egemenliği altında yer almıştır. M.Ö. 334 yılında Büyük İskender'in Granikos'taki zaferinden³⁴⁶ sonra Makedonia'nın bölgedeki egemenliği başlamıştır. İskender'in (M.Ö. 323 yılında) ölümünden sonra ardıllarından ilk olarak Antigonos (M.Ö. 305), sonra Lysimakhos (M.Ö. 301), M.Ö. 281-188 yılları arasında Seleukos Krallığı, M.Ö. 197-159 yılları arasında ise Pergamon Krallığı'nın etkisi altında yer almıştır. M.Ö. 133 yılında³⁴⁷ Pergamon Kralı III. Attalos'un vasiyeti ile toprakların idaresi Roma halkına bırakılmıştır. Bu tarihten sonra bölge, Roma İmparatorluğu'nun Asya eyaleti sınırları içerisine dahil edilmiştir.³⁴⁸

³³⁹ Mesogis (Cevizli) Dağı'nın yanında bir Karia kentidir. Bkz. Strabon, 2009, (XIV, 1, 43) 213.

³⁴⁰ Karia'nın kuzeydoğu sınırında ve Aphrodisias'a komşu kentler için bkz. Strabon, 2009, (XII, 8, 13) 81.

³⁴¹ Antik Dönem'de ekonomik yönden zengin ve iki tepenin eşğine kurulmuş bir kenttir. Bkz. Strabon, 2009, (XIV, 2, 26) 235.

³⁴² Latmos Körfezi yakınında bir küçük kent. Bkz. Strabon, 2009, (XIV, 1, 8) 187.

³⁴³ Strabon; Iasos'tan karaya yakın ve denizcilikle uğraşan bir ada olarak söz etmektedir. Bkz. Strabon, 2009, (XIV, 2, 21) 231.

³⁴⁴ Stratonikeia, bir Makedonlular yerleşmesidir. Bkz. Strabon, 2009, (XIV, 2, 25) 234.

³⁴⁵ Strabon; Knidos'tan İki limanlı kent olarak söz etmektedir. Kenti Dorlar kurmuştur. Bkz. Strabon, 2009, (XIV, 2, 15) 226, (XIV, 2, 6) 221.

³⁴⁶ İskenderin, Granikos'taki zaferinden sonra İlion kentini ziyareti için bkz. Strabon, 2009, (XIII, 1, 25-26) 110-111.

³⁴⁷ Sevin, V. (2013). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 57-58.

³⁴⁸ III. Attalos'un vasiyeti için bkz. Strabon, 2009, (XIII, 4, 2) 168.

Aiolis'teki Aioller'in³⁴⁹ bölgeye ilk yerleşimleri olasılıkla İonlar'dan biraz daha erken bir tarihte, M.Ö. 11. yüzyılda olmuştur.³⁵⁰ M.Ö. 8. yüzyılın sonlarına doğru Aiolis'teki 12 kent dinsel bir birlik etrafında toplanmıştır.

İonia'ya göç edenler, ilk kent devletlerini M.Ö. 9. yüzyıl ortalarına doğru oluşturulmaya başlamışlardır. Kentlerini sağlam surlarla çevirmişler ve M.Ö. 8. yüzyılın ortalarına doğru İon kentlerinin çoğu bir tür ilkel demokrasi ile yönetilmeye başlamıştır.³⁵¹ İon kent devletleri aynı yüzyılda dinsel bir birlik oluşturmuşlardır.³⁵²

Aiol ve İonlar'dan sonra M.Ö. 900 yıllarına doğru Karia'ya göç eden Dorlar, bölgedeki yerli halkların direnişi ile karşılaşmıştır. Bu direnişe karşı Dor altı kenti, dini yönü ağır basan bir birlik oluşturmuştur. Karia'nın yerli halkı³⁵³ Karlar ise, kendi aralarında önceleri zayıf, ancak daha sonra güçlenen bir birlik oluşturmuşlardır. Bölge, M.Ö. 7. yüzyıl öncesi krallıklarla yönetilmiştir.³⁵⁴

Troas ve diğer üç bölgede, M.Ö. 7. yüzyılın ortasında Lydia Devleti'nin egemenliği³⁵⁵ ile başlayan bir süreç yaşanmıştır. Roma'nın M.Ö. 133 yılında dört bölgeyi de topraklarına dahil etmesine kadar geçen süreçte, bölgelerdeki egemen güçler hemen hemen aynıdır. Erken Hristiyanlık zamanında ise tüm bölgelerde piskoposluk merkezleri oluşturulmuştur.

İskender ve İskender sonrası krallıkların (ardıllarının) yönetimlerinin ortak özellikleri; Kralın, tanrı olma iddiasının olmamasıdır. Egemenlikleri altında olan kentlerin merkezdeki gücü tanımaları şartı ile, kendi özerk yönetimlerini devam ettirmelerine izin verilmiştir.³⁵⁶ Bu durum, Yunan kent-devletlerindeki boulelerin Helenistik Dönem

³⁴⁹ Aioller eskiden Pelags adını taşırlardı. Aioller'in kökeni için bkz. Herodotos, a.g.e., (VII, 95) 548.

³⁵⁰ Menderes Magnesiası, Teos ve Notion gibi İon kentlerinin önce Aioller tarafından kurulmuş olması, Aiol göçünün biraz daha erken başladığına işaret etmektedir.

³⁵¹ Sevin, a.g.e., 82-83.

³⁵² İon kent devletlerinin dinsel birliği, Panionion için bkz. Herodotos, a.g.e., (I, 142-148) 79-82.

³⁵³ Kariyalılar'ın kökeni tartışmalıdır. Herodotos, Karlar'ın önceden Minos'un egemenliği altında Leleg adı ile Ege Adaları'nda oturduklarını ve sonradan karaya göç ettiklerinden söz etmektedir. Bkz. Herodotos, a.g.e., (I, 171) 92-93; Strabon ise, Kariyalılar'ın kökeninin Leleg ve Pelaglar'dan oluştuğunu bildirmektedir. Bkz. Strabon, 2009, (XIV, 2, 27) 236.

³⁵⁴ Sevin, a.g.e., 57-133; Bean, G. E. (2000). *Eskiçağda Menderes'in Ötesi* (çev. P. Kurtoglu). İstanbul: Arion Yayınevi, 1-14.

³⁵⁵ Lydia Devleti kralı Kroisos'un bölgeleri egemenliği altına alması için bkz. Herodotos, a.g.e., (I, 28) 17.

³⁵⁶ Mansel, 2011, 492.

boyunca varlıklarını devam ettirebilmelerini sağlamış olmalıdır. Boulelerin varlığı, bouleuterionların varlığı demektir.

Roma İmparatorluğu'nun söz konusu bölgeleri egemenliği altına alması ile, kent-devletlerinin özerklikleri engellenmiştir. Kendi topraklarında her biri başlı başına bir devlet olan, kendi kendine yeten ve yasalarını kendileri yapan kentlerin yönetimi, Roma'nın egemenliği ile kısıtlanmıştır. Bu durum, kent-devletlerinin işleyişi için gerekli olan bouleuterionlara ihtiyacın kalmadığını göstermektedir. Roma İmparatorluğu'nun Batı Anadolu'yu Asya Eyaleti sınırları içerisine dahil etmesiyle, imar faaliyetlerinin desteklendiği Aphrodisias ve Ephesos gibi kentlerde odeionların inşa edildiği görülmektedir. Bu yapılar hem konser ve gösteriler için, hem de gelenekselleşen boule toplantıları için kullanılmıştır. Dahası, kimi Helenistik Dönem bouleuterionlarında yeni düzenlemelerle, örneğin sahne binası eklemek suretiyle, iki yönlü kullanım hedeflenmiştir. Çoğu kentte bu süreçte yönetime etkisi olmasa dahi, boule toplantıları yapılmaya devam etmiştir.

4.3. Batı Anadolu Bölgesi Bouleuterionları

4.3.1. Troia (İlion) Bouleuterionları

Troia'daki bouleuterionlar ve bouleuterion olması olası yapılar iki başlık altında incelenmiştir. Atina Agorası'ndaki bouleuterionlar ve öncü yapılar gibi, Troia'dakiler de birbiriyle konum açısından uyushmaktadırlar.

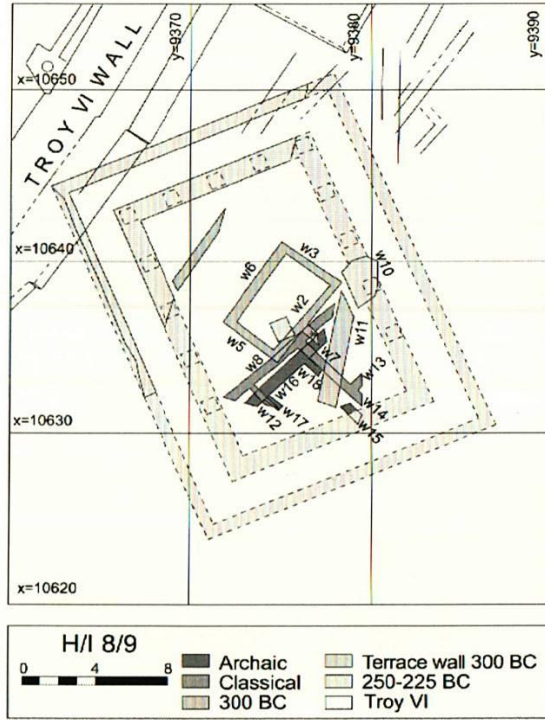
4.3.1.1. Troia öncü meclis yapıları

Troia kenti agorasının kuzeydoğusunda, biçimsel açıdan tam anlamıyla bouleuterion olarak tanımlanabilecek³⁵⁷ Erken Roma İmparatorluk Dönemi (Tiyatro B) bouleuterionu yer almaktadır. Ancak, Tiyatro B'nin temellerinin altında daha erken tarihli dört adet öncü yapının (Çizelge 4.1) kalıntılarına rastlanılmıştır.³⁵⁸

³⁵⁷ Dış duvarları dikdörtgen biçimindedir. İçeride, cavea ve orkestra yer alır. Orkestrasında ise, toplantı öncesi dinsel törenlerin düzenlendiği sunak bulunmaktadır. Bunlar, biçim açısından "bouleuterion" olarak tanımlamaya yetecek kanıtlardır.

³⁵⁸ Aylward, W. (2000). *The Roman Agora at Ilion and Its Predecessors*, Doctoral dissertation, University of Cincinnati, 121.

Çizelge 4.1. Troia'daki öncü meclis yapılarının konumu (Rose, 1999: fig.10)

Bunlardan en erkeni, M.Ö. 6. yüzyılın sonuna tarihlenen ve çok sayıda odadan oluşan Arkaik Dönem yapısıdır. Bu yapının üzerine, Klasik Dönem'e tarihlenen,³⁵⁹ yaklaşık olarak 60 m. genişliğinde³⁶⁰ daha büyük ve yine çok sayıda odadan oluşan bir başka yapı inşa edilmiştir. Bu öncü yapıların üzerinde ise, Erken Helenistik Dönem yapısı³⁶¹ yer almaktadır ve tam olarak ölçülememiştir. Ancak odalarından birinin ölçüsü, 3.00 m. x 5.00 m.'dir.³⁶² Yapı, Klasik Yunan mimarisindeki bouleuterion yapısını tanımlayacak biçim ve ölçülerde görünmemektedir. Ancak, Troas Bölgesi kentler birliği meclisi M.Ö. 4. yüzyılın sonunda, İlion kentinde toplanmaya başlamıştır. Bu bilgidan yola çıkılarak bu zamanda birliğin toplantıları için İlion'da bir meclis yapısı inşa edilmiş olmalıdır ve günümüzde kalıntıları görülebilen Tiyatro B ile konum açısından bağlantılı oluşu nedeniyle, Erken Helenistik Dönem yapısının meclis yapısı olarak kullanılmış olabileceği üzerinde durulmuştur.³⁶³ Kazılar sırasında ele geçen yazıtlarda ise, İlion kentindeki bir prytaneiondan söz edilmektedir. Bilindiği üzere, Klasik Yunan mimarisinde kamusal yapılardan biri olan prytaneion, biçim açısından çok sayıda odadan

³⁵⁹ M.Ö. 5. yüzyılın başına tarihlendirilmiştir.

³⁶⁰ Aylward, 2000, 122.

³⁶¹ M.Ö. 4. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmiştir.

³⁶² Rose, J. B. (1999). The 1998 Post Bronze Age Excavations at Troia. *Studia Troica*, 9, 46.

³⁶³ Aylward, 2000, 122.

oluşmaktadır.³⁶⁴ Çok odalı bu öncü yapılar da, prytaneion olarak kullanılmış olabilirler.³⁶⁵ Ancak Arkaik, Klasik ve Erken Helenistik Dönem’de inşa edilen bu yapılar için, agoraya doğru bakan cepheleri ve Tiyatro B ile konum açısından bağlantılı oluşları nedeniyle kentin resmi yapıları olarak kullanıldıkları kesin olarak söylenebilir.

Erken Helenistik Dönem yapısının üzerinde ise, M.Ö. 250-225 yılları arasında inşa edilen Helenistik Dönem bouleuterionu yer almaktadır. Dikdörtgen biçimli bu yapının genişliği yaklaşık olarak 16.00 m.’dir. Uzunluğu ise, bilinmemektedir.³⁶⁶ Yapının temellerinin bulunduğu tabakada, Troia VI evresine ait kent duvarının da bir kısmı açığa çıkarılmıştır. Yapıyı tamamen açığa çıkarmak mümkün olamamıştır. Bunun nedeni sonradan inşa edilen Tiyatro B ile yapının sınırlandırılmış olmasıdır.³⁶⁷ Aylward, yapının oturma yerlerinin “II” biçiminde olduğunu, caveasının güneydoğuya doğru konumlandırıldığını ve orkestrasında bir sunağın yer aldığını önermektedir.³⁶⁸ Ayrıca, Helenistik Dönem’de inşa edilen Priene ve Notion kentlerindeki bouleuterionlarda olduğu gibi, yapı içindeki temeller, çatıyı destekleyen sütunlara ait olabilir.³⁶⁹ Bouleuterionun caveası güneydoğuya doğru konumlandırılıp inşa edilirken, olasılıkla Troia VI duvarından caveayı desteklemesi için yararlanılmıştır.³⁷⁰

Helenistik Dönem bouleuterionu, olasılıkla Troas Bölgesi kentler birliğinin meclis yapısı olarak da kullanılmıştır. İlion kenti hem politik, hem de dinsel açıdan³⁷¹ bir merkez olmuştur.³⁷² Yapı olasılıkla M.Ö. 3. yüzyılın II. yarısında, Athena Temenosu’nun anıtsallaştırılması ve kentin yapılandırılması sırasında, yani bir yapı programı çerçevesinde

³⁶⁴ Yemek yeme, depolama gibi amaçlarla kullanılan odalardır. Prytaneion tanımlaması için. Bkz. Miller, S. G. (1978). *The Prytaneion: Its Function and Architectural Form*. California: University of California Press, 128-131.

³⁶⁵ M.Ö. 3. yüzyıl sonrasına ait yazıtlarda söz edilmemesine rağmen, Helenistik Dönem bouleuterionu inşa edildikten sonra, olasılıkla prytaneion (çoklu odalara sahip öncü yapılar) agoranın başka bir yerine taşınarak yeniden inşa edilmiş olmalıdır. Bkz. Rose, 1999, 47.

³⁶⁶ Olasılıkla bu yapı, Assos kenti bouleuterionundan daha küçük boyutlarda olmalıdır. Bkz. Aylward, 2000, 123.

³⁶⁷ Rose, 1999, 46.

³⁶⁸ Aylward, 2000, 117.

³⁶⁹ Rose, 1999, 46.

³⁷⁰ Troia VI duvarının bir bölümü Helenistik Dönem bouleuterionu inşa edilirken tahrip edilmiştir. Bkz. Aylward, 2000, 117.

³⁷¹ Athena kültü çevresinde şekillenen bir din merkezi konumundadır.

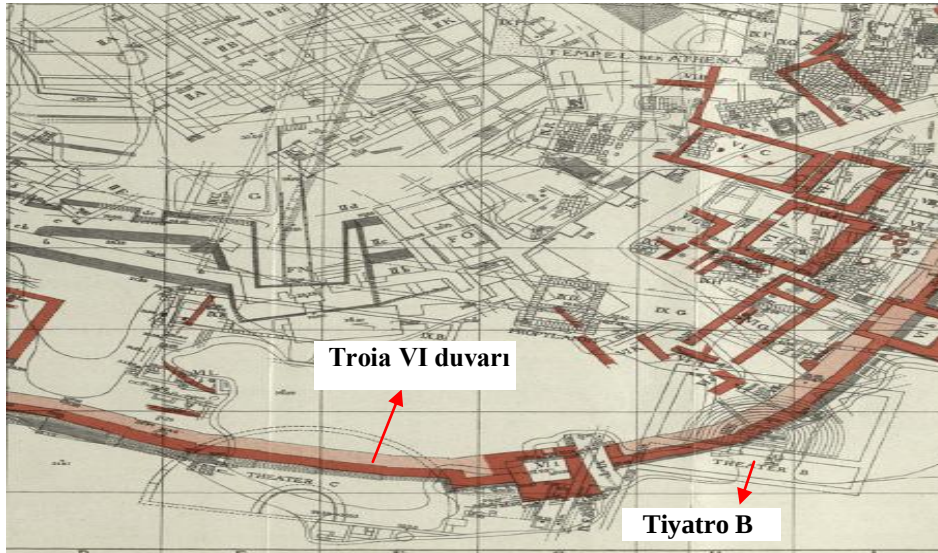
³⁷² Rose, 1999, 46.

inşa edilmiştir. Athena Temenosu ile Helenistik Dönem bouleuterionu arasında hem konum, hem de politik açıdan bir bağlantının mevcut olması olası görünmektedir.³⁷³

4.3.1.2. Troia Tiyatro B Yapısı

Dörpfeld tarafından “Tiyatro B” (Erken Roma İmparatorluk Dönemi Bouleuterionu) olarak adlandırılan yapı,³⁷⁴ Troia VI tabakasında yer alan kent duvarının dışında, akropolisin güneydoğu yamacında yer almaktadır (Çizelge 4.2). Kuzeyinde, Tiyatro C yapısı; güneyinde, Athena Temenosu ve doğusunda, güney stoa vardır.³⁷⁵

Çizelge 4.2. Troia VI duvarı ve Tiyatro B (Dörpfeld, 1902: taf. V)

Tiyatro B, Helenistik Dönem Bouleuterionu’nun neredeyse iki katı ölçülere sahiptir ve zemin kodu ise 1 m. daha yukarıda yer almaktadır.³⁷⁶ Dikdörtgen biçimli bu yapının ölçüleri, kuzeyden güneye yaklaşık olarak 29 m., doğudan batıya ise 26 m.’dir.³⁷⁷ Bouleuterionun planı, yaklaşık olarak 6,5 m. genişliğinde bir ön hol ve hemen arkasında içerisinde caveanın yer aldığı salondan oluşmaktadır.³⁷⁸ Dörpfeld’in çizdiği planda

³⁷³ İlion kenti bu dönemde hem ekonomik, hem de dinsel açıdan güçlü konumdadır. Bouleuterion ile Athena Temenosu arasındaki bağlantıya kanıt olarak I8 açmasında bulunan merdiven gösterilebilir. Bu merdiven, bouleuteriounun kuzeydoğusundan Athena Temenosu Portikosu’nun güneyine doğru uzanır. Bkz. Aylward, 2000, 123, fig. 4 and 76.

³⁷⁴ Dörpfeld, W. (1902). *Troja und Ilion*. Ergebnisse der Ausgrabungen in den Vorhistorischen und Historischen Schichten von Ilion 1870-1894. Athens: Beck and Barth, 230-234.

³⁷⁵ McDonald, a.g.e., 248.

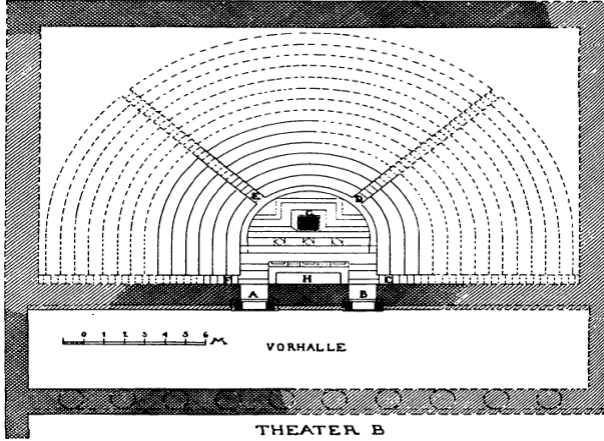
³⁷⁶ Rose, 1999, 47.

³⁷⁷ Rose, J. B. (1992). The 1991 Post Bronz Age Excavations at Troia. *Studia Troica*, 2, 49.

³⁷⁸ McDonald, a.g.e., 248.

(Çizelge 4.3) bouleuterionun ön yüzü dekastylos (on sütunlu) görünmektedir. Ancak, çalışmada dekastylos bir girişe sahip olduğundan söz etmemektedir.³⁷⁹

Çizelge 4.3. Tiyatro B planı (Dörpfeld, 1902: fig. 93)

Dörpfeld tarafından 1894 yılında başlatılan kazı çalışmalarıyla yapının caveasından yalnızca 6 oturma sırası ve orkestrası açığa çıkarılmıştır. Cavea, oturma yerlerine ulaşımı sağlayan merdivenli geçişlerle üç bölüme ayrılmıştır. En altta yer alan oturma sırası mermerden, diğerleri ise kireç taşı bloklardan inşa edilmiştir.³⁸⁰ Mermerden yapılmış oturma bloğunun, Dor düzeninde inşa edilmiş bir yapının frizinden alınarak, devşirme malzeme olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu durum, bouleuterionun ikinci bir yapım evresi, yani yenileme dönemi geçirdiğini göstermektedir.³⁸¹ Orkestranın tam ortasında, yaklaşık olarak 90 m.²'lik bir sunak yer almaktadır.³⁸² Sunağın çevresindeki orkestranın zemini ise; beyaz, gri ve mor renkteki (polikrom) mermerlerle döşenerek, geometrik bezemeli bir görünüm (Çizelge 4.4) elde edilmiştir.³⁸³

³⁷⁹ Ön yüzü sütunlu girişe sahip bouleuterion örnekleri Klasik Yunan mimarisinde görülmektedir. Sekiz sütun sırası (oktastylos) ile Mantinea Bouleuterionu, on dört sütun sırası (dekatetastylos) ile Megalopolis'teki Thersilion ve altı sütun sırası (heksastylos) ile Thasos'taki yapı örnek olarak verilebilir. Bkz. Gneisz, 1990, 330-332; 354-355.

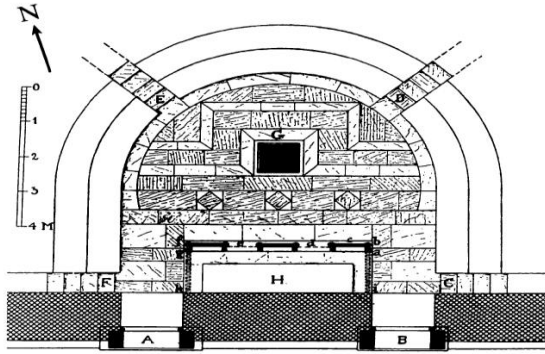
³⁸⁰ Dörpfeld, 1902, 230-234; Blegen ise 1933 yılında başlattığı kazı çalışmaları ile, yapının sadece batı kısmını açığa çıkarmıştır. Bkz. Blegen, C. W. (1934). Excavations at Troy 1933. *American Journal of Archaeology*, 38 (2), 239-242; Rose ise, 1991 yılında başlattığı kazı çalışmalarını yapının doğu bölümünde sürdürmüştür. Bkz. Rose, 1992, 49-54.

³⁸¹ Aylward, 2000, 118.

³⁸² Rose, 1992, 49; Ayrıca, orkestrasında sunak yer alan bouleuterion örneklerine Miletos, Priene ve Latmos Herakleiası'ndakiler gösterilebilir. Bkz. McDonald, a.g.e., 274-275; Gneisz, 1990, 198-199.

³⁸³ Renkli zemin, Dörpfeld'in başlattığı kazılarla açığa çıkarıldıktan çok kısa bir süre sonra köylüler tarafından tahrip edilmiştir. Bkz. Dörpfeld, 1902, 232, fig. 95.

Çizelge 4.4. Tiyatro B'nin orkestrası ve başkanlık locası (Dörpfeld, 1902: fig. 95)

Yapının dışı tamamen kireç taşından yapılmıştır. İç kısmında ise, mermerden süslemeler görülmektedir. Yapının tamamı, Dor düzeninde inşa edilmiştir.³⁸⁴ Rose'un çalışmaları sırasında yapının doğu kısmına ait, kireçtaşından yapılmış, Dor düzeninde, sütun pervazları ve korniş bloğu parçaları açığa çıkarılmıştır.³⁸⁵ Doğu duvarına paralel bir çizgide ve içlerinden ikisi metal kenetlerle birbirine tutturulmuş bu mimari parçaların zeminde aynı çizgide konumlanmış halde olmaları, olasılıkla bir deprem olayının sonucudur.³⁸⁶ İçeride çatıyı taşıması için sütunların yerleştirildiğini gösteren herhangi bir kanıt bulunamamıştır. Ancak, üretici etiketi olduğu düşünülen bir adet mühürlü ve birkaç tane de meandr bezemeli çatı kiremitleri (Resim 4.1) açığa çıkarılmıştır.³⁸⁷

Resim 4.1. Troia Bouleuterionu'na ait mühürlü çatı kiremiti (Rose, 1992: fig. 10)

³⁸⁴ Yapının Dor düzeninde inşa edilmiş olması, Athena Temenosu ile aralarındaki konumsal yakınlık dışında, mimari yönden de bir bağlantının olduğunu göstermektedir. Athena Temenosu da Dor düzenindedir. Bkz. Aylward, 2000, 119.

³⁸⁵ Tiyatro A ile benzer mimari parçalara sahiptir. Bkz. Rose, 1992, 52.

³⁸⁶ Düşen yapı bloklarının altında, Erken Bizans Dönem'ine tarihlenen sikkeye rastlanılmıştır. Sikkenin üzerindeki baskı pek korunamamış olsa da, Anastasius I'in monogramı olduğu görülebilmektedir. Bkz. Bellinger, A. R. (1966). *Catalogue of The Byzantine Coins, Dumbarton Oaks Collection, 1, Anastasius I to Maurice 491-602*, Washington D.C.: Harvard University, 11-12, pl. II; Sikkenin bulunmuş olması, depremin tarihi için "terminus post quem" oluşturur ve deprem tarihi, M.S. 498 yılı ve sonrası olarak belirlenmiştir. Bkz. Rose, 1992, 53.

³⁸⁷ Rose, 1992, 52.

Girişlerden ikisi, orkestranın arkasındaki duvarda, yani güneydedir. Bu girişlerin arasında ise, orkestrada konumlandırılmış, yüksek bir platform yer almaktadır. Platformda ise, olasılıkla meclis başkanlarına ayrılan, ön yüzü 6 küçük yarım sütun ile dekore edilmiş, caveadan ayrı oturma yerleri (Bkz. Çizelge 4.4) bulunmaktadır.³⁸⁸ Orkestraya geçişi sağlayan girişler dışında, en üst oturma sıralarının seviyesinde de girişler yer almıştır. Bu söz konusu girişler sayesinde, Athena Temenosu'nun portikosu ile bağlantı kurulmuş olmalıdır.³⁸⁹

Dörpfeld, orkestranın çevresinde Augustus ve Tiberius'a adanmış heykellerin kaidelerini bulmuştur ve bu kaideleri yapının bütününe tarihlendirmede kullanmıştır. Dörpfeld'in yapıyı Erken Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlemesinin yanı sıra,³⁹⁰ Rose'un 1991 yılındaki kazı çalışmaları ile, bu tarih doğrulanmıştır.³⁹¹ Augustus ve Tiberius'a ait heykel kaideleri olasılıkla, Iulius Claudius'un yönetimi zamanında³⁹² yapı içine yerleştirilmiştir. Mermerden oturma sıraları, renkli mermer döşemeli orkestra zemini ve orkestrada yer alan yüksek platform da bu dönemde inşa edilmiştir.³⁹³ Ayrıca, bouleuterionun batısına, Constantinus'un İlion kentini ziyareti zamanında yapılmış olması olası görünen bir portiko ilave edilmiştir.³⁹⁴

İlion kenti, M.S. 267 yılında Doğu Alman Kavimleri'nin saldırısına maruz kalmıştır ve bouleuterion bu saldırıda tahribata uğramıştır. Yapı son olarak, M.S. 498'deki depremde zarar görmüştür.³⁹⁵ Bizans Dönemi'nde ise, bouleuterionun içinde bulunduğu alan ve çevresi nekropolis olarak kullanılmıştır.³⁹⁶

³⁸⁸ Dörpfeld, 1902, 232.

³⁸⁹ Aylward, 2000, 118-119.

³⁹⁰ Dörpfeld, 1902, 233-234.

³⁹¹ Rose, 1992, 49.

³⁹² Bu dönemde, Athena Temenosu, Tiyatro A yapısı ve bouleuterion yenilenmiştir. Bkz. Rose, 1992, 52.

³⁹³ Aylward, 2000, 125.

³⁹⁴ Tiberius Claudius Philokles tarafından inşa ettirilen ve Claudius, Agrippina ve çocuklarına adanan bir yazıt, bouleuterionun portikosunun stylobatında yer almaktadır. Ancak yazıt, devşirme malzeme olarak kullanılmıştır, yani orijinalinde başka bir yapıya aittir. Bkz. Rose, 1992, 53; Portikonun inşa tarihi M.S. 3.-2. yüzyıl olarak belirlenmiştir. Bkz. Aylward, 2000, 126.

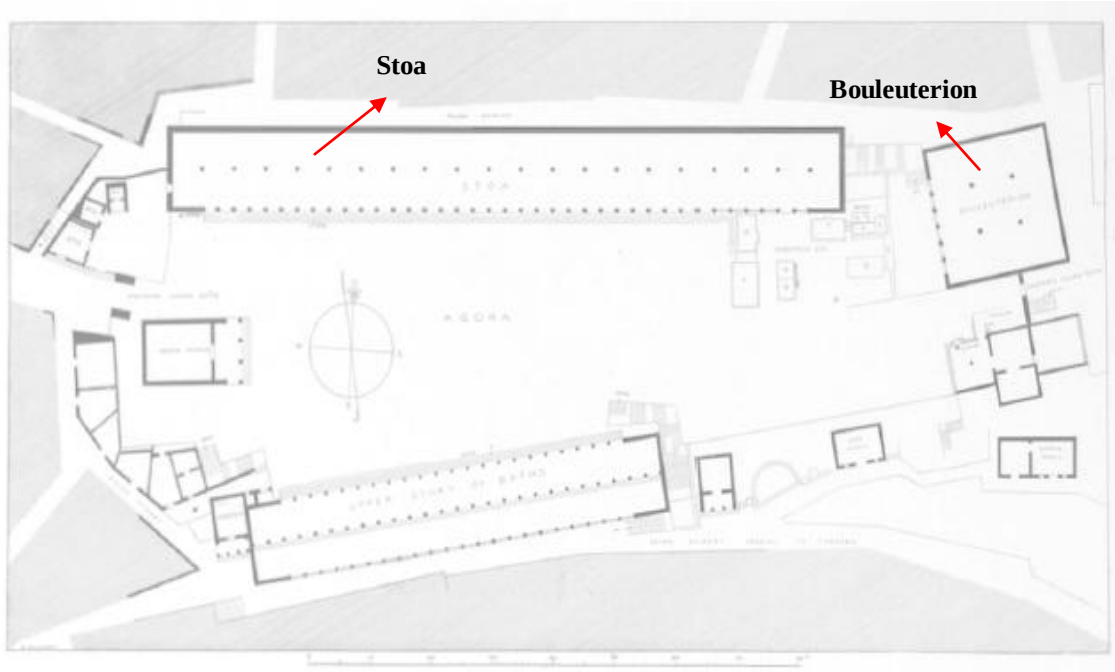
³⁹⁵ Yukarıda bu depremten söz edildi.

³⁹⁶ Rose, 1992, 53.

4.3.2. Assos Bouleuterionu

Assos Bouleuterionu, agoranın kuzeydoğu ucunda yer almaktadır (Çizelge 4.5). Batı kenarı boyunca 7,50 m. genişliğinde bir platform uzanır.³⁹⁷ Bu platformun kuzeyinden merdivenler yardımıyla stoaya çıkılmaktadır.³⁹⁸

Çizelge 4.5. Assos Agorası ve çevresindeki yapıların konumu (Clarke, Bacon, Koldewey, 1902: fig. 4)

Kare planlı olan bouleuterionun ölçüsü, 20,59 x 20,62 m.'dir.³⁹⁹ Cephesi batıya bakmakta olup, önde sütun sırası yer almaktadır. Diğer üç kenarı ise kapalıdır (Çizelge 4.6). Kazılar sırasında sütun başlıkları bulunamamıştır. Ancak, gövdelerinin tek parça halinde ve yivsiz olduğu tespit edilmiştir.⁴⁰⁰ Sütun aralarında metal parmaklıklar yer almıştır. İn-situ halde bulunan kuzeydeki sütunun gövdesinde söz konusu bu

³⁹⁷ Assos Bouleuterionu'nun ilk kazısı sırasında bulunan bu platform, başlangıçta bema (konuşmacı platformu) olarak adlandırılmıştır. Bkz. Clarke, J. T. (1898). Report on the investigations at Assos, 1881, 1883. *Papers of the Archaeological Institute of America*, 2(1), New York: The Macmillan Company, 10, 21.

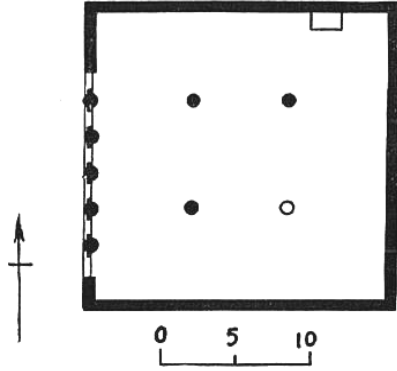
³⁹⁸ Clarke, J. T., Bacon, F. H., Koldewey, R. (1902). *Investigations at Assos: drawing and photographs of the buildings and objects discovered during the excavations of 1881-1882-1883*. London, Cambridge, Leipzig: Archaeological Institute of America, 33.

³⁹⁹ Dış duvarlarının kalınlığı, 66 cm.'dir.

⁴⁰⁰ İlk kazı raporunda, yapının ön yüzünde 5 sütun sırasının yer aldığı ve yapının iki yüzünde Dor, diğer ikisinde ise İon düzeninin uygulanmış olduğu açıklanmıştır. Ancak, günümüz araştırmacıları ön yüzünde 4 sütunun yer aldığını ve üç tarafında ise Dor düzeninin uygulandığını ileri sürmektedirler. Bkz. Clarke, Bacon, Koldewey, a.g.e., 34, 55; Arslan, Böhlendorf-Arslan, 2010, 87.

parmaklıkların izleri görülebilmektedir.⁴⁰¹ Sütun aralarında 6 kapının yer aldığı ancak, sadece ortada yer alan 2,43 m. genişliğindeki 2 kapının geçiş için kullanıldığı düşünülmektedir (Çizelge 4.7). Diğerlerinin genişlikleri ise 2,05 m.'dir.⁴⁰²

Çizelge 4.6. Assos Bouleuterionu planı (McDonald, 1943: pl. V)

Bizans Dönemi'nde kullanım gördüğü düşünülen yapının sütun aralarına sonradan özensiz işçilikte yapılan payeler ve üste ise pervazlar ilave edilmiştir. Dor düzeninde, damlasız ve küçük mutulusların yer aldığı triglif parçaları ile İon düzeni sütun parçaları (Bkz. Çizelge 4.7) yapının çevresinde bulunmuştur.⁴⁰³ Ele geçen söz konusu bu mimari parçalar, bouleuterionun görünüşü hakkında fikir vermektedir.

Toplantı salonunda konuşmacı platformunun var olduğuna ilişkin herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Olasılıkla ahşaptan bir platform kullanılmış olmalıdır.⁴⁰⁴ Aynı şekilde, günümüze ulaşan kalıcı oturma sırasına ilişkin herhangi bir veri elde edilemediğinden, oturma bölümünde de ahşap malzemenin kullanılmış olduğu düşünülmektedir.⁴⁰⁵ Serdaroğlu yayınında, Assos Bouleuterionu'nun yaklaşık 150 kişilik olduğunu bildirmektedir.⁴⁰⁶

⁴⁰¹ Söz konusu sütunun yüksekliği 4,82 m.'dir. Bkz. McDonald, a.g.e., 169; Clarke, Bacon, Koldewey, a.g.e., 31.

⁴⁰² McDonald, a.g.e., 169.

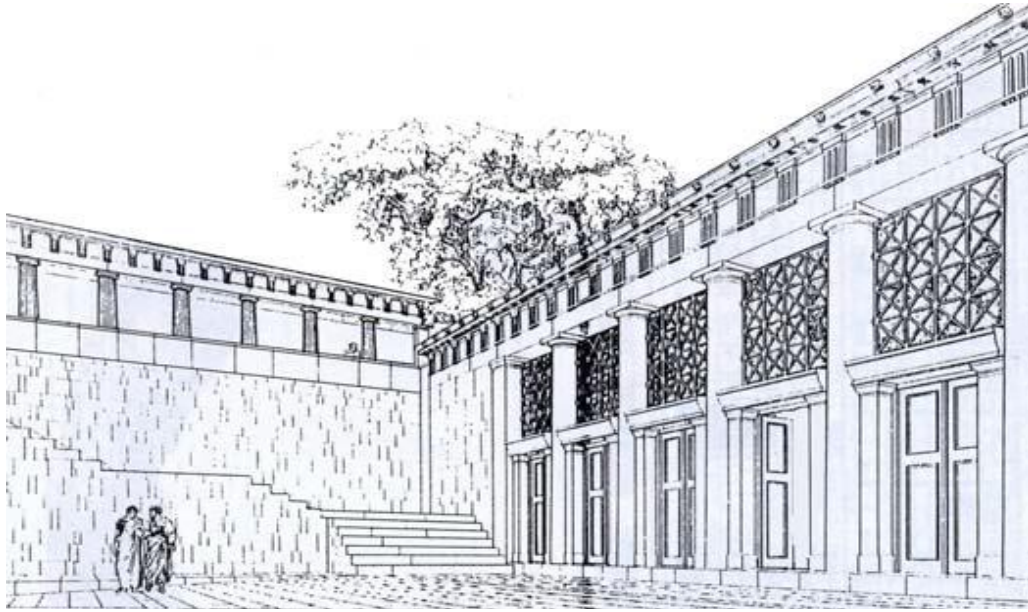
⁴⁰³ Clarke, Bacon, Koldewey, a.g.e., 34, 55.

⁴⁰⁴ Krischen, F. (1941). Hellenistische Rathäuser. *Antike Rathäuser*. Studien zur Bauforschung, 4, Berlin: Verlag Gebr. Mann, 19.

⁴⁰⁵ Priene Bouleuterion'unda olduğu gibi dikdörtgen planlı bouleuterionlarda görülen ya köşelere uygun şekilde "T" formu, ya da Miletos Bouleuterion'undaki gibi dikdörtgen planlı yapı içine yerleştirilen dairesel formu oturma bölümüne sahipti. Bkz. McDonald, a.g.e., 267; Ancak, ahşap malzeme ile eğrisel bir form oluşturmak oldukça güç olmalıydı.

⁴⁰⁶ Diğer yayınlarda Assos Bouleuterionu'nun oturma kapasitesi ile ilgili bilgi bulunamamıştır.. Bkz. Serdaroğlu, a.g.e., 71.

Çizelge 4.7. Assos Bouleuterionu'nun cepheden görünümü (Krischen, 1941: taf. 22)

Ahşap çatıyı desteklemesi için yapı içine dört adet sütun yerleştirilmiş olup (Bkz. Çizelge 4.6), sadece batı yüzünden yapı aydınlatılmıştır. Konuşmacı platformunun ya orkestranın ortasında ya da girişin gerisinde yer aldığı düşünülürse, salonda yer alan 4 sütunun konumundan dolayı görüşün kısıtlanmış olması olasıdır.⁴⁰⁷ Çatı desteği için yerleştirilen ve 1 m.² büyüklüğündeki sütunların kaidelerinden 3'ü günümüze ulaşmış durumdadır. Ancak kaidelerin konumları göz önünde bulundurulduğunda, dördüncü bir sütunun da var olduğu düşünülmüştür. Kaidelerin eksenlerinden birbirlerine ve dış duvarlara olan uzaklıkları 6 m.'dir.⁴⁰⁸ Dor düzenindeki cephe sütunları 63 cm., içeride çatıyı taşıyan sütunların ise 75 cm. çapları vardır.⁴⁰⁹ Krischen, ilk kazı ekibinin planından farklı olarak içteki sütunların çaplarının daha büyük olmasını gerekçe göstererek, içteki sütunların dıştakilere göre daha uzun olduklarını ileri sürmektedir. Ayrıca bu durum, çatının da eğimine uygun görünmektedir.⁴¹⁰

Yapı içinde olasılıkla yazıt veya heykeller için olduğu düşünülen taş kaideler açığa çıkarılmıştır.⁴¹¹ Ayrıca, agora ile arasındaki konumun göz önünde bulundurulmasının

⁴⁰⁷ Krischen, 1941, 19.

⁴⁰⁸ Assos Bouleuterionu da, Yeni Atina Bouleuterionu, Miletos ve Sikyon'daki bouleuterionlar gibi, sütunlarla desteklenmiş bir çatıya sahipti ve plan açısından da geçmişten gelen geleneği sürdürdüğü görülmektedir. Bkz. McDonald, a.g.e., 169, 267.

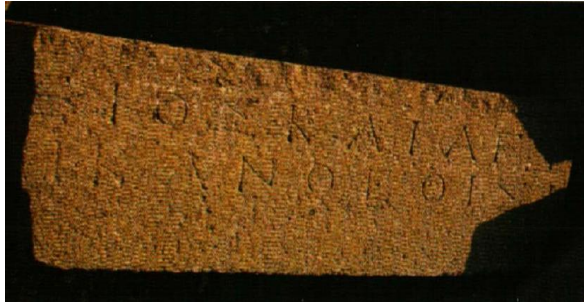
⁴⁰⁹ Serdaroğlu, 1996, 71.

⁴¹⁰ Krischen, 1941, 19.

⁴¹¹ Arslan, Böhlendorf-Arslan, 2010, 88-89.

dışında, çevresinde de politik içerikli yazıtların bulunmuş olması nedeniyle ilk araştırmacılar bu yapıyı bouleuterion olarak nitelendirmişlerdir.⁴¹² Ancak, bu yazıtlardan hiç biri bouleuterionun yapımı ile ilgili değildir. 2005 yılından itibaren bouleuterion içerisinde yürütülen kazı çalışmaları sonucunda yazıtlar açığa çıkarılmıştır. Bu yazıtlardan birinin, Bizans Dönemi'nde bouleuterionun kuzey duvarına onarım çalışmaları sırasında devşirme malzeme olarak yerleştirildiği tespit edilmiştir. Aynı şekilde başka bir yazıt da, bouleuterionun batı duvarında yer almaktadır (Resim 4.2). Batı duvarında bulunan yazıtta; “[.....] Ladama ve eşi [....]mmeia tanrılar adına bu bouleuterionu inşa ettirdi.” ibaresi yazılıdır.⁴¹³

Yapının tarihlendirilmesi konusunda çeşitli yorumlar getirilmiştir. Assos Bouleuterionu'nun üst yapı bezemelerinin M.Ö. 2. yüzyıla ait Pergamon'daki iki örnekle benzerlik göstermesi ve bu dönemde Pergamon'la ilişkilerin sürdürülmüş olması dolayısıyla yapının aynı dönemden olduğu ileri sürülmüştür.⁴¹⁴ Günümüzde kazı yapan arkeologlar tarafından ise bu tarih, M.Ö. 4. yüzyıla çekilmektedir. Assos Agorası'nın Helenistik Dönem'de bir yapı programı çerçevesinde planlanarak inşa edildiği olasılığı ile birlikte, yapı içerisinde bulunan yazıtlar da buna kanıt olarak gösterilmiştir.⁴¹⁵

Resim 4.2. Assos Bouleuterionu yapımı ile ilişkili yazıt (Arslan, Böhlendorf-Arslan, 2010: 90)

⁴¹² Clarke, J. T. (1882). Report on the investigations at Assos, 1881. *Papers of the Archaeological Institute of America*, 1, Boston: A. Williams and Company, 133-142; Clarke, 1898, 10-11; Clarke, Bacon, Koldewey, a.g.e., 34, 66, 68, fig. 17 and fig. 21 .

⁴¹³ Arslan, Böhlendorf-Arslan, 2010, 90.

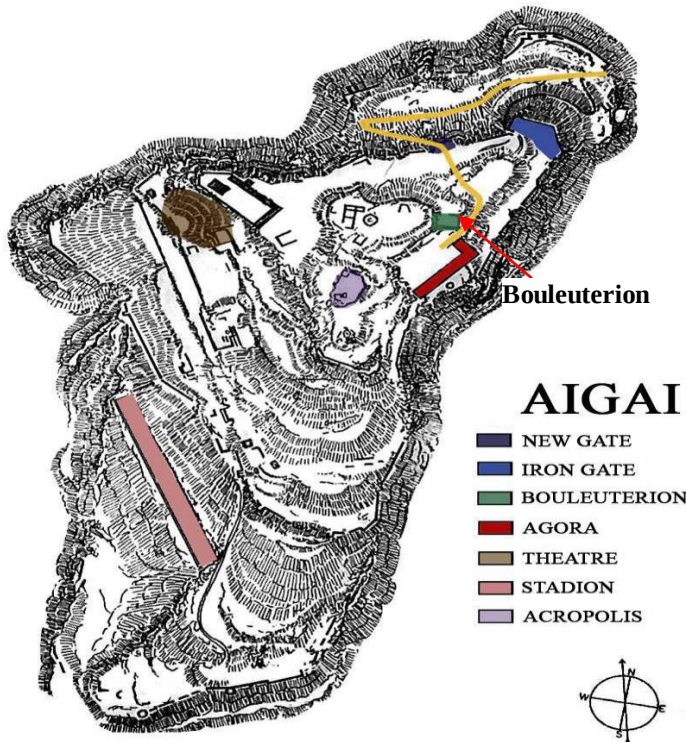
⁴¹⁴ McDonald, a.g.e., 170.

⁴¹⁵ Arslan, N., Böhlendorf-Arslan, B., Türk, H., Koçyiğit, O. ve Müller, K. (2011). Assos kazısı 2009 yılı kazı, restorasyon ve onarım çalışmaları. 32. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, 238; Arslan, Böhlendorf-Arslan, 2010, 91.

4.3.3. Aigai Bouleuterionu

Aigai Bouleuterionu, Agora Caddesi'nin üzerinde ve agoranın hemen yanında yer almaktadır (Çizelge 4.8). Tül'ün⁴¹⁶ çalışmasında, “*Oturma basamaklarının birkaçı görülebiliyor.*” şeklinde sözü edilen Aigai Bouleuterionu, 2004 yılında başlatılan kazı çalışmaları ile gün ışığına çıkarılmıştır. Olasılıkla bir deprem sonrası yıkılmasının yanı sıra, M.S. 12. ve 13. yüzyıllarda mimari elemanların birleştirilmesinde kullanılan kurşun kenetlerden dolayı yağmaya uğramıştır.⁴¹⁷

Çizelge 4.8. Aigai kent planı (Kaplan, 2009: fig. 4)

Bohn ve Schuchhardt'ın çalışmasında,⁴¹⁸ bouleuterion yakınlarında bulunan bir arşitrav bloğun üzerinde yer alan yazıttan söz edilmektedir. Bu yazıtta Aiol lehçesiyle; “ΑΝΤΙΦΑΝΗΣ ΑΠΟΛΛΩΝΙΔΑ ΔΙΙ ΒΟΛΛΑΙΩ ΚΑΙ ΙΣΤΙΑ ΒΟΛΛΑΙΑ ΚΑΙ ΤΩ ΔΑΜΩ” yani “Apollonides oğlu Antiphanes bu yapıyı Zeus Boulaios, Hestia Bollaio ve

⁴¹⁶ Tül, Ş. (1995). *Aigai: Aiolis'te Bir Dağ Kent*. İstanbul: Ege Yayınları, 21.

⁴¹⁷ Doğer, E., Doğer, L., Tül, Ş., Sezgin, Y., Önder, M., Akat, S., Kan, M.H., Yener, B., Dereboylu, E., Türkan, Ü., Atay, E., Şahan, M., Genç, F., Serttürk, O. K., Çakır, İ. S. (2008). Aigai 2004-2006 yılı kazıları. 29. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1, 214.

⁴¹⁸ Bohn, R., Schuchhardt, C. (1889). *Altertümer von Aegae. Jahrbuch des Kaiserlich Deutschen Archäologischen Instituts*. Ergänzungsheft 2, Berlin: Georg Reimer, 34.

Demos'a adadı." ibaresi yer almaktadır (Çizelge 4.9). Yazı biçiminden yola çıkılarak yazıt, M.S. 1. yüzyıla tarihlendirilmiştir.⁴¹⁹ Bu yazıt bulunduğunda, Hestia kültüne normalde tapmak adanmadığı, Tanrıça Hestia'ya adanan bu yapının, ya "prytaneion" ya da "bouleuterion" olabileceği üzerinde durulmuştur.⁴²⁰ Yapı ortaya çıkarıldıktan ve bir bouleuterion olduğu anlaşıldıktan sonra söz konusu bu yazıtın, bouleuterionun ön cephesinde yer alması olabileceği ileri sürülmektedir.⁴²¹

Çizelge 4.9. Bouleuterionun cephesindeki yazıt (Bohn, Schuchhardt, 1889: abb.35)

Dikdörtgen formlu dış duvarlara sahip yapının ölçüsü 14,00 x 24,00 m.'dir ve doğu-batı yönünde uzanmaktadır.⁴²² Bouleuterionun üzerinde yer aldığı zemin oldukça eğimlidir. Eğrisel biçimli caveası doğal yamaca oturtulmuş olup, 3 merdiven ile 2 kerkidese bölünmüştür (Çizelge 4.10). Yapının ön yüzü, Dor düzenindedir ve Agora Caddesi'ne bakmaktadır.⁴²³ Cavea bölümünde 12 oturma sırası vardır ve yaklaşık 190

⁴¹⁹ McDonald, a.g.e., 167.

⁴²⁰ Bohn, Schuchhardt, 1889, 34.

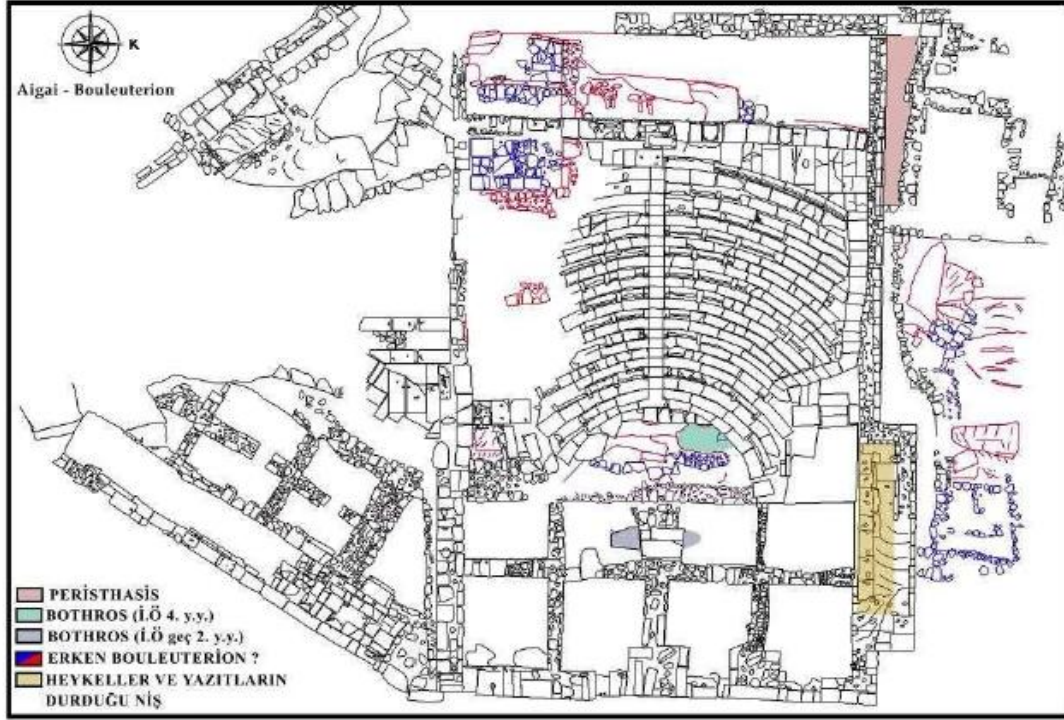
⁴²¹ Doğer ve diğerleri, 2008, 215.

⁴²² Sezgin, Y. (2013). Aiolis'te Bir Dağ Kenti: Aigai. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(5), 100.

⁴²³ 3 katlı bir ön yüzü vardır. Bkz. Doğer ve diğerleri, 2008, 215.

kişiliktir.⁴²⁴ Oturma blokları, kesme taşlardan inşa edilmiştir. Yalnızca en üstteki oturma bloğu tek parça halindedir.⁴²⁵ Orkestrası, yarım daire formundadır.⁴²⁶

Çizelge 4.10. Aigai Bouleuterionu'nun planı (Sezgin, 2013: res. 3)

Bouleuterionun batısındaki giriş kısmında içerisine 6 İon sütununun yerleştirildiği bir galeriden oluşan kulis bölümü yer almaktadır ve zemini sıkıştırılmış topraktır.⁴²⁷ Orkestranın gerisinde, yürüme düzleminin altında 4 mekan yer almaktadır (Bkz. Çizelge 4.10). Bu söz konusu mekanlara bouleuterionun Agora Caddesi'ne bakan cephesinden çift kanatlı birer kapı ile giriş sağlanmaktadır. Her bir mekan, ön ve arka odadan oluşmaktadır. Ön ve arka odaların birbirleriyle bağlantıları tek kanatlı birer kapı ile sağlanmıştır.⁴²⁸ Orkestranın alt katında dükkanlar (Resim 4.3) vardır.⁴²⁹

⁴²⁴ Sezgin, 2013, 100.

⁴²⁵ Blokların yüksekliği 34 cm.'dir. Kaplan, Ç. D. (2009). *Evaluation of Stone Weathering of Aigai Bouleuterion After Its Excavation*. Master Thesis, İzmir Institute of Technology, İzmir, 17.

⁴²⁶ Doğer ve diğerleri, 2008, 215.

⁴²⁷ Doğer ve diğerleri, 2008, 215; Söz konusu bu sütunların gövdeleri üçer tamburdan oluşmaktadır. Tamburların yükseklikleri farklı olsa dahi, sütunların toplamdaki yükseklikleri birbirine eşittir. Bkz. Kaplan, 2009, 17-18.

⁴²⁸ Söz konusu bu odaların işlevleri hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır. Bkz. Sezgin, 2013, 100.

⁴²⁹ Bouleuterionun öz yüzü 3 m.'dir. Bkz. Kaplan, 2009, 18.

Resim 4.3. Aigai Bouleuterionu'nun doğudan görünümü (Kaplan, 2009: fig. 21)

Orkestranın gerisindeki odalardan iç tarafta kalan iki odayı ayıran duvarın merkezinde, dikdörtgen ve büyük boyutlu blok taşlardan örülü kare planlı bir platform açığa çıkarılmıştır. Söz konusu platformun hemen önüne devrilen ve önceden bu platform üzerinde yer alan Hestia Bollaia heykeli (Resim 4.4) bulunmuştur.⁴³⁰

Resim 4.4. Hestia Bollaia heykeli (Sezgin, 2013: res. 2.B)

Oturma bölümünün ortasında yer alan merdivenle aynı eksen üzerinde, orkestra ile doğusundaki dükkanları birbirinden ayıran kuzey-güney doğrultulu duvarın hemen

⁴³⁰ Sezgin, 2013, 100.

doğusunda, mermerden bir sunak temeli tespit edilmiştir. Kazılar sırasında ele geçirilen söz konusu bu sunağın parçalarından, üzerinde boukranion (boğa başı) bezemesinin yer aldığı anlaşılmıştır. Sunak temelinin altında yer alan ve 1 Nolu sunu çukuru olarak adlandırılan çukurda, çok sayıda eser tespit edilmiştir. Ana kayada yer alan bu çukurun, binanın inşasından önce yapılan dinsel törenlerle ilişkili olarak açıldığı düşünülmektedir. Çukurdan ele geçirilen verilerin incelenmesi sonucunda, hem ele geçen eserler hem de bouleuterion, M.Ö. geç 2. yüzyıl-erken 1. yüzyıla tarihlendirilmiştir.⁴³¹

Caveanın kuzeydoğusunda, podiumlu niş olarak adlandırılan ve orjinalinde heykellerin konulduğu, 1,40 x 6,30 m. ölçülerinde, dikdörtgen bir alan yer almaktadır.⁴³²

Dükkanların içine yıkılan bouleuteriona ait enkazın içerisinde başları ile birlikte heykeller açığa çıkarılmıştır. Bu söz konusu heykeller aslında kuzey duvarının doğu bölümünde ve cephe duvarlarının iç bölümünde oluşturulan payeler üzerinde yer almış olmalıdırlar. Heykellerden ikisinin kaidesinde; “MENEΣTPATOΣ IIPIIIIOY ΠEPTAMHNOΣ EΠIOIEI” ibaresi yer almaktadır (Resim 4.5). Bu yazıttan, heykellerin Pergamon’lu Hippias oğlu Menestratos tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Pergamon ekolü eserleri olan bu heykeller (Resim 4.6), Geç Helenistik Dönem’e tarihlendirilmişlerdir.⁴³³

Resim 4.5. Heykel kaidesindeki yazıt (Sezgin, 2013: res. 2. D)

⁴³¹ 2 Nolu sunu çukuru olarak adlandırılan ve 4 Nolu dükkanın güneybatısında yer alan bir başka çukurdan da, sunu amacıyla kullanıldığı düşünülen ve 1 Nolu sunu çukurunda ele geçirilen eserler ile aynı zamana tarihlendirilen çok sayıda eser açığa çıkarılmıştır. Bkz. Doğer ve diğerleri, 2008, 215-217; Ayrıca, odaların tabanlarının üzerinde ve yapının kuzeybatı köşesine eklenen mekanlar topluluğu ile yapı arasında yer alan bir peristhasiste in-situ halde seramikler ve sikkeler bulunmuştur. Söz konusu seramikler M.S. 3. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Ele geçirilen bronz sikkeler ise, Valerianus-Gallienus (M.S. 253-268) ve Alexander Severus-Philippus Arabs zamanına (M.S. 222-249) aittirler. Buluntular, bouleuterionunun son evresine ilişkin kesin veriler vermektedir. Bkz. Sezgin, 2013, 100-101.

⁴³² Kaplan, 2009, 18.

⁴³³ Doğer ve diğerleri, 2008, 215.

Bouleuterionun oturma sıralarının tahrip olan güney kısmında (Bkz. Çizelge 4.10), orkestra ve kulis bölümünde yapılan sondajlarda daha erken tarihli bir başka yapının izleri tespit edilmiştir. Buluntular sınırlı sayıdadır ve erken yapı oldukça tahrip olmuş durumdadır. Söz konusu erken tarihli yapı, olasılıkla daha küçük boyutlu bir bouleuteriona ait olmalıdır. Sondaj çalışmaları sırasında ele geçen M.Ö. 4. yüzyıl malzemesi, erken yapının tarihini vermektedir. M.Ö. 2. yüzyıl sonlarında, kentteki imar faaliyetleri ile birlikte bouleuterion yeniden inşa edilmiştir. M.S. 3. yüzyıla kadar da söz konusu yapı bir çok defa yenileme faaliyetlerine tabi tutulmuş olmalıdır. Yapının duvar örgülerinde farklı yapım tekniklerinin uygulanmış olması, bu düşünceyi desteklemektedir.⁴³⁴ M.S. 3. yüzyılda ise kent, belirlenemeyen bir nedenden dolayı terk edildiğinden bouleuterion kullanımdan çıkmıştır.⁴³⁵

Resim 4.6. Pergamon ekolü eserleri (Doğer ve diğerleri, 2008: res. 7)

4.3.4. Smyrna Bouleuterionu

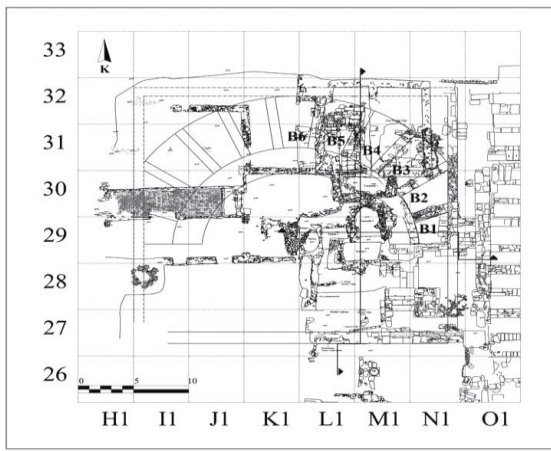
Bouleuterionun kazı çalışmalarına 2007 yılında başlanılmıştır. Söz konusu yapı, Smyrna Agorası'nın batı portikosunun hemen batısında yer almaktadır ve bouleuterion olarak tanımlanmadan önce “batı yapısı” olarak isimlendirilmiştir. Smyrna antik kentinin üzerine inşa edilmiş olan modern ve geç Osmanlı İmparatorluk Dönemi yapılarından

⁴³⁴ Orkestradaki sondaj çalışmalarında, M.Ö. 4. yüzyıla işaret eden seramik kaplar ele geçirilmiştir. M.Ö. 2. yüzyıl sonlarında, Antiphanes ve Diaphanes adlı hayırsever yurttaşlar ve diğer aile fertleri, yeni bouleuterionun inşa faaliyetlerini desteklemiştir. Bkz. Sezgin, 2013, 101-102.

⁴³⁵ Doğer ve diğerleri, 2008, 217.

dolayı, bouleuteriondaki kazı çalışmaları günümüzde güçlükle yürütülmüştür.⁴³⁶ Modern döküntülerden oluşan dolgu öncelikli olarak kaldırılmış ve geç tarihli yapının en üst duvar seviyesine ulaşılmıştır. Bu yapının duvarları ve Antik Dönem buluntuları ile karışık dolgu tabakaları kaldırıldığında, yaklaşık 14,20 m. seviyesinde bouleuterionun taban seviyesi açığa çıkarılmıştır. Bouleuterionun üzerinde yer alan modern ve geç dönem yapılaşmaları sonucunda, oldukça tahrip durumda olduğu gözlemlenmiştir.⁴³⁷

Çizelge 4.11. Smyrna Bouleuterionu planı (Ersoy, Yolaçan, Şakar, 2011: çiz.1)

Yapının ön yüzü güneye bakmaktadır. Doğu-batı yönünde 30 m. olarak ölçülmüştür ve kare planlıdır (Çizelge 4.11). Yapının güneyinde ise zemini mozaik döşemeli, 5 galeriden oluşmuş olması olası görünen bir salon⁴³⁸ yer almaktadır (Çizelge 4.12). İki yapının da çağdaş olduğu yani Roma Dönemi'nde inşa edildikleri düşünülmektedir. Yapının oturma bölümüne gerekli olan eğimi vermek için yarım tonozlu ve ışınsal planda 11 mekanın oluşturulmuş olduğu 2009 yılı kazı çalışmalarında tespit edilmiştir⁴³⁹ ve 2010 yılı kazı çalışmaları ile bu durum netlik kazanmıştır.⁴⁴⁰

⁴³⁶ Ersoy, A. (2009). 2007 yılı Smyrna antik kenti kazısı, 30. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 33-46.

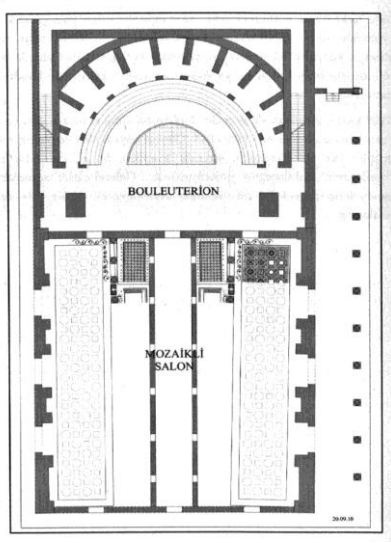
⁴³⁷ Bouleuterionun tahribatına yol açan, üzerindeki geç tarihli yapı temellerinin bouleuterionun taban seviyesine kadar ulaşmış olmasıdır. Ayrıca fosseptik 1 ve 2 olarak tanımlanan kanalizasyon atıklarının söz konusu antik yapının tahribatını daha da arttırdığı gözlemlenmiştir. Bkz. Ersoy, A., Yolaçan, B., Şakar, G. (2011). 2009 yılı Smyrna antik kenti kazısı. 32. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, 134-135.

⁴³⁸ Söz konusu mozaikli salon, batı portiko ile bouleuterion arasında yer almaktadır.

⁴³⁹ Ersoy, Yolaçan, Şakar, 2011, 135-136.

⁴⁴⁰ K1/L1/M1-30/31 plan karelerinde yarım tonozlu apsidal kare formlu galerinin duvarları ortaya çıkarılmıştır. Ancak M1-30 plan karesindeki bir bölüm dışında galerinin üst örtüsü korunmuş olarak bulunamamıştır. Bkz. Ersoy, A., Çelik, G., Yılmaz, S. (2013). 2010 yılı Smyrna antik kenti kazısı raporu. 33. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, 180-181.

Çizelge 4.12. Bouleuterion ve mozaikli salon (Ersoy, Çelik, Yılmaz, 2013: çiz. 1)

Oturma bölümünü oluşturan basamaklardan yalnızca biri in-situ halde açığa çıkarılmıştır. Bu oturma basamağının hemen yanında ise merdiven izlerine rastlanılmıştır. 2009 yılı kazı çalışmaları sırasında, oturma basamaklarına ait mermerden yapılmış griphon/kartal pençesi parçaları ile birlikte oturma sıralarına ait mermer blok parçaları açığa çıkarılmıştır. Ancak, bu söz konusu pençe parçalarından hiçbiri oturma basamaklarına ait bloklar üzerinde tespit edilememiştir. Ayrıca, orkestra bölümü ile devamındaki mekanların yaklaşık 0,90 – 1,00 m. kalınlığında mermer kırığı yoğunluklu olarak doldurulmuş olduğu anlaşılmıştır. Açığa çıkarılan oturma sırası bloklarının üzerlerinde ise stilize edilmiş pençe kabartmalarının yer aldığı gözlemlenmiştir. Bu veriler, bouleuterionun bilinmeyen bir nedenden dolayı iki farklı yapım evresi geçirmiş olduğunu göstermektedir.⁴⁴¹

Bouleuterionun orkestrasında,⁴⁴² yer yer korunmuş halde opus sectile döşeme (Bkz. Çizelge 4.12) yer almaktadır.⁴⁴³ Ayrıca orkestra, yaklaşık 1,00 m. yüksekliğindeki kapatma blokları ile cephelendirilmiş bir podium ile sınırlandırılmıştır. Bu bloklardan beşi günümüze ulaşmış durumdadır. Bu podiumun dolgusu, tuğla ve moloz taşlar ile inşa

⁴⁴¹ Ersoy, Yolaçan, Şakar, 2011, 135.

⁴⁴² Orkestrası, 13.95 m. seviyesinde yer almaktadır.

⁴⁴³ Smyrna Bouleuterionu orkestrasındaki döşemeden günümüze bir kısmı ulaşabilmiştir. M.S. 4. yüzyıldan itibaren kullanılmıştır. Üç panelli döşemede paneller üzerinde geometrik kesimli mermer parçalardan oluşturulan motiflerdir. Ayrıca merkez panelin ortasına bir dörtgen yerleştirilmiştir. Harç izlerinden anlaşıldığı kadarıyla bu paneller geniş mermer bantlarla ayrılmaktadır. Aralarda mermer bantların kullanımı, Hristiyanlık Dönemi'ndeki geometrik opus sectile döşemelerinin bir özelliğidir. Bkz. Salman, B. (2014). Opus sectile. *Aktüel Arkeoloji*, 39, 119.

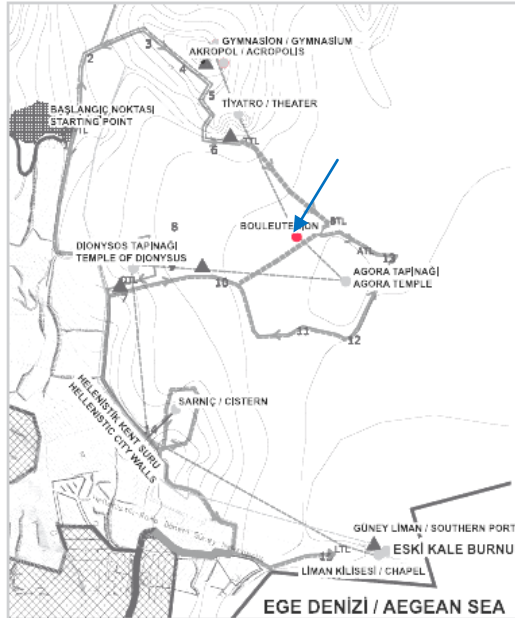
edilmiştir. Yukarıda sözü edilen in-situ durumda açığa çıkarılmış olan oturma sırası bloğunun, oturma bölümünün ilk sırasında ve bu podium üzerinde yer aldığı tespit edilmiştir. İkinci evrede ise, yarım tonozlu galerilerin girişleri arasında yer alan dar, uzun ve opus sectile döşemeye sahip bir podium inşa edilmiştir.⁴⁴⁴

Osmanlı Dönemi yapısı temellerinin bouleuterionun taban seviyesine kadar ulaşmış olması ve foseptik alanlarının varlığı, bu alandaki tabakalaşmanın kesin olarak yapılabilmesini engellemektedir. En üst ve en alt seviyeler arasından ele geçirilen malzemeler, tarihsel açıdan karışmış durumdadır. Ele geçirilen sikkelerin değerlendirilmesi sonucunda; bouleuterionun M.S. 3 ile 7. yüzyıllar arasında da kullanım gördüğünü söylemek mümkündür.⁴⁴⁵

4.3.5. Teos Bouleuterionu

Teos Bouleuterionu, tiyatronun güneydoğusunda ve Dionysos Tapınağı'nın doğusunda yer almaktadır (Çizelge 4.13).

Çizelge 4.13. Teos Bouleuterionu'nun konumu (Kadioğlu, 2012a: 16)

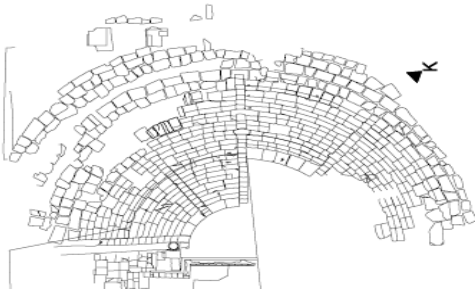
⁴⁴⁴ Ersoy, Çelik, Yılmaz, 2013, 180-182.

⁴⁴⁵ Osmanlı İmparatorluk Dönemi'ne ait yapılaşma izleri ele geçirilen seramik parçaları ve sikke buluntuları ile kesinleşmiştir. Bulunan sikkelerden 57 tanesi Osmanlı, 5 tanesi Bizans, 10 tanesi ise Roma Dönemi'ne kesin olarak tarihlendirilmiştir. Bkz. Ersoy, Yolaçan, Şakar, 2011, 135-136.

Bouleuteriondaki ilk kazı çalışmaları 1924 yılında Fransızlar tarafından başlatılmıştır. 1963-64 yıllarında Y. Boysal ve B. Ögün tarafından yapı içerisinde sürdürülen çalışmalar ile oturma bölümünün büyük bir kısmı ve yazıtlı heykel kaideleri ortaya çıkarılmıştır. Yapının ilk şematik planı ise, 1995 yılındaki yüzey araştırmaları ışığında oluşturulmuştur. Günümüzdeki kazılar ise Musa Kadioğlu'nun başkanlığında 2010 yılından itibaren sürdürülmektedir.⁴⁴⁶

Dikdörtgen bir plana sahip olan yapının ölçüleri yaklaşık 18,00 x 33,50 m.'dir (Çizelge 4.14). Oturma bölümü eğrisel biçimlidir.⁴⁴⁷ 2011 yılında yapı içerisinde sürdürülen çalışmalar sonucunda, yapının günümüze kadar korunarak gelebilen 16 oturma sırasının var olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu bu oturma sıraları gri renkli Teos mermerinden ve iyi bir işçilikle inşa edilmişlerdir.⁴⁴⁸ Profilli oturma sıraları, kireç taşı temeller üzerine yerleştirilmiştir. En alttaki oturma sırasının hemen altında oturma bölümünü orkestradan ayıran ve iki blok sırası halinde işlenmiş orkestra duvarı yer almaktadır.⁴⁴⁹

Çizelge 4.14. Teos Bouleuterionu planı (Kadioğlu, 2012a: 16)

Cavea, oturma sıralarına geçişleri sağlayan 5 merdiven ile 4 kerkidese ayrılmıştır.⁴⁵⁰ Her oturma sırasına iki basamak denk gelecek şekilde yapılmışlardır.⁴⁵¹ Kerkidesleri

⁴⁴⁶ Tuna, N. (1997). Teos araştırmaları 1995, *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1, 223-224, res.6, şek.5; Kadioğlu, M., Adak, M., Özbil, C., Yalçın, D. Ö., Polat, Y. (2013a). 2010 yılı Teos kazı raporu (ilk sezon). *33. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, 433-434.

⁴⁴⁷ Cavea, yarım daireden daha büyüktür. Bkz. Kadioğlu, M. (2012). *Teos: Seferihisar/Sığacık*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 15.

⁴⁴⁸ Söz konusu oturma sıralarının ölçüleri yayınlarda birbirine yakındır. Oturma sıralarının her birinin yüksekliği 35 cm., derinliği 75 cm. ve genişliği ise 57-117 cm. arasında değişmektedir. Oturma alanı 34 cm., ayak koyma yeri ise 40 cm.'dir. Bkz. Tuna, 1997, 224; Kadioğlu ve diğerleri, 2013b, 218.

⁴⁴⁹ Kadioğlu, M., Adak, M., Özbil, C., Öztaner, S. H., Tamsü Polat, R., Polat, Y. (2013b). 2011 yılı Teos kazı çalışmaları (2. sezon). *34. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, 217-218.

⁴⁵⁰ Kadioğlu, 2012a, 15.

⁴⁵¹ Merdivenlerin genişliği yaklaşık 55 cm.'dir. Bkz. Tuna, 1997, 224.

ayıran merdivenler, 59 cm. yüksekliğindeki orkestra duvarına kadar devam etmektedir. Orkestra zemininde yapılan incelemelerde kırmızı harç tabakası üzerinde plaka izlerine ve mermer plaka parçalarına rastlanılmıştır. Buluntular, orkestranın yıkıma uğramadan önce renkli dörtgen mermer plakalarla kaplanmış olduğunu göstermektedir. Orkestra ise güneyinde yer alan scaenae frons⁴⁵² duvarı ile sınırlandırılmıştır. Analemma duvarı⁴⁵³, kuzey-güney doğrultusunda eğimli bir hat çizmektedir. Orkestraya bakan uç kısımları ise kavisli olarak sonlanmaktadır.⁴⁵⁴ Söz konusu bu duvar, atkılı pseudoisodomos rektagonal⁴⁵⁵ tekniğinde örülmüştür.⁴⁵⁶ Kazılar sırasında sahne binasının ön duvarına paralel olarak güneye doğru uzanan ve orkestra çukurunda yer alan başka bir yapılaşmanın kalıntılarına ulaşılmıştır. Söz konusu kalıntılar olasılıkla bir podiumun (pulpitum) kaide ve temel kalıntılarıdır. Podiuma çıkış, üç basamaklı bir merdiven ile sağlanmıştır. Podium kaidesi ile analemma duvarı (Resim 4.7) arasında yer alan paradosun zemini ise farklı boyutlarda dörtgen mermer plakalarla kaplanmıştır.⁴⁵⁷

Resim 4.7. Teos Bouleuterionu görünüm (Kadioğlu, 2012a: 16)

⁴⁵² Roma tiyatro yapısında, skenenin (sahne binası) sütunlu bir mimari ile bezeli ön cephesidir.

⁴⁵³ Tiyatro ve benzeri yapılarda oturma bölümünü iki yandan sınırlayan destek duvarları.

⁴⁵⁴ Güneyde yer alan 50 cm. kalınlığındaki analemma duvarından sadece 6 blok sırası kısmı olarak günümüze ulaşmıştır. Bkz. Kadioğlu ve diğerleri, 2013b, 218.

⁴⁵⁵ Bir yüksek, bir alçak dikdörtgen taş dizilerinden meydana gelen ve yüzeyi kumaş dokusuna benzetilen duvardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akarca, a.g.e., 113.

⁴⁵⁶ Güney analemma duvarının yaklaşık 3 m. güneydoğusunda yer alan ve analemma duvarına yaklaşık 4° açıyla kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda devam eden sahne binasının ön duvarı 2011 yılı kazı çalışmalarıyla açığa çıkarılmıştır. Söz konusu duvar çift çeperli, 82 cm. yüksekliğinde ve 1,45 m. kalınlığındadır. Analemma duvarı ile aynı tarzda duvar örgüsüne sahiptir. Bkz. Kadioğlu ve diğerleri, 2013b, 218.

⁴⁵⁷ Söz konusu basamaklar, 24 cm. yüksekliğinde, 30-34 cm. derinliğinde ve 1,20 m. genişliğindedir. Ayrıca yerlerinden kaymış olan basamakların yerlerine yerleştirilmesi sırasında, ikinci basamağın altında bir adet bronz sikke açığa çıkarılmıştır. Sikkenin üzerinde İmparator Hadrianus'un eşi Sabina'ya ait Teos darbi vardır. Sikke, M.S. 2. yüzyılın ilk yarısında yapının bir inşaat faaliyeti geçirmiş olduğunu düşündürmektedir. Bkz. Kadioğlu ve diğerleri, 2013b, 218.

Yapı içerisinde sürdürülen çalışmalar sırasında yaklaşık 16 m.'lik çatı açıklığına sahip bouleuterionun üstünün sorunsuzca nasıl kapatılabilmiş olabileceği sorusuna yanıt aranmıştır. En üstteki oturma sırasının arkasındaki duvara paralel olarak yerleştirilmiş payelerin olasılıkla, Priene Bouleuterionu'nda olduğu gibi, çatıyı içeriden taşıyan destekler olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak söz konusu payelerin yapının ön yüzünde de yer alıp almadığı bilinmemektedir.⁴⁵⁸

2011 yılındaki kazı çalışmaları sırasında, olasılıkla sahne binasının ön yüzünde ve podiumda yer aldığı düşünülen bir erkek heykeli ile bazı heykeltraşlık eserleri parçaları (Resim 4.8) açığa çıkarılmıştır.⁴⁵⁹

Kentte bulunan ve M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen bir yazıttan, Teos Bouleuterionu'nun politik toplantılar dışında eğitim amacıyla da kullanılmış olduğu bilgisine ulaşılmıştır.⁴⁶⁰ M.Ö. 200 yıllarına tarihlenen ve 1963 yılı kazıları sırasında Dionysos Tapınağı'ndan çıkarılan bir başka yazıt ise, Seleukos Kralı III. Antiokhos'un bronz bir heykelinin bouleuteriona dikilmesi, heykelin devamlı çelenklerle süslenmesi ve kült törenlerinde uyulması gereken kurallara ilişkin alınan kararları içermektedir.⁴⁶¹

Resim 4.8. Erkek heykeli gövdesi (Kadioğlu ve diğerleri, 2013b: res. 7)

⁴⁵⁸ Kadioğlu ve diğerleri, 2013a, 434; Kadioğlu, 2012a, 15; Tuna, 1997, 223-224.

⁴⁵⁹ Söz konusu heykel, normal insan boyutlarından daha büyük ölçülerdedir. Olasılıkla bir kahraman veya bir tanrıyı (Zeus, Poseidon ve Asklepios) tasvir ediyor olabilir. Heykel, M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenmiştir. Bkz. Kadioğlu ve diğerleri, 2013b, 219.

⁴⁶⁰ Yazıtta, okuldaki derslerin finansmanı için Polythros'un kurmuş olduğu vakıf ve bu vakfın öğretmenlere ödemesi gereken yıllık ücret hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca, o zamana kadar dilbilgisi ve müzik öğretmenleri tarafından gymnasiumda yapılan genel okul sınavlarının artık kentin bouleuterionunda yapılacağından söz edilmektedir. Bkz. Kadioğlu, 2012a, 15; Bean, G. E. (1966). *Aegean Turkey: an archaeological guide*. London: Ernest Benn, 144.

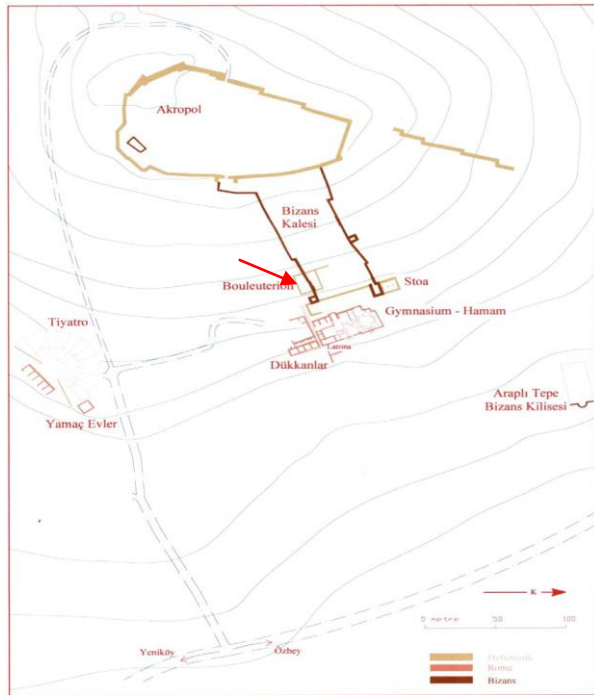
⁴⁶¹ Herrmann, P. (1967). Antiochos der Grosse und Teos. *Anadolu/Anatolia* 1965, 9, 45.

1963-64 yılı kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan yazıtların yardımıyla bouleuterionda M.S. 1. yüzyılda birtakım değişiklikler yapıldığı anlaşılmaktadır.⁴⁶² Buna göre; bouleuterionun ilk evresi M.Ö. 3. yüzyıl sonu ile M.Ö. 2. yüzyılın başına, ikinci evresi ise yapı planı, tekniği ve onurlandırma yazıtlarının yardımıyla M.S. 1. yüzyıla tarihlendirilebilir.⁴⁶³

4.3.6. Metropolis Bouleuterionu

Metropolis Bouleuterionu, çevresindeki stoa ve agora ile birlikte kentin merkezinde (Çizelge 4.15) yer almaktadır.⁴⁶⁴ Pergamon Krallığı zamanında, olasılıkla çevresindeki kamu yapıları ile birlikte bir yapı programı çerçevesinde planlanarak M.Ö. 2. yüzyıl ortası veya biraz öncesinde inşa edilmiş olmalıdır.⁴⁶⁵

Çizelge 4.15. Metropolis kent planı (Öz, 2006: şek. 3.5)

⁴⁶² Yazıtlarda, Teoslu Tiberius Claudius Kalobrotos ile oğlu Tiberius Claudius Phesinos ve diğer aile bireyleri onurlandırılmaktadır. Bkz. Kadioğlu ve diğerleri, 2013a, 434-435.

⁴⁶³ Kadioğlu, 2012a, 15; Kadioğlu ve diğerleri, 2013a, 435; Kadioğlu ve diğerleri, 2013b, 217.

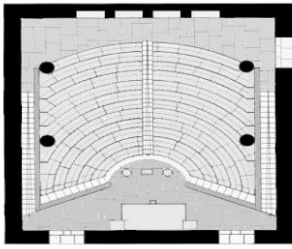
⁴⁶⁴ Metropolis kenti, bir diğer Helenistik Dönem kenti olan Priene kenti gibi ızgara planlı olarak tasarlanmıştır. Kamu yapıları, oluşturulan insulara yerleştirilmiştir. Bkz. Öz, A. K. (2006). *Antik Dönem Meclis Binalarının Metropolis Örneğinde Araştırılması ve Korunması*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 166-167.

⁴⁶⁵ Apollonios yazıtına göre, Pergamon Kralı II. Attalos zamanında (M.Ö. 159-138) kentte bir bouleuterion bulunmaktaydı. Bu veriye dayanarak bouleuterionun inşa tarihi belirlenmiştir. Bkz. Meriç, R. (2003). *Metropolis: Ana Tanrıça Kenti*. İstanbul: Philip Morris / Sabancı Yayınları, 115.

Yapının ortaya çıkarılmasına yönelik ilk arkeoloji çalışmaları Meriç başkanlığındaki 1998-99 yılı kazı faaliyetleri ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda, yapının zamanla tahribata uğradığı ve yenileme evresi geçirmiş olduğu tespit edilmiştir.⁴⁶⁶

Kareye yakın bir biçimdeki yapının ölçüleri 16,90 x 17,70 m.'dir.⁴⁶⁷ Caveası yamaca yerleştirilmiş olup, at nalı biçimindedir (Çizelge 4.16). Günümüze ulaşan 5 oturma sırası görülebilmektedir. Ancak, gerçekte 12 oturma sırasının olması gerektiği düşünülmektedir. Bouleuterion yaklaşık 350 kişiliktir.⁴⁶⁸ Yapı içerisine çatıyı desteklemesi için 4 İon sütunu yerleştirilmiştir.⁴⁶⁹ Caveanın ortasında, üstteki platforma geçişi sağlayan bir merdiven sırası bulunmaktadır.⁴⁷⁰ Bu ortadaki merdivenlerin kenarları aslan ayağı biçiminde betimlenmiştir (Resim 4.9). Ayrıca iki merdiven sırası da dış duvarlara paralel olarak yükselmektedir.⁴⁷¹ Oturma sıralarının öne bakan her iki kenarına, hafifçe yükselen kalın korkuluk blokları yerleştirilmiştir.⁴⁷²

Çizelge 4.16. Metropolis Bouleuterionu planı (Öz, 2006: şek. 2.52)

Bizans Dönemi'nde caveanın ortasından geçen merdiven sırasının üzerine bir sur duvarı (Bkz. Resim 4.9) inşa edilmiştir.⁴⁷³ Bu sur duvarı aynı zamanda orkestrayı da ikiye ayırmaktadır. Söz konusu sur duvarının içerisinde, asker veya yöneticilere ait olması olası

⁴⁶⁶ Metropolis kenti tiyatrosu ve bouleuterionunda Augustus zamanında (M.Ö. 27-M.S. 14) bazı yenileme çalışmaları yapılmıştır. Bkz. Meriç, 2003, 115; Duvar örgü tekniklerindeki farklılıklar, yenileme faaliyetlerini kanıtlamaktadır. Bkz. Öz, 2006, 165.

⁴⁶⁷ Öz, 2006, 68.

⁴⁶⁸ Meriç, 2003, 115; Öz, 2006, 167; Aybek, S., Meriç-Ekin, A., Öz, A. K. (2009). *Metropolis, A Mother Goddess City in Inoia. An Archaeological Guide*. İstanbul: Homer Kitabevi, 87-88.

⁴⁶⁹ İon sütun başlıkları açığa çıkarılmıştır. Bkz. Öz, 2006, 209, 231.

⁴⁷⁰ Meriç, R., Ersoy, A., Meriç, Ş., Topantaş G., Ekin, A., Öz, A., Altın, A. (2000). Metropolis 1998 yılı kazı raporu. *21. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, 229.

⁴⁷¹ Öz, 2006, 68.

⁴⁷² Meriç, 2003, 117.

⁴⁷³ M.S. 13. yüzyılda söz konusu sur duvarının buraya inşa edilmiş olması, yapıya zarar vermesinden ziyade daha çok yarar sağlamıştır. Aslan pençesi betimli merdiven kenarları bu sayede korunmuştur. Ayrıca, bouleuteriona ait mimari ve plastik eserler sur yapımında kullanıldığından, söz konusu eserler başka bir yere taşınmamıştır. Böylece, bu eserler günümüzde kolaylıkla tespit edilebilmiştir. Bkz. Meriç, 2003, 115;

görünen heykeller tespit edilmiştir. Bu heykeller caveanın arkasında, üst platformda, yer alan nişler içerisinde yer almış olmalıdırlar.⁴⁷⁴

Resim 4.9. Cavea ortasından geçen sur duvarı (Meriç, 2003: 23)

Caveanın biçimine uygun bir görünümde orkestrası bulunmaktadır. Orkestranın gerisinde, başkanlara ayrılan bir loca bulunur (Bkz. Çizelge 4.16). Bu locanın her iki yanında ise üzeri kemerli kapılar yer almaktadır.⁴⁷⁵

Oturma sıralarının önünde ise, in-situ halde açığa çıkarılan ve Helenistik Dönem'e tarihlendirilen dikdörtgen biçimli bir sunak yer almaktadır. Sunağın çevresi boğa/koç başları ve girland betimleriyle süslenmiştir. Sunak, özenli bir işçiliktedir.⁴⁷⁶ Söz konusu bu sunak dışında Roma Dönemi'ne tarihlendirilen silindir biçimli 2 sunak daha ortaya çıkarılmıştır. Sunaklar, orkestrada ve oturma bölümünün önünde yer almışlardır (Bkz. Çizelge 4.16). Söz konusu bu sunaklardan biri Augustus onuruna dikilmiştir.⁴⁷⁷ Bu durum iki farklı yapım evresini işaret etmektedir (Resim 4.10).

⁴⁷⁴ Aybek, Meriç-Ekin, Öz, 2009, 91-92; Meriç ve diğerleri, 2000, 229.

⁴⁷⁵ Söz konusu başkanlık locası bölümü ikinci evrede yeniden düzenlenmiştir. Bkz. Meriç, 2003, 116-117; Öz, 2006, 277.

⁴⁷⁶ Dikdörtgen formlu sunağın yüksekliği; 76 cm.'dir. Üstü düz, alt ve üst bölümünde profilli silmeler yer almaktadır. İyi korunmuş olarak günümüze ulaşmıştır. Bkz. Meriç, 2003, 119.

⁴⁷⁷ Silindir formlu sunağın alt ve üst kısımlarında profilli silmeler bulunmaktadır. Ayrıca, girlandlar arasında boğa başları betimlenmiştir. Bu betimlemeler, Helenistik Dönem'e tarihlenen sunağa göre daha özensiz işçiliktedir. Üzerindeki yazıta göre, Augustus zamanına aittir. Bkz. Meriç, 2003, 116; Öz, 2006, 276.

Resim 4.10. Metropolis Bouleuterionu'na ait sunaklar (Meriç, 2003: 116, 118)

Dış duvarları bosajlı bloklardan⁴⁷⁸ inşa edilmiştir.⁴⁷⁹ Ana caddeye bakan cephesi oldukça gösterişlidir. Dor düzeninde inşa edilen cephesinde kemerli 2 kapı yer almaktadır.⁴⁸⁰ Kazılar sırasında açığa çıkarılan mimari parçalar ile söz konusu cephede ikinci kat hizasında pencere açıklıklarının var olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 4.17). Ayrıca, bu yüzde Dor düzeninde yarım sütunlar, metop ve triglif frizleri ile üçgen bir alınlığın yer almış olduğu anlaşılmıştır.⁴⁸¹

Çizelge 4.17. Metropolis Bouleuterionu (Aybek, Meriç-Ekin, Öz, 2009: 89)

Roma Dönemi'nde bouleuterionun zemini mavi-beyaz renkli mermer plakalar ile döşenmiştir.⁴⁸² Yapının zemini üzerinde çok sayıda tuğla, kiremit ve değişik boyutlarda

⁴⁷⁸ Blokların görünen yüzeyleri hafif dış bükey biçimindedir.

⁴⁷⁹ Meriç ve diğerleri, 2000, 229.

⁴⁸⁰ Bouleuterionun doğusunda, stoa ile arasında kalan ana cadde, "Athena Caddesi" olarak adlandırılmıştır. Bkz. Öz, 2006, 168; Ayrıca kemerli kapılar, Roma Dönemi'nde yapının yenilendiğinin kanıtı olmalıdır. Bkz. Aybek, Meriç-Ekin, Öz, 2009, 91.

⁴⁸¹ Meriç ve diğerleri, 2000, 229; Öz, 2006, 168.

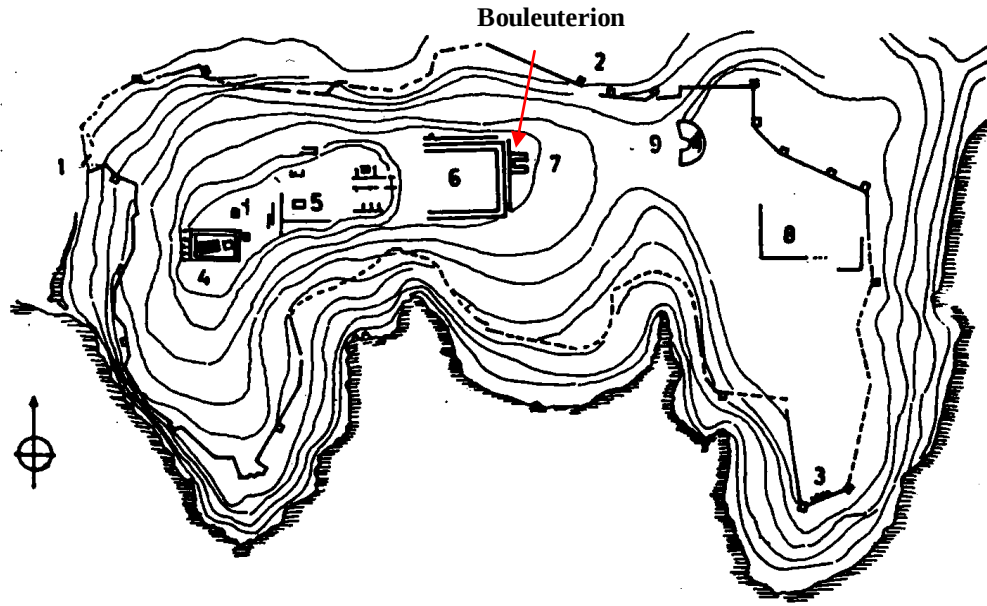
⁴⁸² Olasılıkla Augustus zamanında yapılmış olmalıdır. Bkz. Meriç, 2003, 115.

metal çiviler açığa çıkarılmıştır. Bu veriler, yapının Erken Roma İmparatorluk Dönemi'nde yenileme faaliyetleri sırasında tuğlalarla örüldüğünü ve üzerinin ahşap hatıllarla desteklenmiş kiremitli bir çatı ile kapatılmış olduğunu göstermektedir.⁴⁸³ Yapının ilk inşa tarihi, ele geçirilen plastik⁴⁸⁴ ve mimari eserlere göre, yukarıda söz edildiği üzere, M.Ö. 2. yüzyıl ortasıdır.

4.3.7. Notion Bouleuterionu

Bouleuterion, kentin iki agorasından biri olan merkezdekinin kuzeydoğusunda yer almaktadır (Çizelge 4.18).

Çizelge 4.18. Notion kent planı (Demangel, Laumonier, 1923: fig. 1)

Bouleuterionun kuzey, güney ve batı kenarlarındaki duvar kalıntıları açığa çıkarılmış durumdadır. Ancak, doğusunda duvar bulunmamaktadır.⁴⁸⁵ Dikdörtgen planlı yapının ölçüsü, 24,20 x 30,50 m.'dir.⁴⁸⁶ Oturma bölümü "II" biçimli ve konglomera⁴⁸⁷ taşından inşa edilmiştir (Çizelge 4.19). Oturma sıralarından birkaçı açığa çıkarılmış, diğerleri ise

⁴⁸³ Meriç ve diğerleri, 2000, 229.

⁴⁸⁴ Meclis üyelerine ve komutanlara ait olduğu düşünülen heykeller ile iyi bir işçilikte Helenistik Dönem'e tarihlendirilen bir kadın başı açığa çıkarılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Meriç, 2003, 115-121.

⁴⁸⁵ McDonald, a.g.e., 217.

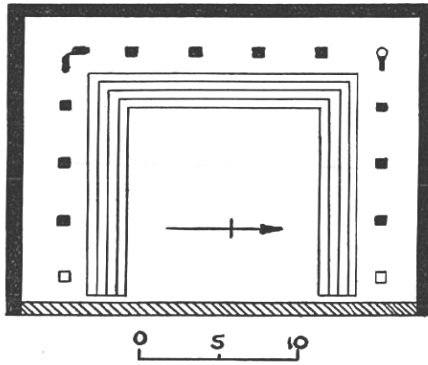
⁴⁸⁶ Notion kenti bouleuterionun planı, genel olarak, Priene ve Latmos Herakleiası Bouleuterionları'na benzemektedir.

⁴⁸⁷ Notion kenti çevresinden elde edilen bir taş türüdür.

tahrip olmuş durumdadır.⁴⁸⁸ Oturma bölümünün iç köşelerinde ve doğu uçlarında merdivenler yer almaktadır.⁴⁸⁹

Oturma sıralarının gerisinde ve üstteki oturma sıralarının seviyesinde ise, yaklaşık olarak 4 m. genişliğinde bir koridor bulunur. Söz konusu bu koridor, dış duvarlardan 2 m. uzaklıktaki sütun sırası ile ikiye bölünmüştür.⁴⁹⁰ Batı kenarda 6 sütun, daha kısa olan kuzey ve güney kenarlarda ise, 4'er sütun yer almaktadır.⁴⁹¹ Kuzeybatıdaki sütun in-situ durumundadır.⁴⁹²

Çizelge 4.19. Notion Bouleuterionu planı (McDonald, 1943: pl. VI)

Çatı kirişleri, ahşaptan olmalıdır. Araştırmalar sırasında çok sayıda çatı kiremiti açığa çıkarılmıştır.⁴⁹³ Kapanması gereken çatı açıklığının, yaklaşık olarak 20 m. olduğu düşünülmektedir.⁴⁹⁴ Söz konusu çatı dış duvarlar, oturma sıralarını çevreleyen sütunlar ve merkezde yer alan en az 2 Dor sütunu ile desteklenmiş olmalıdır.⁴⁹⁵ McDonald, kapı izlerine rastlanılmamasına rağmen, kapının doğuda yer aldığından söz etmektedir.⁴⁹⁶

⁴⁸⁸ 1994 yılındaki kazı çalışmaları ile, yapının kuzey kısmında yer alan oturma sıralarından 7'si açığa çıkarılmıştır. Bkz. Büyükkolancı, M. (1996). 1994 yılı Notion kazıları, *VI. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 373-374; McDonald ise, dörder sıranın korunabildiğinden söz etmektedir. Bkz. McDonald, a.g.e., 217.

⁴⁸⁹ Oturma sıralarının genişliği 0,62 m., yüksekliği ise 0,28 m.'dir. Oturma bölümündeki merdivenlerin her bir basamağının yüksekliği ise 0,35 m.'dir. Bkz. McDonald, a.g.e., 217; Büyükkolancı, a.g.m., 374.

⁴⁹⁰ Sütunların birbirine olan uzaklıkları 4 m.'dir.

⁴⁹¹ Köşelerde yer alan sütunlar iki defa sayılmıştır.

⁴⁹² Sütun çapı 0,60 m., sütun kaidesi ise 1 m.²'dir. Sütun gövdesi ile kaidesi aynı bloktan ve oldukça kaba işçiliktir. Bkz. McDonald, a.g.e., 217.

⁴⁹³ Büyükkolancı, a.g.m., 374.

⁴⁹⁴ Plan açısından benzerlikler taşıyan Priene Bouleuterionu'nda kapanması gereken çatı açıklığı yaklaşık olarak 15 m.'dir ve çatı içten sütunlar ile desteklenmiştir. Bkz. McDonald, a.g.e., 218.

⁴⁹⁵ Bouleuterionun zemininde, yarı işlenmiş bir Dor düzenli sütun tamburu, sütun başlığı ve bir heykel kaidesi bulunmuştur. Bkz. Büyükkolancı, a.g.m., 374.

⁴⁹⁶ McDonald, a.g.e., 217.

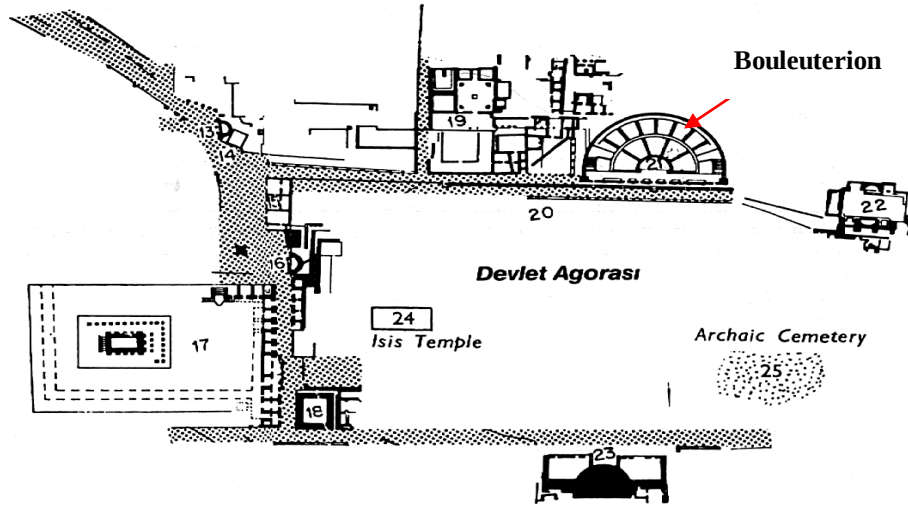
Büyükkolancı ise, doğuda yer alan kapı dışında, yapının batı duvarında da agoraya açılan 2 kapının olabileceğini önermektedir. Bouleuterion, M.Ö. 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir.⁴⁹⁷

4.3.8. Ephesos Bouleuterionu

Bouleuteriona yönelik ilk araştırmaları, 19. yüzyılın ortalarında J. T. Wood yapmış ve kazı sonuçlarını yayınlamıştır.⁴⁹⁸ Ancak, ilk defa İngiliz gezgin R. Pococke 1745 yılında seyahat gözlemlerini yayınladığı çalışmasında söz konusu yapıdan tiyatro benzeri dairesel planlı yapı olarak söz etmektedir.⁴⁹⁹ Daha sonra Avusturya Arkeoloji Enstitüsü yönetiminde 1908 ve 1960'lı yıllarda kazı çalışmaları sürdürülmüştür.⁵⁰⁰

Bouleuterionun güneyinde, Devlet Agorası (Yukarı Agora) ve Bazilika Stoa (Çizelge 4.20), hemen batısında ise prytaneion (Rodos Peristili) yer almaktadır.⁵⁰¹

Çizelge 4.20. Ephesos Bouleuterionu konumu (Akurgal, 2007: şek. 331)

⁴⁹⁷ Büyükkolancı, a.g.m., 373-374.

⁴⁹⁸ Wood tarafından British Museum'a bouleuteriona ait çok sayıda yazıt ve plastik eserler gönderilmiştir. Bu eserlerin bir kısmı Osmanlı Dönemi'nde İstanbul'daki müzeye iade edilmiştir. Bkz. Wood, J. T. (1877). *Discoveries at Ephesus*. London: Longmans, Green and Company, 42-52.

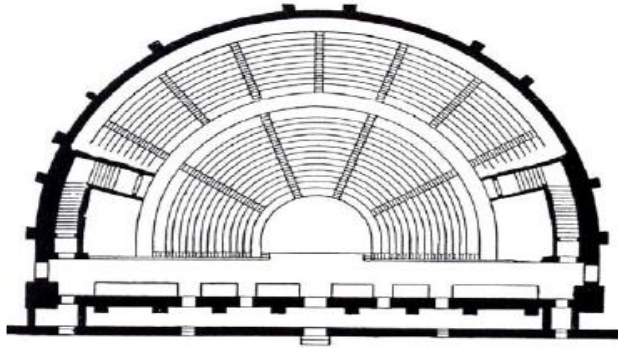
⁴⁹⁹ Pococke, R. (1745). *A Description of The East and Some Other Countries*, 2, London: E. Bowyer, 48.

⁵⁰⁰ W. Alzinger Helenistik Bouleuterionu bulmak amacıyla orkestrada kazı faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. E. Fossel ise yapının politik açıdan kullanımını tespit etmiştir ve ilk kez yapıyı "bouleuterion" olarak adlandırmıştır. Bkz. Bier, L., Aurenhammer, M., Oppen, T., Quatember, U., Taeuber, H. and Thür, H. (2011). *The Bouleuterion at Ephesos. Forschungen in Ephesus*, IX/5, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 121.

⁵⁰¹ Yapı hem bouleuterion hem de odeion olarak kullanılmıştır. Ayrıca, Antik Dönem Yunan kentlerinde prytaneion ile bouleuterion genelde yan yana inşa edilmişlerdir. Bu durumun bir örneği de Priene kentinde görülmektedir. Ephesos'ta da bouleuterionun batısında benzer bir yapı yer aldığından söz konusu durum geçerli olmalıdır.

Panayır Dağı'nın güney eteğine yerleştirilmiş olan caveası dairesel biçimlidir. Yapının ön yüzü yaklaşık 47,5 m. uzunluğundadır.⁵⁰² Bouleuterion, birkaç yapım evresi geçirmiştir. Ancak, Helenistik Dönem bouleuterionunun varlığı kesin değildir.⁵⁰³ Günümüzdeki Roma Dönemi bouleuterionunun ilk yapım evresi ile son hali arasında görünüm açısından çok fazla bir fark bulunmamaktadır. Ancak, yapı içerisinde birtakım değişiklikler yapıldığı tespit edilmiştir (Çizelge 4.21). Kesin olarak tanımlanabilen bouleuterionun ilk evresinde cavea, ima (alt) ve summa (üst) olmak üzere bir diazoma ile ayrılmış durumdaydı.⁵⁰⁴ 16 oturma sırasına sahip ima cavea, 6 radyal merdiven ile 5 kerkidese; 10 oturma sırasına sahip summa cavea ise, 10 kerkidese ayrılmıştı. Oturma sıralarının kenarları aslan ayağı biçimde betimlenmişti. Eğrisel oturma bölümüne uygun bir biçimdeki orkestra ise 7,80 m. çapındaydı. Toplantı salonu yaklaşık 1600 kişilikti.⁵⁰⁵

Çizelge 4.21. Ephesos Bouleuterionu planı (Balty, 1991: fig. 251)

İlk yapı evresi için terminus ante quem, M.S. 128/129 yılına tarihlenen, scaenae fronsdaki bloklarda yer alan Hadrianus'un mektuplarını içeren yazıtlardır. Ayrıca, duvar yapım tekniği açısından değerlendirildiğinde ilk bouleuterion, M.S 1. yüzyıl sonu-2. yüzyıl

⁵⁰² Balty, J. C. (1991). *Curia ordinis: recherches d'architecture et d'urbanisme antiques sur les curies provinciales du monde romain*. Mémoires de la Classe des beaux-arts, 15(2), Brussels: Palais des académies, 512.

⁵⁰³ Araştırmacılar arasında, bouleuterionun birkaç yapım evresi geçirdiği konusunda fikir birliği bulunmaktadır. Helenistik Dönem bouleuterionundan söz eden bir yazıt parçası ve orkestra zeminin alt kodunda Helenistik Dönem duvarı kalıntıları tespit edilmiştir. W. Alzinger, bu kalıntıları yapının ilk evresi ile ilişkilendirir. Ancak, L. Bier ve E. Fossel, tanımlanabilen ilk evrenin günümüzde görülen yapının bir takım değişikliklere uğramadan önceki hali olduğunu ileri sürmektedirler. Bkz. Bier and others, 2011, 47-50.

⁵⁰⁴ Diazomanın genişliği yaklaşık 1,90 m. idi.

⁵⁰⁵ Wood, yapının 2300 kişilik olduğundan söz etmektedir. Bkz. Wood, a.g.e., 52; Summa caveadaki oturma sıralarından çoğu Bizans Dönemi'nde olasılıkla başka yerde kullanılmak amacıyla yerlerinden sökülmüştür. Günümüzdeki modern restorasyonla summa cavea yenilenmiştir. Oturma sıralarının yaklaşık 0,37 m. yükseklikleri ve 0,65 m. derinlikleri vardır. Radyal düzende merdivenler ise yaklaşık 0,68 m. genişliğindedir. Bkz. Bier and others, 2011, 33-34, 48-49, 51.

başına tarihlendirilmiştir. Bu tarih, Flaviuslar'ın yönetimi zamanına denk gelmektedir ve bir yapı programı çerçevesinde bu yapının inşasına başlanmış olmalıdır.⁵⁰⁶

İkinci evrede ima caveadaki alttan ilk iki sıra sökülüş ve üçüncü sıra alt diazoma olarak düzenlenmiştir. Kaldırılan oturma sıralarından dolayı, orkestra seviyesi aşağıya çekilmiştir.⁵⁰⁷ Yenilemeden sonra orkestranın çapı 9 m. olmuştur. Ayrıca, scaenae fronsun önüne, bir podium kaidesi üzerine pulpitum inşa edilmiştir. Pulpitum ile orkestra zemini arasında 0,90 m.'lik bir kod farkı bulunmaktadır.⁵⁰⁸ Böylece, orkestra ve cavea sahneden ayrı bir görünüme kavuşmuştur.⁵⁰⁹ Sonraki evrede ayrıca, paradoslardan pulpituma ulaşan rampalar yapılmıştır (Resim 4.11).

Resim 4.11. Ephesos Bouleuterionu (Öz, 2006: şek.ek.55)

İlk evrede scaenae fronsa 3 kapı yer almıştır.⁵¹⁰ Ancak sonraki evrede scaenae fronsa 2 kapı daha eklenmiştir.⁵¹¹ Bu kapılardan yanlardaki ikisi paradoslara ve yan

⁵⁰⁶ Bier and others, 2011, 117.

⁵⁰⁷ Günümüzde orkestranın zemin döşemesi yerinden sökülüş durumdadır. W. Alzinger, orkestra zemininde Helenistik Dönem bouleuterionunun izlerini tespit etmek için zemin döşemesini kaldırtmıştır. Bu çalışmadan önceki orkestra zemininin görünümü, fotoğraf ve çizime dayanarak, doğu-batı doğrultulu beyaz ve dikdörtgen biçimli mermer plakalarla kaplı olduğu bilinmektedir. Bkz. Bier and others, 2011, (pl. 8.2), (pl. 12.1-2).

⁵⁰⁸ Bier and others, 2011, 33, 37-38, 52, 79.

⁵⁰⁹ Benzer durum Roma Dönemi Aspendos Tiyatrosu'nda görülmektedir. Bkz. Bieber, a.g.e., 208-209.

⁵¹⁰ Ortadaki kapı 1,80 m. genişliğinde, yanlardaki kapılar ise 1,27 m. genişliğindedir.

⁵¹¹ Bier and others, 2011, 41.

merdivenlere, diğer üçü ise sahneye, orkestraya ve caveaya açılıyordu (Bkz. Çizelge 4.21). Ayrıca ilk evreden itibaren parados duvarlarının sonundaki, batı ve doğuda, kemerli kapılar varlığını sürdürmüştür.⁵¹² Bouleuterionun güneyinde yer alan Bazilika Stoa'nın kuzey duvarında da 5 kapı bulunmaktadır.⁵¹³

İkinci evrede zamanının stiline uygun olarak aediculalı⁵¹⁴ bir cephe tasarlanmıştır. Aediculaların her iki yanına iki sütun yerleştirilmiş olup, iki katlı scaenae frons inşa edilmiştir. Scaenae fronsa sergilenen yazıt ve heykel topluluğuna göre, Antoninler sülalesi ile iyi ilişkiler geliştirme arzusu açığa çıkmaktadır.⁵¹⁵ Bu yeni aediculalı cephenin alt katında yüksek kaideler üstünde sütunlar yer almıştır. Aediculalar, saçaklığın öne ve arkaya doğru çıkıntı yapmasıyla oluşturulmuştur.⁵¹⁶ Ayrıca onur koltukları ve başkanlık koltukları bu zamanda yerleştirilmiş olmalıdır. Ele geçirilen yazıt parçalarına göre⁵¹⁷ ikinci evre bouleuterionu, Publius Vadius Antoninus III ve eşi Flavius Papianus tarafından M.S. 150 yılından sonra inşa ettirilmiştir.⁵¹⁸ Dış duvarlar, caveanın biçimine uygun bir eğrisellikte yapıyı çevrelemektedir. Ayrıca caveanın gerisine pilasterler yerleştirilmiştir.⁵¹⁹

4.3.9. Nysa Bouleuterion-Gerontikonu

Kentin merkezinde yer alan yapının kuzeyinde tiyatro, batısında stadion, doğusunda ise bir cadde ile ayrılan agora gelmektedir (Çizelge 4.22).

⁵¹² Bouleuterionun batısındaki peristil yapı (prytaneion) ile bağlantıyı sağlayan kemerli batı kapısı olasılıkla Geç Bizans Dönemi'nde tuğla ve moloz duvar örgüsü ile kapatılmıştır. Aynı şekilde hamam ile bağlantılı doğu kapısı da kapatılmıştır. Ancak batıdaki kapatılmasından daha erken bir zamanda olmalıdır. Bkz. Bier and others, 2011, 44-45, 53.

⁵¹³ Bouleuterion ile Bazilika Stoa arasında yaklaşık 0,50-0,60 m.'lik bir kod farkı vardır. Bazilika Stoa'nın kuzey duvarında yer alan 5 kapı, bouleuterionun güneyindeki 5 kapı ile aynı eksen üzerindedir. Ancak iki yapı arasındaki kod farkından dolayı, stoadan scaenae fronsun güneyinde yer alan dar bir koridora basamaklarla ulaşılır. Bu söz konusu koridorun zemininin 1,90 m. altında, bir su kanalı yer almaktadır. Söz konusu su kanalı olasılıkla yağmur sularının drenajı için tasarlanmıştır. Bkz. Bier and others, 2011: 32, 43-44, 50.

⁵¹⁴ Küçük tapınak anlamına gelen bu terim, Roma mimarisinde genelde içerisine heykel koymak için yapılan niştir.

⁵¹⁵ Bier and others, 2011, 57-58, 85-86.

⁵¹⁶ Aediculalı cephe mimarisi Ephesos'ta Celcus Kütüphanesi'nde de görülmektedir. Bu mimari tipi Batı Anadolu'da Augustus zamanından itibaren uygulanmıştır. Batı Anadolu, Augustus zamanı mimarisi için bkz. Sear, F. (1982). *Roman Architecture*. London: Batsford, 231-233.

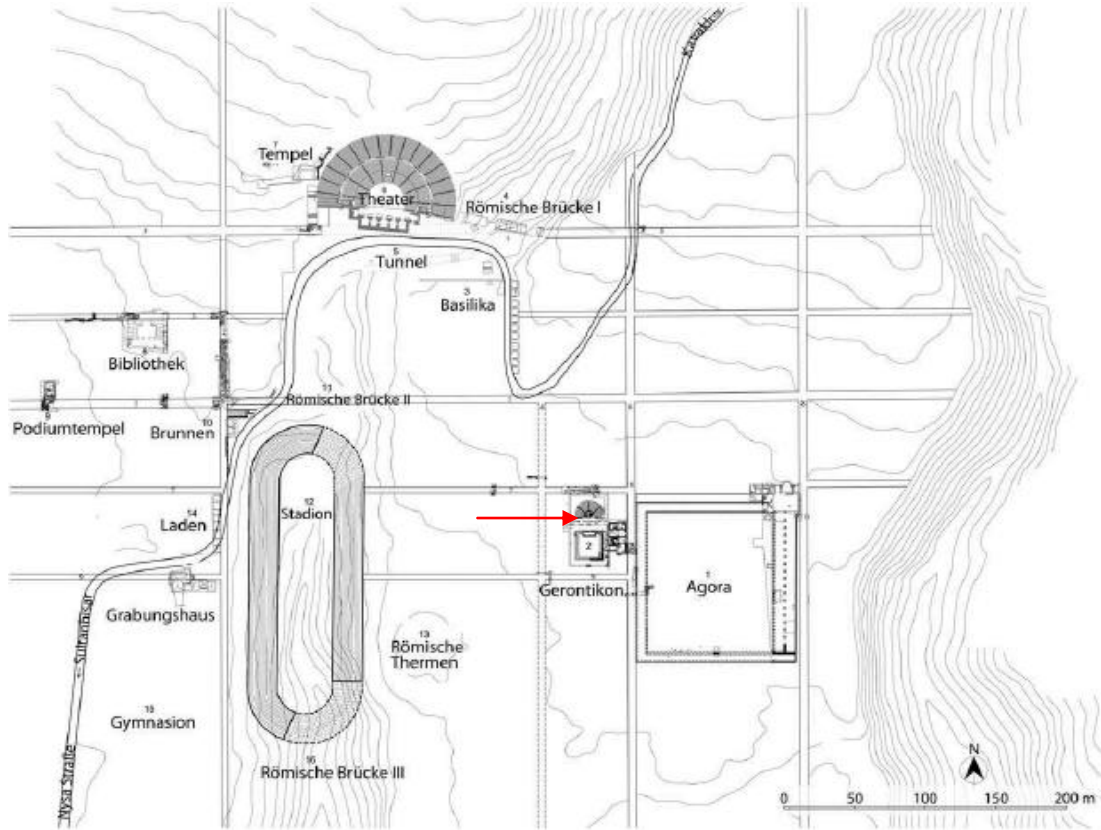
⁵¹⁷ Kalinowski, A., Taeuber, H. (2001). A New Antonine Inscriptions and a New Imperial Statue Group from the Bouleuterion at Ephesos, *Journal of Roman Archaeology*, 14, 351-357.

⁵¹⁸ Wood, a.g.e., 44; Meinel, a.g.e., 130; Akurgal, E. (2007). *Anadolu Uygarlıkları*. (Dokuzuncu Baskı). İstanbul: Net Turistik Yayınları, 346.

⁵¹⁹ Söz konusu pilasterlerin 0,90 m. genişliğinde kaideleri ve 0,70 m. çapında ise sütunları vardır. Dekoratif bir görünümünden ziyade asıl amaç, yapıyı kuzeyden desteklemektir. Bkz. Bier and others, 2011, 31-32, 50.

Nysa Bouleuterion-Gerontikonu, kentin en iyi korunmuş yapılarından. Strabon, Nysa kenti tiyatrosunun çevresinde yer alan yapılardan şu şekilde söz etmektedir:⁵²⁰
*“Tiyatronun yanında iki tepe vardır. Birinin eteğinde gençler gymnasionu, diğerinde ise pazar yeri ve daha büyükler için bir gymnasion bulunur.”*⁵²¹

Çizelge 4.22. Nysa Bouleuterionu’nun konumu (Kadioğlu, 2012b: abb. 1)

Nysa’daki ilk kazı faaliyetleri, 1907-09 yılları arasında W. V. Diest tarafından başlatılmıştır. 1921-22 yıllarında K. Kourouniotis buradaki kazı faaliyetlerini sürdürmüştür. 1960’lı yıllarda ise İzmir Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü tarafından üçüncü defa kazı çalışmaları başlatılmış olup, zamanla toprak altında kalan bouleuterion yeniden açığa çıkarılmıştır.⁵²² Nysa kentindeki kapsamlı kazılar 1990 yılından itibaren Prof. Dr.

⁵²⁰ Meclis yapısı, Grekçe orijinal metinden İngilizce’ye ve Türkçe’ye “gerontikon” yerine “yaşlılar için gymnasion” olarak çevrilmiştir. Bkz. Kadioğlu, M. (2000). Menderes Nysası Bouleuterion-Gerontikon’unun Orkestra Opus Sectile Döşemesi. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 1, 9.

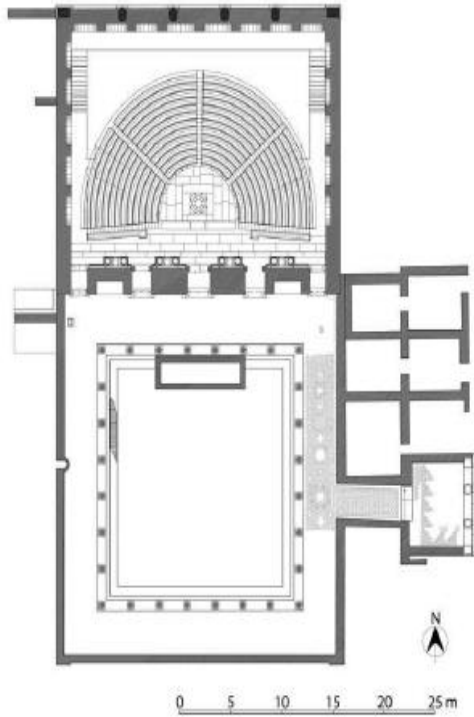
⁵²¹ Strabon, 2009, (XIV, I, 43) 213-214.

⁵²² İzmir Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü tarafından yürütülen çalışmaların sonucu yayınlanmamıştır. Ayrıca gün yüzüne çıkarılan orkestradaki opus sectile döşemesi gelecek nesiller için yeterince koruma altına alınamadığından, söz konusu döşemde günümüzde eksiklikler mevcuttur.

Vedat İdil başkanlığında yürütülmektedir ve ilk defa 2006 yılında bouleuterionun kapsamlı kazılarına başlanılabilmektedir.⁵²³

Dikdörtgen planlı yapı güneye bakmakta olup, 23,50 x 27,45 m. ölçülerindedir. Yapı, harçlı tuğla duvar ve yerel taşlardan yontulmuş dikdörtgen bloklardan inşa edilmiştir.⁵²⁴ Güneyinde dört bir tarafı stoalarla çevrili ve 28,35 x 30,30 m. ölçülerinde bir ön avlu yer almaktadır.⁵²⁵ Bu avludan 5,20 m. genişliğinde bir koridora ve daha sonra toplantı salonuna geçilmektedir (Çizelge 4.23).

Çizelge 4.23. Nysa Bouleuterionu planı (Kadioğlu, 2012b: abb. 6)

2006 yılı kazı çalışmaları sonucunda yapının güneydoğusunda hem ön avluya ait doğu stoa, hem de agora ile bouleuterion arasındaki dükkan sıraları açığa çıkarılmıştır.⁵²⁶ Ayrıca, bu çalışmalar ile ön avlunun doğu stoasına birleşen mozaik tabanlı bir koridor ve bu koridorun önünde de bir ön odanın varlığı tespit edilmiştir. Ön odanın doğu sınırında ve kuzey-güney yönlü caddenin batısında ortaya çıkarılan mermerden stylobatın,

⁵²³ İdil, V., Kadioğlu, M. (2008). 2006 yılı Nysa kazı ve restorasyon çalışmaları. 29. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, 212.

⁵²⁴ Kadioğlu, 2000, 9.

⁵²⁵ İdil, V., Kadioğlu, M. (2009). 2007 yılı Nysa kazı ve restorasyon çalışmaları. 30. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, 507.

⁵²⁶ İdil, Kadioğlu, 2008, 197-226.

bouleuteriona doğu taraftan geçişi sağlayan bir propylon'a ait olduğu anlaşılmıştır.⁵²⁷ Söz konusu bu propylonun cephesinde 4 Korinth sütunu yer almış olmalıdır ve sütunların izleri günümüzde belirgindir.⁵²⁸ 2008 yılı kazı faaliyetleri sonucunda, ön odanın tabanının da mozaik döşeli ve oldukça tahrip durumda olduğu gözlemlenmiştir.⁵²⁹

Yapıya girişler, güney duvarda yer alan 5 kapı ile sağlanmıştır. Merkezdeki kapı, yanlardakilere göre daha geniş olup, doğrudan orkestraya açılmaktadır. Ayrıca yanlardaki paradoslar da orkestra ile bağlantılıdır. Yapının kuzeyinde kemerli bir galeri bulunmaktadır ve burada yaklaşık 5 m. aralıklarla yerleştirilen 4 adet sütun yer alır. Caveası yarım daireden biraz daha büyük boyutlarda, at nalı biçimindedir. Oturma sıraları 5 merdiven sırası ile 4 kerkidese ayrılmıştır (Bkz. Çizelge 4.23). 12 oturma sırası günümüze ulaşmış durumdadır. Söz konusu cavea yaklaşık 600-800 kişiliktir.⁵³⁰

Kerkideslerin aralarında yer alan merdivenlerin yanlarındaki oturma sıralarının ön profillerinde aslan pençesi kabartmaları yer almaktadır.⁵³¹ Caveayı üç taraftan (doğu, kuzey ve batı) çevreleyen 1,50 m. genişliğinde bir koridor bulunur. Söz konusu bu koridorun üstünün tonozlu olduğu yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Caveayı çevreleyen bu koridorun doğu ve batı bölümlerinde zeminden, caveanın üst kısmına geçişi sağlayan merdivenlerin mevcut olduğu anlaşılmıştır.

Yapının dış duvarlarının kalınlığı ve kazı faaliyetleri ile açığa çıkarılan çok sayıda kömürleşmiş ahşap kiriş parçaları ve demir lamalar bütün yapının üzerini kapatan bir çatının var olduğunu göstermektedir (Çizelge 4.24). Yapı içerisinden çatının sütunlarla desteklendiğine dair herhangi bir veri bulunamamıştır. Yapıya ışık girmesine olanak veren pencerelerin güney duvarda yer almış olabileceği düşünülmektedir.⁵³²

⁵²⁷ Ön oda ve propylonun ölçüleri; 7,00 x 6,40 m.'dir. Ana giriş olan propylon ve ön odadan ilk olarak koridora, daha sonra ön avlu ve gerontikona geçiş sağlanmıştır.

⁵²⁸ İdil, Kadioğlu, 2009, 506-509.

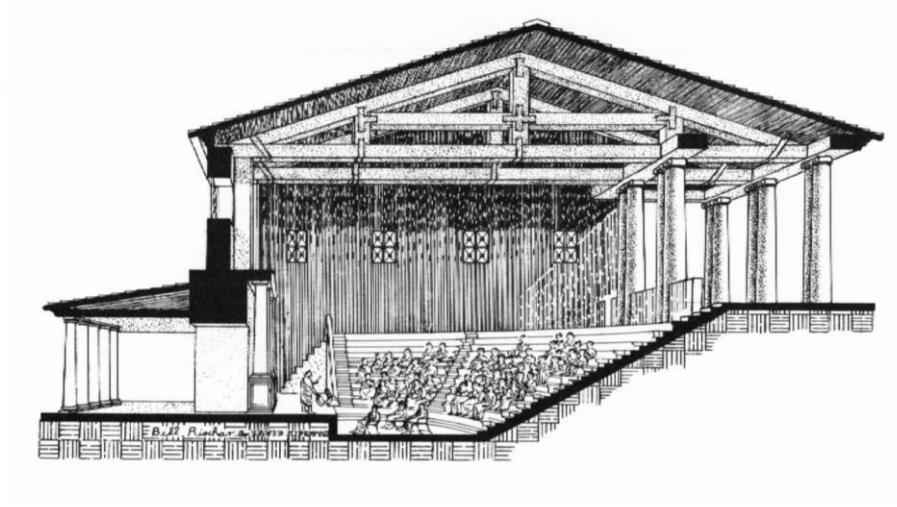
⁵²⁹ İdil, V., Kadioğlu, M., Beckmann, M., Özbil Serin, C., Tamsü Polat, R. (2010). 2008 yılı Nysa kazı ve restorasyon çalışmaları. *31. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, 276.

⁵³⁰ İdil, V. (1999). *Nysa ve Akharaka*. İstanbul: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 53-54.

⁵³¹ Oturma sıraları 38 cm. yüksekliğinde, 74 cm. genişliğinde olup, ayak koyma aralığı ise yaklaşık 35 cm. genişliğindedir.

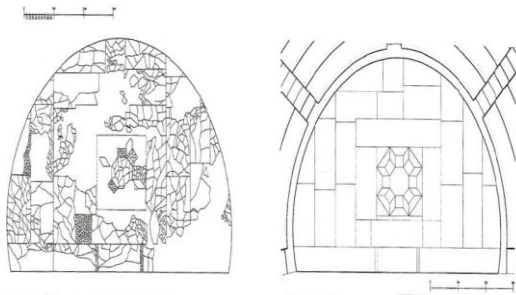
⁵³² McDonald, a.g.e., 222-223.

Çizelge 4.24. Nysa Bouleuterionu (Izenour, 1992: fig. 2.9.d)

Orkestra zemin seviyesi, güneyde yer alan koridor seviyesinden 0,85 m. daha derindedir.⁵³³ 7,50 m. çapındaki orkestranın zemininde ise, opus sectile döşeme (Çizelge 4.25) yer almaktadır.⁵³⁴

Çizelge 4.25. Nysa Bouleuterionu opus sectile (Kadioğlu, 2000: çiz. 1 ve 2)

Yapının birden fazla evre geçirdiği son araştırmalar ile belgelenmiştir;⁵³⁵ İlk olarak; Strabon Nysa kentindeki bir gerontikondan bahsettiği için bu yapıyı görmüş olmalı ve bu yüzden söz konusu yapı, Strabon'un yaşadığı zamanda yani Geç Helenistik Dönem'de yer

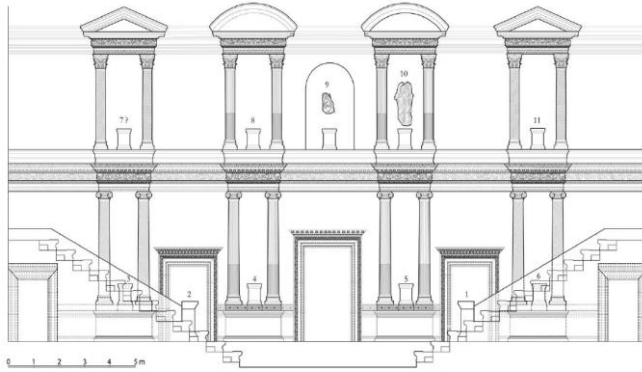
⁵³³ Orkestra seviyesinin derinde yer alması M.S. 2. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu özellik Aphrodisias'ta yer alan odeion/bouleuterionda da görülmektedir. Bkz. Kadioğlu, M. (2010). *Menderes Nysası meclis binası (gerontikon/bouleuterion) kazı, belgeleme ve araştırma projesi*. Ankara: TÜBİTAK (Proje No. 107K523), 78.

⁵³⁴ Orkestranın ortasında, 1,66 m. kenar uzunluğuna sahip opus sectile kare bir pano yer almaktadır. Bu panonun ortasında ise, çevresini 8 adet eşkenar dörtgenin (ışınların) çevrelediği sekizgen bir göbek vardır. Işınların araları kare ve yamuk biçimli mermerlerle doldurulmuştur. Panonun köşelerinde üçgen biçimli mermerler bulunmaktadır. Orkestranın planına uygun bir formda kesilen gri, beyaz dikdörtgen ve kavisli mermer plakalar, bu opus sectile panoyu çevrelemektedir. Bkz. Kadioğlu, 2000, 10.

⁵³⁵ 2006 yılı kazı çalışmalarına kadar çeşitli araştırmacılar tarafından yapının 3 evre geçirdiği ileri sürülmüştür. 2. evre olarak; M.S. geç 1. yüzyıl tarihi öne sürülmüştür. Ancak yapılan son araştırmalara göre bu tarihe dayanak gösterilecek veriye ulaşılamamış olduğundan, bu evrenin kesinliği şüpheli görünmektedir. Bkz. Kadioğlu, 2010, 77.

almış olmalıdır.⁵³⁶ Bu tarihi destekleyen veriler; özellikle batı anelamma duvarını oluşturan kesme taş blokların üzerinde blokların yerleştiriliş sırasını gösteren işaretlerin hem Helenistik Stoa olarak adlandırılan kuzeydeki yapıda, hem de devşirme olarak yapının scaenae fronsunda kullanılan İon başlıkları üzerinde tespit edilmiştir. Bu veri, yapının Geç Helenistik-Erken Roma Dönemi'ndeki varlığını kanıtlamaktadır. Ayrıca söz konusu yapının Roma İmparatorluğu ile olan iyi ilişkileri neticesinde kentteki diğer yapılar, cadde ve sokaklar ile bir yapı programı çerçevesinde inşa edilmiş olması olası görünmektedir. M.S. 2. yüzyıl ortasında yapıda bir takım değişiklikler yaşanmıştır. İki katlı (Çizelge 4.26) scaenae frons,⁵³⁷ yapının önünde yer alan dört bir tarafı stoalarla çevrili ön avlu ve ana girişi oluşturan bir propylon ile orkestraya opus sectile (Bkz. Çizelge 4.25) döşeme eklenmiştir.⁵³⁸

Çizelge 4.26. Nysa Bouleuterionu scaenae frons (Kadioğlu, 2012b: abb. 10)

Yapı içerisinde ele geçirilen çok sayıdaki yazıtlı heykel kaidesi, plastik eserlerin ve mimari bezemelerin stilleri bu tarihi kesin olarak desteklemektedir.⁵³⁹ Yapının üçüncü evresini; yapı içerisinde bulunan yazıtlı heykel kaideleri ile ön avlu doğu stoa, koridor ve ön odada yer alan geometrik taban mozaiklerini M.S. 4. yüzyılın ilk yarısına (M.S. 300-

⁵³⁶ Strabon, M.Ö. 1. yüzyıl sonunda, agorada bir gerontikon gördü ise, bu olasılıkla meclis yapısının öncüsü olmalıdır. Bkz. McDonald, a.g.e., .224; Gneisz, 1990, 39.

⁵³⁷ Nysalı zengin Sextus Iulius Maior Antoninus Pythodoros'un annesi Iulia Antonina Eurydike'nin vasiyeti üzerine iki katlı scaenae fronsu yaptırdığı anlaşılmıştır. Bkz. Kadioğlu, 2010, 78.

⁵³⁸ Orkestraların kireçtaşı ya da mermer plakalarla kaplanması ilk kez M.Ö. 2. yüzyılda İtalya'da görülmektedir. Augustus'un yönetime geçmesiyle birlikte opus sectile döşeme modası ortaya çıkmıştır. Özellikle M.S. 1. ve 2. yüzyıllarda opus sectile ve mermer plaka döşemelerin kullanımı artmıştır. Nysa Bouleuterionu dışında benzer örnekleri Ephesos Tiyatrosu'nda, Kos Odeionu'nda, Taracco Tiyatrosu'nda, Nora ve Sybaris Tiyatroları'nda görülebilir. Bkz. Kadioğlu, 2010, 78.

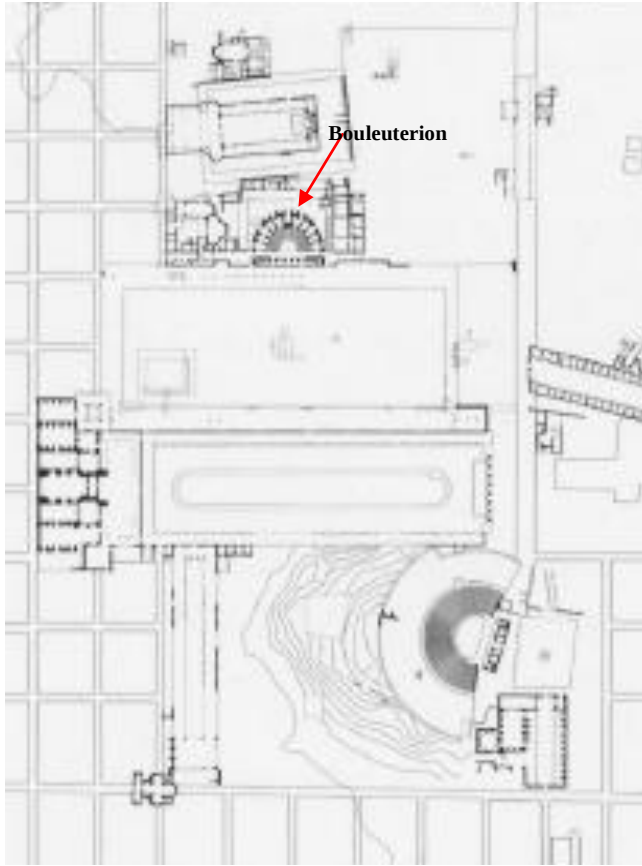
⁵³⁹ Bu evre, İmparator Antoninus Pius'un zamanına (M.S. 138-161) tarihlendirilmektedir. Ancak heykel kaidelerinde adı geçen Faustina Minor'un Augusta ünvanını henüz almaması dolayısıyla, yapının inşa tarihi Marcus Aurelius'un büyük kızının doğumu olan 30 Kasım 147 ile bu küçük prensin ölümü olan 151 arasında olacağı da öne sürülmektedir. Bkz. Kadioğlu, 2010, 78; Balty, 1991: 450.

350) tarihlemek olasıdır. Ayrıca yapının S 18 sondajında ele geçirilen seramikleri ile dürüst prokonsülleri onurlandırma yazıtları bu tarihi desteklemektedir.⁵⁴⁰

4.3.10. Aphrodisias Bouleuterionu

Bouleuterion, kent merkezinde ve kuzey agoranın kuzeyinde yer almaktadır. Bouleuterionun batısında piskoposluk sarayı, kuzeybatısında ise mezar anıtı bulunmaktadır (Çizelge 4.27). Yapı hem bouleuterion, hem de odeion olarak kullanılmıştır.⁵⁴¹

Çizelge 4.27. Aphrodisias Bouleuterionu konumu (Ratté, Smith, 2008: fig.1)

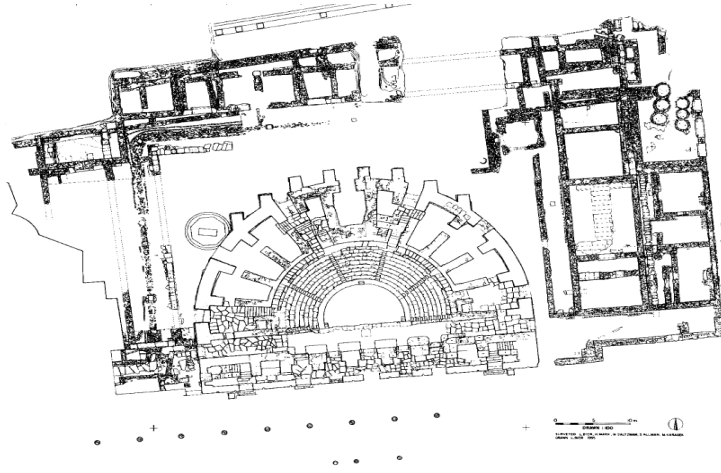
1962 yılında K. Erim tarafından yapının keşfedilmesiyle birlikte buradaki arkeolojik çalışmalar başlatılmış ve 1960'lı yıllar boyunca da yürütülmüştür. 1994 yılından 2004 yılına kadar ise bu çalışmalara L. Bier devam etmiştir.⁵⁴²

⁵⁴⁰ Kadioğlu, 2010, 77-79.

⁵⁴¹ Erim, K. T. (1986). *Aphrodisias: City of Venus Aphrodite*. London: Muller, Blond and White, 62-67.

M.S. 2. yüzyılın sonunda veya 3. yüzyıl başında inşa edilen yapının, Geç Antik Dönem’de de kullanım gördüğü tespit edilmiştir. Günümüzde görünen bouleuterion, iki yapım evresi geçirmiştir.⁵⁴³ Ancak, daha erken tarihli başka bir bouleuterionun inşa edilmiş olması olası görünmektedir.⁵⁴⁴

Çizelge 4.28. Aphrodisias Bouleuterionu planı (Ratté, Smith, 1997: fig. 2)

Yapının yarım daire biçiminde caveası bulunmaktadır (Çizelge 4.28). Cavea, bir diazoma ile ima (alt) ve summa (üst) cavea olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. İma cavea gerçekte 12 mermer oturma sırasından oluşmaktadır. Ancak, ikinci yapım evresinde ima caveadan ilk üç sıra kaldırılmış olup, geriye 9 oturma sırası kalmıştır. İma cavea, 4 radyal merdiven sırası ile 5 kerkidese bölünmüştür. Summa cavea ise oldukça tahrip olmuş

⁵⁴² Ratté, C., Smith, R. R. R. (2008). Archaeological Research at Aphrodisias in Caria, 2002-2005. *American Journal of Archaeology*, 112(4), 713-751; Ratté, C., Smith, R. R. R. (1996). Archaeological Research at Aphrodisias in Caria, 1994. *American Journal of Archaeology*, 100(1), 5-33.

⁵⁴³ Ratté, C., Smith, R. R. R. (2004). Archaeological Research at Aphrodisias in Caria, 1999-2001. *American Journal of Archaeology*, 108(2), 145-186; Bier, L. (2008). The Bouleuterion. Aphrodisias Papers 4. New Research On The City And Its Monuments. *Journal of Roman Archaeology Supplementary Series 70*, 144-169.

⁵⁴⁴ Erken bouleuterionun izlerini tespit etmek amacıyla 1999-2003 yılları arasında sondaj çalışmaları yürütülmüştür. Bu çalışmaların başlatılmasının nedeni ise, M.Ö. 1. yüzyıla ait bir yazıtta kentin bouleuterionundan söz edilmiş olmasıdır. Söz konusu yazıtta erken bouleuterionun konumu belirtilmemektedir. Ancak, günümüzdeki bouleuterionun kent merkezinde yer alıyor olması ve diğer kamu yapılarına yakınlığı, söz konusu çalışmaların yine aynı alanda başlatılmasına neden olmuştur. Sahne binasının önünde ve orkestradaki sondaj çalışmalarında günümüzdeki bouleuteriondan daha erken tarihli başka bir yapının izlerine rastlanılmıştır. Ancak, bu izlerin erken bouleuteriona ait olup olmadığı netlik kazanmamıştır. Bkz. Ratté, C., Smith, R. R. R. (2006). Aphrodisias, 2004. 27. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, 20-21; Ratté, Smith, 2008, 713-751; Reynolds, J. M. (2008). Inscription from the Bouleuterion/Odeion. Aphrodisias Papers 4. New Research on the City and Its Monuments. *Journal of Roman Archaeology Supplementary Series 70*, 169-189.

durumdadır ve gerçekte 12 oturma sırasından oluştuğu düşünülmektedir. Oturma sıralarının sonu aslan ayağı şeklinde betimlenmiştir. Yapı yaklaşık 1700 kişiliktir.⁵⁴⁵

Kuzey agoranın kuzeyindeki stoadan geçilerek bouleuteriona ulaşılmaktadır (Resim 4.12). Stoa'nın merdivenli geçitleri, sahne binasının güneyinde yer alan dar bir koridora açılır.⁵⁴⁶ Bouleuterionun cephe uzunluğu 46 m.'dir. Söz konusu cephede 5 kapı yer almaktadır. Bu kapılardan sadece üçü doğrudan orkestraya açılır. Uçlardaki kapılar ise, yanlarda yer alan merdivenler aracılığıyla summa caveaya ulaşımı sağlamaktadır (Bkz. Çizelge 4.28).

Resim 4.12. Bouleuteriona basamaklı giriş (Bier, 2008: fig. 9)

Scaenae fronsun ilk görünümü hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır.⁵⁴⁷ Sonraki evreye ait olan scaene frons, Korinth düzeninde inşa edilmiştir ve iki kattan oluşmaktadır.⁵⁴⁸ İki katta da sütunlarla sınırlandırılmış aediculalar içerisine heykeller yerleştirilmiştir. Heykellerin kimi veya neyi temsil ettiği ve konumları C. Hallet tarafından belirlenmiştir (Çizelge 4.29). Hallett'e göre; ilk katta, ana girişin her iki yanında, yerel rahip ve rahibelerin portreleri yer almış olmalıdır. Ayrıca bu portrelerin çevresinde Demos ve Boule personifikasyonları vardır. Üst katta ise, Artemis ve Apollon heykelleri ile

⁵⁴⁵ Bier, 2008, 145-149.

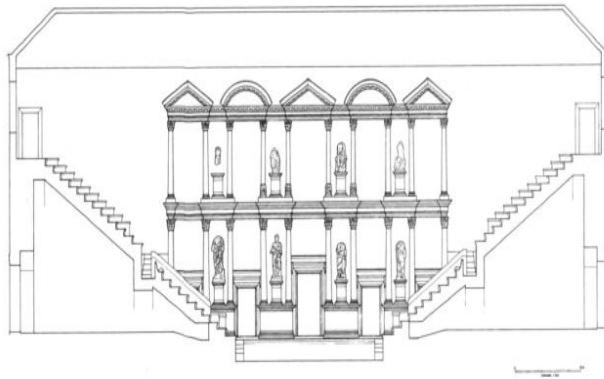
⁵⁴⁶ Stoa'nın arka duvarında 7 kapı yer almaktadır. Koridor ile stoa arasında kod farkı vardır. Kod farkından dolayı girişler basamaklıdır.

⁵⁴⁷ İlk evre Antoninler yönetimi zamanına tarihlenir. Bkz. Bier, 2008, 158, 160.

⁵⁴⁸ İkinci evre Severuslar zamanına tarihlenir. Bkz. Bier, 2008, 161.

birlikte, şair veya filozoflara ait olması olası görünen heykeller bulunmaktadır.⁵⁴⁹ Ayrıca, scaenae fronsun güneyinde yer alan dar koridorun duvarında Geç Antik Dönem'e ait çok sayıda graffiti yer almaktadır.⁵⁵⁰

Çizelge 4.29. Aphrodisias Bouleuterionu scaenae fronsu (Bier, 2008: fig. 13)

1960'lardaki kazılar sırasında açığa çıkarılan orkestranın, geometrik ve çok renkli motiflerden oluşan opus sectile döşeme ile kaplı olduğu görülmüştür (Resim 4.13). Erken bouleuterionun izlerini tespit etmek amacıyla söz konusu döşeme yine bu çalışmalar sırasında kaldırılmıştır. Opus sectile döşeme kaldırıldıktan sonra, mermer kırıkları, taş, terracota ve kiremit parçalarından oluşan bir tabaka ile karşılaşmıştır. Söz konusu döşemenin bu tabaka üzerine yerleştirilmiş olduğu gözlemlenmiştir.⁵⁵¹

Resim 4.13. Aphrodisias Bouleuterionu orkestrası (Erim, 1986: 63)

⁵⁴⁹ Hallett, C. H. (1998). A group of portrait statues from the civic center of Aphrodisias. *American Journal of Archaeology*, 102(1), 59-89.

⁵⁵⁰ Erim, a.g.e., 63.

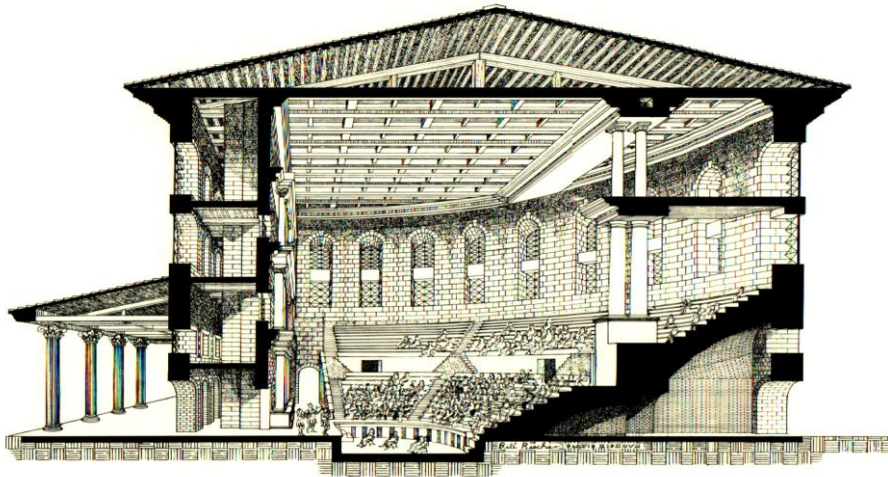
⁵⁵¹ Bier, 2008, 147.

Opus sectile döşeme günümüzde görünen orkestra zemininin tamamını kaplamıyordu. Bunun nedeni, döşemenin bouleuterionun ilk evresinde yapılmış olmasıdır. İlk evrede orkestra daha küçüktü. İkinci evrede, ima caveadaki ilk üç sıra kaldırılarak orkestra genişletilmiştir. Orkestranın alanının büyümesinden kaynaklı opus sectile döşemenin çevresinde yer alan boşluklar harçla doldurulmuştur. En altta kalan sıra diazoma olarak düzenlenmiştir. Böylece orkestra (Bkz. Resim 4.13) zemin kodu oturma sıraları ve pulpituma göre daha aşağıya çekilmiştir.⁵⁵²

Caveanın ardında analemma duvarı yer almaktadır. Caveanın biçimine uygun bir görünümde inşa edilen bu duvar, caveayı çevreleyerek orkestranın iki yanında sonlanmaktadır. Parados duvarlarının orkestranın iki yanında sonlandığı yere yerleştirilen kaideler üzerinde heykeller sergilenmiştir.⁵⁵³

Bouleuterionun üzeri gerçekte bir çatı ile örtülüydü (Çizelge 4.30). Ancak, M.S. 4. yüzyılda meydana gelen bir depremle bu çatı çökmüş ve bir daha onarılmamıştır.⁵⁵⁴ Çatı çökmeden önce yapının aydınlatması, dış duvarlar üzerinde yer alan kemerli pencereler aracılığıyla sağlanmıştır.⁵⁵⁵

Çizelge 4.30. Aphrodisias Bouleuterionu (Izenour, 1992: fig. 2.7.h)

⁵⁵² Ratté, Smith, 2008, 724-728.

⁵⁵³ Bier, 2008, 147.

⁵⁵⁴ Erim, a.g.e., 63.

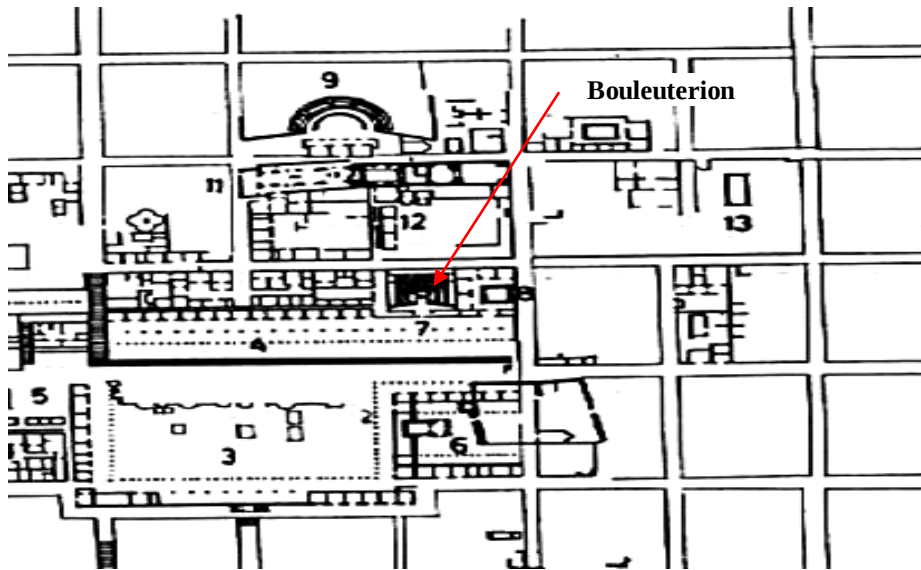
⁵⁵⁵ Bier, 2008, 146.

4.3.11. Priene Bouleuterionu

Bouleuterionun güneyinde Kutsal Stoa, kuzeyinde Athena Polias Tapınağı'na uzanan bir yol, batısında merdivenli bir sokak ve doğusunda ise prytaneion (Çizelge 4.31) yer almaktadır.⁵⁵⁶

Günümüze kadar iyi bir biçimde korunarak ulaşabilmiş yapılardandır. Korunmasının nedeni ise, Geç Antik Dönem'de bir yangından sonra çatısının çökmüş olmasıdır. Çatı kiremitleri ve bu kiremitlerin üstündeki killi bir katman, çökmeden sonra yapıyı koruyucu bir örtü gibi sarmıştır.⁵⁵⁷ Priene antik kentinde ilk araştırma yapan hafirler, yapıyı "ekklesiasterion" olarak tanımlamışlardır.⁵⁵⁸ Ancak, halk meclisi toplantılarının kentin tiyatrosunda da toplanmış olabileceği düşünülebilir. Günümüzde yapı, sadece "bouleuterion" olarak anılmaktadır.

Çizelge 4.31. Priene Bouleuterionu konumu (Akurgal, 2007: şek. 338)

Yapı, kareye yakın bir biçime sahiptir (Çizelge 4.32). Dış duvarları bosajlı bloklardan inşa edilmiş olup, doğu-batı doğrultusunda 20,25 m., kuzey-güney doğrultusunda ise 21,06 m. olarak ölçülmüştür. Oturma yerlerinin düzenlemesi "II"

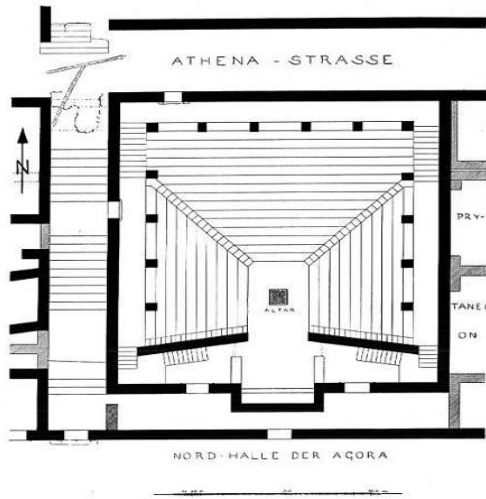
⁵⁵⁶ Wiegand, T., Schrader, H. (1904). *Priene: Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen in den Jahren 1895-1898*. Berlin: Georg Reimer, 219-220; Izgara planlı Priene kentinde, yan yana konumlandırılmış olan bouleuterion ile prytaneion yapıları tek bir insulayı kaplamaktadır. Bkz. Akurgal, a.g.e., 361.

⁵⁵⁷ Krischen, 1941, 13; Schede, M. (1964). *Die ruinen von Priene*. Berlin: Walter de Gruyter, 63; McDonald, a.g.e., 88.

⁵⁵⁸ Wiegand, Schrader, 1904, 219-231.

biçimindedir.⁵⁵⁹ Arazinin doğal yapısından yararlanılarak kuzey bölüm tamamen kayaya oturtulmuştur. Daha derin olan kuzey bölümde 16, doğu ve batıda ise 10'ar oturma sırası bulunmaktadır. Oturma bölümü yaklaşık 640 kişiliktir. Köşelere yerleştirilen 4 merdiven sırası ile oturma bölümü 3 kerkidese ayrılmıştır. Söz konusu merdivenler sayesinde oturma bölümüne geçişler kolaylaştırılmıştır. Güneyde her iki yanda yer alan paradosların yardımıyla, yaklaşık 1,50 m. genişliğinde bir koridora ulaşılır. Bu koridor, üç taraftaki oturma bölümünü sağ ve soldaki merdivenli inişleriyle geriden çevrelemektedir.⁵⁶⁰

Çizelge 4.32. Priene Bouleuterionu planı (Schede, 1964: abb. 75)

Yapının üç tarafında girişler bulunmaktadır (Bkz. Çizelge 4.32). Kuzeybatı köşedeki kapı, doğrudan Athena Caddesi'ne geçit vermektedir. Batısındaki kapı ise, merdivenli bir sokağa açılır. Söz konusu bu iki kapı da dinleyicilerin rahatlıkla oturma bölümüne geçişleri için tasarlanmış olmalıdır. Güney duvara simetrik olarak yerleştirilen 2 kapı ise, doğrudan agoranın kuzeyindeki stoaya açılmaktadır. Güneydeki kapılardan yapı içerisine giriş yapıldığında, doğrudan paradoslar aracılığıyla oturma bölümünün gerisindeki koridora ve orkestraya ulaşılır.⁵⁶¹ Güneydeki iki kapı arasında, hafifçe dışarı doğru taşan, 4,40 m. genişliğinde dikdörtgen bir alan vardır. Bu alanda olasılıkla başkanlık locası yer almış olmalıdır.⁵⁶²

⁵⁵⁹ Düz bir çizgide yer alan ve dış duvarlarına paralel olarak konumlandırılan oturma bölümü doğu, batı ve kuzeye doğru yükselmektedir.

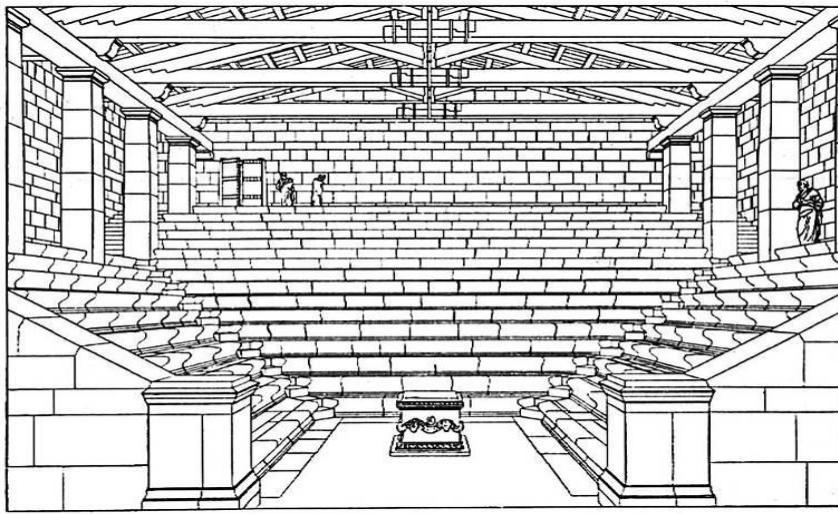
⁵⁶⁰ Krischen, 1941, 13; Schede, a.g.e., 63.

⁵⁶¹ McDonald, a.g.e., 88-89.

⁵⁶² Krischen, 1941, 14.

Orkestra, 3,65 x 5,00 m. ölçülerinde olup, oturma bölümüne uygun bir biçimdedir.⁵⁶³ Toplantı salonunun odak noktası olan orkestrada, tek parça mermerden inşa edilmiş bir sunak yer almaktadır (Çizelge 4.33). Sunağın dört bir tarafındaki bezemeler yapraklı girlandları taşıyan boukranion (boğa başı) ve rozet içinde yer alan tanrı tasvirleridir.⁵⁶⁴ Bezeme stili dikkate alındığında söz konusu sunak olasılıkla Geç Helenistik veya Erken Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olmalıdır.⁵⁶⁵

Çizelge 4.33. Priene Bouleuterionu (Schede, 1964: abb.77)

En üstteki oturma sıralarının üzerinde bulunan 14 taş paye, ahşap kirişli çatıyı içten desteklemek için yerleştirilmiştir.⁵⁶⁶ Başlangıçta kapanması gereken çatı açıklığının 14,50 m. olduğu bilinmektedir.⁵⁶⁷ Krischen'a göre⁵⁶⁸ kuzeyde yer aldığı düşünülen payelere gerek yoktu. Çatı açıklığının kapatılmasında karşılaşılan teknik sorunlardan dolayı, oturma sıraları üzerindeki payeler 2'şer m. içe doğru alınarak, kapanması gereken açıklık 10,65 m.'ye düşürüldü.⁵⁶⁹ Duvarların üstünde yer alan pencerelerden (Çizelge 4.34) gelen doğal ışıkla yapının aydınlatması sağlanmaktaydı.⁵⁷⁰

⁵⁶³ McDonald, a.g.e., 88.

⁵⁶⁴ Doğudaki büst, sakallı ve omzunun üzerinde yılan yer almasından dolayı Asklepios olmalıdır. Kuzey yüzde Hermes, batıda ise Herakles'in yer aldığı öne sürülmüştür. Güneyde ise Apollon yer almış olmalıdır. Bkz. Wiegand and Schrader, 1904, 225; Krischen, 1941, 14; Schede, a.g.e., 63.

⁵⁶⁵ Rumscheid, F. (2000). *Priene: Küçük Asya'nın Pompeisi Rehberi*. (çev. S. Bulgurlu). İstanbul: Ege Yayınları, 57.

⁵⁶⁶ Wycherley, a.g.e., 118.

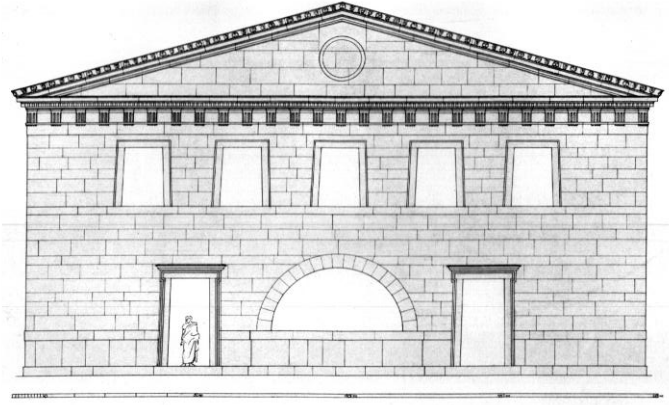
⁵⁶⁷ McDonald, a.g.e., 89; Rumscheid, a.g.e., 56; Akurgal, a.g.e., 362.

⁵⁶⁸ Krischen, 1941, 13.

⁵⁶⁹ Rumscheid, a.g.e., 56; Akurgal, a.g.e., 362.

⁵⁷⁰ Krischen, 1941, 14; Schede, a.g.e., 63.

Çizelge 4.34. Priene Bouleuterionu dıştan olası görünüm (Krischen, 1941: taf. 13)

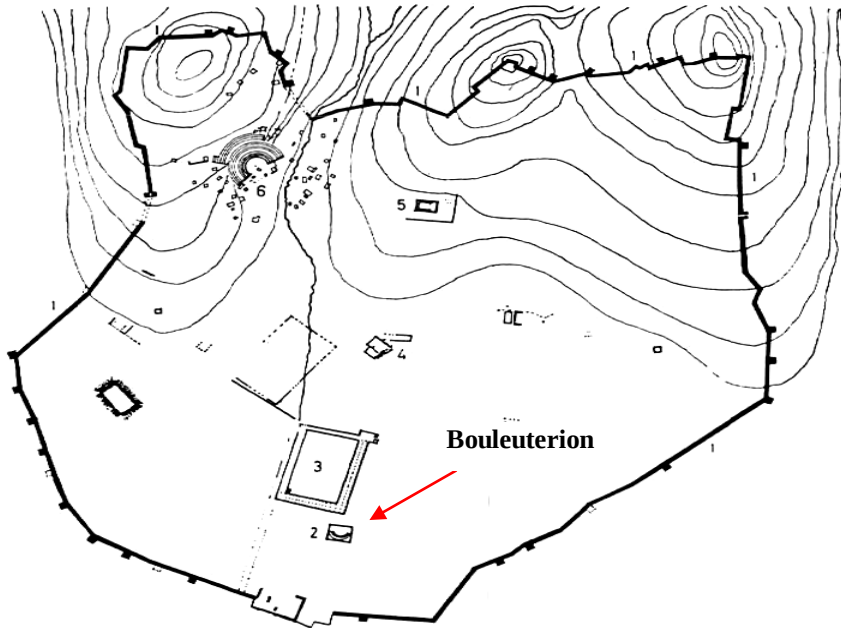

Priene'deki bouleuterion için kesin bir tarih verilememektedir. Ancak, M.Ö. 3. ve 2. yüzyıl arasında yapıldığı düşünülmektedir.⁵⁷¹

4.3.12. Alabanda Bouleuterionu

Bouleuterion, agoranın hemen kuzeyinde yer almaktadır (Çizelge 4.35). Yapının kapsamlı bir kazısı yapılamamıştır.

Çizelge 4.35. Alabanda kenti planı (Akurgal, 2007: şek. 364)

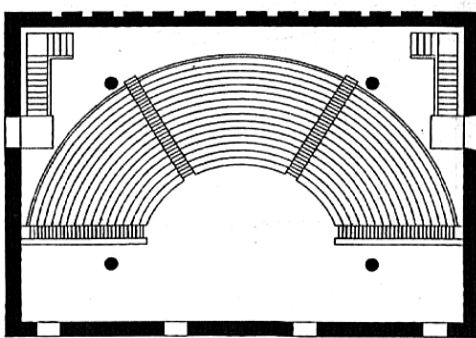

⁵⁷¹ McDonald, a.g.e., 91; Milet Bouleuterionu'ndan sonra inşa edilmiş olmalıdır. Sunak bezeme stilinden de bouleuterionun tarihi anlaşılmaktadır. Bkz. Akurgal, a.g.e., 362.

Dikdörtgen biçimli bir temel plana sahip olup, 26 x 36 m. ölçülerindedir.⁵⁷² Cephesi güneye bakmaktadır ve bu yüzünde 4 ana giriş bulunur. Yarım daire biçimli caveaya sahiptir (Çizelge 4.36). Diğer girişler ise, doğu ve batı yüzlerde yer almaktadır.⁵⁷³ Yanlardaki girişlerden yapı içerisine geçildiğinde, merdivenler yardımıyla caveanın arkasındaki boş alana ulaşılmaktadır.⁵⁷⁴

Yapının duvarları, granit bloklardan ve harç kullanılmadan pseudo-isodomos⁵⁷⁵ tekniğinde örülmüştür.⁵⁷⁶ Güney duvar, diğer kenar duvarlara göre daha iyi korunmuş durumdadır (Resim 4.14). Tamamı toprak altında olan ana girişlerin üzerinde çıkıntılı kornişler ve bunların da üzerinde kalıntısı yalnızca doğu ucunda görülebilen pencere sırası yer almaktadır.⁵⁷⁷ Duvarların üst kısmına pilasterler yerleştirilmiştir.⁵⁷⁸ Yapının duvarları üzerinde, özellikle güney duvarında, bir çeşit süsleme amacıyla yapılmış yatay niş sırası bulunmaktadır.⁵⁷⁹

Çizelge 4.36. Alabanda Bouleuterionu planı (Winter, 2006: fig. 331)

Yapı, mimarisi yönünden Miletos Bouleuterionu'na benzerliği göz önünde bulundurularak, M.Ö. 2. yüzyılın II. yarısına tarihlendirilmiştir.⁵⁸⁰

⁵⁷² Edhem Bey söz konusu yapıdan “Le monument rectangulaire” olarak söz etmektedir. Bkz. Edhem Bey. (1905). Fouilles d'Alabanda en Carie. Rapport sommaire sur la première campagne, *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 49(4), 446-449.

⁵⁷³ Akurgal, a.g.e., 401.

⁵⁷⁴ Bean, 2000, 196.

⁵⁷⁵ İki sıra kalın blok arasında bir sıra ince bloktan oluşmaktadır. Bkz. Bean, 2000, 196.

⁵⁷⁶ Edhem Bey, 1905, 446.

⁵⁷⁷ Duvar blokları üzerinde, duvar ustalarının blokları yerleştirmede kullandıkları işaretler bulunmaktadır. Bkz. Bean, 2000, 196.

⁵⁷⁸ Edhem Bey, bu özelliği ile Termessos Bouleuterionu (Odeion) ile benzer olduğundan söz etmektedir. Bkz. Edhem Bey, 1905, 447-448.

⁵⁷⁹ Fakat bu nişler konusunda kapsamlı çalışma yapılmamıştır. Bkz. Bean, 2000, 196;

⁵⁸⁰ Gneisz, 1990, 303; Akurgal da yapıyı Helenistik Dönem'e tarihlendirir. Bkz. Akurgal, a.g.e., 402.

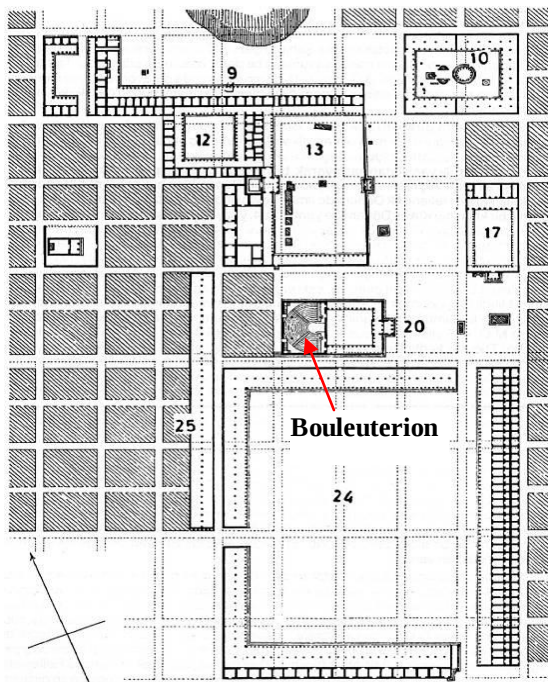

Resim 4.14. Alabanda Bouleuterionu (Öz, 2006: şek. ek.38)

4.3.13. Miletos Bouleuterionu

Kent merkezinde, kuzey ve güney agoraların arasında yer alan bouleuterion, bir yapı kompleksinin parçasıdır (Çizelge 4.37).

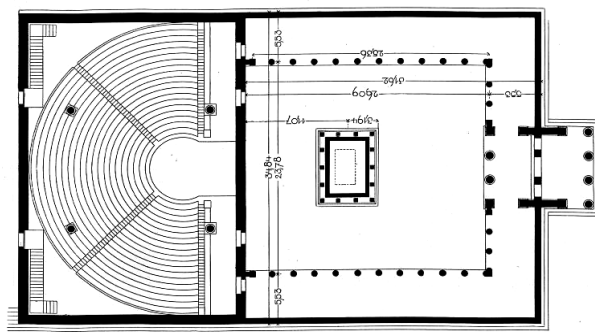
Çizelge 4.37. Miletos Bouleuterionu'nun konumu (Akurgal, 2007: şek. 348)

Söz konusu bu yapı kompleksi üç bölümden oluşmaktadır. Bunlar; bouleuterion, bouleuterionun doğusunda üç tarafı stoalarla çevrili bir ön avlu ve avluya girişi sağlayan bir propylondur.⁵⁸¹ Bu kompleks aynı zamanda Apollon Didymaios'a giden cadde üzerinde yer almaktadır. Olasılıkla Augustus zamanında bir takım yenileme faaliyetleri yapılmıştır.⁵⁸²

Miletos Bouleuterionu dikdörtgen bir plana sahiptir ve ölçüsü, yaklaşık 24,28 x 34,84 m.'dir. Yapının ön yüzü doğuya, yani avluya bakmaktadır. Toplantı salonunun içerisinde yarım daire biçiminde cavea yer almaktadır. Toprak dolgu üzerine yerleştirilmiş caveası ve parados duvarları ile bouleuterion, küçük bir tiyatro görünümündedir. Yapının neredeyse tamamı mermerden inşa edilmiştir.⁵⁸³ Cavea, 4 radyal merdiven ile 3 kerkidese ayrılmıştır. Orta kerkides, yan kerkideslere göre daha büyüktür. Oturma sıralarının bir kısmı yenileme faaliyetleri sırasında değiştirilmiştir. Toplamda 18 oturma sırası bulunmaktadır.⁵⁸⁴ Toplantı salonunun kaç kişilik olduğu kesin değildir.⁵⁸⁵ Oturma bölümünün gerisinde boş alanlar bulunmaktadır. Ancak bu alanlara merdivenler yerleştirilmiştir. Böylece batıda yer alan 2 kapıdan geçen dinleyicilerin caveanın üst bölümüne erişimleri kolaylıkla sağlanmıştır. Doğuda ise 4 kapı bulunmaktadır (Çizelge 4.38).

Çizelge 4.38. Miletos Bouleuterionu planı (Knackfuss, 1908: abb. 53)

⁵⁸¹ Knackfuss, H. (1908). Baubeschreibung. *Das Rathaus von Milet*, 2, Berlin: Druck und Verlag von Georg Reimer, 25.

⁵⁸² Tuchelt, K. (1975). Bouleuterion und Ara Augusti. Bemerkungen zur Rathausanlage von Milet. *İstanbul Mitteilungen*, 25, 91-140.

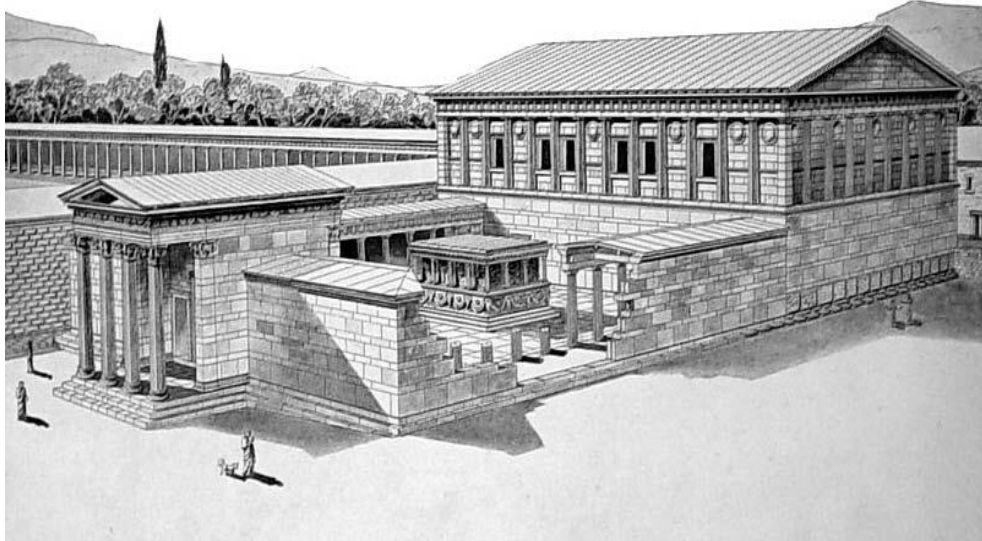
⁵⁸³ Yapıda kullanılan mermerler Mykale Dağı'ndan getirilmiştir. Bkz. Knackfuss, 1908, 26; Krischen, 1941, 8.

⁵⁸⁴ İlk yapım evresine ait oturma sıraları; güney ve orta bölümdeki dördüncü sıra ile kuzey bölümdeki beşinci sıralardır. Sonradan eklenen oturma sıraları, ilk yapım evresindekilere göre daha özensiz işçilikte ve farklı ölçülerdedir. Bkz. McDonald, 1943, 214-215.

⁵⁸⁵ Oturan bir dinleyicinin kapladığı alan 0,40 m. ile 0,50 m. arası olarak hesaplandığından, toplamda yapının 1200 veya 1500 kişilik olması gerektiği düşünülmektedir. Bkz. Knackfuss, 1908, 56.

Orkestra yaklaşık 7,5 m. çapında olup, döşemesizdir. Doğuda, orkestra ile aynı eksende yer alan alanın bir podium olması olası görünmektedir. Ancak, yenilemeden önce burada bir orta kapı da yer almış olabilir. Günümüzde orkestra ve doğusundaki alanın ölçüsü yaklaşık 6 m. iken, yenileme evresinden önce yaklaşık 7 m. olduğu tespit edilmiştir.⁵⁸⁶ Caveanın doğusunda yaklaşık 2,74 m. genişliğinde, paradoslara paralel uzanan bir koridor yer almaktadır. Zemini mermer plakalarla döşeli bu koridorun güney ucundaki, iki plaka yerinden oynatılabilmektedir. Bu plakalar kaldırıldığında 1,68 m. genişliğinde, 1,82 m. uzunluğunda ve 1,59 m. yüksekliğinde bir yer altı odası ile karşılaşılır. Odanın zemini ve duvarları kesme blok taşlardan inşa edilmiştir.⁵⁸⁷

Çizelge 4.39. Miletos yapı kompleksinin olası görünümü (Knackfuss, 1908: taf. XIV)

Miletos Bouleuterionu dıştan iki katlı gibi görünmektedir. Duvarların üst kısımlarına Dor düzeninde yarım sütunlar ve pencereler yerleştirilmiştir (Çizelge 4.39). Duvarların alt kısımları ise kabaca yontulmuş blok taşlardan inşa edilmiştir.⁵⁸⁸

Yapının üzeri gerçekte ahşap bir çatı ile örtülü olmalıdır. İç kısımda çatıyı taşıyan 4 İon sütunu yer almıştır (Çizelge 4.40). Sütunlardan ikisi caveanın orta bölümünde üst

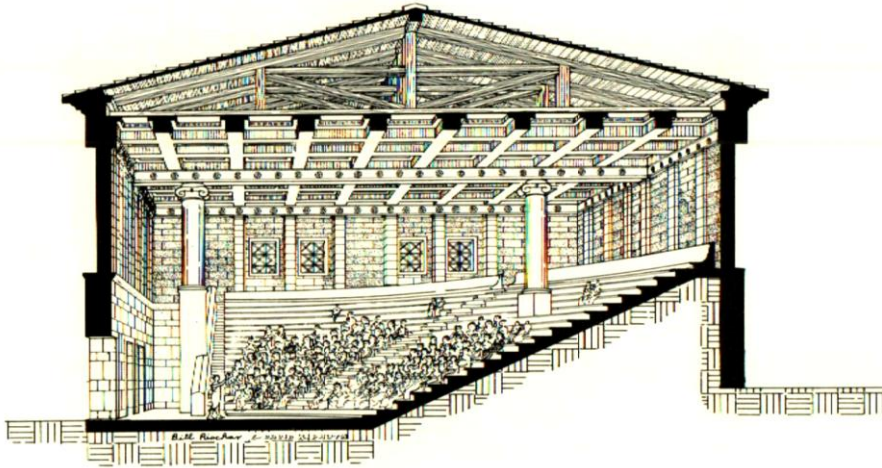
⁵⁸⁶ McDonald, a.g.e., 214.

⁵⁸⁷ Bu yeraltı odasında yaklaşık 13 bireye ait iskelete ulaşılmıştır. Bkz. Knackfuss, 1908, 33-34.

⁵⁸⁸ McDonald, 1943, 213.

sıralarda, diğer ikisi ise caveada yer alan sütunlarla aynı doğrultuda ancak, parados duvarlarına bitişiktir.⁵⁸⁹

Çizelge 4.40. Miletos Bouleuterionu içten görünüm (Izenour, 1992: fig. 1.5.e)

Bouleuterionun doğusunda yaklaşık 31,62 x 34,84 m. ölçülerinde ve dikdörtgen biçimli bir avlu yer almaktadır. Avlunun üç tarafı stoalarla çevrilidir ve avlunun ortasına bir heroon/sunak⁵⁹⁰ yerleştirilmiştir (Bkz. Çizelge 4.38). Söz konusu avluya doğudaki propylondan girilmiştir. Propylonun doğusunda 4, antalar arasında ise 2 Korinth başlıklı sütun yer almaktadır.⁵⁹¹

Bouleuterionun ve propylonun doğu arşitravları üzerinde yer alan aynı yazıtlara göre; “Heraklides’in oğulları Timarkhos ve Heraklides, yapıyı Kral Antiokhos Epiphanes onuruna, Apollon Didymaios’a ve Hestia Boulaia’ya ve Demos’a adadı.”⁵⁹² ibaresi yer almaktadır. Bu yazıta göre yapının Antiokhos Epiphanes’in krallığı zamanında, M.Ö. 175-164 yılları arasında, inşa ettirildiği düşünülmektedir.⁵⁹³ Bouleuterion ve avlu aynı tarihlerde inşa edilmiştir.⁵⁹⁴ Tuchelt’e göre; yenilenen oturma sıraları ve sonradan eklenen orta kapı ile avlunun ortasında yer alan sunak, Augustus zamanına aittir. Geç Roma

⁵⁸⁹ Krischen çiziminde iç kısımda yer alan sütunları, Knackfuss’un planından farklı olarak, caveanın en üst sırasına yerleştirmiştir. Bkz. Krishen, 1941, taf. 25.1; Knackfuss, 1908, abb.53.

⁵⁹⁰ Söz konusu mezar anıtı Roma Dönemi’ne tarihlendirilmiştir. Bkz. Akurgal, a.g.e., 337.

⁵⁹¹ Knackfuss, 1908, 44.

⁵⁹² Ayrıca meclis kararlarını içeren yazıtlar da ele geçirilmiştir. Bkz. Fredrich, C. (1908). Die Inschriften. *Das Rathaus von Milet*, 2, Berlin: Druck und Verlag von Georg Reimer, 100.

⁵⁹³ Wycherley, a.g.e., 119; Akurgal, a.g.e., 378.

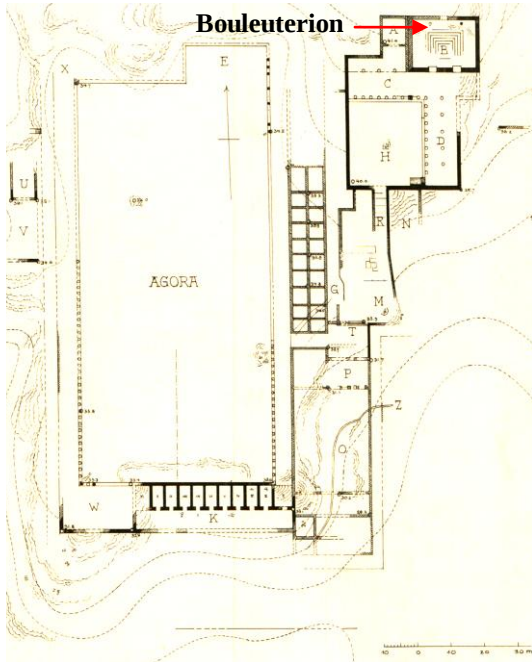
⁵⁹⁴ McDonald, a.g.e., 217.

İmparatorluk Dönemi'nde caveanın doğu duvarına paralel zemin mozaik ile, avlunun zemini ise mermer levhalarla kaplanmıştır.⁵⁹⁵

4.3.14. Latmos Herakleiası Bouleuterionu

Bouleuterion, agoranın kuzeydoğusunda yer almaktadır. Kentteki stoa ve diğer yapıların ise ortasına konumlandırılmıştır. Batısında işlevi tam olarak anlaşılamayan küçük boyutlu bir yapı bulunmaktadır (Çizelge 4.41). Önüne (güneye) yerleştirilen bir propylon ile kuzeye yönlendirilen bir rampa sayesinde avluya ulaşılmaktadır. Avlunun doğu ve kuzeyinde İon sütunlu galeriler yer alır.⁵⁹⁶ Alan oldukça eğimli olduğundan dolayı, bouleuterionun doğu ve güneyine koyu kahverengi tufa taşından istinat duvarları örülmüştür.⁵⁹⁷

Çizelge 4.41. Latmos Herakleiası Bouleuterionu'nun konumu (Wulzinger, 1941: taf. 26)

Dikdörtgen biçimli yapının dış duvarları gnays kesme taşlardan inşa edilmiştir ve doğudan batıya yaklaşık 26,24 m., kuzeyden güneye ise 20,18 m. uzunluğundadır.⁵⁹⁸ Yapının güney duvarında birbirine simetrik olarak yerleştirilen 2 kapı bulunmaktadır.

⁵⁹⁵ Tuchelt, 1975, 95.

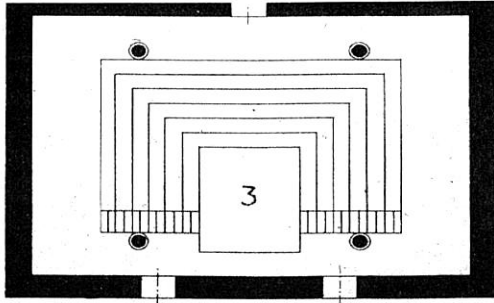
⁵⁹⁶ Bouleuterionun batısında bulunan yapı Zeus Boulaios veya Athena Boulaia'ya adanmış bir tapınak olabileceği gibi, hapishane olarak da kullanılmış olabilir. Bkz. Wulzinger, K. (1941). Das Rathaus von Herakleia am Latmos. *Antike Rathäuser*. Studien zur Bauforschung, 4, Berlin: Verlag Gebr. Mann, 23-25.

⁵⁹⁷ McDonald, 1943, 192.

⁵⁹⁸ McDonald, a.g.e., 192; Gneisz, 1990, 322.

Güneydeki kapıların eksenleri arasındaki uzaklık 7,92 m.'dir. Kuzey duvarının ortasında ise üçüncü bir kapı daha yer alır. Seyircilere ait oturma bölümü, yapının dış duvarlarına paralel bir çizgide yerleştirilmiştir ve düzenleme "II" biçimindedir. Oturma sıraları orkestrayı doğu, batı ve kuzey kenarlarda sınırlandırmaktadır. Her kenarda 6'şar oturma sırası yer almaktadır.⁵⁹⁹ Oturma sıralarından çok azı günümüze ulaşmış durumdadır. Toplantı salonu yaklaşık 300 kişiliktir. Dış duvarlar ile en üstteki oturma sıraları arasında ise yaklaşık 4,40 m. genişliğinde ve oturma sıralarını doğu, kuzey ve batı kenarlar boyunca çevreleyen bir koridor yer almaktadır. Kapılardan yapı içerisine geçildiğinde ilk olarak bu koridora ulaşılır. Bouleuterionun beşik ve düşük eğimli bir çatıya sahip olduğu düşünülmektedir.⁶⁰⁰ Yapı içerisine yerleştirilen 4 sütun ile çatı desteklenmiştir (Çizelge 4.42). Bu sütunlardan bazılarının tambur ve kaide parçaları günümüze ulaşmış durumdadır. İon düzeninde inşa edilmiş sütunların⁶⁰¹ kaide profilleri temel alınarak yapı, yaklaşık M.Ö. 300 yılına tarihlendirilmiştir. Bu kalıntılar dışında ise, yuvarlak biçimli ve yazıtlı bir heykel kaidesi bulunmuştur.⁶⁰²

Çizelge 4.42. Latmos Herakleiası Bouleuterionu planı (Wulzinger, 1941: taf. 25.3)

Güneyde yer alan orkestranın ölçüleri 6,80 m. x 7,12 m.'dir. Orkestranın zemini sıkıştırılmış toprak ile kaplıdır. Ayrıca orkestranın ortasında düz, taş bir levha in-situ

⁵⁹⁹ Düz ve gri mermerden yapılmış oturma sıralarının her birinin yaklaşık 0,40 m. genişliği ve 0,28 m. yüksekliği bulunmaktadır. Bkz. McDonald, 1943, 195.

⁶⁰⁰ Wulzinger, 1941, 23-25.

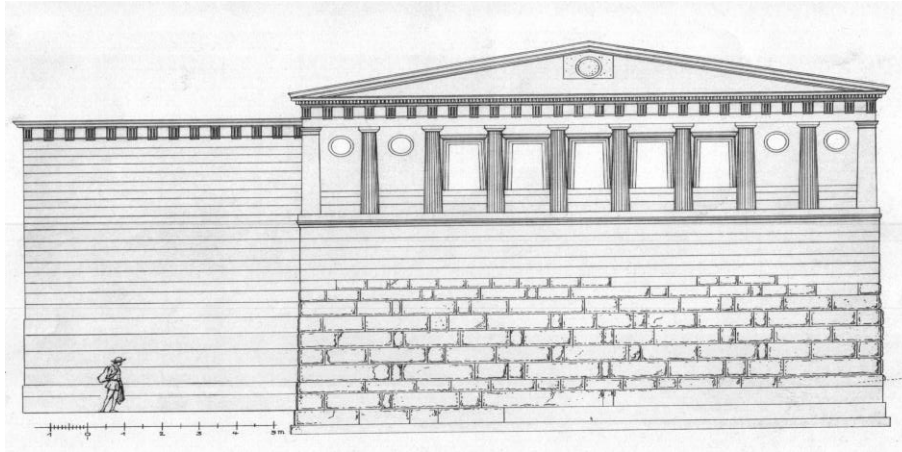
⁶⁰¹ Sütunların 1/3'ü yivsiz, kalan kısımları ise yivlidir. Sütunlar üzerinde toplamda 24 adet yiv bulunmaktadır. Bkz. Wulzinger, 1941, 26-27.

⁶⁰² Normal insan boyutundaki bir heykele ait olmalıydı. Bkz. Wulzinger, 1941, 22, 26-27; McDonald da bouleuterionu M.Ö. 4. yüzyıla tarihlendirmektedir. Bkz. McDonald, 1943, 196; Ancak, Gneisz tarihi M.Ö. 2. yüzyıl olarak vermektedir. Bkz. Gneisz, 1990, 322; Winter ise, M.Ö. 4. yüzyıl tarihini oldukça erken bulmaktadır. Priene ve Miletos Bouleuterionları ile karşılaştırarak bu yapının yaklaşık M.Ö. 170-150 arası olduğunu belirtmektedir. Bu tarihlendirmede söz konusu bouleuterionlar ile olan mimari benzerlikler göz önünde bulundurulmuştur. Bkz. Winter, 2006, 144.

olarak açığa çıkarılmıştır.⁶⁰³ Bu taş levhanın bir sunak kaidesi olma olasılığı yüksek görünmektedir. Orkestranın önünde yani güneyinde bir niş meydana getirerek yerleştirilmiş yaklaşık 1,10 m. genişliğinde taş bir platform yer almaktadır. Bu bölümde yer alan oturma sıraları olasılıkla meclis başkanları için yerleştirilmiş olmalıdır.⁶⁰⁴

Yapının dış duvarlarının üst kısımları ise, Dor düzeninde yarım sütunlar ile dekore edilmiştir.⁶⁰⁵ Yarım sütunların aralarında triglif frizi ve metoplar yer almaktadır.⁶⁰⁶ Ayrıca üst yapı elemanlarından saçak parçaları ve kalkan motifli kabartmalı tympanon⁶⁰⁷ blokları açığa çıkarılmıştır. Pencerele olasılıkla yarım sütun bezemeleri arasında, doğu ve güney cephelerde bulunmaktaydı (Çizelge 4.43). Pencere olmayan diğer kenarlarda ise, kalkan motifli kabartmalar yer almaktaydı.⁶⁰⁸

Çizelge 4.43. Latmos Herakleiası Bouleuterionu (Wulzinger, 1941: taf. 28)

4.3.15. Iasos bouleuterionu

Bouleuterion, Iasos kentinin en iyi korunmuş yapılarından biridir. Agoranın güneybatı köşesinde, güneydeki stoanın ise hemen arkasında kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanmaktadır (Çizelge 4.44). Güneydeki stoadan iki merdivenle bouleuterionun

⁶⁰³ Söz konusu levhanın üst yüzeyinin ölçüsü yaklaşık 0,72 x 0,74 m., korunmuş yüksekliği yaklaşık 0,18 m.'dir. Bkz. McDonald, 1943, 195.

⁶⁰⁴ McDonald, 1943, 195.

⁶⁰⁵ Yapının dış mimarisi Milet Bouleuterionu ile benzerdir. Bkz. Wulzinger, 1941, 31.

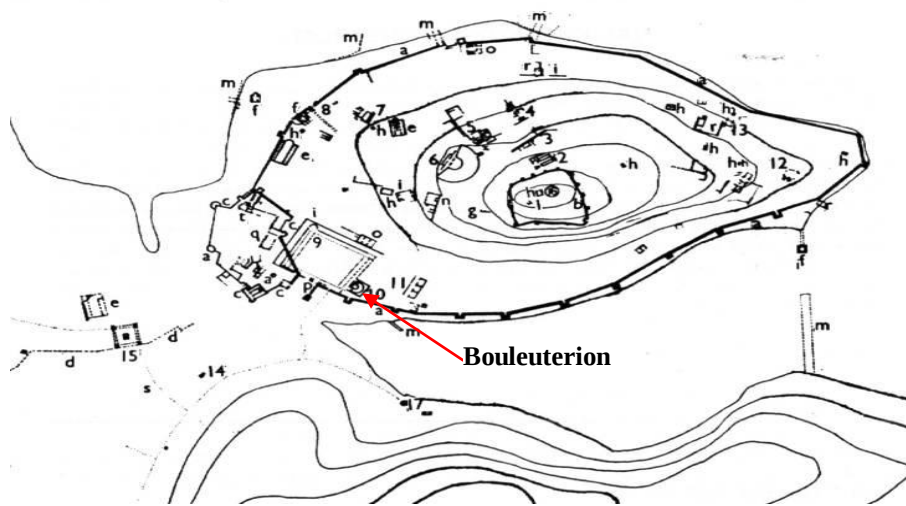
⁶⁰⁶ Akurgal, a.g.e., 400.

⁶⁰⁷ Alınlığın üçgen duvarı, alınlık yüzeyi.

⁶⁰⁸ Kalkan kabartmaları güney dış duvarda yer almış olsaydı, olasılıkla önde yer alan avlunun düz çatısı ile çakışacaktı. Bkz. Wulzinger, 1941, 27-28.

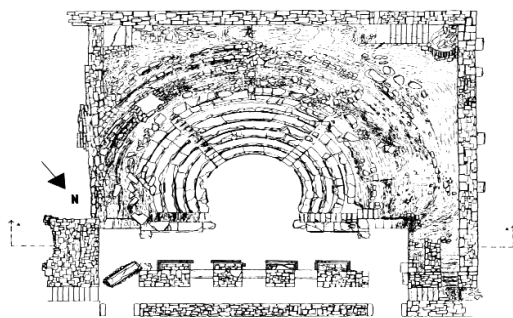
girişine ulaşılır.⁶⁰⁹ Burada açığa çıkarılan bir bloğun bir yüzünde bouleuteriona, diğer yüzünde ise Poseidon'a adanan stoa ile ilgili yazıtlar bulunmaktadır.⁶¹⁰

Çizelge 4.44. Iasos kent planı (Akurgal, 2007: şek. 367)

Dikdörtgen bir plana sahip olan yapının ölçüleri, 21,80 x 25,70 m.'dir (Çizelge 4.45). Kuzeydoğuya bakan oturma bölümü at nalı görünümünde olup, 4 merdiven sırası⁶¹¹ ile 3 kerkidese ayrılmıştır.⁶¹² Oturma bölümünden alttan 9 sıra iyi korunmuş durumdadır. Bu sıraların üstünde bir diazoma yer almaktadır. Diazomadan sonra ise 3 oturma sırası daha bulunur.⁶¹³

Çizelge 4.45. Iasos Bouleuterionu planı (Balty, 1991: fig. 216)

⁶⁰⁹ Bu bağlantı porticus post scaeanum olarak adlandırılır ve benzer durumlar Aphrodisias ve Ephesos kentlerindeki bouleuterionlarda da görülmektedir. Bk. Öz, 2006: 70.

⁶¹⁰ Levi, D. (1986). *Iasos Kazıları (Gli Scavi di Iasos)*. (çev. N. Adabağ). Ankara: İtalyan Kültür Heyeti, 44.

⁶¹¹ Söz konusu merdivenler 20 cm. yüksekliğinde, yaklaşık 26-29 cm. genişliğindedir.

⁶¹² Parapetti, R. (1987). Il Bouleuterion. Aspetti Architettonici e Decorativi. *Bolletino D'Arte*. Studi su Iasos di Caria: venticinque anni di scavi della missione archeologica Italiana, Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 105.

⁶¹³ Oturma sıralarının her biri 40 cm. yüksekliğinde ve yaklaşık 65-70 cm. genişliğindedir.

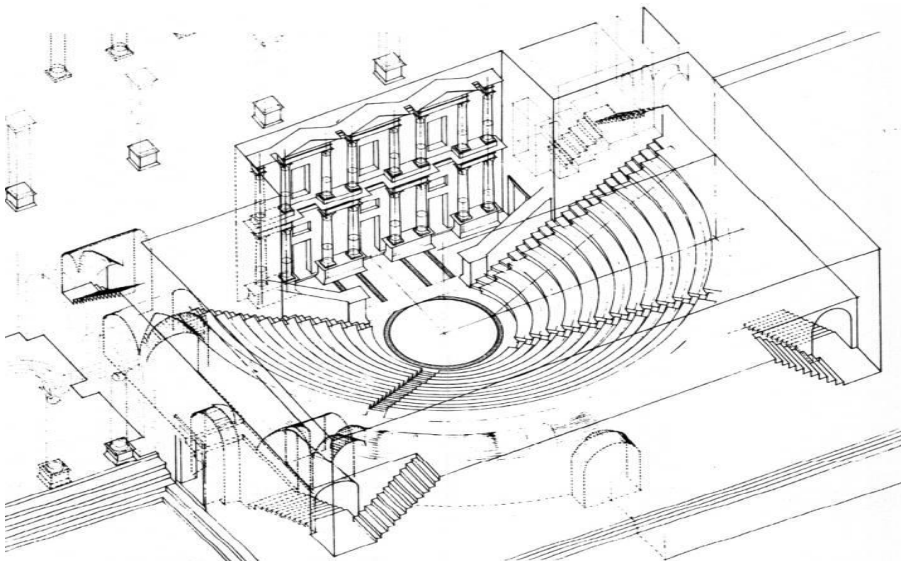
Oturma sıraları özenle işlenmiştir ve üst kenarları derin bir girinti yapacak şekilde çıkıntılıdır. Ayrıca merdiven kenarlarında yer alan oturma sıralarının alt köşeleri aslan pençesi betimlemeleriyle süslenmiştir (Resim 4.15).

Resim 4.15. Iasos aslan pençesi betimi (Baldoni ve diğerleri, 2004: 32)

Yapının scaenae fronsuna 3 adet kapı yerleştirilmiş ve iki sıra nişli sütunla süslenmiştir. Stoadan kapılara ulaşıldığında ilk olarak bir koridora geçilir (Çizelge 4.46). Koridorun uç kısımlarında paradoslara açılan 2 kapı yer almaktadır. Bu kapılardan geçildiğinde, yapının dış duvarlarına paralel olarak uzanan birer tonozlu koridora ulaşılır. Yapıyı çevreleyen bu koridorların tam ortalarında dışarıya ile bağlantıyı sağlayan kemerli 1'er kapı mevcuttur. Koridorların sonu, oturma bölümünün üst arka bölümüne geçişi sağlayan merdivenler ile sonlanırken, aynı zamanda caveanın altına doğru devam etmektedir. Paradoslar, koridorlardaki ve caveadaki merdivenler, birbirleriyle bağlantılı bir bütün oluşturmaktadır.⁶¹⁴

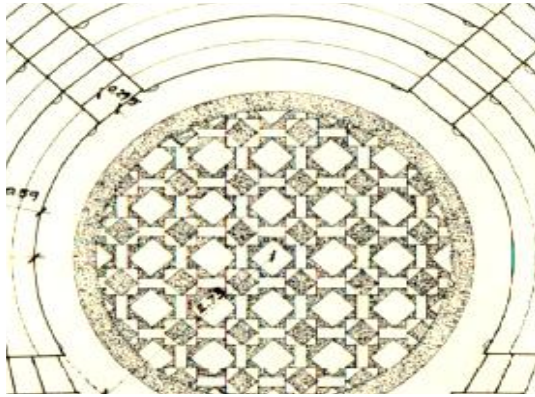
Çizelge 4.46. Iasos Bouleuterionu'nun olası görünümü (Parapetti, 1987: fig. 30)

⁶¹⁴ Levi, 1986, 44-53.

Orkestra, caveanın biçimi ile uyumlu ve scaenae fronsun önünde yer alan koridor ile aynı seviyededir. Orkestranın dış kenarları korunmuş olmasına rağmen, iç kısmında yer alan opus sectile döşemeden (Çizelge 4.47) çok azı günümüze ulaşmış durumdadır.⁶¹⁵

Çizelge 4.47. Orkestradaki opus sectile döşeme (Parapetti, 1987: fig. 25)

Bouleuterionun öncüsü, M.Ö. 4. yüzyılda kent meclisi (boule) oluşturulduğu zaman inşa edilmiştir. Günümüzde görünen düzenleme M.S. 1. yüzyıla aittir. Antik Dönem’de üzeri çatı ile örtülü küçük bir tiyatro görünümündeki bu yapının Hadrianus zamanında, kentteki imar faaliyetleri çerçevesinde ön cephesi plastik eserlerle süslenmiştir. Ayrıca koridorlara ulaşımı sağlayan merdivenler ve caveanın alt dolgusunu boşaltan tonozlu geçit bu zamanda yapılmıştır.⁶¹⁶

Paradoslar yardımıyla ulaşılan koridorun toprak dolgusunda bir erkek figürüne ait büyük bir kabartmanın parçaları bulunmuştur. Söz konusu kabartma Hekatomnos sülalesi zamanına, M.Ö. 4. yüzyılın ilk yarısına, tarihlenmektedir.⁶¹⁷

Bouleuterion, Doğu Alman Kavimleri’nin saldırıları sonucunda kentteki diğer yapılarla birlikte tahribata uğramış ve bu durum yanık izlerinden tespit edilmiştir.⁶¹⁸

⁶¹⁵ Parapetti, 1987, 110.

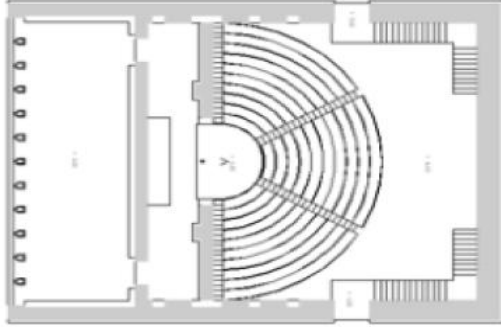
⁶¹⁶ Berti, F. (1993). Karia Iasos’u. *Arslantepe, Hierapolis, Iasos, Kyme: Türkiye’deki İtalyan Kazıları*. (çev. E. Özbayoğlu). Ankara: İtalyan Kültür Heyeti, 135; Baldoni, D. Franco, C., Belli, P., Berti, F. (2004). *Karia’da Bir Liman Kenti: Iasos*. İstanbul: Homer Kitabevi, 78-79.

⁶¹⁷ Söz konusu kabartma, kaliteli bir işçilikte yapılmış olup, bir klineye oturmuş, sol eli yastığa dayalı ve sakallı bir erkek figürüdür. Kenti kuran ve ismini veren kişiye yani kahraman Iasos’a ait bir kabartma olma olasılığı vardır. Bkz. Baldoni ve diğerleri, 2004, 79.

⁶¹⁸ Levi, 1986, 45.

dışında herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir.⁶²³ Ayrıca, bouleuterionda yarım kalmış ve tamamlanamamış bölümler bulunmaktadır.⁶²⁴

Çizelge 4.49. Stratonikeia Bouleuterionu planı (Öz, 2006: şek. 2.57)

Ana giriş doğuda yer almaktadır. Yapı hem doğu, hem de kuzey yönü boyunca toplamda 7 krepisten oluşan bir alt yapıya sahiptir. Bu krepisleri oluşturan bloklar ise, kayrak taşı dolgu üzerine yerleştirilmişlerdir.⁶²⁵

Resim 4.16. Stratonikeia Bouleuterionu görünüm (Öz, 2006: şek. ek.45)

Bouleuterionun (Resim 4.16) kuzey anta duvarlarının dış kısmında Latince, iç kısmında ise Grekçe yazıtlar yer almaktadır.⁶²⁶ Bouleuterion, mimari eleman ve süslemeleri dikkate alınarak M.S. 1. yüzyıl başına tarihlendirilmiştir.⁶²⁷

⁶²³ Söğüt, B. (2013b). Stratonikeia 2011 yılı çalışmaları. 34. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, 48.

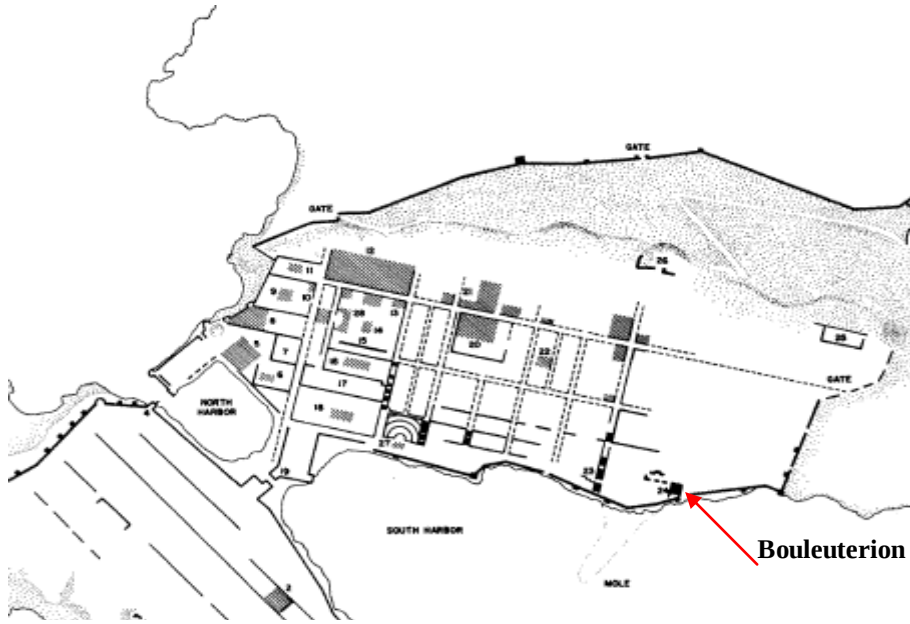
⁶²⁴ Söğüt, 2013a, 397.

⁶²⁵ Söğüt, 2013b, 48, res. 7.

4.3.17. Knidos Bouleuterionu

Mellink, Knidos antik kentinde iki farklı tiyatro yapısı ve iki de odeionun var olduğundan söz etmektedir.⁶²⁸ Odeionlardan biri kentin limanı yakınında, diğeri ise Korinth Tapınağı'nın batısında yer almaktadır.⁶²⁹ Ancak, liman yakınındaki yapıyı Love, bir "bouleuterion" (Çizelge 4.50) olarak tanımlamıştır.⁶³⁰

Çizelge 4.50. Knidos kent planı (Mellink, 1968: fig. 23)

Yapı, eğimli ve teraslandırılmış bir arazi üzerine inşa edilmiştir (Çizelge 4.53). Yarım daire biçimindeki caveasının üst kısmı tahrip olmuş ve kayıp durumdadır. Araştırmalar sırasında sütun parçaları bulunamamıştır. Ancak, sütunlarla veya ahşap

⁶²⁶ Kuzey antanın dış kısmında; Diokletianus zamanında (M.S. 284-305) kentte satılan mallar ve onların fiyatları ile ilgili Latince yazıt yer alırken, iç kısmında ise; Grekçe yazıtlar ile birlikte, Menippos'un takvimi yer almaktadır. Takvimin altında 1505 yılı yazılıdır. Menippos'un takvim yazıtı Augustus zamanında eklenmiş olmalıdır. Bouleuterionun güney duvarında ise Osmanlı Dönemi'ne ait yazıt ve bitkisel bezemeler bulunmaktadır. Bkz. Söğüt, 2013a, 396-397, 403; Söğüt, 2010, 266-267, 278.

⁶²⁷ Söğüt, 2013a, 403; Mert ise, mimari süslemelere göre Geç Helenistik-Erken Roma İmparatorluk Dönemi'ni öne sürmektedir. Bkz. Mert, İ. H. (1999). *Untersuchungen zur hellenistischen und kaiserzeitlichen Bauornamentik von Stratonikeia*. Doctoral Dissertation, Philosophischen Fakultät der Universität zu Köln, Köln, 258-260.

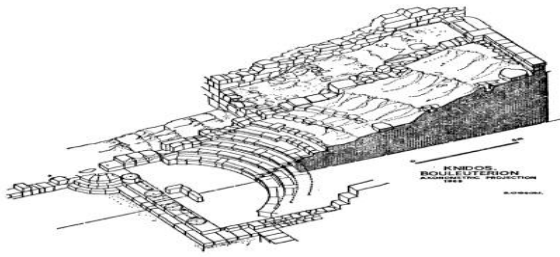
⁶²⁸ Mellink, M. J. (1968). *Archaeology in Asia Minor*. *American Journal of Archaeology*, 72(2), 138.

⁶²⁹ Bean, 2000, 153-154.

⁶³⁰ Yapıyı odeion olarak tanımlayan Newton'dur. Bkz. Newton, C. T. (1863). *A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae*, 2(2), London: Day and Son, 370, 452-453; Newton, C. T. (1862). *A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae*, 2(1), London: Day and Son, pl. LIV, LXXII; Love, I. C. (1969). Knidos-Excavation in 1968. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 17(2), 125; Love, I. C. (1970). A Preliminary Report of the Excavations at Knidos, 1969. *American Journal of Archaeology*, 74(2), 152.

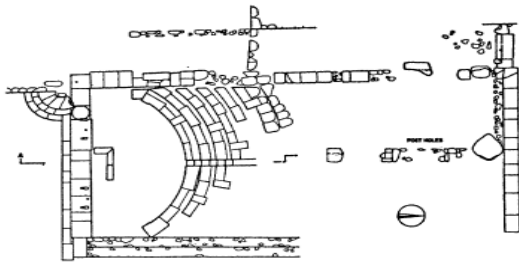
hatıllarla desteklenerek üstünün kısmen de olsa kapatılmış olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceye dayanak oluşturan veriler ise, kuzey kısımda günümüze ulaşamayan en üstteki oturma sıralarının gerisinde sütun oyuk izlerine rastlanılmış olmasıdır. Ayrıca stylobat bloklarının üzerinde 4 sütuna ait temel izleri tespit edilmiştir. Orkestranın ortasında 3 blok parçası bulunmaktadır. Love, bu blokların bir konuşmacı platformuna veya bir sunağa ait olabileceğini ileri sürmektedir.⁶³¹

Çizelge 4.51. Knidos Bouleuterionu (Love, 1970: ill. 2)

Yapının güneybatısından orkestraya ulaşımı sağlayan eğrisel biçimli 3 basamak yer almaktadır (Çizelge 4.52). Olasılıkla güneydoğuda da benzer basamaklar yer almış olmalıdır. Ancak, günümüze ulaşamamıştır.⁶³² Yapının altından, masif ve kireç taşı bloklardan yapılmış geniş bir platform ortaya çıkarılmıştır. Bu platform, olasılıkla erken evreye ait olmalıdır.⁶³³

Çizelge 4.52. Knidos Bouleuterionu planı (Mellink, 1969: ill. 4)

Knidos Bouleuterionu mimari yapı tekniği ve üslup özellikleri bakımından Geç Helenistik Dönem'e tarihlendirilmiştir.⁶³⁴

⁶³¹ Mellink, M. J. (1969). *Archaeology in Asia Minor. American Journal of Archaeology*, 73(2), 218; Love, 1970, 152.

⁶³² Benzer düzenleme Pompeii Teatrum Tectumu'nda da görülmektedir. Bkz. Bieber, 1961, 174.

⁶³³ Love, 1970, 152.

⁶³⁴ Gneisz, 1990, 326; Ancak, Akurgal söz konusu yapıdan Roma Dönemi bouleuterionu olarak söz etmektedir. Bkz. Akurgal, a.g.e., 407.

5. BATI ANADOLU'DAKİ BOULEUTERİONLARIN ANALİZİ

5.1. Kent-Devleti İçindeki Konum

Antik Yunan Uygarlığı'nın kentleşme süreci; kültürel, dinsel ve politik gelişim evrelerinin yanı sıra, özellikle Doğu ve dış kaynakların az da olsa etkisi ile ortaya çıkmıştır.⁶³⁵ Kent devletleri oluşturulurken, özellikle coğrafi koşullara uyum sağlanılmaya çalışılmıştır. Kentler için yer seçiminde, toplumların güvenliği ve çıkarları göz önünde bulundurulmuştur. Agoralar yukarıda sözü edilen gelişim sürecinde hem ticari, hem de politik yaşamın merkezi haline gelmiştir. Kent-devletlerindeki yönetim biçimleri aristokrasiden demokrasiye doğru kayarken, politik meclislerin konumları, gündelik yaşamın merkezi olan agoraya daha yakın olmuştur (Çizelge 5.1).

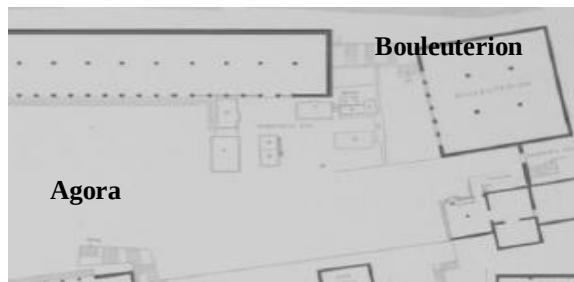
Vitruvius, bir Roma kentinde bir politik meclisin konumunu şu şekilde belirtmektedir; *“Hazine, hapisane ve senato yapısı foruma bitişik inşa edilmelidir ve ölçüleri forumunkilerle orantılı olmalıdır. Özellikle senato yapısı, kentin ve kasabanın önemi gözetilerek yapılmalıdır.”*⁶³⁶ Yunan Uygarlığı'nda da, kamu yapılarının kent içindeki konumları benzerdir. Aslında bouleuterion, prytaneion ve stoa gibi kamu yapılarının kesin bir yeri bulunmamaktaydı. Ancak, bu söz konusu kamu yapıları agora dolaylarında inşa edildiler. Bu duruma en güzel örnek Atina Agorası'nın batısında yer alan Atina Eski ve Yeni Bouleuterionları'dır. Batı Anadolu'daki; Troia, Assos, Aigai, Smyrna, Metropolis, Notion, Ephesos, Nysa, Aphrodisias, Alabanda, Miletos, Latmos Herakleiası ve Iasos kentlerindeki bouleuterionlar ya agoraya komşu, ya da yakın olarak inşa edilmişlerdir. Bouleuterionda toplanan boule üyelerinin başlıca yetkileri tüm kentin işleyişini denetlemektir. Agoralarda satılan mallar ve tüccarların ölçü (ağırlık ve uzunluk) sistemlerinin denetimi boule üyelerinin sorumluluğundaydı.⁶³⁷

⁶³⁵ Wycherley, a.g.e., 3.

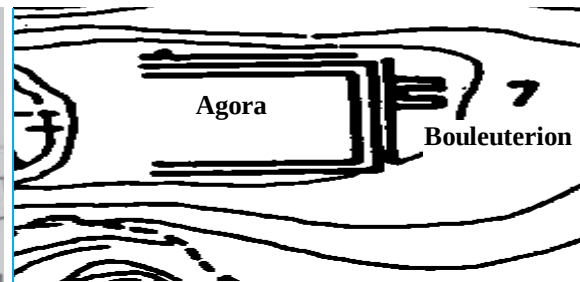
⁶³⁶ Vitruvius, a.g.e., (V, II, 1) 101-102; Forum, Romalılarda kentin çekirdeğini oluşturan, Yunan agorası gibi pazar alanıdır. Bkz. Wycherley, a.g.e., 213.

⁶³⁷ Aristoteles, 2013, (LI, 1-4) 57-58.

Çizelge 5.1. Agoraya komşu bouleuterion örnekleri

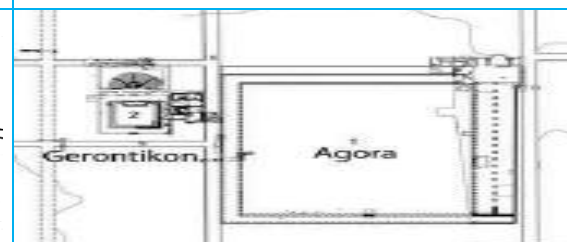
ASSOS

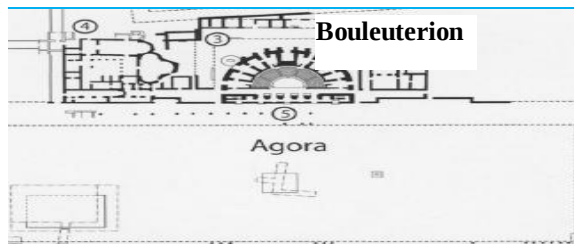
NOTION

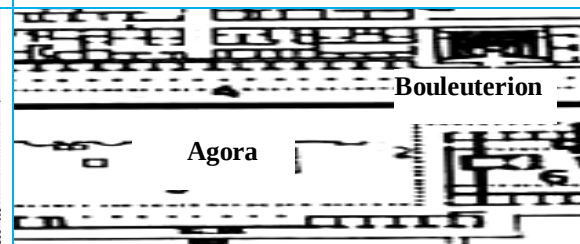
EPHESOS

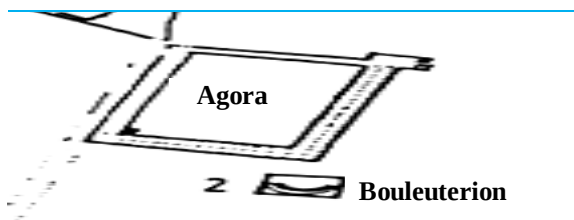
NYSA

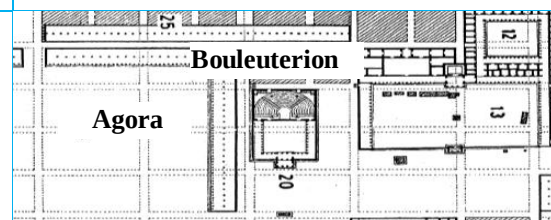
APHRODISIAS

PRIENE

ALABANDA

MİLETOS

Başlangıçta kentlerin planı belirgin bir yapıya kavuşuncaya kadar kamu yapılarının konumu, agora ve agoradan çıkan ıııısal düzlemde gelişı güzel şekillendi. M.Ö. 6. ve 5.

yüzyıllarda Yunan Uygarlığı iyice gelişerek kent devletlerinde mimarlık belirli bir olgunluğa erişince, Yunanlılar yeni koloniler, birleşik devletler için başkentler ve Persliler'in yıktıkları kentlerin yerine yenilerini kurdular. M.Ö. 5. yüzyıla gelindiğinde ise, ihtiyaçlar kent planlamasında yeni uygulamaları doğurdu.⁶³⁸ Persliler'in saldırılarından dolayı yıkılan koloni kurucu Miletos kenti, M.Ö. 479 ile 450 yılları arasında, planlı olarak yeniden inşa edildi. Miletos kenti başta olmak üzere Batı Anadolu'daki pek çok Yunan kent-devletinde ızgara planı uygulanmaya başlandı.⁶³⁹ Metropolis, Nysa, Priene, Ephesos, Latmos Herakleiası, Knidos ve Stratonikeia kentleri ızgara planlı olarak inşa edildiler.⁶⁴⁰ Izgara planlı kentlerde, dik açılarla birbirini kesen cadde ve sokakların arasındaki insula'lara (dikdörtgen biçimli ada), başta kamu yapıları inşa edildi. Eğimli bir arazide ise teraslama yöntemi ile bu plan yine de uygulandı.⁶⁴¹ Bouleuterionlar ızgara planlı kentlerde, insulalar içerisine yerleştirilerek inşa edildiler.⁶⁴²

Kent devletinin kamu yapılarından biri olan, prytaneslerin toplandığı ve ziyafetlerin verildiği yapı,⁶⁴³ "prytaneion"⁶⁴⁴ ile boule üyelerinin toplantılarını gerçekleştirdikleri yapı, "bouleuterion" agoraya ve birbirlerine yakın olarak inşa edildiler. Thykydides, meclis ve prytaneionun kentin içinde yani agoraya yakın inşa edildiğinden şu şekilde söz etmektedir; "...tüm meclisleri ve prytanislikleri kentin içinde topladı."⁶⁴⁵ Örneğin; ızgara planlı Priene kentinde bouleuterion ile prytaneion, aynı insula içerisinde inşa edilmiştir. Ephesos'ta bouleuterionun batısında, prytaneion (Rodos Peristili) bulunmaktadır. Troia kentinde de Geç Helenistik Dönem bouleuterionu ile konum açısından bağlantılı ve erken evrelerde yer alan prytaneion olması olası görünen bir yapı yer almaktadır. Bir Yunan kent devletinde, prytaneion ile bouleuterionların yakın inşa edilmeleri doğal görünmektedir. Aristoteles, boule başkanları olan prytaneslerin kendilerine ayrılan yapıda kaldıklarını ve prytaneslerin

⁶³⁸ Wycherley, a.g.e., 8, 13.

⁶³⁹ Antik Yunan Dünyası'nda ızgara plan ilk defa M.Ö. 7. yüzyıl sonunda ortaya çıkmıştır. Kökeni Doğu medeniyetlerinde görünen bu sistemin gelişmiş şekli Ege'de ve İtalya'da M.Ö. 5. yüzyılda şekillenmiştir. Batı Anadolu'daki ilk uygulama Miletos'ta görülmektedir ve bu sistem diğer Batı Anadolu kentlerine zamanla yayılmıştır. Bkz. Akarca, a.g.e., 30-37; Aristoteles, Hippadomos'un Miletos'lu olduğunu, kentleri bölmeyi icat ettiğini ve Pire kentini böldüğünden söz etmektedir. Bkz. Aristoteles, 2012, (II, 8) 48-9; Izgara plan, çoğu kaynakta Hippodamos planı olarak geçmektedir.

⁶⁴⁰ Miletos, Ephesos, Priene, Knidos, Latmos Herakleiası ve Stratonikeia kentlerinin ızgara planı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Akarca, a.g.e., 33-58.

⁶⁴¹ Priene, Latmos Herakleiası ve Knidos'ta teraslama sistemi yapıldı.

⁶⁴² Izgara planının ortaya çıkması toplumda eşitlik fikrinin ortaya çıktığının göstergesidir. Bkz. Akarca, a.g.e., 31.

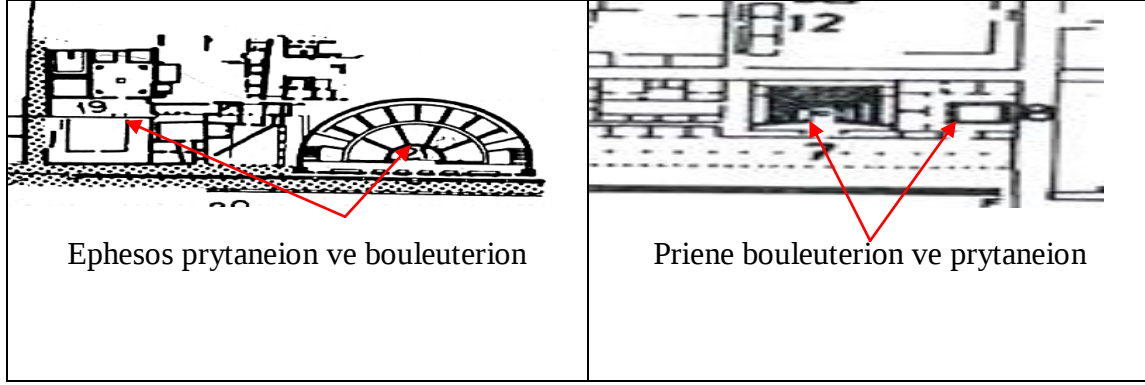
⁶⁴³ Prytaneslerin toplandığı yapı için. Bkz. Aristoteles, 2013, (XLIII, 3) 49-50.

⁶⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için. Bkz. Miller, 1978: 128-131.

⁶⁴⁵ Thukydides, a.g.e., (II, 15) 73-74.

yetkilerinin de boule tarafından denetlendiğini belirtmektedir.⁶⁴⁶ Bu iki kurumun işleyişi iç içedir ve birbirlerine yakın inşa edilmeleri ihtiyaçtan dolayıdır (Çizelge 5.2).

Çizelge 5.2. Birbirine yakın bouleuterion-prytaneion örnekleri

Kralların hüküm sürdüğü zamanlarda kutsal sayılan kralın evi ile ocağı, yerini zamanla tapınaklara ve prytaneiona bırakmıştır.⁶⁴⁷ Teos Bouleuterionu Dionysos Tapınağı'nın doğusunda, Priene Bouleuterionu Athena Polias Tapınağı'na giden yol üzerinde, Miletos Bouleuterionu ise Apollon Didymaios'a giden kutsal yolda yer almaktadır. Latmos Herakleiası Bouleuterionu'nun batısında tapınak olması olası bir yapı vardır. Troia Bouleuterionu'nun kuzeydoğusundan ise Athena Temonos'unun portikosuna uzanan bir merdiven kalıntısı tespit edilmiştir. Bouleuterionların dinsel açıdan önem taşıyan kamu yapıları ile bağlantılı oluşlarının bir nedeni aslında tüm kamu yapılarını denetleme yetkisinin boule üyelerinin elinde olmasıdır. Söz konusu kamu yapıları arasında tapınaklar da vardır. Ayrıca kutsal eşyaların korunması meclisin sorumluluğundadır.⁶⁴⁸

Bouleuterionlar, hapisane yapıları ile de yakın inşa edilmiş olmalıdır. Assos Bouleuterionu'nun güney tarafında hapisane olması olası küçük bir yapı bulunmaktadır. Latmos Herakleiası Bouleuterionu'nun batısında ise, aynı şekilde, hapisane olması olası görünen küçük boyutlarda bir yapı yer alır. Olasılıklar içinde hapisane yapılarının yer alıyor olmasının sebebi, boulenin para cezasına çarptırma, hapsedme ve ölüme mahkum etme gibi yetkilerinin bulunmasıdır.⁶⁴⁹ Atina Agora'sının güneybatısında, eski ve yeni

⁶⁴⁶ Aristoteles, 2013, (XLIV, 1; XLVIII, 3) 50-51, 55.

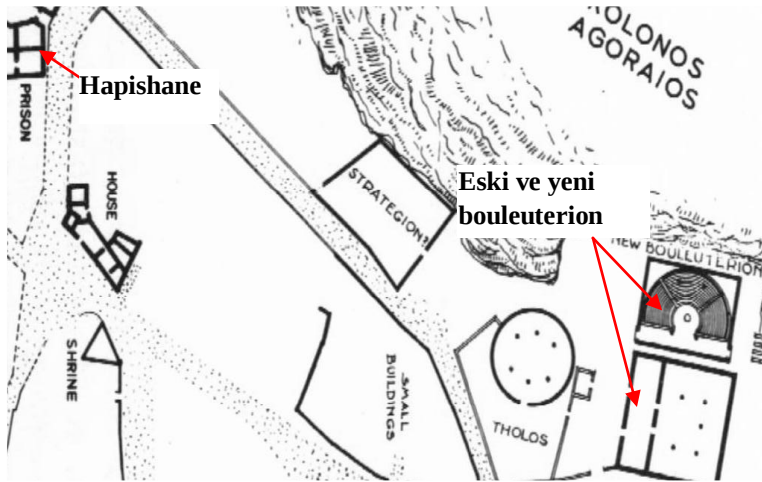
⁶⁴⁷ Wycherley, a.g.e., 80.

⁶⁴⁸ Aristoteles, 2013, (XLVII, 1; L, 1) 53, 57.

⁶⁴⁹ Aristoteles, 2013, (XLV, 1) 51-52.

bouleuterionlara yakın bir hapishane binası (Çizelge 5.3) yer almaktadır.⁶⁵⁰ Vitruvius da; hapishane ile meclisin agoraya ve birbirine yakın inşa edilmesi gerektiğinden söz etmektedir.⁶⁵¹

Çizelge 5.3. Atina Agorası (Camp, 1986: fig. 66)

Bouleuterion ile birbirine yakın inşa edilen bir diğer kamu yapısı ise, stoadır. Stoa, toplumsal amaçlar için yetkin bir yapı ve bir kamusal yapı içinde eklenti durumundaydı.⁶⁵² Smyrna kentinde bouleuteriona, agoradaki stoadan geçilerek ulaşılmaktaydı. Benzer durum Priene, Aphrodisias, Ephesos, Iasos, Latmos Herakleiası, Patara⁶⁵³ ve Arykanda⁶⁵⁴ da görülmektedir. Herhangi bir kamu yapısına bağımlı olmayan bouleuterion yapıları ise; Aigai, Alabanda, Metropolis, Nysa, Knidos, Aspendos ve Sillyon⁶⁵⁵ kentlerinde bulunur.

5.2. Kült

Politik meclislerde kült törenlerinin yürütülebilmesi için, bir sunak gerekiyordu. Troia, Priene ve Latmos Herakleiası kentlerindeki bouleuterionların orkestralarının tam ortasında kült amacıyla kullanıldığı düşünülen bir sunak ve sunak temeli izleri bulunmuştur.⁶⁵⁶ Priene Bouleuterionu'na ait sunağın üzerinde sığır kemikleri tespit

⁶⁵⁰ Camp, J. M. (1986). *The Athenian Agora, Excavation in the Heart of Classical Athens*. London: Thames and Hudson, 89, fig. 66.

⁶⁵¹ Vitruvius, a.g.e., (V, II, 1) 101-102.

⁶⁵² Wycherley, a.g.e., 108.

⁶⁵³ Korkut, T., Grosche, G. (2007). *Das Bouleuterion von Patara*. Versammlungsgebäude des Lykischen Bundes, Patara II.1, İstanbul: Ege Yayınları, 57, abb. 88, 176.

⁶⁵⁴ Balty, 1991, 466-467, fig. 226.

⁶⁵⁵ Aspendos ve Sillyon kentleri için bkz. Balty, 1991, 526-527, fig.257, 532-534, fig. 261.

⁶⁵⁶ Latmos Herakleiası Bouleuterionu'nun sunak kaidesi ele geçirilmiştir.

edilmiştir (Resim 5.1). Bu veri, tanrılara sunu yapıldığının göstergesidir.⁶⁵⁷ Metropolis Bouleuterionu'nda ise, oturma sıralarının önünde, 3 sunak in-situ halde açığa çıkarılmıştır. Aigai Bouleuterionu'nun caveasının ortasında yer alan merdivenle aynı eksen üzerinde, orkestra ile doğusundaki dükkanları birbirinden ayıran kuzey-güney doğrultulu duvarın hemen doğusunda, sunak temeli ve parçaları tespit edilmiştir.⁶⁵⁸ Knidos Bouleuterionu'nun orkestrasında, bir sunak ya da konuşmacı platformuna ait olması olası görünen blok parçaları açığa çıkarılmıştır.⁶⁵⁹ Atina'da kazılar sırasında ise, Atina Yeni Bouleuterionu'na ait olması olası görünen, yapı yakınında, bir sunak bulunmuştur. Literatürde Atina Bouleuterionu'nda bir sunağın bulunduğundan söz edilmesi, bu olasılığı güçlendirmektedir.⁶⁶⁰ Yine literatüre göre,⁶⁶¹ Olympia Bouleuterionu'ndaki kare yapının tam ortasında, Zeus'a adanmış bir sunak yer almıştır. Teos Bouleuterionu'nda ise kült törenleri ile ilgili ve törende uyulması gereken kurallara ilişkin bir yazıt ele geçirilmiştir.⁶⁶²

Resim 5.1. Priene Bouleuterionu orkestrasındaki sunak (Öz, 2006: şek.ek. 9)

Bouleuterionlardan bazıları ise, heroon'lar (kahraman mezarları) ile yakından ilişkilidir. Pausanias, Megaralılar'ın Timalkus'un mezarı olan yerde bir meclis yapıları olduğundan söz etmektedir.⁶⁶³ Pergamon'da, Diodoros Paspasos Heroonu, bir yapı

⁶⁵⁷ Rumscheid, a.g.e., 58-59.

⁶⁵⁸ Doğer ve diğerleri, 2008, 215-217.

⁶⁵⁹ Mellink, 1969, 218; Love, 1970, 152.

⁶⁶⁰ Gagarin, 1997, (on the chorus boy 6.45) 100-101.

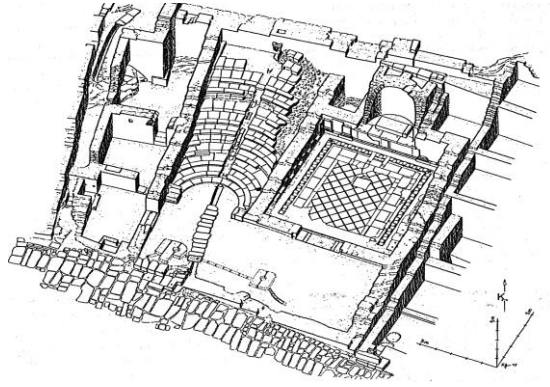
⁶⁶¹ Pausanias, 1886a, (Elis V, 23-24) 348- 352.

⁶⁶² Herrmann, 1967, 45.

⁶⁶³ Megaralılar, orakla (kahin) danışır. Onlara kahramanlarının mezarının bulunduğu yere bouleuterionlarını inşa etmeleri söylenir. Bkz. Pausanias, 1886a, (Attica I, 42-43) 83-85.

kompleksi içerisinde yer almaktadır (Çizelge 5.4). Bu yapı kompleksinde, kült odası dışında, yaklaşık 120 kişilik bir toplantı salonu bulunmaktadır.⁶⁶⁴ Miletos Bouleuterionu'nun doğusundaki sütunlarla çevrili avlunun ortasında da bir heroon yer almaktadır (Bkz. Çizelge 4.39). Aphrodisias Bouleuterionu'nun kuzeybatısında ise, bir mezar anıtı vardır (Bkz. Çizelge 4.28). Pausanias, Atina'daki beş yüzler meclisinin yakınında 10 yerel kahramanın (Çizelge 5.5) heykellerinin bulunduğundan söz etmektedir.⁶⁶⁵ Bouleuterion-Metroon yapı kompleksinin önünde kazılar sırasında uzun bir kaidenin izleri tespit edilmiştir. Olasılıkla söz konusu heykeller burada yer almış olmalıdırlar.⁶⁶⁶

Çizelge 5.4. Pergamon Diodoros Paspas Heroonu (Radt, 2002: res. 196)

Antik Yunan Uygarlığı'nda kent-devletleri belirli bir tanrı/tanrıça veya tanrılara aitti.⁶⁶⁷ Kentlerin simgesi olan tanrılara adanan tapınaklar dışında, politik meclislerde de bu tanrılar yazıtlarla onurlandırıldılar. Assos Bouleuterionu'nun inşası ile ilgili ele geçen bir yazıtta; “[.....] Ladama ve eşi [....]mmeia tanrılar adına bu bouleuterionu inşa ettirdi.” ibaresi yazılıdır.⁶⁶⁸ Assos Bouleuterionu belirli bir tanrı yerine tanrılara adanmıştır. Miletos Bouleuterionu, Apollon Didymaios'a giden cadde üzerinde yer almaktadır. Aynı zamanda,

⁶⁶⁴ Diodoros, saygın bir aileden gelen Pergamon'lu bir yurttaşdır. M.Ö. 70 yılından sonra onurlandırılmıştır. Söz konusu yapının esas kullanım amacı, kült törenleri ile ilişkili olmalıydı. Ancak, oturma bölümünün bulunduğu kısım için Radt'ın yayınında “toplantı salonu, odeion, auditorium” ibareleri kullanılmaktadır. Bkz. Radt, W. (2002). *Pergamon: Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*. (çev. S. Tamer). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 246-252.

⁶⁶⁵ Bu kahramanlar, kutsallaştırılmalarının yanı sıra, Atina politik yaşamında ve ordusunda önemli etkileri olmuş kişilerdir. Kahramanların adları; Hippothoon, Antiokhos, Ajax, Leo, Eretheus, Aigeus, Oineus, Akamas, Kekrops ve Pandion'dur. Kleisthenes yönetimi zamanında oluşturulan 10 kabileye bu yerel kahramanların adları verilmiştir. Bkz. Pausanias, 1886a, (Attica I.5) 9-10; Herodotos, a.g.e., (V, 66) 411-412.

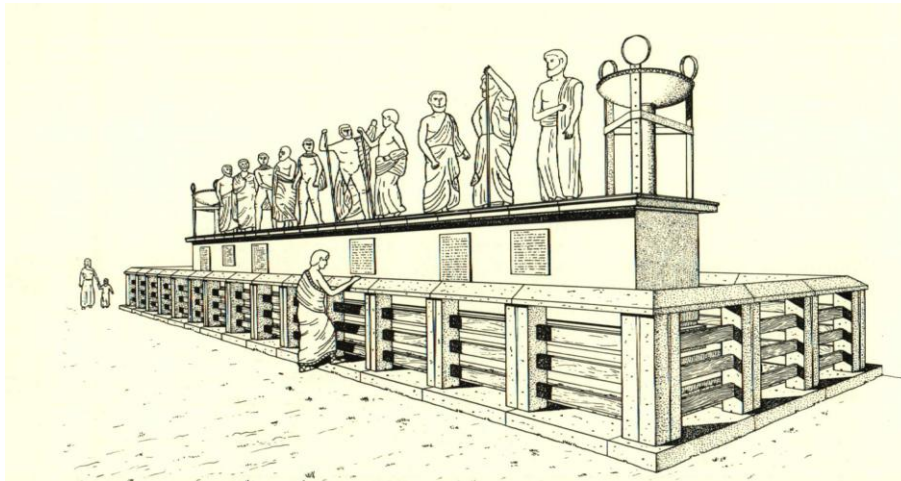
⁶⁶⁶ Lang, M. (2004). *The Athenian Citizen: Democracy in the Athenian Agora*. Athens: American School of Classical Athens, 9-10, fig. 8; American School of Classical Athens. (1990). *The Athenian Agora: a guide to the excavation and museum*. Athens: American School of Classical Athens, 69, fig. 33-34.

⁶⁶⁷ Wycherley, a.g.e., 79.

⁶⁶⁸ Arslan, Böhlendorf-Arslan, 2010, 90.

bouleuterionun ve önündeki avlunun propylonunun arşitravları üzerinde yer alan aynı yazıta göre; “Heraklides’in oğulları Timarkhos ve Heraklides, yapıyı, Kral Antiokhos Epiphanes onuruna, Apollon Didymaios’a, Hestia Boulaia’ya ve Demos’a adadı.” ibaresi yazılıdır.⁶⁶⁹ Aigai Bouleuterionu’na ait olması olası, bir arşitrav bloğu üzerindeki yazıtta ise; “Apollonides oğlu Antiphanes bu yapıyı Zeus Boulaios, Hestia Bollaio ve Demos’a adadı.” ibaresi vardır.⁶⁷⁰ Latmos Herakleiası Bouleuterionu’nun batısındaki küçük kare yapının Hestia Boulaia veya Zeus Boulaios’a adanmış bir tapınak olma olasılığı bulunmaktadır.⁶⁷¹ Stratonikeia Bouleuterionu’nun önünde yer alan sütunlu avlunun kuzey ante duvarı üzerindeki yazıtlarda, Zeus Panaramos ve Helios Serapis onuruna yapılan sunulardan söz edilmektedir.⁶⁷² Atina kenti yakınlarında ise, Demeter kültü kutsal alanı içerisinde toplanan bir meclis yapısı vardır. Andokides’in anlatımına göre; kült törenleri zamanında, Atina meclisi üyeleri hem törenlere katılmakta, hem de meclislerini bu kentte toplamaktaydılar.⁶⁷³

Çizelge 5.5. Atina kahramanlar anıtı (Camp, 1986: fig. 73)

Klasik Yunan Uygarlığı’nda, kent-devletleri kurulduktan sonra, dinsel yönleri ağır basan ve aynı zamanda politik önem taşıyan kent birlikleri oluşturulmuşlardır.⁶⁷⁴ Bunlardan biri, Batı Anadolu Bölgesi’ndeki İon kentlerini içine alan Panionia Birliği’dir. Birliğe üye kent-devletlerin ortak bir meclisleri vardır (Resim 5.2). Söz konusu bu birlik,

⁶⁶⁹ Fredrich, 1908, 100-122.

⁶⁷⁰ Bohn, Schuchhardt, 1889, 34; Doğer ve diğerleri, 2008, 215.

⁶⁷¹ Ayrıca hapishane olma olasılığı da vardır.

⁶⁷² Başlangıçta bouleuterionun bir Serapeion olduğu düşünülmüştür. Bkz. Bean, 2000, 83-84; Laumonier, 1958, 195-220.

⁶⁷³ Andokides, 1896, (de Mysteriis 111-112) 76-77.

⁶⁷⁴ McDonald, a.g.e., 97.

Poseidon kültü çevresinde toplanmaktadır.⁶⁷⁵ Troas Bölgesi'nin kentler birliği ise, M.Ö. 4. yüzyıldan itibaren İlion'da toplanmaya başlamıştır. Birlik toplantıları için de kullanıldığı düşünülen bouleuterion, Athena Temonos'u ile hem mekansal, hem de dinsel açıdan bağlantılı olmuştur.⁶⁷⁶ Strabon'a göre, Stratonikeia kentinin yakınlarındaki Zeus Khrysaoreos Tapınağı'nda Karia Bölgesi'nin birliği toplanmaktaydı.⁶⁷⁷ Delphi kentinde, Apollon kültü çevresinde, Amphiktyon Birliği toplanmıştır.⁶⁷⁸ M.Ö. 478 yılında Atina kenti önderliğinde oluşturulan Delos'taki birlik ise, düzenli olarak Apollon kutsal alanında toplanmıştır.⁶⁷⁹

Resim 5.2. Panionion (Öz, 2006: şek. 2.38)

5.3. Farklı Kullanımlar

Roma İmparatorluğu'nun yükselişe geçişinden sonra, kent-devletleri içindeki politik gelişmeler sonlandı.⁶⁸⁰ Böylece, politik meclislerin kent-devleti içindeki güçleri sınırlandırıldı. Özellikle Roma Dönemi'nde inşa edilen bouleuterionlardan bazıları hem

⁶⁷⁵ Birliğin kökeni, M.Ö. 8. yüzyıla gider. Bkz. McDonald, a.g.e., 114; Toplandıkları yere Panionion denir. Mykale Dağı'nda yer alır. Bkz. Herodotos, a.g.e., (I, 142; I, 143; I, 148; VI, 7) 24-5, 27, 445.

⁶⁷⁶ Aylward, 2000, 122.

⁶⁷⁷ Strabon, 2009, (XIV, II, 25) 234-235.

⁶⁷⁸ Birliğin oluşturulma tarihi kesin olarak belirli değildir. McDonald, a.g.e., 119; Herodotos, a.g.e., (VII, 200) 598-9.

⁶⁷⁹ Thukydides, a.g.e., (I, 96) 45; Mansel, a.g.e., 299; Starr, a.g.e., 32-33.

⁶⁸⁰ McDonald, a.g.e., 5.

müzikli gösteriler, hem de politik toplantılar için kullanıldılar. Ephesos ve Aphrodisias Bouleuterionları çift amaçlı kullanım için inşa edilmişlerdir. Miletos, Messene⁶⁸¹ ve Patara⁶⁸² Bouleuterionları'nda olduğu gibi sonradan sahne yapısının eklendiği de görülmektedir.

Vitruvius;⁶⁸³ Tralles kentinde Alabandalı Apatirius'un ekklesiasterion diye bilen küçük tiyatroya bir sahne binası eklediğinden söz etmektedir. Kentin ihtiyaçları doğrultusunda, döneminin mimarları gerekli düzenlemeleri kamu yapılarına eklemişlerdir.

Bouleuterionlar, arşiv merkezi olarak da kullanılmışlardır. Atina Eski Bouleuterionu, M.Ö. 5. yüzyılın sonunda, yeni bouleuterion inşa edilince arşivleme amacıyla kullanılmış olmalıdır.⁶⁸⁴ Olympia Bouleuterionu'ndaki kuzey ve güney kanatların uçlarında yer alan apsis içindeki odalar, olasılıkla yine arşivleme amacıyla kullanılmıştır.⁶⁸⁵

Teos Bouleuterionu da M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen bir yazıta göre, politik toplantılar dışında gençlerin eğitim merkezi olarak kullanılmıştır.⁶⁸⁶

5.4. Dönemsel Açıdan

Batı Anadolu Bölgesi'ndeki bouleuterionlar, tarihsel açıdan incelendiğinde Helenistik ve Roma Dönemi'nde inşa edildikleri gözlemlenmektedir. Ancak, Helenistik Dönem'de inşa edilen yapıların bazıları, sonradan kentlerin kamusal ihtiyaçları doğrultusunda yenileme faaliyetlerine tabi tutulmuştur. Bunun dışında, savaş veya deprem gibi olaylardan zarar gören bouleuterionlar, kentlerin ekonomik durumlarına uygun şekilde yenilenmiştir. Yenileme faaliyetlerinde mimarlar, zamanın modasına göre yapıları yeniden düzenlemişlerdir. Bazı bouleuterionların ise, öncü yapıları söz konusudur. Ancak bu öncü yapılar, tam anlamıyla bouleuterion olarak tanımlanamamışlardır. Assos, Aigai, Teos, Metropolis, Notion, Priene, Alabanda, Miletos ve Latmos Herakleiası kentlerindeki bouleuterionların ilk inşa tarihleri Helenistik Dönem içerisindeydir. Smyrna, Ephesos, Aphrodisias, Iasos, Nysa ve Stratonikeia kentlerindeki bouleuterionlar ise, Roma

⁶⁸¹ McDonald, a.g.e., 278-279.

⁶⁸² Geç Helenistik Dönem'de varlığı bilinen bouleuterion, Roma Dönemi'nde odeion olarak da kullanılmaya başlamıştır. Bkz. Korkut, Grosche, a.g.e., 176-177.

⁶⁸³ Vitruvius, a.g.e., (VII, V, 5-7) 157-158.

⁶⁸⁴ Thompson, Wycherley, 1972, 31.

⁶⁸⁵ Wycherley, a.g.e., 113-115.

⁶⁸⁶ Kadioğlu, 2012a, 15; Bean, 1966, 144.

Dönemi'ne tarihlendirilmişlerdir. Ayrıca Troia ve Knidos kentlerindeki bouleuterionların inşa tarihi, Geç Helenistik- Erken Roma Dönemi (geçiş dönemi) içerisinde (Çizelge 5.6).

Çizelge 5.6. Batı Anadolu'daki bouleuterionların dönemsel açıdan sınıflandırılması

KENT	YAPI	DÖNEM
Assos	Bouleuterion	Helenistik
Teos	Bouleuterion	Helenistik
Aigai	Bouleuterion	Helenistik
Teos	Bouleuterion	Helenistik
Metropolis	Bouleuterion	Helenistik
Notion	Bouleuterion	Helenistik
Priene	Bouleuterion	Helenistik
Alabanda	Bouleuterion	Helenistik
Latmos Herakleiası	Bouleuterion	Helenistik
Knidos	Bouleuterion	Geç Helenistik/Erken Roma
Troia	Bouleuterion/Tiyatro B	Geç Helenistik/Erken Roma
Nysa	Bouleuterion/Gerontikon	Roma
Smyrna	Bouleuterion/Batı Yapısı	Roma
Stratonikeia	Bouleuterion	Roma
Iasos	Bouleuterion	Roma
Ephesos	Bouleuterion/Odeion	Roma
Aphrodisias	Bouleuterion/Odeion	Roma

5.5. Kapasite

Bouleuterionlar farklı ölçülerde olduğundan, farklı oturma kapasitelerine sahiptir. Batı Anadolu Bölgesi'ndeki bouleuterionlara plan açısından öncülük yapan Atina Yeni Bouleuterionu 500 kişiliktir. Aristoteles'ten öğrendiğimize göre; bir yıl görev yapması için seçilen beş yüz üye (500'ler) aynı anda toplanamıyordu. Ay takvimine göre toplandıklarından dolayı, phylelerden ilk dördü otuz altı, diğerleri ise otuz beşer gün görevde kaldılar.⁶⁸⁷ Atina'da tarihsel süreç içerisinde 500'ler yerini 600'lere, daha sonra 650'lere⁶⁸⁸ bırakmış ve üye sayısı zamanla değişmiştir. Ancak, üyeler bir anda toplanmadıklarından dolayı bouleuterionların kapasitesi konusunda sorun yaşanmış olmamalıdır.

Priene Bouleuterionu 640 kişiliktir. Assos ve Aigai bouleuterionları 150 ile 190 kişiliktir. Batı Anadolu'nun erken yapılarından Latmos Herakleiası Bouleuterionu 300, Metropolis Bouleuterionu ise 350 kişiliktir. Plan açısından benzer caveaya sahip olan Aphrodisias, Miletos ve Ephesos Bouleuterionları'nın oturma kapasiteleri de birbirlerine yakındır. Kapasiteleri 1200 ile 1700 arasında değişmektedir. Helenistik Dönem bouleuterionları yerine, Roma Dönemi'nde odeion tipi bouleuterionların inşa edilmesi ile oturma kapasitesinin oldukça artırıldığı gözlemlenmiştir.

5.6. Plan Tipolojisi

Bouleuterionların plan tipolojisi oluşturulurken, dış duvarlarının boyutları ve oturma sıralarının düzeni göz önünde bulundurulmuştur. Bouleuterionlar üzerine tipoloji çalışmaları daha önce McDonald,⁶⁸⁹ Balty,⁶⁹⁰ Gneisz⁶⁹¹ ve Öz⁶⁹² tarafından gerçekleştirilmiştir. Söz konusu kaynaklardan yararlanılmış ve Batı Anadolu Bölgesi'ndeki bouleuterionların karşılaştırmaları yapılmıştır.

Vitruvius, meclis yapılarının oranını şu şekilde vermektedir; “...Yapı kare şeklinde ise, yüksekliğini genişliğinin bir buçuk katı olarak belirleyiniz; eğer uzun olacaksa,

⁶⁸⁷ Aristoteles, 2013, (XLIII, 2-3) 49-50.

⁶⁸⁸ Rhodes, P. J. (1972). *The Athenian Boule*. Oxford: The Clarendon Press, 1; Gneisz, 1990, 10-14.

⁶⁸⁹ McDonald, a.g.e, 250-298.

⁶⁹⁰ Balty, a.g.e., 558-572.

⁶⁹¹ Gneisz, 1990, 53-213.

⁶⁹² Öz, 2006, 25-122.

uzunluğunu ve genişliğini toplayarak, yarısını kasalı tavana kadar olan yüksekliğe ayırınız.”⁶⁹³

Batı Anadolu Bölgesi’ndeki bouleuterionların plan açısından kökenleri Atina Eski ve Yeni Bouleuterionları’na ve Roma Dönemi odeionlarına dayanmaktadır. Tipoloji oluşturulurken, oturma düzeninden çok, Vitruvius’un da vurguladığı gibi dış duvarlarının biçiminden yola çıkılarak tipoloji oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda söz konusu bouleuterionları kare, dikdörtgen plan ve odeion tipi olmak üzere üç sınıfa ayırabiliriz. Kare ve dikdörtgen formlar da oturma düzenlerine göre kendi içlerinde sınıflandırılacaktır.

5.6.1. Kare plan

Kare planda uzunluk ve genişlik hemen hemen birbirine yakın ölçülerdedir. Bu tip bouleuterionların öncüsü, 23,30 x 23, 80 m. ölçüleri ile Atina Eski Bouleuterionu’dur. Batı Anadolu’daki takipçileri ise 20,59 x 20,62 m. ölçüleri ile Assos, 21,06 x 20,25 m. ölçüleri ile Priene ve 16,90 x 17,70 m. ölçüleri ile Metropolis Bouleuterionları’dır. Ancak kare planlı Batı Anadolu Bölgesi Bouleuterionları yapı içerisindeki oturma düzenleri açısından kendi içinde ayrılmaktadırlar.

5.6.1.1. Kare plan içinde “II” formu oturma bölümü

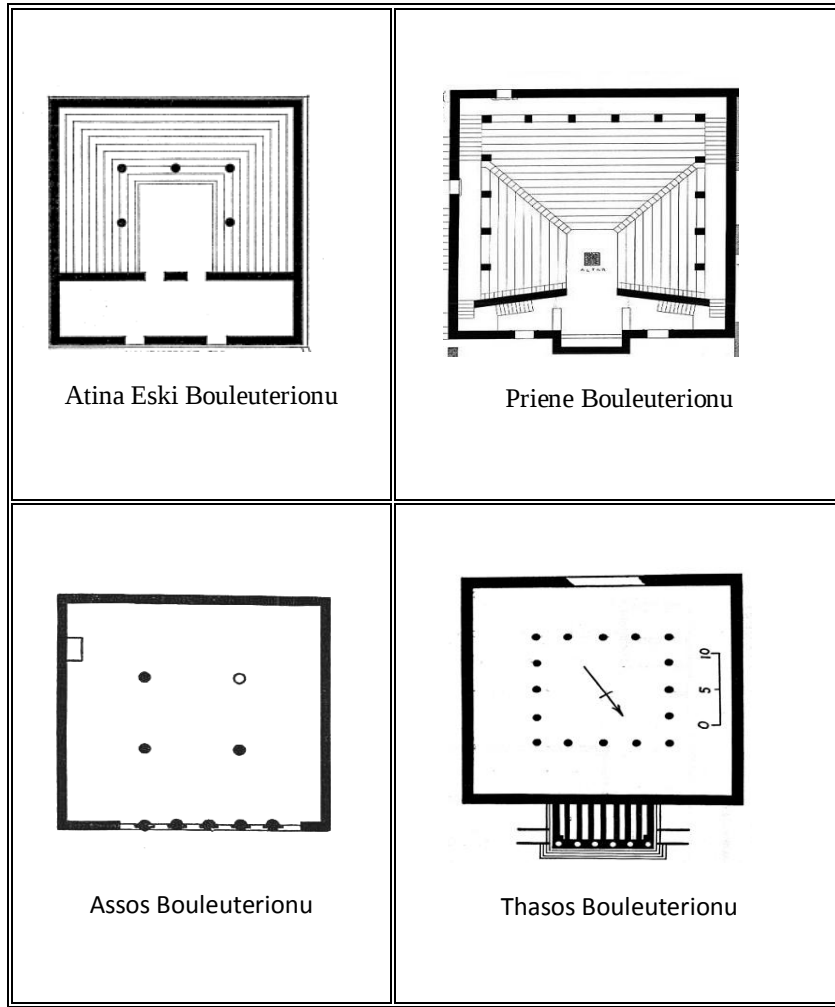
Priene Bouleuterionu’nda dış duvarlara paralel olarak yerleştirilmiş “II” formu kalıcı oturma sıraları yer almaktadır. Ancak, Atina ve Assos Bouleuterionları’nda kalıcı oturma sıralarının izleri tespit edilemediğinden, ahşap malzemenin kullanılmış olması olası görünmektedir. Ayrıca oturma bölümü “II” formu olmalıdır. Ahşap malzemeden oturma bölümüne eğrisel bir form vermek oldukça güç olacağından, bu düşünce mantıklı görünmektedir. Kare planlı ve 32,00 x 31,80 m. ölçülerindeki Thasos Bouleuterionu⁶⁹⁴ ve 25,20 x 24,20 m. ölçülerindeki Sagalassos Bouleuterionu⁶⁹⁵ da oturma düzenlerinin benzerliği ile bu gruba dahil edilebilirler (Çizelge 5.7).

⁶⁹³ Vitruvius, a.g.e., (V, II, 1) 101-102.

⁶⁹⁴ Oturma bölümü ahşap ve “II” formu olmalıdır. M.Ö. 3. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Bkz. McDonald, a.g.e., 244-247, pl. XI; Gneisz, 1990, 354-355.

⁶⁹⁵ Waelkens, M., Vermeersch, P. M., Öztürk, İ. ve Ekinci, H. A. (1999). The 1997 excavation campaign at Sagalassos and Dereköy. *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, 287, fig. 11.

Çizelge 5.7. Kare plan içinde “T” formu oturma bölümü

5.6.1.2. Kare plan içinde eğrisel/dairesel oturma bölümü

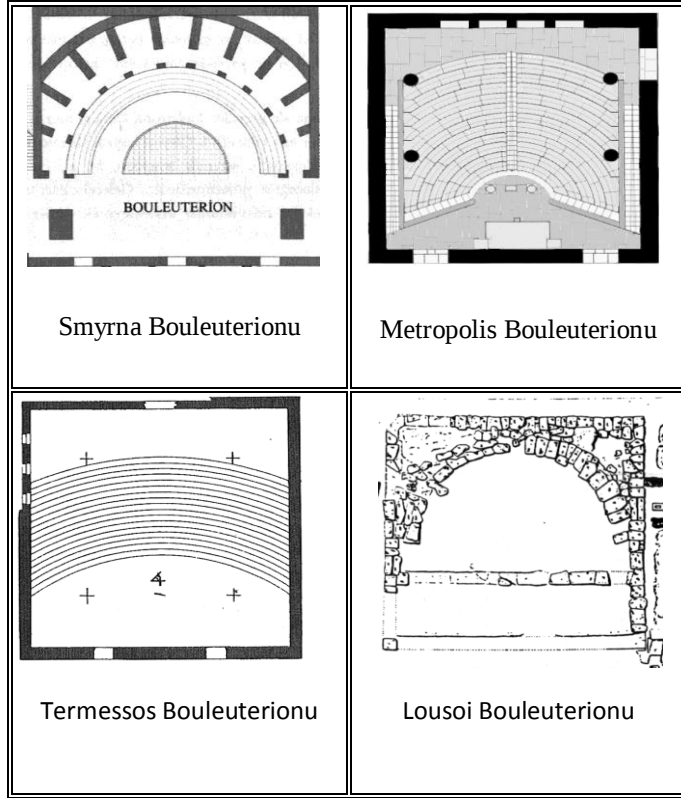
Metropolis Bouleuterionu kareye yakın bir plandadır. Yapı içerisine yerleştirilen kalıcı oturma bölümü eğriseldir. Bunun dışında, Smyrna Bouleuterionu⁶⁹⁶ doğu-batı yönünde 30 m. uzunluğunda ve kare planlıdır. İçerisinde dairesel bir oturma bölümü bulunmaktadır. 24,40 x 24,53 m. ölçüleri ile Termessos⁶⁹⁷ ve 15,50 x 15,10 m. ölçüleri ile Lousoi'daki⁶⁹⁸ kare planlı bouleuterionlar da, eğrisel/dairesel oturma bölümüne sahiptirler ve bu gruba dahildirler (Çizelge 5.8).

⁶⁹⁶ Ersoy, Yolaçan, Şakar, 2011, 143, çiz.1.

⁶⁹⁷ Krischen, 1941, 16-18, taf. 25.4; Gneisz, 1990, 353-354.

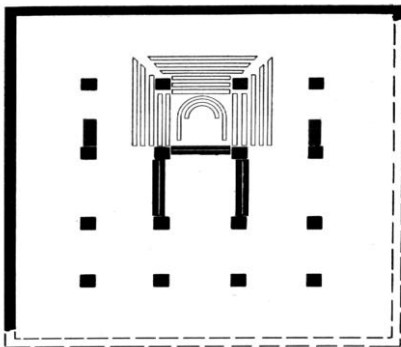
⁶⁹⁸ M.Ö. 4. veya 3. yüzyıla ait olmalıdır. Bkz. McDonald, a.g.e., 196-198, pl. VIII; Gneisz, 1990, 330.

Çizelge 5.8. Kare plan içinde eğrisel/dairesel oturma bölümü

Sikyon'daki bouleuterion,⁶⁹⁹ 40,50 x 39,60 m. ölçüleri ile kare planlı yapıdır. Ancak hem dairesel, hem de düz oturma sıralarına sahip olduğundan dolayı bu sınıflandırmaların dışında kalmıştır (Çizelge 5.9).

Çizelge 5.9. Sikyon Bouleuterionu'nun planı (McDonald, 1943: pl. XIII)

Bu plan tipinin dezavantajı, oturma bölümünün gerisinde boş alanların yer alıyor olmasıdır.

⁶⁹⁹ McDonald, a.g.e., 240-244.

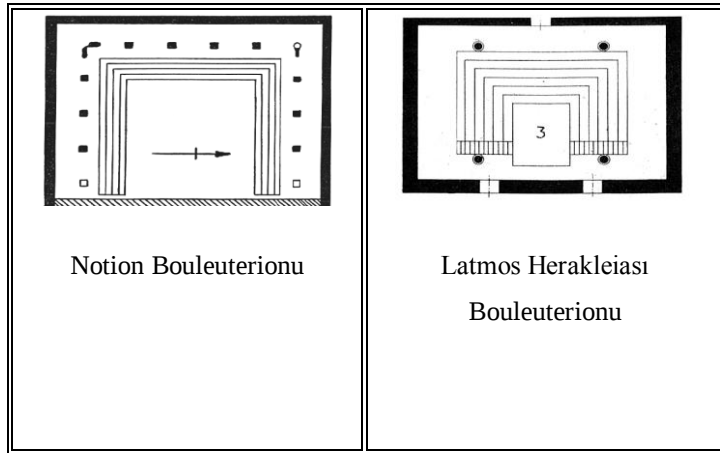
5.6.2. Dikdörtgen plan

Dikdörtgen planda uzunluk ve genişlik birbirinden farklı ölçülerdedir. Troia, Aigai, Teos, Notion, Nysa, Alabanda, Miletos, Latmos Herakleiası, Iasos ve Stratonikeia kentlerindeki bouleuterionlar bu grup içerisinde yer almaktadırlar. Kare planlı bouleuterionlarda olduğu gibi, bu grup da oturma bölümünün formu göz önünde bulundurularak kendi içinde sınıflandırılmıştır. Bu grubun öncüsü ise, Atina Yeni Bouleuterionu'dur.

5.6.2.1. Dikdörtgen plan içinde “II” formu oturma bölümü

Notion Bouleuterionu 24,20 x 30,50 m. ölçüleri ve “II” formu taştan oturma bölümü ile bu gruba girmektedir. Latmos Herakleiası Bouleuterionu da 26,24 x 20,18 m. ölçülerinde olup, “II” formu, düz oturma sıralarına sahiptir (Çizelge 5.10).

Çizelge 5.10. Dikdörtgen plan içinde “II” formu oturma bölümü

5.6.2.2. Dikdörtgen plan içinde eğrisel/dairesel oturma bölümü

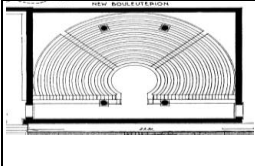
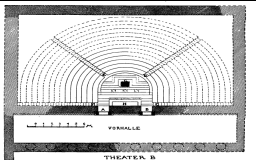
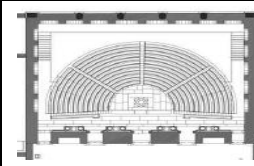
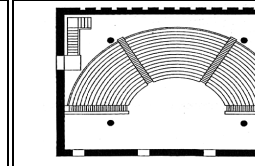
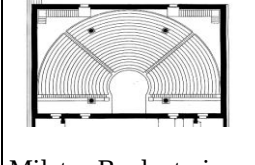
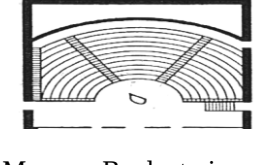
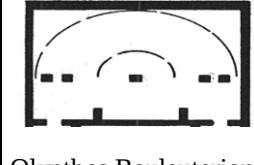
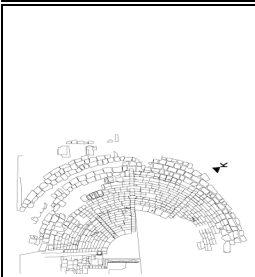
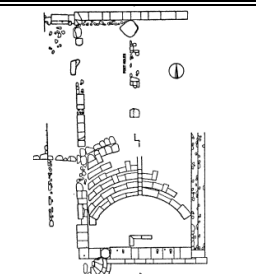
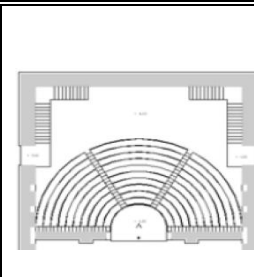
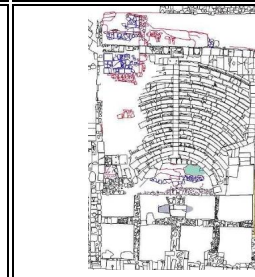
Batı Anadolu Bölgesi'ndeki bu gruba dahil edilen bouleuterionlar; 29,00 x 26,00 m. ölçüsü ile Troia; 14,00 x 24,00 m. ölçüsü ile Aigai; 18,00 x 33,50 m. ölçüsü ile Teos; 23,50 x 27, 45 m. ölçüsü ile Nysa; 26,00 x 36,00 m. ölçüsü ile Alabanda; 24,28 x 34,84 m. ölçüsü ile Miletos; 21,80 x 25,70 m. ölçüsü ile Iasos, 25,00 x 20,00 m. ölçüsü ile Stratonikeia ve Knidos⁷⁰⁰ kentlerinde yer almaktadır. Söz konusu bu yapılarda eğrisel veya dairesel bir

⁷⁰⁰ Dış duvarlarının ölçüsü bilinmemektedir. Ancak planı bu gruba dahil olmak için uygun görünmektedir. Bkz. Mellink, 1969, 219, ill.4.

oturma bölümü bulunur. Ayrıca Kretopolis,⁷⁰¹ Arykanda,⁷⁰² Aizanoi,⁷⁰³ Messene,⁷⁰⁴ Anemurium⁷⁰⁵ ve Olynthos⁷⁰⁶ kentlerindeki yapılar da bu gruba dahil edilebilirler.

Atina Yeni Bouleuterionu, iki evreli bir oturma bölümüne sahiptir. Yapı içerisinde ilk evrede “Π” formu ve ahşap, ikinci evrede ise eğrisel ve taş oturma bölümü yer almıştır. Bu plan tipinin dezavantajı, kare planda olduğu gibi, oturma bölümünün gerisinde boş alanların yer alıyor olmasıdır (Çizelge 5.11).

Çizelge 5.11. Dikdörtgen plan içinde eğrisel/dairesel oturma bölümü

			
Atina Yeni Bouleuterionu	Troia Bouleuterionu	Nysa Bouleuterionu	Alabanda Bouleuterionu
			
Miletos Bouleuterionu	Messene Bouleuterionu	Olynthos Bouleuterionu	Iasos Bouleuterionu
			
Teos Bouleuterionu	Knidos Bouleuterionu	Stratonikeia Bouleuterionu	Aigai Bouleuterionu

⁷⁰¹ Dış duvarlarının ölçüsü 14,00 x 18, 30 m.'dir. Bkz. Krischen, 1941, 16, taf. 25.5; Meinel, a.g.e., 179, abb.75.

⁷⁰² Bayburtluoğlu, C. (2003). *Yüksek Kayalığın Yanındaki Yer: Arykanda*. İstanbul: Homer Kitabevi, 86-93.

⁷⁰³ Öz, 2006, 76, şek. 2.59.

⁷⁰⁴ McDonald, a.g.e., 204-211, pl. XIX.

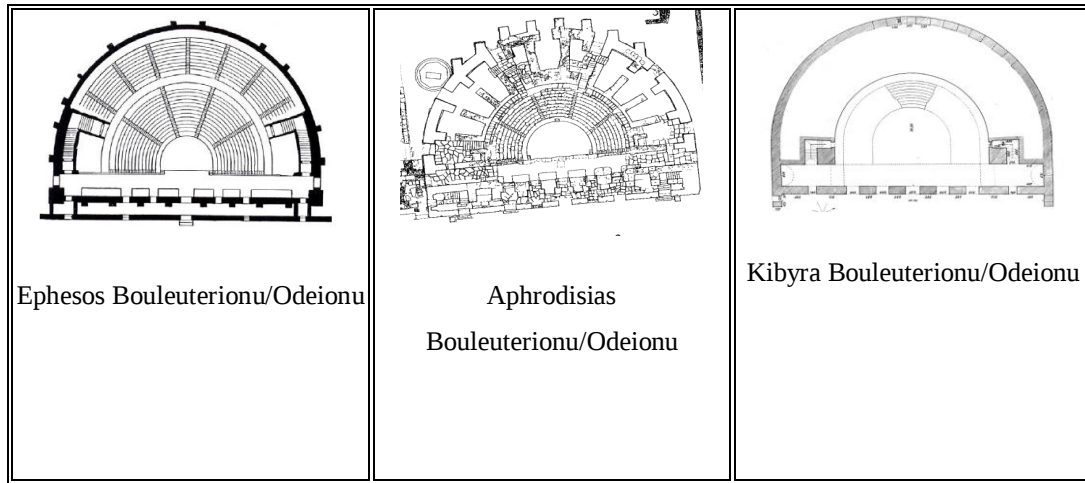
⁷⁰⁵ Balty, a.g.e., 458-462, fig. 223.

⁷⁰⁶ McDonald, a.g.e., 231-236, pl. XV.

5.6.3. Odeion tipi

Roma İmparatorluğu'nun hakimiyet alanının genişlemesi ile ortaya çıkan bir yapı tipidir. Öncüsü Helenistik Dönem bouleuterionları olmalıdır. Dikdörtgen veya kare plan içerisine yerleştirilen eğrisel veya dairesel oturma bölümünden geliştirilmiş, Roma Dönemi tiyatrolarının üzeri çatılı, küçük bir modelidir. Bu plan tipinde; düz bir çizgideki ön yüz dışında, dış duvarları oturma bölümünü dıştan eğrisel bir biçimde sarmalamaktadır. Batı Anadolu'daki hem odeion hem de bouleuterion olarak kullanılmış olan Ephesos ve Aphrodisias'taki yapılar, bu tip içerisinde yer almaktadırlar. Ephesos Bouleuterionu'nun cephe uzunluğu 47,5 m., Aphrodisias'takinin ise 46 m.'dir. Ayrıca Kibyra⁷⁰⁷ ve Aspendos'taki⁷⁰⁸ yapılar da bu grup içerisinde yer alırlar (Çizelge 5.12).

Çizelge 5.12. Odeion tipi bouleuterionlar

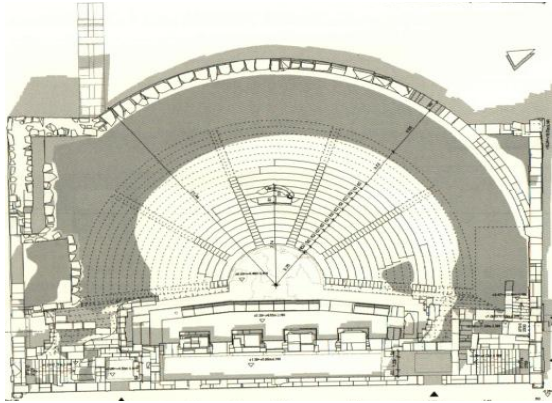

Odeion tipinin Roma Dönemi'nde uygulanması ile, oturma bölümünün gerisindeki gereksiz alanlar azaltılmıştır. Ayrıca, oturma bölümü genişletilmiş ve oturma kapasitesi artırılmıştır. Patara Bouleuterionu, hem düz, hem de eğrisel dış duvarlara sahip olduğundan bu planların dışında kalmaktadır. Dikdörtgen ve odeion tipi arasında bir geçiş modelidir (Çizelge 5.13).

⁷⁰⁷ Özudoğru, Ş., Dökü, F. E. (2013). Kibyra 2011 yılı çalışmaları. 34. Kazı Sonuçları Toplantısı, 3, 159,168, res. 1; Bernardi Ferrero, D. de. (1966). *Teatri Classici in Asia Minore 1: Cibyra, Selge, Hierapolis*. Roma: L'Erma, pl. IX-XI.

⁷⁰⁸ Gneisz, 1990, 307, abb. 39.

Çizelge 5.13. Patara Bouleuterionu (Korkut, Grosche, 2007: abb. 46)

5.7. Dekoratif Özellikler ve İç Düzenlemeler

5.7.1. Döşeme

Erken tarihli bouleuterionlarda orkestra zemini çoğunlukla sıkıştırılmış toprak veya ana kayadır. Örneğin; Atina Yeni Bouleuterionu'nun zemini ana kaya, ⁷⁰⁹ Assos Bouleuterionu'nun zemini ise sıkıştırılmış topraktır.

Roma Dönemi bouleuterionlarının özellikle orkestralarında opus sectile⁷¹⁰ döşemelere rastlanmaktadır. Anadolu'daki opus sectile döşeme örnekleri M.Ö. 1. yüzyıldan önceye gitmemektedir. Anadolu'daki en erken örnek; Pergamon kralı Attalos'un evinin 37 numaralı odasında yer almaktadır.⁷¹¹

Batı Anadolu'daki bouleuterionların opus sectile döşemelerinde genelde geometrik motifler tercih edilmiş olup, bu motifler geometrik kesimli ve renkli malzemelerden oluşturulmuştur. Troia (Bkz. Çizelge 4.4), Smyrna (Bkz. Çizelge 4.12), Nysa (Bkz. Çizelge 4.25), Aphrodisias (Bkz. Resim 4.13) ve Iasos (Bkz. Çizelge 4.47) Bouleuterionları'nın orkestralarında bu tarz döşemeler görülmektedir. Kibyra Bouleuterionu/Odeionu orkestrasında ise, medusa motifli opus sectile döşeme yer almaktadır.⁷¹²

⁷⁰⁹ McDonald, a.g.e., 172-173.

⁷¹⁰ Duvar veya zeminlerde mermer, taş ya da cam gibi malzemelerin belirli bir şekilde kesilmesi ve bu malzemelerin belirli bir tasarı için bir araya getirilmesi ile ortaya çıkarılan döşeme stilidir. Bkz. Salman, a.g.m., 114.

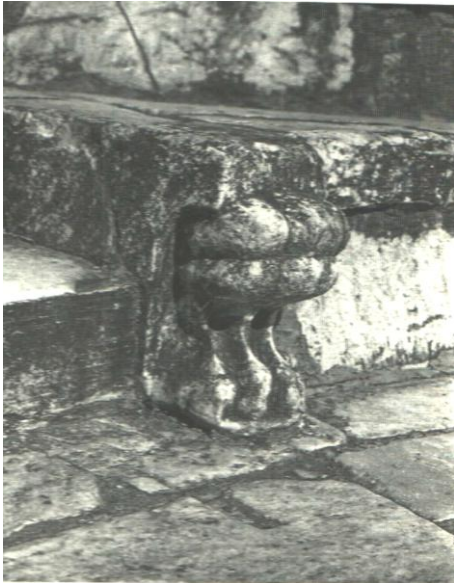
⁷¹¹ Kadioğlu, 2000, 11.

⁷¹² Özudoğlu, 2013, 159, 168, res.1.

Opus sectile dışında bazen de bouleuterionların zemini, tek veya birden çok renkli, düz mermer plakalarla döşenmiştir. Teos, Metropolis, Miletos ve Ephesos Bouleuterionları'nda söz konusu döşeme örnekleri görülmektedir.

5.7.2. Pençe betimli oturma blokları

Batı Anadolu Bölgesi'ndeki, kalıcı oturma bloklarına sahip bouleuterionlarda genelde aslan ayağı kabartmasına rastlanmaktadır. Bu kabartmalar, oturma bloklarının uç kısımlarında yer almaktadırlar. Metropolis (Bkz. Resim 4.9), Ephesos, Nysa, Aphrodisias ve Iasos'taki (Bkz. Resim 4.15) Bouleuterionlar'da söz konusu kabartma örnekleri görülebilir (Resim 5.3). Smyrna Bouleuterionu'nda ise, griphon/kartal pençesi betimlerine rastlanılmıştır.⁷¹³ Bunlardan bir kısmı stilize edilmiştir.

Resim 5.3. Ephesos Bouleuterionu aslan pençesi betimi (Bier and others, 2011: pl.23.2)

Menderes Magnesiası Theatronu'nda⁷¹⁴ da hem aslan hem de griphon pençesi kabartmalı oturma sıraları bulunmaktadır (Resim 5.4).

⁷¹³ Ancak, söz konusu pençe kabartmalarından hiç biri oturma blokları üzerinde tespit edilememiştir. Bkz. Ersoy, Yolaçan, Şakar, 2011, 135.

⁷¹⁴ Bingöl, O. (2007). *Magnesia on the Meander: An Archaeological Guide*. (trans. A. Çalık Ross and J. Ross). İstanbul: Homer Kitabevi, 158.

Resim 5.4. Menderes Magnesiası Theatronu aslan ve griphon ayağı (Bingöl, 2007: 158)

5.7.3. Çatıyı destekleyen sütunların konumu

Antik Yunan Uygarlığı'nın bouleuterionları, üstü kapalı küçük bir tiyatro görünümündedir. Roma Dönemi'nde yapım teknolojisindeki ilerlemeler, geniş açıklıkların sorunsuzca kapatılabilmesine olanak sağlamıştır. Ancak, Antik Yunanlı mimarlar için, geniş açıklıkları kapatmak her zaman sorun olmuştur. Buna çare olarak, yapı içerisine yerleştirdikleri sütunlarla, çatıyı desteklemeye çalışmışlardır.

Bouleuterionların bazılarında iç sütunlarla çatının desteklendiğine dair herhangi bir veri ele geçmemiştir. Örnekleri; Troia, Nysa, Iasos, Aphrodisias ve Ephesos kentlerindeki bouleuterionlarda görülmektedir.

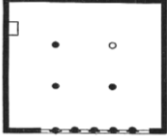
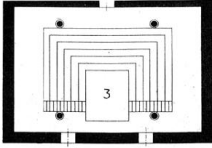
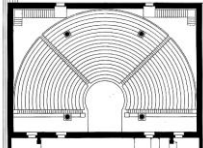
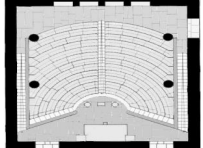
İç sütunlara sahip bouleuterionlar ise, iki şekilde değerlendirilebilir.

5.7.3.1. Dört köşe “:” iç sütunlar

Toplantı salonuna dört köşe oluşturacak şekilde sütunlar yerleştirilir. Sütunlar merkezde olabildiği gibi, oturma bölümü üzerinde veya parados duvarlarına paralel olarak da yerleştirilebilir. Assos, Latmos Herakleiası, Miletos ve Alabanda Bouleuterionları'nda örnekleri görülmektedir. Metropolis Bouleuterionu'nda da 4 iç sütunla çatının desteklendiği düşünülmektedir.

Miletos ve Latmos Herakleiası Bouleuterionları'nda sütunlardan ikisi caveanın orta bölümünde veya üst sıralarda, diğer ikisi ise oturma bölümünde yer alan sütunlarla aynı doğrultuda ancak, parados duvarlarında yer almıştır. Assos Bouleuterionu'ndaki iç sütunlar ise olasılıkla merkezde yer almaktaydılar (Çizelge 5.14). Atina Yeni Bouleuterionu'nda da içte 4 sütun yer almaktadır (Bkz. Çizelge 3.4).

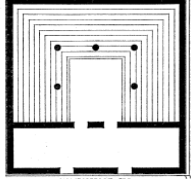
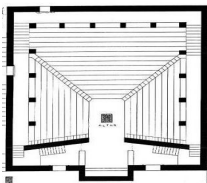
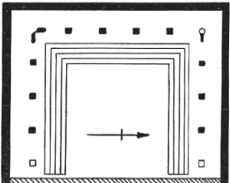
Çizelge 5.14. Dört köşe “:” iç sütunlar

 Assos Bouleuterionu	 Latmos Herakleias Bouleuterionu	 Miletos Bouleuterionu	 Metropolis Bouleuterionu
--	--	---	---

5.7.3.2. “II” formu iç sütunlar

Oturma bölümünün gerisine veya en üst sırasına yerleştirilen sütun sıraları ile çatı desteklenmeye çalışılmıştır. Priene, Notion ve Teos Bouleuterionları bu gruba girmektedir. Notion Bouleuterionu’nda oturma bölümünün gerisindeki sütunlar dışında 2 Dor sütunu da merkezde yer almış olmalıdır. Ancak, Notion Bouleuterionu’ndaki merkezdeki sütunlar dışında, “II” formu oturma bölümünü çevreleyen iç sütunların diziliş biçimi Priene’deki ile benzerdir. Teos Bouleuterionu’nda ise, gerideki sütunlar dışında önde herhangi bir sütunun yer alıp almadığı bilinmemektedir. Bu düzenlemenin öncüsünün Atina Eski Bouleuterionu olduğu görülmektedir. “II” formu oturma bölümünün orta sıralarına, merkeze yakın olarak, toplamda 5 sütun yerleştirilmiştir (Çizelge 5.15).

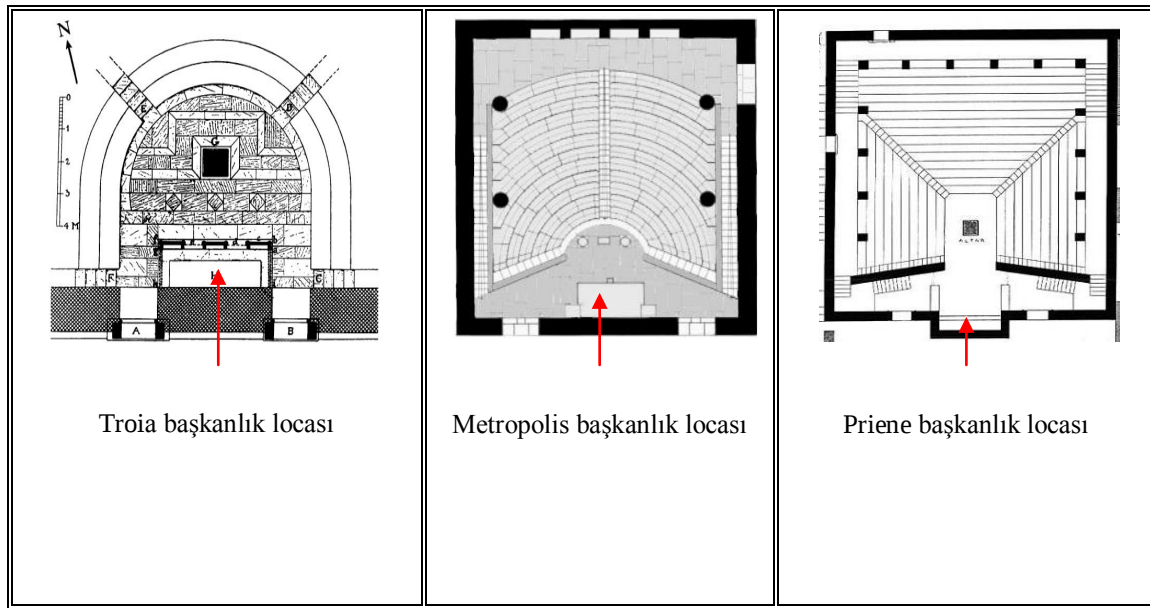
Çizelge 5.15. “II” formu iç sütunlar

 Atina Eski Bouleuterionu	 Priene Bouleuterionu	 Notion Bouleuterionu
---	---	--

5.7.4. Başkanlık locası

Bouleuterionlarda toplanan boule üyeleri, kendi aralarında kült törenlerini ve toplantıları yönetmesi için prytanes (başkan) seçmişlerdir. Meclislerde başkanların oturma düzeninin diğer üyelerden farklı olduğu görülmektedir. Genelde başkanlık locası, eğer varsa konuşmacı platformuna yakın, orkestranın gerisinde yer almaktadır. Örneğin; Troia Bouleuterionu'nda, ana girişlerin arasında, orkestranın hemen gerisindeki platformda bir başkanlık locası yer almaktadır. Metropolis, Priene ve Latmos Herakleiası Bouleuterionları'nda da benzer bir düzenleme görülmektedir. Ephesos Bouleuterionu'nda da yenileme evresinde başkanlık koltukları yerleştirilmiştir (Çizelge 5.16).

Çizelge 5.16. Başkanlık locası örnekleri

5.7.5. Scaenae frons ve kapı

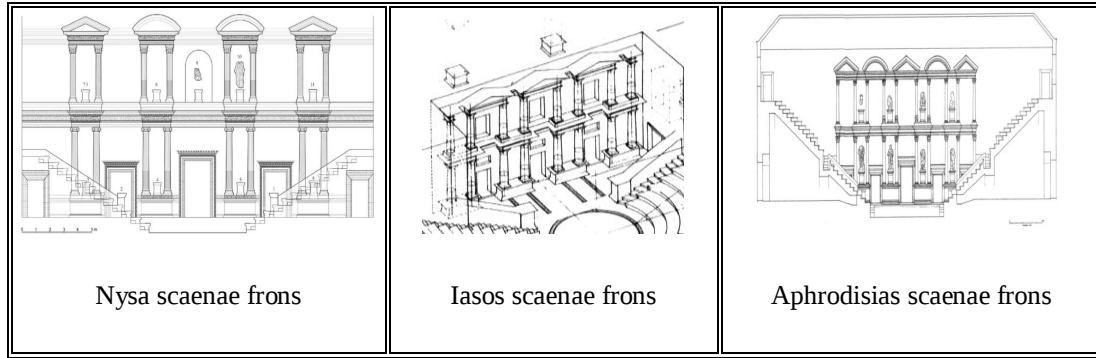
Geçiş döneminin bir buluşu olarak antik mimaride ortaya çıkan, iki katlı ve sütunlu scaenae frons, özellikle aediculalar ile zenginleştirilmiştir. Bu düzenlemeye önce Flaviuslar zamanında, Pompei'deki büyük tiyatronun scaenae fronsunda rastlanmaktadır. Batı Anadolu'da ise olasılıkla Mithridates Savaşları'ndan sonra yaygınlaşmış olmalıdır.⁷¹⁵ Genelde iki katlı yapılan scaenae fronsun üçüncü katı isteğe bağlı olarak yapılmaktadır.⁷¹⁶

⁷¹⁵ Bernardi Ferrero, D. de. (1990). Batı Anadolu'nun Eski Çağ Tiyatroları. (çev. E. Özbayoğlu). Ankara: İtalyan Kültür Heyeti, 121-122, 147.

⁷¹⁶ Vitruvius, oranlarını belirtmektedir. Bkz. Vitruvius, a.g.e., (V, VI, 6) 108.

Ephesos, Aphrodisias, Iasos ve Nysa Bouleuterionlar'ında aediculalı ve iki katlı scaenae frons yer almaktadır. Batı Anadolu mimarları scaenae frons'ta genelde Korinth ve karma düzenleri uygulamışlardır.⁷¹⁷ Aphrodisias Bouleuterionu'nda da bu uygulamanın örneği görülmektedir (Çizelge 5.17).

Çizelge 5.17. Bouleuterionlarda scaenae frons

Batı Anadolu'da cephede yer alan kapı sayısı beş olmuştur. Tiyatro ister küçük, isterse büyük olsun bu sayı değişmemektedir.⁷¹⁸ Batı Anadolu'daki bouleuterionlarda da scaenae frons'ta yer alan kapı sayısı genelde beştir. Iasos Bouleuterionu scaenae fronsunda 3 kapı yer almaktadır. Aphrodisias ve Nysa Bouleuterionları'nın cephelerinde ise 5 kapı vardır. Ephesos Bouleuterionu cephesine ise başlangıçta 3 kapı yerleştirilmiştir. Sonradan ise kapı sayısı 5'e çıkarılmıştır. Vitruvius, bu tip yapılarda, cephede yer alan kapılardan ortadakinin doğrudan orkestraya açıldığından söz etmektedir.⁷¹⁹

5.7.6. Heykeller

Bouleuterionlara çoğunlukla tanrı/tanrıça heykelleri, önemli komutan ve devlet adamlarının heykelleri ile demos ve boule personifikasyonları yerleştirilmiştir. Pausanias, beş yüzler meclisinin toplandığı Atina'daki yapıda, Apollon, Zeus ve Demos'a ait heykellerin yer aldığından söz etmektedir.⁷²⁰ Tanrı/tanrıça heykellerinin yer alması, kült ile ilişkili olmalıdır. Demos personifikasyonlarının yer alması ise, her phyleden⁷²¹ kura ile seçilen boule üyelerinin bir anlamda Demos'u temsil ediyor olması ile açıklanabilir (Resim 5.5).

⁷¹⁷ Bernardi Ferrero, 1990, 123.

⁷¹⁸ Bernardi Ferrero, 1990, 125; Sear, a.g.e., 245.

⁷¹⁹ Vitruvius, a.g.e., (V, VI, 3) 108.

⁷²⁰ Pausanias, 1886a, (Attica I, 3) 6.

⁷²¹ Phyleler'in toplamı Demos'u oluşturur.

Resim 5.5. Bir stel üzerinde, tanrıça Demokratia halkı (Demos) taçlandırıyor (Lang, 2004: fig. 20)

Batı Anadolu’da da benzer örnekler görülmektedir. Aphrodisias Bouleuterionu’nun scaenae fronsundaki aediculalar içerisinde yerel rahip ve rahibelerin portreleri, demos ve boule personifikasyonları, Artemis ve Apollon heykelleri ile birlikte, şair veya filozoflara ait olması olası görünen heykeller yer almış olmalıdır.⁷²² Bu tarz yapılarda şair veya filozoflara ait heykellerin de yer alıyor olması; bouleuterionun aynı zamanda odeion olarak da kullanıldığının bir göstergesi olmalıdır. Heykeller ayrıca, analemma duvarlarının sonlandığı yerde, orkestranın iki yanında, kaideler üzerinde yer almış olmalıdırlar. Ayrıca, caveanın gerisindeki platformlarda oluşturulan nişler içerisine de yerleştirilmişlerdir. Kazı çalışmaları sırasında ele geçen yazıtlı ve yazısız heykel kaideleri ile heykel parçalarından söz konusu düzenlemelerin Batı Anadolu’daki bouleuterionlarda da uygulandığı görülmektedir. Troia Bouleuterionu’nda⁷²³ Augustus ve Tiberius’a adanmış yazıtlı heykel kaideleri açığa çıkarılmıştır. Assos Bouleuterionu⁷²⁴ içerisinde olasılıkla yazıt veya heykeller için olduğu düşünülen taş kaideler bulunmuştur. Aigai,⁷²⁵ Teos,⁷²⁶ Metropolis,⁷²⁷ Ephesos,⁷²⁸ Nysa,⁷²⁹ ve Iasos⁷³⁰ Bouleuterionları’nda da benzer örnekler görülmektedir.

⁷²² Hallett, a.g.m., 59-89.

⁷²³ Dörpfeld, 1902, 233-234.

⁷²⁴ Arslan, Böhlendorf-Arslan, 2010, 88-89.

⁷²⁵ Kaplan, 2009, 18; Doğer ve diğerleri, 2008, 215.

⁷²⁶ Kadioğlu ve diğerleri, 2013b, 219.

5.7.7. Bema

Konuşma yapan kişiyi daha iyi görebilmek ve duyabilmek amacıyla politik toplantılarda bir bema (kürsü) gerekliydi. Ancak, Helenistik Dönem'e kadar Yunan kentlerinde kalıcı bir bema görülmemektedir.⁷³¹ Atina'daki Pnyks'te⁷³² taştan bir bema yer alıyordu. Ancak, benzer örnekler sıklıkla karşımıza çıkmamaktadır (Resim 5.6).

Resim 5.6. Pnyks'teki taş bema (Lang, 2004: fig.5)

Homeros, Yunan Uygarlığı'nın Homerik Dönemi'ndeki geçici oturma bölümüne sahip toplanma mekanlarından şöyle söz etmektedir; “*Dokuz sıra olmuştu Pyloslular, oturuyordu her sırada beş yüz kişi...Vardılar Pylos erlerinin toplandığı yere....*”⁷³³ Eğer destanda anlatıldığı gibi yaklaşık beş bin kişi, olasılıkla aynı düzlem üzerindeki oturma bölümünde oturarak konuşma yapan kişiyi dinledilerse, konuşmacının konuşmasını bir bema yani kürsüye çıkarak yapmış olması gerekir ki, aksi takdirde bu kadar geniş halk kitlelerinin konuşmacıyı rahatlıkla dinleyebilmesi ve görebilmesi olası değildir. Antik

⁷²⁷ Aybek, Ekin, Öz, 2009, 91-92; Meriç, 2000, 229.

⁷²⁸ Bier and others, 2011, 57-58, 85-86.

⁷²⁹ Kadioğlu, 2010, 77-79.

⁷³⁰ Baldoni ve diğerleri, 2004, 79.

⁷³¹ McDonald, a.g.e., 40-41.

⁷³² Plutarch. (1959b). *Plutarch's Lives*. (trans. B. Perrin), II, London: William Heinemann. (first printed 1914), (Themistocles 19) 55; Aristophanes. (2013). *Eşekarıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar* (çev. S. Eyüboğlu ve A. Erhat). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (Barış) 280.

⁷³³ Homeros, 2002b, (III, 8-9; III, 31) 59-60.

Yunan mimarisinde kalıcı oturma bölümünün inşası, M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren görülmektedir. Doğal yamaca oturtulan ve kademeli olarak yükseltilen seyirci bölümünün inşası ile, merkezde yer alan ayaktaki konuşmacının rahatlıkla izlenebilmesine ve görülebilmesine olanak sağlanmıştır. Bouleuterionlarda kalıcı platformun izleri çoğunlukla tespit edilememiştir. Eğer bir bema kullanıldıysa da, olasılıkla ahşap malzemeden inşa edilmiş olmalıdır. Bu çeşit bir malzemeden inşa edilen bemanın günümüze ulaşmamış olması doğaldır ya da bir bemaya gerek duyulmamıştır. Assos Bouleuterionu'nun⁷³⁴ dışında batı kenarı boyunca uzanan bir platform yer almaktadır. İlk araştırmacılar bu platformu bir bema olarak adlandırmışlardır. Toplantı salonunda bir bema kullanılmış ise de, olasılıkla oturma bölümü gibi, ahşaptan inşa edilmiş olmalıdır. Troia⁷³⁵ ve Latmos Herakleiası⁷³⁶ Bouleuterionları'nın orkestralarının gerisinde ortaya çıkarılan taş platformların üzerinde olasılıkla başkanlık localarının yer almış olabileceği öngörülmüştür. Yalnızca, Knidos Bouleuterionu'nda⁷³⁷ ele geçen blokların konuşmacı platformu veya bir sunağa ait olabileceği düşünülmüştür.

5.7.8. Orkestra derinliği

Batı Anadolu'daki bouleuterionlardan bazılarında, orkestra seviyesi derinleştirilmiştir. Söz konusu bu özellik, M.S. 2. yüzyıldan sonra görülmeye başlamıştır.⁷³⁸ Aphrodisias (Bkz. Resim 4.13), Ephesos (Bkz. Resim 4.11) ve Nysa Bouleuterionları'nın orkestralarında bu özellik gözlemlenmektedir.

5.7.9. Dış görünüm

Dıştan iki katlı olduğu yönünde izlenim veren yapılar vardır. Duvarların alt kısmı düzdür. Üst kısımlarında pilasterler ve pilaster aralarında pencere açıklıkları yer almaktadır. Dış duvarların üst kısmı Dor düzenindedir. Dış görünüm açısından birbirine benzeyen yapılar; Miletos, Latmos Herakleiası, Termessos,⁷³⁹ Metropolis ve Priene kentlerinde yer alan bouleuterionlardır (Çizelge 5.18). Dış görünümün gösterişli oluşu, kentlerin ekonomik açıdan güçlü durumda olduklarının da bir göstergesi olmalıdır.

⁷³⁴ Clarke, 1898, 10, 21.

⁷³⁵ Dörpfeld, 1902, 232.

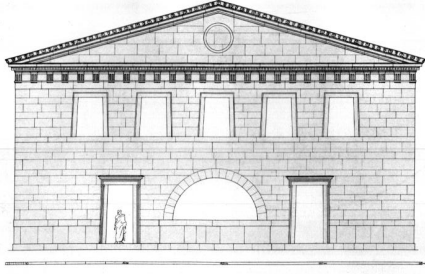
⁷³⁶ Wulzinger, 1941, 30.

⁷³⁷ Mellink, 1969, 218; Love, 1970, 152.

⁷³⁸ Bernardi Ferrero, 1966, 32-33.

⁷³⁹ Krischen, 1941, taf. 24.

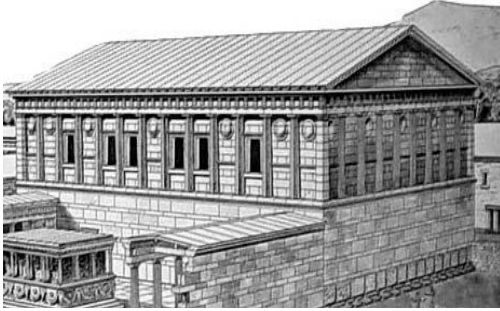
Çizelge 5.18. Dıştan görünümü benzer bouleuterionlar

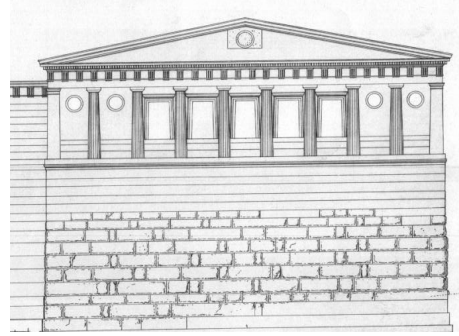
Priene Bouleuterionu

Metropolis Bouleuterionu

Miletos Bouleuterionu

Latmos Herakleiası Bouleuterionu

6. SONUÇ

Bouleuterionların ortaya çıkışı, Antik Yunan Uygarlığı temelini oluşturan ve kabile sisteminde ilk izleri görülen danışma kurulunun ortaya çıkışı ile şekillenmiştir. Başlangıçta kralın yanında yer alan asil, tecrübeli ve en yaşlı kişiler danışma kurulunun birer üyesi olmuşlardır. Yunan kent-devletlerinin ortaya çıkışı ile birlikte bu gelenek, döneminin gerekliliklerine uygun bir biçimde ve yönetimde güçlenerek kurumsallaşmıştır. Atina'da Solon'un arkhonluğu zamanında oluşturulan danışma meclisine boule denilmiştir. Boulenin toplantı mekanı olan bouleuterionların inşa edilmesi Solon zamanına denk gelmiş olmalıdır. Ancak, bu zamana ait kamu yapıları ile ilgili bilgiler yetersizdir. Araştırmacılar tarafından bouleuterion olarak tanımlanan Atina'daki ilk yapı M.Ö. 6. yüzyıl sonuna aittir. Bu da Kleisthenes'in yönetimi zamanına denk gelmiş olmalıdır. Boule üyelerinin, kentin merkezinde diğer kamu yapılarına yakın bir konumda toplantı mekanlarına olan ihtiyaçları, döneminin mimarlarını harekete geçirmiş olmalıdır. Boule üyelerinin, hava koşullarından etkilenmeden, diledikleri zaman toplanıp kent-devleti sorunlarını görüşecekleri yapıların inşası böylece başlamış olmalıdır.

Toplanma mekanları ve yapılarının gelişim süreci diğer kamu yapıları ile içiçe ve etkileşim içinde gerçekleşmiştir. Kalıcı oturma bölümüne sahip ilk tiyatronun Peisistratos'un tiranlığı zamanında inşa edilmesi ile birlikte, bouleuterionların mimarisi de şekillenmeye başlamıştır. Tiyatro benzeri ve üzeri çatı ile örtülü bu yapılar, ihtiyaçları karşılamış olmalıdırlar. Antik Yunan Dünyası'ndaki çatılı politik toplantı yapılarının en erkeni M.Ö. 7. yüzyıla kadar gitmektedir. Bu yapılar üzeri çatı ile örtülü ve içerisinde çok sayıda sütunun yer aldığı geniş yapılardır. Geniş açıklıkları kapayacak yapı teknolojisinden yoksun zamanının mimarları, çareyi yapı içerisine çok sayıda sütun yerleştirmekte bulmuştur. Sütunlu salonlar geleneği, mimari açıdan Doğu medeniyetlerinin kraliyet salonlarına benzemektedirler. Ticaret ve savaş gibi faktörlerle birbiri ile etkileşen kültürlerin yansıması kendini mimaride de göstermiş olmalıdır. Kalıcı oturma bölümüne sahip tiyatrolar inşa edilene kadar, bu tip yapılarda geçici (ahşap) oturma bölümleri kullanılmıştır. Mimaride bir yapıda başlayan ve ihtiyaçları karşılayan yeni buluşlar, benzer yapılarda da kullanılmış olmalıdır. Plan açısından stoa benzeri bouleuterionlarda genelde yapının ön yüzünde veya iç orta aksında sütun sırası yer almaktadır. Bu sütunlar ile yapı üzerindeki çatı desteklenmiştir. Sütunların diziliş planı ve yapı formu, erken dönem tapınaklarında da görülmektedir. Bu tip bouleuterionların en erkeni ise M.Ö. 6. yüzyıla

aittir. Atina'daki eski ve yeni bouleuterionlar, sütunlu salonlar ile stoa benzeri bouleuterionlarının karışımından ortaya çıkan gelişmiş bir model olarak görülebilir. Bu gelişmiş modeller, yeni bir mimari geleneğin öncülüğünü başlatmışlardır. Atina'daki bu iki bouleuterionun mimari gelişimleri, tiyatro yapılarının gelişim süreci ile de beraberdir ve Batı Anadolu'daki bouleuterionları mimari açıdan etkilemişlerdir. Atina'daki en erken tarihli ve eski bouleuterion olarak tanımlanan yapı, M.Ö. 6. yüzyılın sonunda inşa edilmiştir. Batı Anadolu'daki örnekler ise Helenistik Dönem'den geriye gitmemektedirler. Yaklaşık 200 yıllık bir zaman diliminde Avrupa kıtasından Asya'ya kayan bu mimari gelenek, bu topraklarda zamanının mimari anlayışı ile yeniden şekillenmiştir. Bouleuterionlar, dikdörtgen veya kare formda ortaya çıkmışlardır. Dış duvarlarının formu, oturma bölümleri ve iç sütunlarının konumları açısından gelişim göstermişlerdir. Antik Yunan mimarisindeki yapı tekniklerindeki ilerlemeler sayesinde, zamanla içte çatıyı destekleyen sütunların sayısı azaltılmış, kalıcı oturma bölümleri inşa edilmiştir. Roma Dönemi'nde ise oturma bölümü yarım daire şeklini almış, hatta oturma bölümü genişletilmiş ve böylece oturma kapasitesi arttırılmıştır. Romalılar yapı tekniklerindeki yeni buluşları sayesinde, desteksiz geniş açıklıkları rahatlıkla kapatabilmişlerdir. Roma Dönemi'nde Batı Anadolu'da inşa edilen bouleuterionlar, odeion olarak da kullanılmışlardır. Tek bir yapı, birden çok ihtiyaç için inşa edilmiştir. Roma Dönemi tiyatrolarında görülen mimari özellikler, bouleuterion/odeion yapılarında da uygulanmaya başlamıştır. Helenistik Dönem bouleuterionlarından ve Roma Dönemi tiyatrolarından türeyen odeionlar, çok fonksiyonlu kamu yapılarıdır.

Bu çeşit yapılar kent meclisi yararına yapılmış olduklarından dolayı, yapı masraflarını kentin bütçesinden veya kentin ileri gelen kişisi tarafından karşılanması da bir gelenektir. Genelde yapı malzemesi olarak kent-devletlerinin yerel kaynakları kullanılmış veya istisnai durumlarda ithal malzeme ile çalışılmıştır. Gösterişli bouleuterionların inşa edilmesi kentlerin ekonomik durumlarının iyi olduğunun birer göstergesidir. Konum açısından bouleuterionlar genelde agora ile bağlantılı olacak şekilde ve diğer kamu yapılarına da yakın olarak konumlandırılmışlardır.

Batı Anadolu'daki bouleuterionlar; kare ve dikdörtgen form ile, odeion tipi olmak üzere ayrıştırılabilir. Helenistik Dönem bouleuterionlarından en erken olanları genelde, "TI" formu kalıcı veya ahşap oturma bölümlerine sahiptirler. Roma Dönemi'nde inşa edilenlerde yarım daire oturma bölümü ve sahne binası yer almaktadır. Helenistik

Dönemi'nde inşa edilip, Roma Dönemi'nde de kullanım gören bouleuterionlara, podium eklemek suretiyle odeion görünümü verilmeye çalışılmıştır. Odeion tipinin inşa edilmesiyle, oturma bölümünün gerisindeki gereksiz alanlar azaltılmıştır.

Batı Anadolu kentlerinin yönetimi, M.Ö. 133 yılında Bergama Kralı III. Attalos'un vasiyeti ile Romalılar'a bırakılmıştır. Bu tarihten sonra Romalılar, bu toprakları Asya Eyaletini'nin sınırları içerisine dahil etmişler ve tek elden yönetmeye başlamışlardır. Bu durum, yerel demokratik yönetimlerin kısıtlanarak, yavaş yavaş sonlandığını göstermektedir. Roma İmparatorluğu'nun Batı Anadolu'daki egemenliği zamanında da gelenek haline gelen boule toplantıları yapılmaya devam etmiştir. Ancak, boulenin aldığı kararlar işlevsizleştikten dolayı bouleuterion inşa etme geleneği de zamanla ortadan kalkmıştır. Roma Dönemi'nde inşa edilen bu tip yapılar hem geleneksel boule toplantıları için, hem de konser ve gösteriler için kullanılmıştır. Batı Anadolu'daki bouleuterionlar dönemsel açıdan incelendiğinde, bouleuterion inşa etme geleneğinin yalnızca Helenistik ve Roma Dönemi'ne özgü olduğu görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Aeschines. (1919). *The Speeches of Aeschines: Against Timarchus, on the Embassy, Against Ctesiphon* (trans. C. D. Adams). London: William Heinemann.
- Akarca, A. (1998). *Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I. Şehir ve Savunması* (Üçüncü Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akurgal, E. (2007). *Anadolu Uygarlıkları*. (Dokuzuncu Baskı). İstanbul: Net Turistik Yayınları.
- Allen, J. T. (1941). On the Odeum of Pericles and the Periclean Reconstruction of the Theater. *University of California Publications in Classical Archaeology*, 1(17), Berkeley, Los Angeles: Universtiy of California Press, 173-178.
- American School of Classical Athens. (1990). *The Athenian Agora: a guide to the excavation and museum*. Athens: American School of Classical Athens.
- Andocides. (1896). *The Oration de Mysteriis of Andocides* (trans. Philomathean Society of the University of Pennsylvania). Philadelphia: Press of Avil Company.
- Aristophanes. (2013). *Eşekarıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar* (çev. S. Eyüboğlu ve A. Erhat). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aristoteles. (2012). *Politika* (çev. M. Tunçay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aristoteles. (2013). *Atinalıların Devleti* (çev. A. Çokona). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Arslan, N., Böhlendorf-Arslan, B. (2010). *Assos: Living in the Rock*. (trans. T. Takaoğlu). İstanbul: Homer Kitabevi.
- Arslan, N., Böhlendorf-Arslan, B., Türk, H., Koçyiğit, O. ve Müller, K. (2011). Assos kazısı 2009 yılı kazı, restorasyon ve onarım çalışmaları. 32. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, 235-250.
- Aybek, S., Meriç-Ekin, A., Öz, A. K. (2009). *Metropolis. A Mother Goddess City in Ionia. An Archaeological Guide*. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Aylward, W. (2000). *The Roman Agora at Ilion and Its Predecessors*. Doctoral dissertation, University of Cincinnati.
- Baldoni, D. Franco, C., Belli, P., Berti, F. (2004). *Karia'da Bir Liman Kenti: Iasos*. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Balty, J. C. (1991). *Curia ordinis: recherches d'architecture et d'urbanisme antiques sur les curies provinciales du monde romain*. Mémoires de la Classe des beaux-arts, 15(2), Brussels: Palais des académies.
- Bayburtluoğlu, C. (2003). *Yüksek Kayalığın Yanındaki Yer: Arykanda*. İstanbul: Homer Kitabevi.

- Bean, G. E. (1966). *Aegean Turkey: an archaeological guide*. London: Ernest Benn.
- Bean, G. E. (2000). *Eskiçağda Menderes'in Ötesi* (çev. P. Kurtoğlu). İstanbul: Arion Yayınevi.
- Bellinger, A. R. (1966). *Catalogue of The Byzantine Coins, Dumbarton Oaks Collection, 1, Anastasius I to Maurice 491-602*, Washington D.C.: Harvard University.
- Benson, E. F. (1892-93). The Thersilion at Megalopolis. *The Journal of Hellenic Studies*, 13, 319-327.
- Béquignon, M. Y. (1933). Un nouveau vase du peintre Sophilos. *Monuments et Mémoires. Fondation Eugène Piot*, 28, 43-66.
- Bernardi Ferrero, D. de. (1966). *Teatri Classici in Asia Minore 1: Cibra, Selge, Hierapolis*. Roma: L'Erma.
- Bernardi Ferrero, D. de. (1990). Batı Anadolu'nun Eski Çağ Tiyatroları. (çev. E. Özbayoğlu). Ankara: İtalyan Kültür Heyeti.
- Berti, F. (1993). Karia Iasos'u. *Arslantepe, Hierapolis, Iasos, Kyme: Türkiye'deki İtalyan Kazıları*. (çev. E. Özbayoğlu). Ankara: İtalyan Kültür Heyeti, 119-142.
- Bieber, M. (1961). *The History of The Greek and Roman Theater*. (Second Edition). Princeton: Princeton University Press.
- Bier, L. (2008). The Bouleuterion. Aphrodisias Papers 4. New Research On The City And Its Monuments. *Journal of Roman Archaeology Supplementary Series 70*, 144-168.
- Bier, L. Aurenhammer, M., Oppen, T., Quatember, U., Taeuber, H. and Thür, H. (2011). The Bouleuterion at Ephesos. *Forschungen in Ephesus*, IX(5), Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Bingöl, O. (2007). *Magnesia on the Meander: An Archaeological Guide*. (trans. A. Çalık Ross and J. Ross). İstanbul: Homer Kitabevi.
- Blegen, C. W. (1934). Excavations at Troy 1933. *American Journal of Archaeology*, 38 (2), 223-248.
- Bohn, R., Schuchhardt, C. (1889). Altertümer von Aegae. *Jahrbuch des Kaiserlich Deutschen Archäologischen Instituts*. Ergänzungsheft 2, Berlin: Georg Reimer.
- Bury, J. B. (ed.). (1890). *The Nemean Odes of Pindar*. London: Macmillan and Company.
- Büyükkolancı, M. (1996). 1994 yılı Notion kazıları. *VI. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 371-382.
- Camp, J. M. (1986). *The Athenian Agora, Excavation in the Heart of Classical Athens*. London: Thames and Hudson.
- Camp, J. M. (2001). *The Archaeology of Athens*. New Haven, London: Yale University Press.

- Carpenter, T. H. (2002). *Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji*. (çev. B. B. M. Ünlüoğlu). İstanbul: Homer Kitabevi. (Eserin orijinali 1996'da yayımlandı).
- Clarke, J. T. (1882). Report on the investigations at Assos, 1881. *Papers of the Archaeological Institute of America*, 1, Boston: A. Williams and Company.
- Clarke, J. T. (1898). Report on the investigations at Assos, 1881, 1883. *Papers of the Archaeological Institute of America*, 2(1), New York: The Macmillan Company.
- Clarke, J. T., Bacon, F. H., Koldewey, R. (1902). *Investigations at Assos: drawing and photographs of the buildings and objects discovered during the excavations of 1881-1882-1883*. London, Cambridge, Leipzig: Archaeological Institute of America.
- Coulton, J. J. (1976). *The Architectural Development of the Greek Stoa*. Oxford: Clarendon Press.
- Cömert, B. (1999). *Mitoloji ve İkonografi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Demangel, R., Laumonier, A. (1923). Fouilles de Notion. *Bulletin de correspondance hellénique*, 47, 353-386.
- Demosthenes. (1830). *The orations of Demosthenes*. (trans. T. Leland). London: Henry Colburn and Richard Bentley.
- Demosthenes. (1935). *Against Meidias, Androtion, Aristocrates, Timocrates, Aristogeiton*. (trans. J. H. Vince). Cambridge: Harvard University Press.
- Dindorf, W. (ed.). (1853). *Harpocratonis. Lexicon in decem oratores Atticos*, 2, Oxonii: E Typographeo Academico.
- Dinsmoor, W. B. (1950). *The Architecture of Ancient Greece: An Account of Its Historic Development* (Third Edition). London: Batsford.
- Doğer, E., Doğer, L., Tül, Ş., Sezgin, Y., Önder, M., Akat, S., Kan, M.H., Yener, B., Dereboyulu, E., Türkan, Ü., Atay, E., Şahan, M., Genç, F., Serttürk, O. K., Çakır, İ. S. (2008). Aigai 2004-2006 yılı kazıları. 29. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1, 207-232.
- Dörpfeld, W. (1880). Buleuterion. In E. Curtius, F. Adler and G. Treu (Eds.). *Die Ausgrabungen zu Olympia*, IV, Übersicht der Arbeiten und Funde vom Winter und Frühjahr 1878-1879. Berlin: Verlag von Ernst Wasmuth, 40-46.
- Dörpfeld, W. (1902). *Troja und Ilion*. Ergebnisse der Ausgrabungen in den vorhistorischen und historischen Schichten von Ilion 1870-1894, 1, Athen: Beck and Barth.
- Dyer, L. (1908). The Olympian Council House and Council. *Harvard Studies in Classical Philology*, 19, 1-60.
- Edhem Bey. (1905). Fouilles d'Alabanda en Carie. Rapport sommaire sur la première campagne, *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 49(4), 443-459.
- Erhat, A. (1997). *Mitoloji Sözlüğü*. (Yedinci Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Erim, K. T. (1986). *Aphrodisias: City of Venus Aphrodite*. London: Muller, Blond and White.
- Ersoy, A. (2009). 2007 yılı Smyrna antik kenti kazısı, 30. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, 33-46.
- Ersoy, A., Çelik, G., Yılmaz, S. (2013). 2010 yılı Smyrna antik kenti kazısı raporu. 33. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, 179-204.
- Ersoy, A., Yolaçan, B., Şakar, G. (2011). 2009 yılı Smyrna antik kenti kazısı. 32. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, 133-150.
- Étienne, R. (2007). Histoire des espaces civiques Déliens. *Amumona Erga*, 319-335.
- Evans, A. (1928). *The Palace of Minos at Knossos*. A Comparative Account of the Successive Stages of the Early Cretan Civilization as Illustrated by the Discoveries, 2(2), London: Macmillan and Company.
- Evans, A. (1935). *The Palace of Minos at Knossos*. A Comparative Account of the Successive Stages of the Early Cretan Civilization as Illustrated by the Discoveries, 4(2), London: Macmillan and Company.
- Farnell, L. R. (1896). *The Cults of The Greek States*, 1, Oxford: The Clarendon Press.
- Farnell, L. R. (1909). *The Cults of The Greek States*, 5, Oxford: The Clarendon Press.
- Forman, L. L. (1915). *Aristophanes: Clouds*. New York, Cincinnati and Chicago: American Book Company.
- Frazer, J. G. (1885). The prytaneum, the temple of vesta, the vestals, perpetual fires. *The Journal of the Philology*, 14, 145-172.
- Fredrich, C. (1908). Die Inschriften. *Das Rathaus von Milet*, 2, Berlin: Druck und Verlag von Georg Reimer, 100-122.
- Gagarin, M. (ed.). (1997). *Antiphon: the Speeches*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gagarin, M. (ed.). (2000). *Lysias. The Oratory of Classical Greece*. (trans. S. C. Todd). Austin: University of Texas Press.
- Gardiner, E. N. (1925). *Olympia: Its history and remains*. Oxford: Clarendon Press.
- Gneisz, D. (1990). *Das antike Rathaus. Das griechische Bouleuterion und die frühromische Cruia*. (Dissertationen der Universität Wien). Wien: Verband Wissenschaftlicher Gesellschaften Österreichs.
- Goodwin, W. W. (ed.). (1878). *Plutarch's Moral*, III, Boston: Little, Brown and Company.
- Hallett, C. H. (1998). A group of portrait statues from the civic center of Aphrodisias. *American Journal of Archaeology*, 102(1), 59-89.
- Herodotos. (2012). *Tarih*. (çev. M. Ökmen). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Herrmann, P. (1967). Antiochos der Grosse und Teos. *Anadolu/Anatolia* 1965, 9, 29-159.
- Hesiodos. (1991). *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, (çev. S. Eyuboğlu ve A. Erhat). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hignett, C. (1958). *A History of the Athenian Constitutions to the End of the Fifth Century B.C.* Oxford: The Clarendon Press.
- Homer. (1945). *The Odyssey*. (trans. A. T. Murray), I, The Loeb Classical Library, Cambridge: Harvard University Press.
- Hmeros. (2002a). *İlyada* (çev. A. Erhat ve A. Kadir). (On Dördüncü Baskı). İstanbul: Can Yayınları.
- Hmeros. (2002b). *Odyseia* (çev. A. Erhat ve A. Kadir). (On Üçüncü Baskı). İstanbul: Can Yayınları.
- Izenour, G. C. (1992). *Roofed Theatres of Classical Antiquity*. New Haven, London: Yale University Press.
- İdil, V. (1999). *Nysa ve Akharaka*. İstanbul: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.
- İdil, V., Kadioğlu, M. (2009). 2007 yılı Nysa kazı ve restorasyon çalışmaları. 30. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, 499-520.
- İdil, V., Kadioğlu, M. (2008). 2006 yılı Nysa kazı ve restorasyon çalışmaları. 29. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, 197-226.
- İdil, V., Kadioğlu, M., Beckmann, M., Özbil Serin, C. ve Tamsü-Polat, R. (2010). 2008 yılı Nysa kazı ve restorasyon çalışmaları. 31. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, 271-296.
- İnternet: Image of Delphi, Bouleuterion. URL: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/image?img=Perseus:image:1990.33.0152a>, Son Erişim Tarihi: 13.03.2015.
- Judeich, W. (1905). *Topographie von Athen*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung Oskar Beck.
- Kadioğlu, M. (2000). Menderes Nysası Bouleuterion-Gerontikon'unun Orkestra Opus Sectile Döşemesi. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 1, 9-16.
- Kadioğlu, M. (2010). *Menderes Nysası meclis binası (gerontikon/bouleuterion) kazı, belgeleme ve araştırma projesi*. Ankara: TÜBİTAK (Proje No. 107K523).
- Kadioğlu, M. (2012a). *Teos: Seferihisar/Sığacık*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kadioğlu, M. (2012b). Vorbericht über die Arbeiten im Gerontikon von Nysa am Mäander (2006-2009). *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts*, 126, 107-154.
- Kadioğlu, M., Adak, M., Özbil, C., Öztaner, S. H., Tamsü-Polat, R. ve Polat, Y. (2013b). 2011 yılı Teos kazı çalışmaları (2. sezon). 34. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, 211-232.

- Kadioğlu, M., Adak, M., Özbil, C., Yalçın, D. Ö. ve Polat, Y. (2013a). 2010 yılı Teos kazı raporu (ilk sezon). *33. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, 429-460.
- Kalinowski, A., Taeuber, H. (2001). A New Antonine Inscriptions and a New Imperial Statue Group from the Bouleuterion at Ephesos, *Journal of Roman Archaeology*, 14, 351-357.
- Kaplan, Ç. D. (2009). *Evaluation of Stone Weathering of Aigai Bouleuterion After Its Excavation*. Master Thesis, İzmir Institute of Technology, İzmir.
- Knackfuss, H. (1908). Baubeschreibung. *Das Rathaus von Milet*, 2, Berlin: Druck und Verlag von Georg Reimer, 25-79.
- Korkut, T., Grosche, G. (2007). *Das Bouleuterion von Patara*. Versammlungsgebäude des Lykischen Bundes, Patara II.1, İstanbul: Ege Yayınları.
- Krischen, F. (1941). Hellenistische Rathäuser. *Antike Rathäuser*. Studien zur Bauforschung, 4, Berlin: Verlag Gebr. Mann, 5-21.
- Ksenophon. (1999). *Yunan Tarihi (Hellenika)*. (çev. S. Sinanoğlu). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Lang, M. (2004). *The Athenian Citizen: Democracy in the Athenian Agora*. Athens: American School of Classical Athens.
- Laumonier, A. (1958). *Les Cultes Indigènes en Carie*. Paris: Boccard.
- Lawrence, A. W. (1996). *Greek Architecture*. New York: Yale University Press.
- Levi, D. (1986). *Iasos Kazıları (Gli Scavi di Iasos)*. (çev. N. Adabağ). Ankara: İtalyan Kültür Heyeti.
- Love, I. C. (1969). Knidos-Excavation in 1968. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 17(2), 123-143.
- Love, I. C. (1970). A Preliminary Report of the Excavations at Knidos, 1969. *American Journal of Archaeology*, 74(2), 149-155.
- Mansel, A. M. (2011). *Ege ve Yunan Tarihi*. (Dokuzuncu Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- McDonald, W. A. (1943). *The Political Meeting Places of the Greeks*. Baltimore: The John Hopkins Press.
- Meinel, R. (1980). *Das Odeion: untersuchungen an überdachten antiken theatergebäuden*. Europäische Hochschulschriften 11(28), Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Mellink, M. J. (1968). Archaeology in Asia Minor. *American Journal of Archaeology*, 72(2), 125-147.
- Mellink, M. J. (1969). Archaeology in Asia Minor. *American Journal of Archaeology*, 73(2), 203-227.

- Meriç, R. (2003). *Metropolis: Ana Tanrıça Kenti*. İstanbul: Philip Morris / Sabancı Yayınları.
- Meriç, R., Ersoy, A., Meriç, Ş., Topantaş G., Ekin, A., Öz, A., Altın, A. (2000). Metropolis 1998 yılı kazı raporu. *21. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, 227-236.
- Mert, İ. H. (1999). *Untersuchungen zur hellenistischen und kaiserzeitlichen Bauornamentik von Stratonikeia*. Doctoral Dissertation, Philosophischen Fakultät der Universität zu Köln, Köln.
- Miller, S. G. (1978). *The Prytaneion: Its Function and Architectural Form*. California: University of California Press.
- Newton, C. T. (1862). *A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae*, 2(1), London: Day and Son.
- Newton, C. T. (1863). *A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae*, 2(2), London: Day and Son.
- Nilsson, M. P. (1950). *The Minoan-Mycenaean Religion and Its Survival in Greek Religion*. (Second Edition) Lund: Christian Wilhelm Kyhl Gleerup.
- Öz, A. K. (2006). *Antik Dönem Meclis Binalarının Metropolis Örneğinde Araştırılması ve Korunması*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Özgan, R. (2013). *Roma Portre Sanatı I*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Özüdoğru, Ş., Dökü, F. E. (2013). Kibyra 2011 yılı çalışmaları. *34. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, 159-170.
- Paley, F. A. (ed.). (1876). *The Acharnians of Aristophanes*. Cambridge: Deighton, Bell and Company.
- Parapetti, R. (1987). Il Bouleuterion. Aspetti Architettonici e Decorativi. *Bolletino D'Arte*. Studi su Iasos di Caria: venticinque anni di scavi della missione archeologica Italiana, Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 105-136.
- Pausanias. (1886a). *Pausanias' Description of Greece*. (trans. A. R. Shilleto), I, London: George Bell and Sons.
- Pausanias. (1886b). *Pausanias' Description of Greece*. (trans. A. R. Shilleto), II, London: George Bell and Sons.
- Platon. (2013). *Devlet*. (çev. S. Eyüpoğlu ve M. A. Cimcoz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Plutarch. (1932). *Plutarch's Lives*. (trans. B. Perrin), III, London: William Heinemann. (first printed 1916).
- Plutarch. (1959a). *Plutarch's Lives*. (trans. B. Perrin), I, London: William Heinemann. (first printed 1914).

- Plutarch. (1959b). *Plutarch's Lives*. (trans. B. Perrin), II, London: William Heinemann. (first printed 1914).
- Pococke, R. (1745). *A Description of The East and Some Other Countries*, 2(2), London: E. Bowyer.
- Porti, A., Kusterus, L. (ed.). (1705a). *Suidae Lexicon, Graece & Latine*, II, Cantabrigiae: Typis Academicis.
- Porti, A., Kusterus, L. (ed.). (1705b). *Suidae Lexicon. Graece & Latine*, III, Cantabrigiae: Typis Academicis.
- Radt, W. (2002). *Pergamon: Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*. (çev. S. Tamer). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ratté, C., Smith, R. R. R. (1996). Archaeological Research at Aphrodisias in Caria, 1994. *American Journal of Archaeology*, 100(1), 5-33.
- Ratté, C., Smith, R. R. R. (1997). Archaeological Research at Aphrodisias in Caria, 1995. *American Journal of Archaeology*, 101(1), 1-22.
- Ratté, C., Smith, R. R. R. (2004). Archaeological Research at Aphrodisias in Caria, 1999-2001. *American Journal of Archaeology*, 108(2), 145-186.
- Ratté, C., Smith, R. R. R. (2006). Aphrodisias, 2004. 27. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, 19-32.
- Ratté, C., Smith, R. R. R. (2008). Archaeological Research at Aphrodisias in Caria, 2002-2005. *American Journal of Archaeology*, 112(4), 713-751.
- Reynolds, J. M. (2008). Inscription from the Bouleuterion/Odeion. Aphrodisias Papers 4. New Research on the City and Its Monuments. *Journal of Roman Archaeology Supplementary Series 70*, 169-189.
- Rhodes, P. J. (1972). *The Athenian Boule*. Oxford: The Clarendon Press.
- Robertson, D. S. (1969). *Greek and Roman Architecture*. (Second Edition). Cambridge: Cambridge University Press.
- Rogers, B. B. (ed.). (1911). *The Comedies of Aristophanes*, 4, London: G. Bell and Sons.
- Rose, J. B. (1992). The 1991 Post Bronz Age Excavations at Troia. *Studia Troica*, 2, 43-60.
- Rose, J. B. (1999). The 1998 Post Bronz Age excavations at Troia. *Studia Troica*, 9, 35-72.
- Rumscheid, F. (2000). *Priene: Küçük Asya'nın Pompeisi Rehberi*. (çev. S. Bulgurlu). İstanbul: Ege Yayınları.
- Salman, B. (2014). Opus sectile. *Aktüel Arkeoloji*, 39, 114-121.
- Schede, M. (1964). *Die ruinen von Priene*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Schmidt M. (1867). *Hesychii Alexandrini. Lexicon*. Jenae: Sumptibus Hermannii Dufftii.

- Sear, F. (1982). *Roman Architecture*. London: Batsford.
- Serdaroğlu, Ü. (1996). *Assos: Behramkale* (İkinci Baskı). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Sevin, V. (2013). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I.* (Üçüncü Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sezgin, Y. (2013). Aiolis'te Bir Dağ Kenti: Aigai. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(5), 95-116.
- Söğüt, B. (2010). Stratonikeia 2008 yılı çalışmaları. *31. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 4, 263-286.
- Söğüt, B. (2013a). Stratonikeia 2010 yılı çalışmaları. *33. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 4, 395-420.
- Söğüt, B. (2013b). Stratonikeia 2011 yılı çalışmaları. *34. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, 45-58.
- Starr, C. G. (2000). *Antik Çağda Deniz Gücü* (çev. G. Ergin). İstanbul: Homer Kitabevi.
- Strabo. (1856). *The Geography of Strabo*. (trans. H. C. Hamilton and W. Falconer), II, London: Henry G. Bohn.
- Strabon. (2009). *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika). Kitap XII-XIII-XIV.* (çev. A. Pekman). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Tekin, O. (2010). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Thompson, H. A. (1937). Buildings of the West Side of the Agora. *Hesperia*, 6(1), 1-226.
- Thompson, H. A. (1940). The Tholos of Athens and Its Predecessors. *Hesperia Supplements*, 4, 1-151 ve 153-160.
- Thompson, H. A., Wycherley, R. E. (1972). The Agora of Athens: The History, Shape and Uses of an Ancient City Center. *The American School of Classical Studies at Athens*, 14, 1-257.
- Thukydides. (2010). *Peloponnessos Savaşları*. (çev. F. Akderin). İstanbul: Belge Yayınları.
- Tuchelt, K. (1975). Bouleuterion und Ara Augusti. Bemerkungen zur Rathausanlage von Milet. *İstanbulur Mitteilungen*, 25, 91-140.
- Tuna, N. (1997). Teos araştırmaları 1995, *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1, 219-234.
- Tül, Ş. (1995). *Aigai: Aiolis'te Bir Dağ Kent*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Vallois, R. (1966). *L'architecture Hellénique et Hellénistique à Délos jusqu'à l'éviction des Déliens*. Bibliothèque des écoles françaises d'Athènes et de Rome, 157, Paris: Boccard.

- Vitruvius. (1993). *Mimarlık Üzerine On Kitap* (çev. S. Güven). İstanbul: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.
- Waelkens, M., Vermeersch, P. M., Öztürk, İ. ve Ekinci, H. A. (1999). The 1997 excavation campaign at Sagalassos and Dereköy. *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, 283-312.
- Wiegand, T., Schrader, H. (1904). *Priene: Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen in den Jahren 1895-1898*. Berlin: Georg Reimer.
- Winter, F. E. (2006). *Studies in Hellenistic Architecture*. Toronto: University of Toronto Press.
- Wood, J. T. (1877). *Discoveries at Ephesus*. London: Longmans, Green and Company.
- Wulzinger, K. (1941). Das Rathaus von Herakleia am Latmos. *Antike Rathäuser*. Studien zur Bauforschung, 4, Berlin: Verlag Gebr. Mann, 22-33.
- Wycherley, R. E. (1993). *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?* (çev. N. Nirven ve N. Başgelen). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : TAŞDEMİR, Sibel
 Uyuğu : T.C.
 Doğum tarihi ve yeri : 16/02/1980, Bayburt
 Medeni hali : Bekar
 Telefon : 0 (312) 476 58 12
 Faks :
 e-mail : sibeltasdemir@hotmail.com.tr

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi/Arkeoloji Bölümü	2015
Lisans	Ege Üniversitesi/Klasik Arkeoloji Bölümü	2006
	İstanbul Üniversitesi/Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü	2000
Lise	İzmit Gazi Lisesi	1996

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2014	Kibyra Antik Kenti (Burdur/Göhlhisar)	Arkeolog
2011	Büyük Seyidin Tepe Tümülüsü (Kırıkkale/Sulakyurt)	Arkeolog

Stajlar

Yıl	Yer	Görev
2005	Alexandria Troas Antik Kenti (Çanakkale/Dalyan)	Stajyer Öğrenci
2003-2004	Alexandria Antik Kenti (Mısır) CNRS (Centre National de la Recherche Scientifique)	Stajyer Öğrenci
2002	Phokaia Antik Kenti (İzmir/ Eski Foça)	Stajyer Öğrenci

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar**Hobiler**

Tarih, arkeoloji, müzik dinlemek, spor yapmak, sinema ve tiyatroya gitmek, kitap okumak

GAZİ GELECEKTİR..

